

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

I. Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya'ya bakır ihracı

Bütçedeki özdeş ödeneklere bakılarak, dört sene boyunca yaklaşık 10.000 madalya verildiği tahmin edilebilir. Madalya arz/ihtiyaçının çok üstünde ve üretim kapasitesi düşünüldüğünde kritik bir miktar olan bu bir ton bakırın menşei ve sevk amacı nedir?

Taylan Esin'in yazısı **Sayfa 34**

Troçki'nin Gözünden
Balkan Savaşları:

**Balkan Federasyonu mu
Milliyetçi ve Militarist
Kamplaşma mı?**

Steço Benlisoy

**Osmanlı'da Zehirlenme
Şüpheli Otopsi
Uygulamaları**

Ahmet Yüksel

17. Yüzyılda Yalova Kaplıcaları'na

İki Farklı Bakış

Jean-Louis Bacqué-Grammont

Yapı Kredi Yayınları'ndan

“1914 Savaşı”nın kökenleri ve Çarlık Rusya’sı

Koç Üniversitesi’nde çağdaş tarih dersleri veren Sean McMeekin bu dikkat çekici çalışmasında, “1914 savaşı Almanya’nın savaşından çok Rusya’nın savaşıydı” diyor ve önemli bir olguyu yeniden yorumluyor: Çarlık Rusya’sının emperyalist emellerinin I. Dünya Savaşı’nın kökenlerindeki rolünü, Türk, Fransız, Alman, Avusturya, İngiliz ve bugüne kadar ihmal edilen Rus arşiv belgelerine dayanarak inceliyor.

Çeviren: Nurettin Elhüseyni
310 sayfa, 26 TL

“Evren ekmekle başlar”

Kimi zaman barış şartı ve savaş nedeni, kimi zaman umut göstergesi ve umutsuzluk sebebi... Predrag Matvejević, buğdayın insanlık tarihindeki muhteşem gezintisini anlatıyor: Ekmeğin destanını ortaya koyarken Tanrı’dan ve insanlardan, tarihten ve antropolojiden, açlıktan ve zenginlikten, savaştan ve barıştan, şiddetten ve aşktan da söz ediyor. Buğdayın yolculuğuna ışık tutan Matvejević, şiirsel dille de dikkat çekiyor.

Çeviren: Meryem Mine Çilingiroğlu
184 sayfa, 15 TL

Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTAPTELERİ • İSTANBUL: Galatasaray 212 252 47 00 / 502 • Kadıköy 216 337 72 04
• İZMİR: 232 441 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 • GAZİANTEP: 342 371 71 46 • **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr
WEB SİTESİ • www.ykykultur.com.tr • <http://twitter.com/YkyHaber> **İNTERNET SATIŞ** • <http://alisveris.yapikredi.com.tr>
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 252 47 00

 YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık

GÜRCİSTAN ULAŞTIRMA BAKANLIĞI GALATA'DA

SALT'TA SERGİ YERELDE MODERNLER

8 MAYIS - 11 AĞUSTOS

SALT GALATA BANKALAR CADDESİ 11 KARAKÖY

SALT
kurucu Garanti Bankası
saltonline.org

"Kalebodur

George Chakava, Zumbadghania, T. Kalava, A. Kharos

MERHABALAR

Bu sayımızda kapağa Taylan Esin'in "I. Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya'ya Bakır İhracı" başlıklı yazısını kapağa taşıdık. Taylan Esin ilk olarak 227. sayımızda 1916 yılında Ankara'da meydana gelen ve gayrimüslim mahallelerini yok eden büyük yangını yazmıştı. Daha sonraki yazılarında Hilal-i Ahmer'in faaliyetlerine odaklanarak İttihat ve Terakki'nin I. Dünya Savaşı esnasındaki politikalarını ele aldı. Elinizde tuttuğunuz sayıdaki makalesinde ise Esin, harp yıllarında Osmanlı'nın bakır üretimi zaten çok kısıtlı iken, neden Almanya ve Avusturya'ya bakır ihracı ediliyor sorusuna cevap arayarak yola çıkıyor. Makalenin ilerleyen bölümlerinde harp yıllarında özellikle de Müttefikler'in ambargosundan sonra Alman savaş sanayisinde büyük bir bakır açığı olduğunu görüyoruz. İttihat ve Terakki Osmanlı topraklarında daha çok gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerden toplanan bakır eşyayı ihracı ederek bu açığın azalmasına uğraşıyor.

Murat Koraltürk'ün Ümit Kurt ile yaptığı söyleşide ele alınan konu Taylan Esin'in odaklandığı dönemle örtüşüyor. Koraltürk'ün söyleşi, Taner Akçam ve Ümit Kurt'un birlikte yazdıkları *Kanunların Ruhu. Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek* kitabı üzerine. Söyleşide I. Dünya Savaşı'nda evlerini terk etmek zorunda kalan Osmanlı Ermenilerinin mülklerine nasıl sahip çıkacakları konusunun Lozan'da uzun uzadıya müzakere edilmesi üzerinde duruluyor. Lozan'a göre Avrupa devletleri tebaasındaki Ermeniler mülklerine koşulsuz sahip çıkabilirken, Osmanlı vatandaşları olanlar belli bir tarihe kadar geri dönp mallarına sahip çıkmadıkları takdirde haklarını yitirecektir. Ümit Kurt Ankara Hükümeti'nin Osmanlı vatandaşları Ermenilerin geri dönüşünü zorlaştırmak için neler yaptığını da ortaya koyuyor.

Mayıs ayında dosyamız yok ama dosya düzeninden tümüyle vazgeçmiş değiliz. 2013 için ön görüşmeleri yapılmış kimi dosya konularımız var. Bu çalışmalar olgunlaştıkça yine dosya yayınlamaya devam edeceğiz.

Haziran'da görüşmek üzere.

Ahmet Akış

Kapak Görseli:
Prof. Dr. General Tevlik Sağlam'a
ait Hilal-i Ahmer Madalyası

TSK internet sitesi
(www.tsk.tr) müzeler bölümünün içindeki
madalyalar koleksiyonundan alınmıştır.

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY

Hazırlayan: Emel Seyhan

12 UMBERTO ECO VE CEMAL KAFADAR

Sevinç Coşkun

16 İSTANBUL: SİYASET, EKONOMİ, MEKÂN

Berat Seçkin Demirok

18 HALİM SPATAR (1928-2013) CESARET BABA VE BİZ ÇOCUKLAR...

Gün Zileli

20 JOAN W. SCOTT İLE İSTANBUL'DA İKİ BULUŞMA

Fahriye Dinçer

21 PROF. CAROL GLUCK İLE "ORTAK MODERNLİK: JAPONYA VE DÜNYA TARİHİ"

Erdal Küçükyalçın

26 ERMENİ TEHCİRİ VE TÜRKİYE'NİN ERMENİLERE KARŞI SİYASETİNİN MADDİ-İKTİSADİ ARKA PLANI

Söyleşi: Murat Koraltürk

34 I. DÜNYA SAVAŞI'NDA TEHCİR VE ALMANYA VE AVUSTURYA'YA BAKIR İHRACI

Taylan Esin

42 TROÇKİ'NİN GÖZÜNDEN BALKAN SAVAŞLARI: BALKAN FEDERASYONU MU MİLLİYETÇİ VE MİLİTARİST KAMPLAŞMA MI?

Stefo Benlisoy

50 OSMANLI'DA ZEHİRLENME ŞÜPHELİ OTOPSİ UYGULAMALARI

Ahmet Yüksel

58 17. YÜZYILDA YALOVA KAPLICALARI'NA İKİ FARKLI BAKIŞ

Jean-Louis Bacqué-Grammont

62 İSVEÇ TERCÜMANLIK HİZMETLERİNİN KÜRTÇE TECRÜBESİ (1973-2013)

Rohat Alakom

69 YURTDIŞINA KAÇIRILAN ESERLERİN GERİ İSTENMESİ

Heval Bozbay

72 1920-50 DÖNEMİNDE KIBRIS TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEN

Özlem Çaykent, Mesude Atay

77 SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA "ATATÜRKÇÜLÜK" VE "ATATÜRK"

Süleyman İnan

82 ÇİFT CİNSİYETLİ MEHMET HATİCE'NİN DİLEKÇESİ

İbrahim Yılmazçelik

86 YUNANİSTAN'DA ESKİ VE YENİ İSLAM

Elçin Macar

89 UTRECHT ANTLAŞMASI'NIN 300. YILI GELENEKSEL BİR RESİM TÜRÜNE GÜNÜMÜZDEN BİR YORUM

Emine Önel Kurt

94 PALMA GIOVANE İSA HAVARİLERİNİN AYAKLARINI YIKIYOR

Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

FİKRİ TAKİP:

94.9 Açık Radyo'da pazartesi 15.30'da, 15 günde bir yayınlanan Fıkr-i Takip programının mayıs ayı konukları Adil Baktıya ve Şeyda Talu olacak. Baktıya ile "Toplumsal Erkekler'i. Talu ile İKD'yi ve kadın hareketi içindeki yerini konuşacağız.

Peri Efe-Ahmet Akış

"Açık Radyo" 849

62

İŞVEÇ TERCÜMANLIK
HİZMETLERİNİN
KÜRTÇE TECRÜBESİ
(1973-2013)

Rohat Alakom, İsveç'te yerleşik bulunan Kürtlerin son 40 yıldır yaşadıkları süreçten örnekler verirken; Kürtçe tercüme konusundaki tecrübeler üzerinde duruyor.

72

"BİZİM ZAMANIMIZDA
OKULDA DAYAK
VARDI"

Özlem Çaykent ve Mesude Atay, söz konusu dönemde ilk ve ortaokulda okumuş olan Kıbrıslı Türklerle yapılan bir sözlü tarih çalışmasından yola çıkarak, eğitim politikaları ve pratik koşullar hakkında bilgi veriyor.

77

SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTAPLARINDA
"ATATÜRKÇÜLÜK" VE
"ATATÜRK"

Süleyman İnan, 1960 sonrası basılan ders kitaplarından hareketle, sorunlu bir şekilde işlenen Atatürkçülük konusu ve Atatürk algısı üzerinde duruyor ve bazı önerilerde bulunuyor.

89

UTRECHT
ANTLAŞMASI'NIN
300. YILI

Emine Önel Kurt, antlaşmanın yıldönümü vesilesiyle Semiramis Öner Mühürdaroğlu tarafından yapılan resmi değerlendiriyor ve bu resmin Hollanda resim geleneğiyle ilişkisini kuruyor.

82

SİVASLI BİR ÇOCUĞUN
FERYADI

İbrahim Yılmazçelik, 1899 tarihli bir belgeden yola çıkarak, altı-yedi yaşlarındaki çift einsiyetli bir çocuğun sosyal konumunu ve ona başlandığı anlaşılan maaş üzerinden devletin bu konuya bakışını ele alıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 233, Mayıs 2013

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoglu

TARİH VAKFI

Zindankapı Degirmen
Soluk No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil
Baktıyara, Murat Belge,
Fatmaoğlu Berkay, Bülent
Bilmez, Aydın Çelik,
Doğan Çetinkaya, Esra
Danacıoğlu, Ethem Eldem,
Ahmet Ersoy, Nurgün
Gürboğa, Murat Güvenç,
Mehmet Hacısalıhoğlu,
Vangelis Kechrotis, Murat
Koralıtır, Elçin Macar,
Mustafa T. Sayar,
İsmail Cemil Selçuk,
Canay Şahin, Öksüz Tekin,
Taner Timur, Zafar Toprak,
Mete Tuncay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen
S. YAZIŞLARI
MÜDÜRÜ
VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşin

YAYIN YÖNETMENİ
YARDIMCISI
Berkay Küçükbuşlar
REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyyüp Yıldırım
DERGİ VE
KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

SAYFA TASARIM/
UYGULAMA, KAPAK
UYGULAMA
Aysel Kızırcı Özalp
İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
bkucukbaslar@tarihvakfi.org.tr
BASKI
G.M. Matbaacılık ve
Ticaret A.Ş. 100. Yıl Mah.
MAS-SİT-1, Caddesi No.
34204/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Mayıs 2013
DAĞITIM
Dünya Super Dağıtım
(0216) 681 18 00
YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50
ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102
MATBAA SERTİFİKA
NUMARASI
12358
BİR YILLIK ABONE
BEDELİ
85,00 TL

© Toplumsal Tarih Yazı
İşleri'nden ve ilgili yazardan
tüm ayrılmaksızın alıntı
yapılamaz. İzin çerçevesinde
yapılacak alıntılarda
Toplumsal Tarih'in ilgili
sayısını ve yazar ismini
belirtmek zorunludur.

30 KASIM 1901

KUTSAL ALAN KAVGALARI

ILLUSTRATION

Kudüs: Kutsal Kabir'deki arbede.

Bu sayımızdaki sayfalarımızı L'illustration dergisinin 3066 sayı ve 30 Kasım 1901 tarihli nüshasına ayırdık. Kapakta yer alan görüntüde kalabalık bir gürhün içinde yaşanan bir kavga sahnesi göze çarpmaktadır. Eli sopalı cüppeli adamların bazılarının özellikle saldırgan tavni dikkat

çekicidir. Sahnenin en önünde yere yuvarlanmış iki yaşlı adamın birinin diğerinin boğazına sarılmış bir şekilde boğmaya çalıştığı belki de bu sahnenin trajikomik niteliğini en iyi veren ayrıntıdır.

İmajın altında yer alan başlık meseleyi büyük ölçüde açıklamaktadır. "Kudüs: Kutsal

Kabir'deki Arbede". İsa'nın çarmıha gerildiği ve gömüldüğü yer olduğu düşünüldüğünden "Kutsal Kabir" adıyla anılan bu mekânda yer alan büyük kilise, 4. yüzyılda inşa edilmiş ve Hristiyanlığın en önemli, en kutsal mabetlerindenidir. Muhtelif yangın, yıkılma ve tekrar inşadan sonra Osmanlı hükümlarlığına geçen Kudüs'teki bu kilisenin kaderi nispeten sakinler. Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini geliştiren Fransızlar 1555'te buranın bakanını üstlenme imtiyazını Katolik mezhepten Fransiskan rahiplere verilmesini sağlamıştır. Ancak bu durum Osmanlı topraklarındaki en güçlü Hristiyan cemaati olan Ortodoksların hoşuna gitmemiş, asırlarca süreceğ olan bir çekışmeyi tetiklemiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde Kutsal Kabir üzerinde hak iddia eden ve genellikle mekâna bağlı olarak bu haklarını savunan başlıca gruplar, Katolikler, Ortodokslar ve Ermeniler iken, yüzyıl içinde bunlara Kipti, Hıbeş ve Süryani Ortodokslar eklenmiştir. Cemaatlerin aralarındaki çekışmeleri önlemek amacıyla Osmanlı hükümeti 1852-1853'te "statüko" adıyla bilinen bir kararla durumu dondurmaya çalışmış da cemaatler arasındaki çekışmelerin ve bu cemaatleri himaye eden devletler arasındaki ilişkilerde bazı gerginliklerin sona ermediği bir gerçektir. 1853 yılında patlak veren Kırım Savaşı'nın çıkış nedenlerinden birinin tam da Kutsal Kabir'deki görev dağılımı olduğu düşünülürse meselelerin ne kadar vahim olduğu anlaşılacaktır.

L'illustration dergisinin aktardığı kavga, yüzyıl boyunca neredeyse

mutazam aralıklarla patlak veren bu tür olayların sadece biriydi. 1846 yılında böyle bir kavganın neticesinde tam 40 kişi ölmüştü. Bu defaki en azından bu tür bir vahamet derecesine ulaşmamıştı, ama "bir tank" imzasıyla aktarılan hikâye, esasında aynı dine mensup din adamları arasında beklenmeyecek derecede şiddetliydi. Adını vermeyen tanığın çekmiş olduğu fotoğraflar olay öncesine ya da sonrasına ait

olduğu için dergi okuyucularını etkileyebilmek için kapakta temsili bir resim kullanma yoluna gitmişti. Birbirinin gırtlığına sarılan keşişler, yerlerde yuvarlanan rahipler, sopalara sarılmış papazlar, arada kalmış Osmanlı erleri... Durum neredeyse komik denebilecek bir dereceye ulaşmış, tam bir rezalet niteliğindeydi.

Dergi pek tabii ki tarafsız değildi. Fransisken rahipler Fransız himayesinde olduklarından

onlara karşı belirli bir taraf tutulmuş hissedilebiliyordu. Kudüs mutasarrıfının onların lehine karar vermiş olması, saldırının Rumlar tarafından başlatılmış olması gibi noktalar Fransiskenleri tam da kurban durumuna düşürmekteydi. Buna bir de Rum keşişlerin birer vahşi yaratık ve eşkiya bozması gibi tarif edilmesini de eklersek, meselenin adeta vahşet ve medeniyet arasında bir kavga olarak sunulduğunu iddia etmek mümkündür.

KUDÜS'TE ARBEDE KUDÜS, 7 KASIM

4 Kasım günü Kudüs'te Kutsal Kabir Kilisesi'nin önünde Rum Ortodoks keşişler ile Fransisken tarikatına bağlı rahipler arasında şiddetli bir kavga yaşandı.

İlk bakışta bu kavganın kaynaklandığı neden çocukça gelebilir. Mesele süpürmeyle ilgiliydi; fakat şu nedenle önem kazanıyordu ki Kutsal Yerler'in durumunu belirleyen anlaşmalarda belirli bir mekânı süpürme hakkı onu kazananlar açısından bir tür mülkiyet hakkı manasına gelmektedir.

O zamana kadar Katolikler, "Frenk" adıyla bilinen şapelin bir düzine kadar basamaktan oluşan merdivenden başka kilisenin önündeki meydanın iki ya da üç döşeme taşını süpürmekteydiler. Rumların karşı çıkışları ve ellerinden almak istedikleri imtiyaz bundan ibaretti. Anlaşmazlık ilk olarak Kudüs paşasının huzuruna getirilmiş, paşa da Fransız konsolosluğu ile anlaşarak Fransisken rahiplerinin lehinde karar vermişti. İşte o an Rumlar kaderlerine razı olmak yerine amaçlarına varmak için kaba kuvvete başvurmaya karar verdiler.

Kidron Vadisi'nin vahşi yamaçlarındaki meşhur Aya Savvas Manastırı'nda ve Eriha Ovası'nın ıssızlıklarında dünyadan elini eteğini çekmiş olarak, yarı münzevi, yarı köylü gibi yaşayan keşişler bulunuyor. Ada Rumları, Bulgarlar, Ulahlar gibi çeşitli kökenleri olan bu gayet

cahil ve kaba insanlar rahipten çok eşkiyaya benziyorlar. Kudüs'teki daha düzgün Rumlar niyetlendikleri kötü planı yerine getirmek için kullandıkları kişiler bunlardı. 3 Kasım Pazar gecesi hepsi çağrıya uyarak gelmişlerdi ve Pazartesi sabahı, süpürme zamanı geldiğinde hepsi bir araya gelmiş, yürümeye hazır dılar. Asırlardır düşman bildikleri ve "Franci" dedikleri Katolikleri taciz ederek çoktan içlerinde barındırdıkları nefretlerini tatmin edebilmekten duydukları sevinci saklayamıyorlardı. Kavga birkaç saat önce kilisenin önündeki meydana sabırsızlıkla gidip gelmelerini izlemek ve karmakarışık sakalların çevrelediği korkunç yüzlerinde korkutucu bir şekilde parıldayan gözlerini görmek mümkündü.

Paşanın Fransiskenlerin geleneksel mekânlarında serbestçe hareket etmelerini öngören emirlerini kesin bir şekilde reddetmişlerdi. Sabah boyunca Kutsal Kabir ile hükümet konağı arasında gidip gelmeler olmuşt; hâlâ hükümetin kararlarını uygulamak üzere ordu birliklerinin gelişini bekleniyordu.

Fransiskenler de haklarına olacak herhangi bir tecavüzü protesto etmek üzere sabahın kalabalıkla toplanmışlardı; meydana volta atıyor ya da sabırlı bir şekilde taşlara oturmuş bekliyorlardı. Fakat iki tarafın asıl ayrıştığı nokta, meşhur merdivendi: Tepede Katolikler, aşağıda ise kavga konusu döşeme taşlarının etrafında Rumlar,

Kutsal Kabir'in kapısı önünde Rum keşişler.

Öğleye doğru Rumlar daha saldırgan bir tavır takınmaya başladılar. Diğer taraftan da sadece Ortodoks müminlerden oluşan kalabalık durmadan büyüyor ve her bir taraftan meydana hâkim konumdaki Rum manastırların çatılarında düşmanca ve alaycı bir ayak takımıyla doluyordu. Ağır bir sonbahar güneşinin acımasız ışınları sabah altıdan beri bu daracık mekâna sıkışmış grupların üzerine düşüyordu. Bir kavganın patlak vermesi an meselesiydi, hele ki asayiş tedbirleri birkaç polis memuruyla

Kavgadan sonra: Kutsal Kabir'in önünde bir Türk jandarma eri.

elleri kırbaçlı yarım düzine jandarma erinden ibaretti.

Saat üçe doğru, birbirine fazla yakın duran insanlar arasından dirsekleşme gibi havadan bir bahaneyle merdivende bir kavgaya başladı. Bunun üzerine artık beklememeye karar veren elli kadar kara keşiş (Rumlar) fir-

layıp yirmi kadar gri keşişin (Katolikler) bulunduğu merdivenin basamaklarını çıkmaya ve sütun kaidelerine tırmanmaya başladılar. Hakaretler yağmaya, yumruklar sıkılmaya başlayıp itiş kakış ve hatta karşılıklı bazı darbeler yaşandı.

Jandarmalar iki grubun arasına girmeyi başarıp heyecan dinmeye başlarken birden bire Aziz Abraham Manastırının on iki metreden fazla yükseklikteki terasından 10 kiloluk gerçek bir kaldırım taşı atılıp Fransiskenlerin yoğun kalabalığının arasına düştü. İşte bu nihai saldırının işaretiydi. Kontrolü kaybeden polis geri çekildi, işgal edilen merdivenin başındaki kargaşa hiddetlendi. Yakındaki çatılardan taşlar yağmaya devam ederken gri elbiseler kanla kızıla boyanmaya başladı. Manastırın balkonlarından kadını çocuğu bir kalabalık bu korkunç manzarayı alkışlayarak sevinç naraları atıyordu.

Komşu cemaatlerden Rum keşişlere kollar dolusu yeşil meşeden sopalar yetiştirilirken Fransiskenlerin semsiyelerinden başka bir silahı yoktu. Karşılık veremiyorlardı ama en azından kendilerini korumaya ve saldırıganların silahlarını ellerinden alma-ya çalışıyorlardı. Ama bu çıldırmış-

lara nasıl kafa tutsunlar? Birer birer darbelerin etkisiyle yere düşüyor, ayaklar altında sürünüyorlardı; fakat cesur müdafaalarını sonuna kadar sürdürerek geri adım atmadılar.

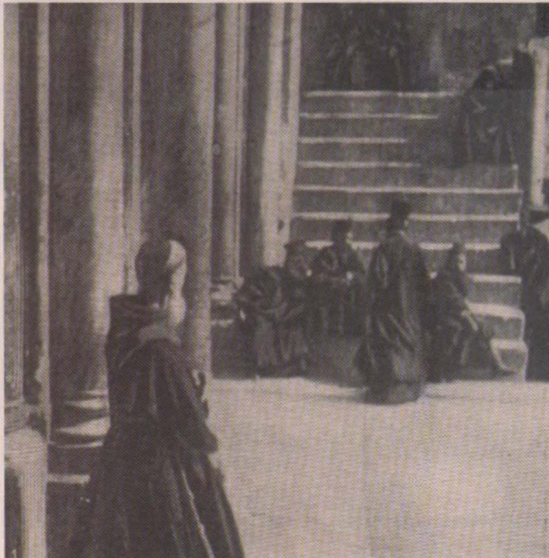
Bu barbarca sahne yirmi dakika kadar sürmüştü. Nihayet ordu yetmişmiş son kavgacıları ayırmış ve mekânı işgal etmişti. Ama biraz geç kalınmıştı: Muhtelif tabiiyette ama hepsi Fransanın himayesinde bulunan ve sorumlu baş rahip dâhil olmak üzere on altı Fransisken rahip ciddi şekilde yaralanmıştı. Rum tarafında ise tek bir yaralı bile yoktu.

Saat dörtte Kutsal Kabir'in Rum çanları bangır bangır çalarak Aziz Yakub'un akşam ayinini müjdelemeye başladı. Gerçekten de biraz sonra bazilikanın içinde piskoposların huzurunda bu ayin gerçekleşmiş ve o akşam kubbenin tepesindeki ışıklandırılmış Rum haçı sanki Ortodoksların pek te iftihar edilmeyecek bu zaferini kutluyor gibiydi.

Zaten Fransa konsolosluğunun şikâyetlerine rağmen sopacı keşişlerin arasında tek bir tutuklama olmamış, suçlulara tek bir ceza verilmemişti. Bu garip müsamaha ve kışkılları kiliseye beş dakika mesafede bulunana askerlerin geç müdahalesi Türk asayiş kuvvetlerinin zimnen suç ortaklığına işaret eder gibiydi. Gerçekten de yerel hükümetin Hristiyanların aralarında kavgaya tutuşmalarından memnun oldukları aşıkâr veya en azından muhtemeldi.

Her halükârda bu kavganın nedeni konusunda ne düşünülürse düşünülün, neticesi son derecede vahim olmuştur. Bunun en iyi göstergesi tarafsız bir tanığın bu gerçek anlatımıdır. Kendisi bu üzücü günün bütün anlarına şahit olmak gibi müessif bir imtiyaza nail olmuş ve bu anlatımına, gerek vahşetten önce, gerekse tahmin edilebilecek zorluklarla arbedenin ortasındaki hareketlilik ve itişme esnasında almış olduğu anlık fotoğrafları bir nevi delil niteliğinde ilave etmiştir.

Bir Tanık

Kavganın konusu döşeme taşlarının hemen üstünde merdivene oturmuş bir grup Rum rahip. Kurbanlardan biri olan Peder Joseph ön planda geçerken görülmektedir.

AYŞİN CANDAN
ÖNCÜ TİYATRO VE DİJİTAL ÇAĞDA GÖSTERİM
 GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI
 234 sayfa, ISBN: 978-605-399-268-4

Ayşin Candan bu eserinde, "Yönetmenin Ortaya Çıkışı", "Politik Tiyatro", "Törensel Tiyatro" gibi başlıklarla 20. yüzyılın önemli oyun sanatı olgularının izlerini sürerken; Stanislavski, Artaud ve Brecht gibi öncülerin yaratıkları akımların birbirleriyle bağlantılarını da inceliyor.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE İNSAN HAKLARI
YAYINA HAZIRLAYANLAR SEDA KALEM BERK, PINAR UYAN
SEMERCI
 196 sayfa, ISBN: 978-605-399-274-5

Bu çalışma, farklı disiplinleri temel alan katkısıyla, son günlerde Türkiye'de çok tartışılan kentsel dönüşüm uygulamalarını sosyal bilimler yöntemleriyle anlamaya çalışmanın yanı sıra, bu konunun bir hak meselesi olduğunu da vurgulayan incelemelere yer veriyor.

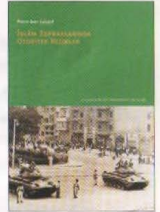
CHRIS JOANNIDIS
TEFEKKÜR YAKINLIKLARI
 216 sayfa, ISBN: 978-605-399-272-1

Joannidis, Tefekkür Yakınlıkları'nda kayıp nesne, yaş ve zaman; analitik ilişkinin doğası; psikanalitik ve psikanalitik psikoterapi; aktarım-karşıaktarım; süpervizyon; grup süredi; cinsel kimlik gelişimi ve bilinçdışı düşünüm ve son olarak psikanalizin sinirbilimle ilişkisi gibi farklı meseleleri ele alıyor.

AŞİRETLER VE İKTİDAR
ORTADOĞU'DA ETNİSİTE VE MİLLİYETÇİLİK
DERLEYENLER FALEH A. JABAR, HOSHAM DAWOD
 314 sayfa, ISBN: 978-605-399-271-4

Faleh A. Jabar ile Hosham Dawod'un derledikleri bu eserde, bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika bağlamında aşiretin tam olarak ne olduğu, nasıl bir geçmiş ve kökten gelerek bugün ulaştığı modern ilişkilerin iktidara yansımaları inceleniyor.

PIERRE-JEAN LUZARD
İSLÂM TOPRAKLARINDA OTORİTER REJİMLER
 170 sayfa, ISBN: 978-605-399-273-8

Laiklik, Müslüman ülkelerde demokratikleşmeye giden bir araç olabilir mi? Türkiye ve İran'ın yanı sıra, Irak, Cezayir, Mısır olmak üzere, İslâm topraklarından örneklerle, otoriter rejimlerle sağlanmaya çalışılan laikliğin İslâm topraklarında gelişmesinin süreçleri, sonuçları ve ortak noktaları inceleniyor.

D.W. WINNICOTT
EBEVEYNLERLE SOHBET
 109 sayfa, ISBN: 978-605-399-276-9

Bu çalışmada ebeveynlerin örneklerine yapılan yorumlarla eşitli bir üsluba yer vermeden, üveyik kavramı, parmak emme, kıskançlık, hayır diyebilmek, annelerin sıkıntıları ve suçluluk duygusu, çocukta doğru ve yanlış algısının gelişimi ve güvenin oluşturulması gibi konular ele alınıyor.

Niyazi Bey'in Katli

2 MAYIS 1913

İKDAM

Berlin 30 Nisan — Arnavutluk tahtı için bir Osmanlı namzedinin tayini lehinde propaganda icra etmekte olan Niyazi Bey'e yaverinin Avlonya iskelesinde tabanca ile öldürüldüğü Brindisi iş'âr olunmuştur.

Katiller İki Kişi imiş

Paris — 30 Nisan

Niyazi Bey'e yaverinin Avlonya iskelesine gittikleri esnada iki kişi tarafından öldürüldüğü teyid ediliyor. Katille Niyazi Bey'e yaveri üzerine birçok defa ateş etmişlerdir.

Sokak Dişçileri

4 MAYIS 1913

TANİN

Bazı dişçi veya edviye-i müstahzara [hazırlanmış ilaçlar] amilleri araba, tescere [sedyel] ve sair vasıta ile cadde, köşe başı, meydan gibi memerr-i nâs [herkesin geçtiği yol] olan mahallerde durarak icra-yı sanat etmekte oldukları görülmekte olduğundan bu gibi erbab-ı ticaretin velev mezun olsa dahi sokak ortalarında dış çıkarmak veya tabla koyup çağıra çağıra mal satmak gibi hâlleri mürûr-ı ubûr hakkındaki talimat-ı belediyye muhalif ve min küll-il-vücûh [her yönden] mahzuru dâî bulduğundan sokakta bu gibi satıcı esnafın icra-yı sanat ve ticaretlerinin men'iyle hilâf-ı tenbih hareketlerinden dolayı icra-yı mücazatlara [cezalandırılmaları] zımında şuaât-ı belediyye sevkleri daire-i müdüriyetlerine tamamen tebliğ edilmiştir.

Hainlerin Encamı

6 MAYIS 1913

TANİN

Rusya'ya firar ettiklerini evvelki nüshalarımızda yazdığımız sevkîyat komisyon reisi Binbaşî Neşet ve Dersaadet'ten Erzurum'a gönderilmekte iken Rus vaporundan çıkmayan Binbaşî Nusret ve Van'a

gideceği akrabası tarafından beyan olunan Mülazım Reşit efendiler Batum'a çıktıklarında suret-i firarlarından haberdar olan Batum'daki Osmanlılar ve Batumlu yerli İslamlar, vatan ve millete hiyanet ettiklerini ve maksad-ı hainanelerini yüzlerine karşı ve yüksek sesle söyleyerek tahkir ve tezlil etmişlerdir.

Aldığımız malumat-ı hususiyeye nazaran Batum Hükümeti'ne kefalet verdiklerinden dolayı serbest bırakılan bu yâd-gârlar İslamların bulundukları mahallere sokulmayarak köşe bucakta serseriyane dolaşıyorlarmış. "Meşveret"

Neleri Yiyoruz?!

7 MAYIS 1913

İKDAM

Resmî Ankara gazetesinde okunmuştur:

Kayseriyye pastırmacı esnafından bazıların mariz (hastalıklı) ve zaif sığır ve manda lühümünden [etlerinden] sucuk imal ve hatta işkembe, ciğer vesaire gibi ahşâ-yı dahiliye liç organları ile mezbûharın batırından [karnından] buzağı lahmini da [etini del] o meyana ithal eylemekte bulundukları cihetle sıhhat-i umumiyenin avam-ı ahlakiyesinden olan bu kabil hiyel ve desâis-i muzirre ve muhtekiraneye meydan verilmemek üzere imalathanelerin muayene-i sıhihiye ve sucuk pastırmaya ihracatının vesaik-i resmîyeye tabi tutulması vilayet sıhihiye ve ezcümle ve esnaf-ı merkumeden Nakisoglu Kirkor'un mürd olmuş [ölmüş] deve lahımından yapılmış olan muzırrû's-sihha sucukları Dersaadet'e sevk edildiği de ihbar olunmasıyla mezkûr sucukların inde'l- muayene [muayene edilecek] muzırrû's- sihha olduğu tebeyyün eylediği takdirde müsadresi için İstanbul Vilayeti'ne itâ-yı malumat olunmuş ve öteden beri nefaseti ile her tarafta revacıyâb itibar ve ıstıhar [şöhret] olan Kayseriyye pastırma ve sucuklarının

imalatında öyle nefazete menafî ve sıhhat-i umumiyye sü-i tesiri dâî hileler irtıkabının önu alınmak maddeten ve manen lazımeden bulunduğundan şchir haricinde bir mezbaha tesis ve zebh [kesilecek] olunacak hayvanat baytar marifetiyle muayenesi temin olunrakla beraber hâl ve mahallin icap ettiği tedabire tevessül ile mervi [riyaset] l olun münasebetsiz hâlâtın devam ve tekrarına meydan verilmemesi makam-ı vilayetten Kayseri Mutasarrıflığı'na tebliğ ve izbar kılınmıştır.

Mahlût Yağlar Hakkında

10 MAYIS 1913

İKDAM

Odunkapısı civarında bazı yağcılar, mağazalarında mahlût [karışık] yağlar imal ediyorlar ve bu yağları muayene ettirmeksizin satıyorlarmış. Şehremaneti bunu haber alarak oralarda bu suretle yağ imalini men etmiş ve kale haricinde on kazamı havi bir bina inşasıyla mahlût yağ yapmak isteyenlere mezkûr kazanları kiralayacakmış. Burasının daimi surette bir kimyağerin taht-ı teftiş ve nezaretinde bulundurulması ve bağır sack, tırnak kazintılarının yağlara karıştırılmamasına dikkat ve itina olunması da cümle-i mukarrerattan imiş.

Gül ve Gülyağı Mahsulü

17 MAYIS 1913

İKDAM

İzmir, Burdur ve Bursa'da yetişen gül ve gülyağı mahsulünün ecnebi tacirler tarafından pek ucuz fiyatlarla kapatıldığı Ziraat Nezaretince nazır-ı dikkate alınarak oralara birer ziraat memuru [zâmiyla] bunların nezaretleri altında mahallerinde yerli tacir ve esnaftan mürekkep birer sendika teşkilî suretiyle mahsulat-ı mezkûrenin muhafaza-ı kıymet ve temin-i revacı İsrûmül esbâbına tevessül olunacağı haber alınmıştır.

Bir Sirkat ve Cinayet Daha

17 MAYIS 1913

İKİDAM

Yine evvelki gece Kadıköy'ünde Kurbağalı Dere'de mütekaiddi askeriyeden Ali Rıza Bey'in hemşiresi Binnaz Hanım uykusu arasında işittiği ayak sesleri üzerine uyanarak bir şahsın dolaştığını ve eline geçirdiği eşyayı topladığını görmesi üzerine feryada başlamış, şahs-ı merhum zavallı kadıncağızın üstüne hücum ile feryadına mani olup da yakayı ele vermemek için hamil olduğu bıçakla Binnaz Hanım'ı müteaddit yerlerinden parçalamış, kaçırmıştır. Fakat o sırada istidat seslerini işitmiş olan devriye polis memurları yetişip merkumu derdest etmeye muvaffak olmuşlardır. Binnaz Hanım'ın yaraları tehlikeli olduğundan müdâvât olunması (tedavi olması) bi'l-icra Şifa Hastahanesi'ne yatırılmıştır. Lede't-tahkik sârik ve canının Kadıköy'ünde Nişan'ın esrarkeş kahvesinde cırak ve Üsküdar'da Yeniçeşme'de tulumacı Arap Abdullah namında biri olduğu anlaşılmıştır.

Hayrettin Bey'in İntiharı

19 MAYIS 1913

İKİDAM

Esmâ Sultan hazretlerinin mahdumları Hayrettin Bey'in evvelki akşam Ortaköy'de göğsüne rovelerle ateş ederek intihara tasaddi etmiş ve cerihalarının tehlikeli bir derecede bulunmuş olduğunu dünkü nüshamızda yazmıştık: Dün bu vak'a hakkında icra ettiği müz tahkikatı ber-vech-i âti derc ediyoruz. Cennet mekan Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin kerimleri ve Seryaver-i sabık Mehmet Paşa'nın refikalrı Esmâ Sultan hazretlerinin mahdumları Hayrettin Bey Ortaköy üzerindeki köşke sık sık gelerek tenezzüh ederlermiş. Müşârunileyh evvelki akşam pek mağmûm ve mükedder (sıkıntılı ve üzüntülü) bir

hâlde mezkûr köşke gelmişler ve maiyetlerinden ayrı olarak gezmeye başlamışlardır. Bir aralık işitilen silah sedası üzerine maiyetleri koşmuş ve Hayrettin Bey'in al kanlar içinde bulunduğu görüldük kenderlerinden istizah-ı keyfiyet olunmuştur. Hayrettin Bey bu suallere oldukça karışık cevaplar vermişler, evvela bir ve muahheren iki kişinin kendisini cerh etmiş olduğunu söylemişlerdir. Vuku bulan ihbar üzerine mahalli vak'a'ya gelen zabıta tabibi Nazif Bey yarayı muayene ederek kurşunun pek yakından atıldığını gömllekleri üstündeki yanıklardan istidlâl eylemiş ve kurşunun karnından girerek midesi altında kaldığını beyan etmiştir. Müşârunileyh her ne kadar perişan bir surette ifadatta bulunmakta iseler de zaten müptela oldukları maraz-ı asabi saikasıyla ve intihar kaydıyla kendi kendilerini bu suretle cerh etmiş oldukları anlaşılmakta imiş.[...] Şehremini Operatör Cemil Paşa mecrûhu muayene ederek tedabir-i lâzime-i fenniyyeyi ifâ eylemişler ve hayatlarının tehlikede olmadığını beyan etmişlerdir. Hayrettin Bey yirmi dört, yirmi beş yaşlarında bir kişidir.

Sahte Diplomalar

25 MAYIS 1913

TANİN

Darülfünun şubasına kolayca girmek arzusunda bulunan birkaç kişinin sahte şahadetname ve tasdiknamelere müracaatla maksatlarına nail oldukları edilen ihbardan anlaşılmıştı üzerine Maarif Nezareti'nce Darülfünun talebesinin ibraz ettikleri tasdiknameler hakkında tetkikata ibtidar edilmiştir. Şimdiye kadar icra kılınan tetkikat neticesinde birkaç sahte tasdikname ve diplomaya tesadüf edilmiş ve bunların mütecasirleri hakkında takibat-ı adliye icra edilmekte bulunmuştur. Darülfünun Tıp Şubesi talebesinin de böyle bir teşebbüse müracaat

etmekle muhtemel bulunmakla icra kılınan tahkikatta birinci sınıf talebesinden Dimitri Efendi'nin ibraz ettiği bakalorya diplomasının muharref [tahrib edilmiş] ve sahte olduğu anlaşılmıştır. Mümâileyh evvelce bakalorya imtihanları için Kumkapı'daki hanesinde çalışmakta iken nezdine gelen birinin kendisine muayyen bir meblağ mukabilinde kolayca Tıp Fakültesi'ne girmek mümkün olduğunu beyan ederek bunun için Ohannes Efendi namında Maarif memurından bir memuru görmek lazım olduğunu beyan eylemiştir.

Aradan iki üç gün mürûrunda mümâileyh sokakta Ohannes Efendi'ye tesadüf ederek beraber Maarif Nezareti'ne giderler ve orada bulunan iki kişi huzurunda imtihan vererek akabinde bir diploma alır ve bu diplomayı ibraz ederek mektebe girmeye muvaffak olur.

Diplomayı aldıktan sonra Tıp Fakültesi encâs laboratuvarı kapısı önünde evvelce taahhüd ettiği otuz iki lirayı, validesinin emlakinden alıp bankada hıfz ettiği paralar meyanından alır ve Ohannes Efendi'ye vererek müsterihü'l-kalp maksadının tamamıyla husul bulduğunu görmekte merkuma bi't-teşekkür ayrılır.

Bittabi aradan uzun bir müddet geçtiği hâlde meselenin farkına varılmadığından Dimitri muntazaman derslerine devam etmeye ve büyük bir arzu ile çalışmaya başlar. Nihayet Dimitri Efendi Maarif Nezareti'nin bütün tasdikname ve şahadetnameleri tetkik ettirmekte olduğunu evrak-ı havadiste [gazetelerde] görerek ileride kendisine teveccüh etmesi muhtemel bulunan mesuliyetten kurtulmak için Tıp Fakültesi idaresine müracaatla keyfiyeti anlatır. Mektep idaresince bu bâbda iki adet isticvapname tanzim olunarak Maarif Nezareti'ne ırsal kılınmış ve Maarif Nezareti'nce de mesele adliyeye iş'âr kılınmıştır. Adliye Nezareti'nce mukteziyatına ibtidar olunmuştur.

Nevada Vapuru Faciası

26 MAYIS 1913

TANIN

İzmir Limanı'nda ikinci bir facia-i bahri daha vuku bulduğunu evvelki gece geç vakit gelen iki telgrafla anlaşıyordu. Nevada vapurunun tamamen çark ve birçok yolcuların zıyafını intac eden bu kaza hakkında bittabi doğru malumat ancak dün varit olmuştur.

Kaza üzerine Aydın Vilayeti Vekâlet-i Dahiliye Nezaret-i ne şöyle bir telgrafname keşide edilmiştir:

İzmir 11 Mayıs — Bu sabah alafrağa saat on bir buçukta İzmir Limanı'ndan hareket eden Hacı Davut Kumpanyası'nın Nevada namındaki Antalya hattına işleyen vapuru Kaleönü'nde geçit şamandırısı hizasında bulunan fenerin önüne gelmezden evvel yukarı taraftan bir Rus vapuru gelmekte olmasıyla seyir hattından torpil hattına düşerek evvela yandan bir torpil bir dakika sonra da ikinci bir torpil ve iki dakika sonra kazan veyahut üçüncü bir torpilin infilakıyla mezkûr Nevada vapuru anı olarak gark olmuştur. Acentanın ifadesine göre vapurun derununda iki yüz yolcu bulunup bunlardan seksen kişi orada bulunan Fransız sefine-i harbiyesi tarafından kurtarılarak mütebaki yüz küsur şahsın gark oldukları şimdi mahall-i vukuattan avdet eden polis müdürünün ifadesinden anlaşıldığı ve netice-i tahkikatın peyderpey arz olunacağı maruzdur.

Spor Top Oyunları

26 MAYIS 1913

TANIN

Dün yine sporcuların mühim günlerinden biri idi. İstanbul'un futbol oyununda birinciliği daima muhafaza eden Galatasaray ile ona yetismek için ciddi bir surette sarf-ı mesai ve ibraz-ı maharet eden Fenerbahçe kulüpleri üçer tim olmak üzere dün yekdiğerleriyle top

müsabakaları icra etmişlerdir. Union Kulüp'te dünkü temâşâgerânın hemen hepsi denebilecek bir miktarı İstanbul'un taraf taraf her yerinde teşekkül eden jimnastik kulüpleri azası ile bilhassa Darülfünun, Mekteb-i Sanayi ve ecnebi mekatibi talebesinde ibaret bulunmakta idi.

Esasen müsabaka Galatasaraylılar ile Fenerbahçe Kulübü arasında boy ölçüşmekten ibaret bulunmakla bu iki rakib-i cevvalden hangisinin ikhtisab-ı rüchan edeceği seyircileri daha oyun başlamadan heyecanlara gark ederek ikiye ayırmaya sebep olmuştur.

Birinci müsabakaya ufak bir intizardan sonra başlandı. Her iki tarafa üçüncü timler (acemi müntesibler) arasında devam eden bu müsabaka epey müddet her iki tarafın da aynı dereceyi muhafaza etmesiyle imtidat ettilsürdü. Temâşâgerândan bir kısım halk izhar-ı hissiyat etmekten kendilerini alamamaya başladılar ve bu gürültüler esnasında Fenerbahçeliler hasımlarına karşı bir gol yaparak birinci muvaffakiyeti temin ettiler. Fakat bu gol o kadar nâzik bir surette icra edildi ki muarızlar hâlâ oyunun devam ettiğine kani bulunmakta idiler. Nihayet müddet-i muayyene zarfında her iki taraf çekilerek meydanı ikinci timlere terk ettiler.

İkinci timlerin efradı üçüncülerden daha mahir ve hareketlerinde daha çabuk kimselerden ibaret idi. Bu müsabakaya o kadar büyük bir intizam ile başlanmıştı ki daha ilk hamlelerde her iki taraf da şayan-ı hayret bir itidal ve basiret âsârı görülmekte ve hasımlara karşı edilen muamele yalnız bir oyundan ibaret bulunmamakta idi. Galatasaraylılar Fenerbahçelileri o kadar mahirane sıkıştırdılar ki artık muvaffakiyet kati surette kendilerine kalarak birinci gölü yaptılar. Oyun gittikçe kesb-i ehemmiyet ve ciddiyet etmekte idi. Fenerbahçeliler hasımlarının

meserretine [sevincinel] iki üç dakikalık bir fasladan sonra gol ile cevap vererek oyuna daha ziyade bir ciddiyetle devam başladılar. Bunu ikinci bir gol daha takip ederek bu sefer de muvaffakiyet tamamen Fenerbahçelilere teveccüh etti. Fakat her iki taraf da oyunun sonlarına doğru itidallerini kaybetmeye başladılar.

Birinci timlerin müsabakasına başladığı vakit seyircilerden herkes çayıra indi. Bu meraklı ve son müsabakanın hangi tarafa temin-i şan edeceği zaten iki kısma ayrılan seyirciler arasında büyük bir münakaşa kapısı açtı ki bu asıl en büyük müsabaka idi.

Birinci timleri teşkil eden topçular hem diğerlerinden daha yaşlı hem daha mahir ve zinde kimselerden ibaretti. Bu son müsabakada yarım saat zarfında hiçbir taraf bir şey kazanamadı. Yalnız evvelce daima Galatasaraylılara mağlup olan Fenerbahçeliler bu defa Galatasaraylıları gol olmasına ramak kalıncaya kadar üç defa fena halde sıkıştırdılar. Birinci kısımda bir netice elde edilemedi. On dakika tenefüsten sonra yine müsabakaya başlandı. Ve kati hamleler ile, her iki taraf muvaffakiyetin kendisine gelmesi için ibraz-ı maharet ve izhar-ı çâlık ltez canlılık ediyorlardı. Nihayet beklerden birinin seri tekmesiyle top kale hadd-i visali önünde golkip tarafından yakalanarak atıldı. Ve işte bundan sonra topçular, seyirciler, satıcılar, çoluk çocuk herkes birbirine karıştı. Oldu, olmadı.

Filhakika top pek az bir fark ile kaleye dâhil olacağı sırada golkipin dâhile doğru topu çekmesiyle gol kendiliğinden hâsıl olmuş bulundu! Artık bilenler ve bilmeyenler muvaffakiyetin Galatasaraylılarda kaldığı iddiasını serd ediyor, Fenerbahçeliler ise olmadığını iddia ediyorlar velhasıl bir herc ü merc gulguleler [şamatacılar] arasında Fenerbahçeliler ortadan çekilerek mağlubiyetlerini zmnen itiraf etmiş oldular.

Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Sempozyumu

Abdülhamit Birşık
Ahmet Turan Alkan
Alev Erkilet
Ali Yaşar Sarıbay
Asım Öz
Bedri Gencer
Burhanettin Duran
Cihan Aktaş
D. Mehmet Doğan
Ekrem Demirli

Ercan Yıldırım
Etyen Mahçupyan
Fahrettin Altun
Fırat Mollaer
Hakan Arslanbenzer
Hamza Türkmen
Harun Anay
İhsan Fazlıoğlu
İlhan Kutluer
İsmail Kara

M. Fatih Andı
M. Kürşat Atalar
Mehmet Akif Aydın
Metin Karabaşoğlu
Mümtazer Türköne
Musa Üzer
Mustafa Öztürk
Necdet Subaşı
Nuh Yılmaz
Ömer Lekesiz

Ruşen Çakır
Sami Erdem
Sibel Eraslan
Suat Mertoğlu
Tahsin Görgün
Tanıl Bora
Turan Koç
Yusuf Kaplan
Yusuf Turan Günaydın
Z. Kevser Şerefioğlu

Yer : Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi / Zeytinburnu
Tarih : 17 - 18 - 19 Mayıs 2013
Açılış : 17 Mayıs Cuma **Saat** : 14:00

 **ZEYTİNBURNU
BELEDİYESİ**
zeytinburnu.bel.tr 444 1984

İTALYAN KÜLTÜR MERKEZİ'NDE EDEBİYAT VE TARİH DİYALOĞU UMBERTO ECO VE CEMAL KAFADAR

Geçtiğimiz ay İstanbul'a gelen yazar ve göstergebilimci Umberto Eco 9 ve 10 Nisan tarihlerinde iki ayrı etkinliğe katıldı. İtalyan Kültür Merkezi, İtalyan Büyükelçiliği, İtalyan Başkonsolosluğu, Boğaziçi Üniversitesi ve Şehir Üniversitesi'nin katkılarıyla düzenlenen etkinliklerin ilk gününde Eco, Orhan Pamuk ve Bologna Üniversitesi'nden Patrizia Violi ile birlikte "Gerçekler, Kurgu ve Tarih Üzerine Bir Diyalog" isimli söyleşiye katıldı. Ertesi gün Eco, İtalyan Kültür Merkezi'nde idi. Harvard Üniversitesi tarih profesörü Cemal Kafadar ve Patrizia Violi'nin katılımıyla gerçekleşen konuşmada Eco, okurlardan gelen soruları da cevapladı.

Cemal Kafadar,
Umberto Eco ve
Patrizia Violi.

SEVİNÇ COŞKUN

İtalyan Kültür Merkezi'nde gerçekleşen etkinliğin moderatörlerinden Violi, konuşmanın Eco ve dinleyiciler arasında kurulacak bir diyalog niteliğinde olmasını amaçladıklarını söyleyip, Cemal Kafadar ile birlikte ilk soruları sorup buzları kırmayı amaçladıklarını belirtti. Violi Umberto Eco'nun Bizans döneminden Ortaçağ'a ve 19. yüzyıl sonuna kadar geniş bir zamanı kapsayan tarihsel romanlardan, göstergebilim, din ve sanat felsefeleri üzerine denemelere kadar uzanan geniş külliyatının altını çizdi. Violi'nin yazarın bu kadar çeşitli konuları ve fikirleri nasıl bir araya getirdiği şeklindeki sorusunu yanıtlayan Eco, şunları kaydetti: "İlk romanım *Gülü'n Adı*'nı yazarken akademik çalışmalarından faydalandım ve hatta 'acaba

bir gün kullanabileceğim mi?' dedim 30 yıldır elimde olan bilgilerden yararlandım. Sonrasında, yeni evrenlere girdim ve eski kitaplar toplamaya başladım. O noktada koleksiyonculuğa başladım." Eski kitapları toplarken öne çıkan teorik ilgileriyle anlatı ilgisinin paralel olduğunu söyleyen yazar, paranoyak diyebileceğiniz bir örgütün içerisinde rahat rahat hayatta kılmasını belki de bu durum sağladığını belirtti. Daha sonra akademik dünyada yaptığı bu çalışmalarını dikkatli bir sınıflandırmayla toplamaya çalıştığını söyleyen Eco, *Poucault Sarkacı*'nı yazarken gizli ilimler ve okültizm üzerine bir sürü bilgi-bulgu toplayıp derlemeler yaptıktan bahsetti. Fakat bütün bunları romana koymaktan korktuğunu söyleyen yazar aynı dönemde üniversitede

bu konular üzerine Kabala ve okült üzerine göstergebilim dersleri açtığını anlattı. Roman ve akademik bulgular arasında aynen çöpleri plastik, cam vesaire diye ayırıştırır gibi bir ayırım yaptığını; dolayısıyla kafasındaki roman kısmını birazcık hafifletmiş olduğunu ve böylece romanı çok fazla gizleme doldurmadığını söyledi. Fakat nihayetinde romanın teorik bir çalışma olmayıp, özgürce yazılan bir metin olduğunu, anlatının kanıt oluşturmaya gerekmediğinin de altını çizdi. Eco, herhangi bir yazarın isteyeceği türden çelişkileri kurgulamak istediğini ve bu çelişkilerin bir sonuca varmasının da zorunlu olmadığını söyledi ve bu konu ile ilgili sözlerini şöyle noktalandı: "Akademik araştırmaların bir amacı da kanıt aramak ve en azından okuyucuya tam bir dayatma ile olmasa da bazı şeyleri kabul etmeyi önermektir." Eco, bu *modus vivendi*'nin, yani bu yaşam şeklinin kavranıldığı zaman anlatıyla akademik hayat arasında bir çatışma kalmayacağını söyledi.

Etkinliğin diğer moderatörü tarihçi Cemal Kafadar, Eco'nun, kendisine ve binlerce okuyucuya dünyayı daha iyi anlayabilmek için birçok eleştirel araç sağladığını ifade ederek başladı konuşmasına. Son iki yılda İstanbul'u ve şehrin değişen silüetini düşünürken ve olanları anlamlandırmaya çalışırken

kendisinin defalarca Eco'nun *Travels in Hyperreality* isimli kitabına başvurduğundan bahsetti. Henüz kimse *kitach* kavramı hakkında konuşmaya başlamamışken Eco'nun, zevksizlik ya da *kitach*'ı asıl içeriğinden arındırılmış stilistik öğelerin bir harmanı olarak tanımladığını ifade etti. Kafadar, Eco'nun hiper-gerçekçilik dünyasının sahibi bir gerçeklik üretmediğini söyledi. Bunun Türkiye'deki izdüşümü olarak Miniaturk, yeni rezidans projeleri ve Marmara ve Karadeniz'i birleştirecek, Boğaz'a alternatif olması hedeflenen "Çalın Proje"yi gösterdi. Kafadar, 1970'lerde hiper-gerçekçilik kavramını ilk analiz edenlerden olan Eco'ya son kırk senede nelerin değiştiğini sordu. Eco bu kavramın genel çerçevesini birkaç örnekle çizdikten sonra, günümüz sanal ortamında nasıl bir hiper-gerçeklik yaratıldığını ifade ederek ekledi: "Bugün Twitter ya da Facebook'ta yaşayan insanları düşününüz. Sürekli bilgisayarın karşısındayız, aslında sahte bir hiper-gerçekçilik anlayışına ihtiyacınız yok. Çünkü zaten bu dünyanın tümüyle kendine ait bir gerçekliği var."

Eco, Violi ve Kafadar'la gerçekleştirdiği bu sohbeti takiben katılımcıların sanat estetiğinden çeviriye, tarih yazımından göstergebilime, sansürün dinin yükselişine kadar uzanan çeşitli sorularını yanıtladı

SSM'NİN YENİ SERGİSİ

ORYANTALİZMİN 1001 YÜZÜ

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi (SSM), yeni sergisiyle Oryantalizmin 1001 yüzünü mercek altına alıyor. Sergide, 19. yüzyıl başında gerçekleşen arkeolojik kazılar, dünya sergileri görüntüleri, değerli kitaplar, Avrupa'daki Oryantalist mimarinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulamaları, Oryantalist tarzda iç mekân tasarımları, sahne dekoru ve moda, stüdyo fotoğrafları ve 19. yüzyıl ile başlayan Doğu'ya seyahatin değişik aşamaları, obje ve örneklerle sunuluyor. 11 Ağustos'a kadar SSM'de ziyaret edilebilecek sergi süresince konferans programları, film gösterimleri, çocuk ve yetişkin eğitimleri gerçekleştirilecek.

SERGİ HAKKINDA

"Orient"

Ortaçağ boyunca yalnızca Ortadoğu'yu "Orient" olarak adlandıran Avrupa, ticari, siyasi, sömürge ilişkileri ve seyahatlerin artmasıyla daha doğudaki, Hindistan, Çin, Japonya'ya kadar uzanan bir bölgeyi de bu isme dâhil etti. Latinceye yükselen anlamına gelen ve güneşin doğduğu yönü işaret eden "oriens" kelimesinden dönüşen "Orient", kendisini merkez olarak gören Osmanlı için Avrupalıların bakış açısını yansıtıyordu. "Şarkiyat" kelimesi ise Batı'da bir bilim alanı olan "Oriental Studies" in 20. yüzyılda Türkçeye çevrilmesiyle kullanılmaya başlanmıştı.

Avrupa'da "Şarkiyat"ın Başlangıcı

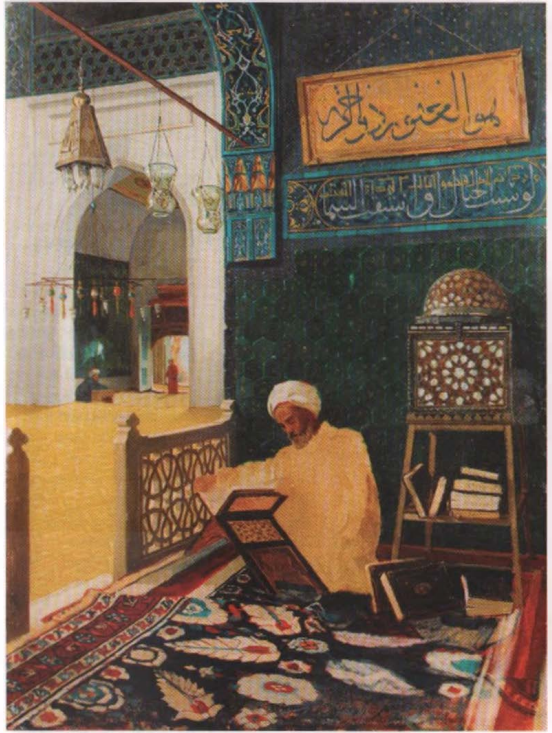
Ortadoğu, Hristiyanlığın doğduğu yer olarak her daim Avrupa'nın ilgisini çekerken, Hristiyanlığın kutsal metinlerini yazıldığı dilde incelemek için İbranice, Aramice gibi dillerin öğrenilmesi gerekiyordu. Kökleri Ortadoğu'da olan Hristiyanlık hakkında *Tevrat* ve *Yeni Ahit*'te kayıtlı bilgilerin anlaşılması için ortaya çıkan bu ihtiyacın yanı sıra Eski Yunan tıbbi, pozitif bilim ve felsefe kitaplarının da Ortadoğu'da Arapça olarak bulunması da Doğu dillerinden çeviriler yapılmasında etkili oldu. Bu değerli kaynaklar, 12. yüzyılda Arapçadan Latinceye tercüme edilmeye başlandı.

Antikçağ döneminin ve Arap dünyasının bilgi kaynaklarının araştırılması amacıyla Avrupa'da İbranice, Arapça gibi dillerde kürsüler açılıyor; bilim adamları, yapıtın çevirilerden yararlanmak için Endülüs gibi merkezlere taşıyor.

"Oryantalizmin 1001 Yüzü" Hakkında

Oryantalizme çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşan "Oryantalizmin 1001 Yüzü" sergisi, Batı ile Doğu arasındaki etkileşimleri ve Edward Said'in 1978'de yayınladığı *Oryentalizm* kitabı ile başlayan yoğun tartışmaları da dikkate alıyor. Akademik bir kadro ile konuları önde gelen uzmanların oluşturduğu bilimsel danışma komitesinin desteğiyle hazırlanan sergi, bu sayede Oryantalizm kavramını, sadece Batılı merkez tarafından kontrol edilen tek taraflı bir söylem olmaktan çıkartıp, farklı alanlara yansımaları ile geniş bir yelpazede ele alıyor.

Sergide Oryantalizm akımı, Napoléon'un 19. yüzyıldaki Mısır Seferi sonrası Avrupa'da Doğu'ya ilgi ve merakın arttığı dönem kapsamında "Şarkiyat" konulu kitaplar, resim, mimari, iç mekân tasarımları, fotoğraf, moda ve sahne sanatları gibi farklı alanlar üzerinden inceleniyor. Oryantalizmin kurgusallığını vurgulayarak, bu konuyu hem bilimsel hem de hayali bir alan olarak araştırın sergi, "Doğu Bilimleri ve Oryantalizm" bölümüyle başlıyor.

Doğu Bilimleri ve Oryantalizm

Sergide, Napoléon Bonaparte'in 1798'de kalabalık bir "akademik" heyetle gerçekleştirdiği Mısır Seferi sonrasında Batı'nın bilingi bir uzmanlaşmayla askeri alanda olduğu kadar şarkiyat konusunda da üstünlük elde ettiği anlatılıyor. Dil, din

ve kültür bilimi çalışmaları ile üniversitelerde Doğu'yu araştıran bölümlerin kurulması sonucunda, akademik ve bilimsel bir harekete dönüşen Mısır Seferi'nin ardından gelişen bilimsel Oryantalizm alanında (geç Osmanlı bağlamı içindeki bazı yapıtlar da dâhil olmak üzere) belli başlı çalışmalara yer veriliyor.

Kuran Tilaveti, Osman Hamdi Bey (1842-1910).

Tuval üzerine yağlıboya
S.Ü. Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu.

Müziyenler,
1870 civarı
Tancrede R.
Dumas
(1830-1905).

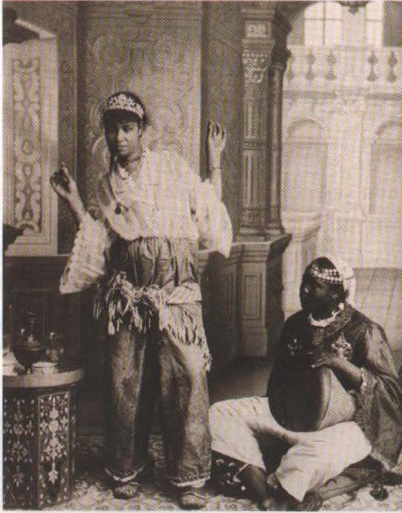
Ozel Koleksiyon.

L'Orient,
1853, Paris
Eugène Flandin
(1809-1889).

Alman Arkeoloji
Enstitüsü.

**Doğu motifli
şapka kutusu
kapagı**
(yanı sayfa).

Ozel Koleksiyon.

Akademik Şarkiyatçılıkla bağlantılı olarak, Doğu'nun kalıplaşmış imajının oluşmasına katkıda bulunan edebi Orientalizm alanından da örnekler sunuluyor. Bunların arasında, ilk tercümesi Fransızcaya Galland tarafından çevrilmiş, 19. ve 20. yüzyıldan 1001 Gece Masalları'nı farklı dillerdeki resimli nüshaları yer alıyor.

Arkeoloji, dünya fuarları, temsil ve mimari üzerine yoğunlaşan daha sonraki üç bölüm, Orientalizmin Osmanlı şemsiyesi altında yerel estetiğin kurgulanmasındaki rolüne odaklanıyor.

Oryantalizm ve Arkeoloji

Serginin ikinci bölümü olan "Oryantalizm ve Arkeoloji" kısmında, Doğu buluntularıyla birlikte, kazı işçilerini zamanda saklı kalmış "oryantal" numuneler olarak resmeden kazı fotoğrafları sergileniyor. Bu fotoğraflarda Batı'nın Doğu'yu, oradaki buluntular ve yerlilerin iç içe varlıklarını sürdürdüğü, adeta bir sahneyi oluşturan dekorlar olarak görüp, resmetmesine dikkat çekiliyor. Bu bölümün bir parçası olan Osman Hamdi Bey'in Oryantalist resimlerinde de, Batı'nın ilgi duyduğu nesnelerin bir araya gelmesi sonucu yapıp kompozisyonlar olmaları nedeniyle, yer veriliyor. İlgili arkeolojik

alanlar, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Koleksiyonu'ndan Truva, Efes, Ninova gibi alanlardan buluntular ile örnekleniliyor.

Oryantalizm ve Dünya Fuarları

Serginin üçüncü bölümünü oluşturan "Oryantalizm ve Dünya Fuarları" kısmı, Batı'nın Doğu'yu, kendi topraklarında ve hayalinde tasarladığı gibi yeniden oluşturmalarını en çarpıcı şekliyle gösteren bölümlerden biri olarak öne çıkıyor. 1863, 1867, 1873, 1889, 1893 yıllarında gerçekleşen dünya sergilerinde, yeniden kurulan Doğu'nun hayali pavyonları sayesinde egzotik Doğu'lu yaşam sahnelerini yansıtan geçici mekânlardan söz ediliyor. Arasında 1867 tarihli Paris Dünya Sergisi'nden Osmanlı Pavyonu'nun görüntülerinin de bulunduğu örnekler göz önüne seriliyor.

Oryantalizm ve Mimari

Oryantalist mimarlıkta Osmanlı ve Türk motiflerinin de belirli bir payı vardı. Çadır, hamam ve cami gibi yapılar Batı'nın hafızasında Türk mekânlarıyla özdeşti. Ancak, adında "Türk" sözcüğü geçen birçok yapı Elhamra'nın dantelsi dekorasyon ve Hint-İslam mimarlığının gösterişli kubbeleri, minareleri ve kuleleriyle tasarlanıyordu.

19. yüzyıldan Oryantalist özellikler sergileyen Avrupalı ve Osmanlı mimarı eserler, "Oryantalizm ve Mimari" adlı altındaki dördüncü bölümde inceleniyor.

Oryantalizm ve Dekorasyon

Doğu ve Batı arasında, başta dokumalar ve halılar olmak üzere cam, maden, seramik ve benzeri objelerin 11. yüzyıla dek uzanan alışverişi, 15. yüzyılda yoğunluk kazanmıştı. Batılı zenginler, Doğu üretimi eşyalarını lüksün simgesi olarak görüyordu. Doğu'nun mallarına duyulan merak, 17. ve 18. yüzyılda "Turquerie" diye adlandırılan, Oryantalizmin de öncüsü olduğu akıma dönüşürken, 19. yüzyılda, Doğu'ya yaptıkları seyahatlerden dönen sanatçılar ve gezginler yanlarında getirdikleri eşyalarla evlerini döşüyordu. "Oryantalizm ve Dekorasyon" bölümü, serginin beşinci bölümü olarak, Oryantalizmin iç miyariye olan etkisini inceliyor. Bu bölümde, İstanbul'da yayı vardı. Kendini Türk dostu olarak nitelendiren Fransız roman yazarı Pierre Loti (1850-1923) ve Hollandalı hayalperest gezgin ve ressam Marius Bauer (1867-1932) gibi Oryantalist sanatçıların Avrupa'daki evlerinin içinden görüntüler sunuluyor; Oryantal izler taşıyan möbller

sergileniyor. Bölümde ayrıca Bauer Documentation Foundation Koleksiyonu'ndan Marius Bauer'in desenleri ve resimlediği 1001 Gece Masalları kitapları da yer alıyor.

Atölyede Orientalizm

Serginin altıncı bölümü olan "Atölyede Orientalizm", Batılı sanatçılar tarafından üretilmiş Oryantalist tablo ve fotoğrafları içeriyor. Avrupalı Oryantalist ressamların genel olarak savaş ve av konularını, harem ve hamam sahnelerini, gündelik hayattan alıntıları, etnik kıyafet ve tipleri, portreleri, çöi, vaha ve bedevilerin hayatlarını, ibadet sahnelerini tablolarına konu alması inceleniyor. Sergi, Batılı gezgin fotoğraflar ve ressamların eserlerinde olduğu gibi, portreçilikle birlikte açılan yerli stüdyolarda da Doğu'yu temsil eden fonlar önüne yerleştirilmiş divan gibi doğulu detaylarla yine yapıp ve hayali bir Doğu yaratmanın amaçlandığını gösteriyor. Aralarında Fausto Zonaro, Charles Amédée Philippe van Loo, Amadeo Preziosi, Fabius Brest gibi ressamların eserlerinin bulunduğu, özel koleksiyonlardan ve Türkiye Cumhuriyeti müze koleksiyonlarından otuzu aşkın tablo ve birçok fotoğrafın yer aldığı bölümde,

giderek gerçek Osmanlı yaşamı yerine, Batılının kafasındaki Osmanlı imajını yansıtmaya başlayan tablo ve fotoğraflarda yer alan hayali imaj teşhir ediliyor.

Modada Oryantalizm

Doğu'nun lüks malları arasında ipekli kumaşlar, değerli taşlar ve mücevherat öteden beri revaçtaydı. 17. yüzyılda, Türk kıyafetleri moda haline gelmiş; Versailles Sarayı'nda Türk kaftanlarına özenilerek tasarlanmış çeketekler giylmeye, geniş ipek kuşaklar takılmaya başlanmıştı. Napoléon'un Mısır Seferi bu modayı farklı bir boyuta taşıdı. Serginin yedinci bölümünü oluşturan "Modada Oryantalizm" kısmında, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa moda merkezlerinde, Oryantalizmin moda tasarımı alanında yarattığı büyük etki gözler önüne seriliyor. Bu bölümde, Léon Bakst, Erté ve Paul Poiret gibi dönemin ünlü moda ve sahne tasarımcıları tarafından tasarlanan Oryantalist kıyafetler sanatseverlere sunuluyor.

Sahnede Oryantalizm

"Sahnede Oryantalizm" ise sahne sanatları ve bale dünyasında esen Doğu etkisini çeşitli örnekler üzerinden inceliyor. Avrupa modasının Doğu tarzından etkilenmesi, Sergei Diaghilev yönetimindeki ünlü bale topluluğu Ballets Russes'un (Rus Balesi, 1909-1929), Şeherezade (Şehrazad) adlı eseri ve bu eserde Léon Bakst'in tasarladığı

kostümler üzerinden ele alınıyor. Sergilenen orijinal bale kostümleri ile aralarında ünlü Rus bale ve koreograf Nijinsky'nin hayatını anlatan bölgesel film, bu bölümün dikkat çeken parçaları olarak öne çıkıyor.

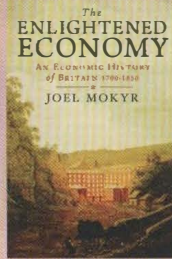
Oryantalizm ve Yolculuk

Dokuzuncu bölüm "Oryantalizm ve Yolculuk" ise Doğu seyahatleri geleneğine yoğunlaşıyor. Bölümde 19. yüzyılda buharlı gemi ve tren yollarının gelişmesiyle Doğu'ya yapılan seyahatlerin artmasının sonuçları inceleniyor. *Orient Express*'in İstanbul'a uzanmasıyla Osmanlı topraklarının ve özellikle İstanbul'un Doğu'nun en çekici seyahat yerlerinden biri haline geldiği anlatılırken, Batılıların evlerine geri dönerken gittikleri egzotik yerlerden birer anı götürmeleri amacıyla üretilen ve satılan "oryantal" nesnelerin oluşturduğu pazar ele alınıyor. Bu bölümde sergilenen seyahatnameler, hediyelik eşyalar, seyahat rehberleri, *Orient Express* afişleriyle, gezginlerin algı ve anlatılarının yerleşik ifadeler ve klişelerden nasıl beslendiği gözler önüne serilerek, Oryantalizmin "alıntısal doğası" vurgulanıyor.

"Oryantalizmin 1001 Yüzü" sergisi, son yıllarda Türk popüler kültürüne egemen olan Oryantalizmin ve Osmanlıcılığın yeni dönem örneklerini sunan görsel bir "son söz" ile tamamlanıyor

JOEL MOKYR BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ'NDE

BÜYÜME, KURUMLAR VE KÜLTÜREL GİRİŞİMCİLER

Güncel İktisat Tarihi yazınının en önemli isimlerinden Northwestern ve Tel Aviv üniversiteleri öğretim üyesi Prof. Joel Mokyr, 16 Nisan günü Boğaziçi Üniversitesi'nde "Kültürel Girişimciler ve Modern İktisadi Büyümenin Temelleri (Cultural Entrepreneurs and the Origins of Modern Economic Growth)" isimli bir konuşma gerçekleştirdi.

İktisat tarihi literatüründe kurumların iktisadi büyümeyle olan ilişkisinin son yıllarda genel bir fikir birliği içinde kabul edildiğini, fakat bunun yanında kültürün de analize katılması gerekliliğini önemle vurgulayan Mokyr, Batı iktisat tarihinde yaşanan büyük kopuşu (*the great divergence*) anlamlandırmaya çalışırken "kültürel girişimci" adını verdiği düşünürlerin rolünün altını çizdi.

Kültürün insan davranışlarını etkilediğini ve aynı zamanda insanların çevreleriyle kurduğu ilişkileri de belirlediğini ifade eden Mokyr'e göre 1700'lü yıllarda Avrupa kültürü üstün bir konumda değildi, Asya kültürü de

oldukça sofistike idi. Fakat 1500-1700 döneminde Avrupa'da göreceli olarak yeniliğe yol açan kurumlar oluşmuştu. Bu durumu açıklarken kültürel girişimcilerle değinen Mokyr; Francis Bacon, Isaac Newton gibi düşünürleri bu çerçevede ele aldı. Mokyr'e göre kültür, toplumun doğaya karşı davranışlarını etkiler; bu da teknolojik ilerleme ve üretkenlik kapasitesine doğrudan ilgilidir.

İSTANBUL: SİYASET, EKONOMİ, MEKÂN

Yıldız Teknik Üniversitesi ve Tarih Vakfı işbirliğiyle, 12 Nisan tarihinde, Prof. Dr. Kemâlî Saybaşıllı'nın anısına, üniversitenin Beşiktaş yerleşkesinde düzenlenen konferansta İstanbul'un sorunlarına çeşitli açılardan yaklaşan sunumlar yapıldı.

İlhan Tekeli,
Sema Erder,
Fulya Atacan,
Ayşe Öncü ve
Murat Güvenç.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

Konferans, YÜ'den Fulya Atacan'ın açılışı ile başladı. İlk sunumu Tarih Vakfı'ndan İlhan Tekeli gerçekleştirdi. Tekeli, sunumuna İstanbullulara bir İstanbul dönüşümünün satıldığını belirterek başladı ve dönüşümün tanımından söz ederek; kentin büyüklüğü, nüfusun odaklanma kalıpları, o kentte yaşayan sınıfların mekânsal farklılaşması, kent içi erişilebilirlikle ilgili kalıplar gibi kentin temel parametrelerinin birinden fazlasında bir değişme meydana geliyorsa, buna dönüşüm dendiğini belirtti. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme süreciyle paralel olarak 4 farklı dönüşüm teşhis edebildiğini, bunlardan birincisinin 1860'lar sonrasında yaşanan dönüşüm olduğunu, "utangaç Osmanlı modernitesi" şeklinde adlandırıldığı bu dönüşümde, imparatorluğun bir sanayi ülkesi ve İstanbul'un bir sanayi kenti olmasına rağmen, yaşanan dönüşümün bir sanayi toplumunun dönüşümü olması gibi ilginç bir özellik olduğunu söyledi. Bu dönüşümü gerçekleştiren iki aktörden birisinin yabancı şirketler, diğeri de yangınlar. İkinci dönem Cumhuriyet'le başladı, bu dönemde 1923 sonrası

başkentliğini kaybeden ve büzülen ve sonrasında köktentci modernite ile uyum sağlamaya başlayan bir İstanbul görülür. Üçüncü dönemde ise 1948 sonrası popülist modernite ile gerçekleşen bir dönüşüm ve bu dönüşümde hızlı bir kentleşme gerçekleşir. Hızlı kentleşmeye uyum sağlayamayan sermaye birikim süreçleri dolayısıyla kent ile ilgili sorunların çözümünde küçük sermaye yer alır. Bu dönüşümde iki önemli aktör vardır, yap-satçı kişiler ve gecekondular. Dönüşüm aşamasında şehri apartmanlar doldurur, etrafında ise gecekondular kuşakları yer alır. İçinde bulunduğumuz dördüncü aşamada ise modernite projesi aşınmaya başlar. Bu süreçte neoliberal politikalar çerçevesinde sermaye birikim süreçleri değişir, paralel olarak yapılaşma süreci de değişir. Sosyalist blokun çözülmesi neticesinde İstanbul bir dünya kenti iddiasıyla ortaya çıkar ve tek merkezlikten çok merkezliğe bir geçiş olur. Ayrıca dördüncü dönemde, üçüncü dönemdeki güçsüzlerin emrivakisi yapılaşmasından farklı olarak, güçlülerin emrivakisine açık bir yapılaşmadan ve karanlık süreçler hâlinde ortaya çıkan

bir durum oluşur. Şu an yaşanan dönüşümün yavaş bir hızla seyrettiği, önümüzdeki yıllarda İstanbul'un bir çeşit türbülansa gireceği konusunda uyarılarda bulunan Tekeli, mevcut dönüşümün gecekonduların yıkılması yahut deprem riski bulunan alanlardaki yapıların yıkılması gibi basit söylemlerle yasallaştırılarak sunulduğunu fakat aslında çok karmaşık bir sürecin yaşandığını dile getirdi. Bu karmaşık süreçte; ulus-devlet kenti olmanın bir dünya kenti olmaya geçiş, tek merkezlikten çok merkezliğe geçiş, üretim ve hizmet süreçlerinde yaşanan dönüşmelere paralel olarak toplumdaki örgütlü ve örgütsüz iş yapışının dengesindeki değişim, kent içi ulaşım olanaklarındaki sınırlılığa karşılık yapılmakta olan yeni projelerle kent içi erişilebilirlikteki değişimler, neoliberal politikalar içerisinde kentin bir gösteri mekânına dönüşmesi ve farklılıklarını belli etmek isteyen grupların kent içerisinde mekân seçmesi ve kentin gecekondularının ve deprem riski taşıyan yapılarının yıkılması ve piyasa mekanizması içinde bunun gayrimenkul yatırım ortaklıkları eliyle gerçekleştirilmesi gibi

olayların yaşandığını belirtti. Kentsel dönüşüm dendiğinde, sadece bu sonuncu kısım algılanmaktadır. Yaşadığımız dönüşümde, güçlü aktörlerin etkin olduğunu, dolayısıyla müzakere edilmeyen bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Bu süreçte, kamu kesiminde yerel yönetime güç veriliyormuş gibi görülmese rağmen aslında bütün güç merkezde toplanmakta, TOKİ'nin, kurulum amaçlarına dayanarak edindiği yetkiler kurulum amaçlarını aşmaktadır. Hiçbir mülkün güvencesi kalmamakta, bir adama bütün şehirler üzerinde takdir hakkı verilmektedir. Özel kesimde ise geçmişteki küçük yap-satçıların yerini büyük gayrimenkul yatırım ortaklıkları almakta, imarcılar ortaya çıkarken, uluslararası sermaye de süreçte yer almakta, kiracılar ve mülk sahipleri de duruma uyum sağlarken, etnik ve cemaate ilgili bağlanırlar da süreçte rol almaktadır. Siyasal olarak, sürecin kaybedenleri ve kazananları olduğunu belirten Tekeli, buna rağmen "herkes kentsel dönüşüm istiyormuş" gibi bir havanın yaratıldığını altını çizdi. Kentsel dönüşüm karşı muhalefetin de "iktidar adıl yapmıyor, bizi adılını yapacağı" şeklinde olduğunu da vurguladı. Siyasal olarak bu

yanılsamanın nasıl yaratıldığı hususunda bir mekanizmanın işlediğini belirten Tekeli, bunlardan birincisinin post-modernist siyasetin duygudaşlığı çerçevesinde güç ve müktedirliğin pazarlaması olduğunu, ikincisinin ise karmaşık ve çok katmanlı ve toplumun bütün kesimlerinden oy almaya çalışan bir popülizm olduğunu vurguladı. Tekeli buna karşılık, mevcut muhalefetin modernist ahlak ilkelerine dayanan bir muhalefet olduğunu, bu tür muhalefet ve böyle bir siyasetle sonuç alınamayacağını söyledi. Çözümlerden biri neoliberalizmin yarattığı düzensizliğe karşı gerçekleştirilebilir ve ikna edici bir düzenlemeler bütünüyle karşı çıkılması, hükümetin belli bir yerleşim yerindeki mevcut sakinlere çok uzakta başka bir yerde konut sağlayarak telâfi yöntemine karşı eleştiri getirilmesidir. Bununla birlikte adil ve ücreti karşılanabilir konut sağlamanın önemi üzerinde durulmalıdır. Tekeli'nin konuşmasından sonra söz alan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Sema Erder, İstanbul'da gecekondunun dönüşümüyle ilgili olan sunumuna 1999 depreminden bahsederek başladı. 2000'den sonra İstanbul'da büyük bir dönüşüm olduğunu, bunun da İstanbul'un belediye başkanının şimdiki başbakan olmasıyla açıklanabileceğini belirten Erder, bu durum neticesinde İstanbul'un paralel bir başkent hâline geldiğini vurguladı. Gecekonduyunun hatırlanması istenmeyen bir deneyim olduğunu belirten Erder, 1960'lardaki göç sürecinde İstanbul'a gelenlerin iki farklı yerleşme stratejisi olduğunu, bunlardan birisinin kentin dışına yerleşme olduğunu ve bu stratejiye köy hukukunun, inşaat bilgisinin, siyasal gücüne müzakere yeteneğinin önemli olduğunu, diğer stratejinin ise kentin merkezine yerleşme olduğunu ve bu stratejiye kurallara uyanların yer aldığını belirtti.

Bunlara ek olarak, gecekondunun bölgesinde yaşayanlardan neredeyse herkesin inşaat deneyimine sahip olduğunu, resmi yahut gayri resmi kurumlar arasındaki ilişkilerin işleyiş şeklini ve yerel siyaseti öğrendiklerini ve bunun sonucunda bütün resme bakıldığında sistemle eklemlenme çabası görüldüğünü aktardı. Ekonomik anlamda; ücretle ilgilenen grupların, kârla ilgilenen grupların, faizle ilgilenen grupların olduğunu fakat rantla ilgilenen grupların olmadığını belirten Erder, rantsal meselelerle ilgili daha çok uğraşılması gerektiğini belirttikten sonra konuşmasını sonlandırdı. Erder'den sonra konuşan Sabancı Üniversitesi'nden Ayşe Öncü, İstanbul'un Dubai ile olan benzerliğinin emlak ve inşaat sektörlerinde görüldüğünü, İstanbul'da olduğu gibi Dubai'de de mega projelerin bulunduğu; Dubailişmenin, esnek ve çok geniş yetkilerle donatılmış belli bir siyasi yapılaşmayla da olduğunu belirtti. Fakat İstanbul'un tersine, Dubai'de sınırsız arazi bulunduğunu, bu durumun bir fark yarattığını vurguladı. Öncü'den sonra söz alan İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Murat Güvenç, İstanbul'daki kentsel dönüşümün örneklerinden bahsetti. İstanbul'un merkeziliğinin 1990-2000 yılları arasında çözüldüğünü belirten Güvenç, yapımı hâlâ

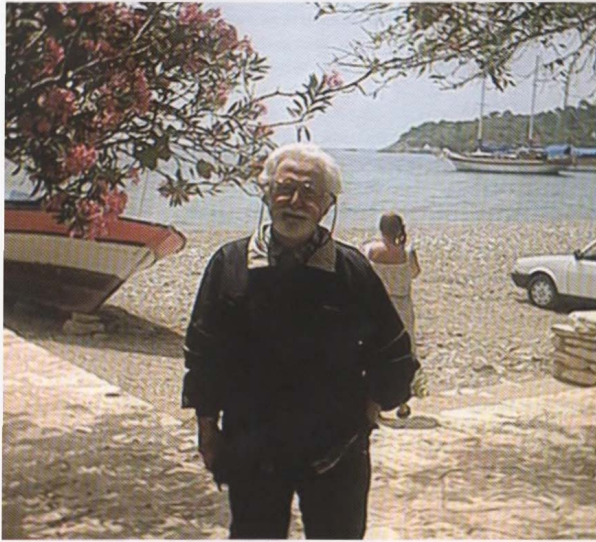
süren 14 Boğaz Köprüsü kapasitesine sahip Marmaray Projesi gibi projelerin de ileride dönüşümü oldukça hızlandıracağını vurguladı. Mevcut duruma karşı duran anlayışları ele alan Güvenç, bunlardan birinin statükocu, sağlamcı ve edilgen bir anlayış olabileceğini, bir diğerinin eyleme geçmek ve duyarlılığı artırmak olabileceğini, üçüncü olarak anlamacılığın ve yerel olarak sorunları çözmenin olabileceğini, dördüncü olarak ise sürdürülebilir faydacı bir anlayışın öne sürülebileceğini söyledi. 2. Oturuma, YTÜ'den Ece Öztan'ın kısa konuşmasından sonra Mersin Üniversitesi'nden Bediz Yılmaz'ın sunumuyla başladı. Yılmaz, Tarlabası özelinde İstanbul'a göçü değerlendirirken, Tarlabasındaki insanların beş unsura dayalı bir dışlanmaya maruz kaldıklarını, bunların ekonomik, sosyal, siyasi, mekânsal ve söylemsel olduğunu belirtti. Yılmaz'dan sonra konuşmayı devralan Galatasaray Üniversitesi'nden Didem Danış, uluslararası göçün varlığının İstanbul'daki görünümünden bahsetti. Günümüzde net olarak göçmen mahallelerinin ortaya çıkmaya başladığını bahseden Danış, Kumkapı, Kurtuluş ve Tarlabası gibi semtlerin bu mahalleleri barındırdığını belirtti. İstanbul'un göç ile kurulmuş bir şehir olduğunun da altını

çizdi. Fakat günümüzdeki göçü diğerlerinden ayıran özelliklerin çok geniş bir coğrafyadan insanların göç etmesi ve belli mekânlarda yoğunlaşma olduğunu söyledi. 3. Oturum. Viadrina Avrupa Üniversitesi'nden Ayşe Çavdar'ın sunumuyla başladı. Başakşehir özelinde İstanbul'daki dindar, liberal ve muhafazakar kimlikten bahseden Çavdar, ilk olarak Başakşehir'deki insanların çoğunun nerelerden geldiğine dair istatistik bir çalışmadan bahsetti. Başakşehir sakinlerinin %67'sinin eski gecekondulu mahallelerinden geldiğini belirten Çavdar, Başakşehir'de oturan kişilerin yoksulluktan, laiklikten, şehrin düzensizliğinden, geleneksel dindarlıktan kaçan ve kemalist isteyen kimselerden oluştuğunu belirtti. Çavdar'dan sonra konuşmayı devralan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Sükrü Aslan, ilk olarak İstanbul'a ulus-devlet projesinin müdahalelerinden bahsetti. Ulus-devlet inşası, farklı etnik unsurlardan oluşan kitleyi entegre etmek için uygulanan nüfus sayımı ve iskân politikalarını ele alan Aslan, Yüzeyler, Besiyüzeyler gibi semt isimlerinin ne anlama geldiği üzerinde durdu. Aslan'dan sonra sunumuna başlayan sivil toplum örgütü İMECE'den Hatice Kurşuncu, Emek Sineması özelinde dönüşümden bahsetti. 1993 yılında Emek Sineması'nın Emekli Sandığı tarafından yapı-şirket-devret modeliyle 25 yıllığına bir inşaat şirketine devredildiğini, 2006 yılında alanın yenileme alanı olarak ilân edildiğini ve 2009 yılında şirket tarafından hazırlanan projenin yenileme kurulu tarafından onaylandığını ve Emek Sineması'nın bugünkü hâline gelmeye başladığını belirtti. 30 milyon Euro'luk bir yatırımdan da bahsedildiğini sözlerine ekledi.

HALİM SPATAR (1928-2013)

CESARET BABA VE BİZ ÇOCUKLAR...

Bana, değerli kültür insanı Halim Spatar'ın seksen beş yıllık ömrünün parlak yıldızı neydi diye soracak olursanız cevabım şu olacaktır: Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğini yarıp geçen düşünsel cesareti. TKP geleneğinden gelip de bu geleneği aşma aydın cesaretini gösteren, daha da önemlisi bunu pratiğe geçiren iki parlak yıldız tanıyorum. Biri Orhan Suda'dır, diğeri ise Halim Spatar'dır.

GÜN ZİLELİ

İnsanlar öldükten sonra haklarında çok şey anlatılır, çok şey söylenir. Bunlar genellikle öleni yad eden iyi şeylerdir. Bu iyi şeyleri yer yer gülünesi anılar ve anekdotlar da süsler. Eğer ölen, bir yazar ve kültür insanıysa eserlerinden söz edilir, kültür hayatına değerli katkıları hatırlatılır. Ama aslında, genellikle o insanın hayatında belirleyici bir ya da en fazla iki parlak yıldız kayıp gitmiştir. Bütün o anılar anlatılır ve hatırlanırken çoğu zaman gökyüzünde bir an yükselen, sonra da kayıp giden bu parlak yıldız ya unutulur ya da iyi yürekliklikle ortaya dökülen anı kalabalığı içinde görülmez veya görülmüz olur.

Bana, değerli kültür insanı Halim Spatar'ın seksen beş yıllık ömrünün parlak yıldızı neydi diye soracak olursanız cevabım şu olacaktır: Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğini yarıp geçen düşünsel cesareti.

TKP geleneğinden gelip de bu geleneği aşma aydın cesaretini gösteren, daha da önemlisi bunu pratiğe geçiren iki parlak yıldız tanıyorum. Biri Orhan Suda'dır, diğeri ise Halim Spatar'dır.

Orhan Suda'nın adını 1960'lı yıllarda duymuştum. TKP geleneğinden gelmiş ve Troçkizme yönelmişti. Kurduğu Suda Yayınları'nda Troçki'nin kitaplarını yayımlamıştı. Bu elbette bir aşamaydı. Orhan Suda daha sonra Troçkizmde çakılıp kalmadı. Edebiyat yazılarıyla ve çevirileriyle

bir kültür insanı olarak uzun, sonsuz bir yolda yürüdü. Ama biz gençlerce, o kısa aralıkta bir şey gösterdi: "Gençler, başka yollar da var". Bugünkü gençlerin 1960'lı, 1970'li yıllardaki böyle bir çıkışın değerini bir çırpıda ve derinlemesine anlamalarını beklemek, onlara haksızlık olacaktır. Halim Spatar, benzeri bir çıkışı 1970'li yıllarda Maoizme yönelerek yapmıştır. Bugünden bakınca bu biraz tuhaf gelebilir. Stalinist geleneğin bir devamı olan Maoizme yönelmenin neresi geleneği yarmakmış, neresi parlak bir yıldızmış diye düşünülebilir. İşte böyle düşünmek yanlıgıların en büyüğüdür.

O yıllarda biz gençlerin Maoizme yönelişle ilgili yaşlarına gelmiş eski bir TKP'linin Maoizme yönelişini aynı şey değildi. Biz genç devrimciler, Maoizme Stalin'e hayranlık üzerinden yönelirken, Halim Spatar, Maoizme, Stalinizmi, katı Stalinist TKP geleneğini yararak ve aşarak, bütün eski çevresiyle çatışmayı göze alarak ilerlemişti. Bu yaşlı Maoçuya biz genç Maoçuların 1970'li yılların sonundaki buluşması, ters istikametlerde giden iki aracın yan yana geçerken selamlaşmasına benzer, bundan başka da bir anlama gelmez. Neden bu kadar değerli ve önemliydi Halim Spatar'ın TKP geleneğini yarışı? Kendimden yola çıkarak söyleyeyim. Ben Gulagları Halim Spatar'ın, Stalinist geleneği yaran çıkışıyla öğrendim. Yok yok, Halim Spatar beni karşısına

oturtup Stalin'in zulmünü falan anlatmış değil. Sadece, varlığıyla ve tutumuyla kafamda eski bir komünistin nasıl olup da Stalinist geleneği aştığı, bunu neden yaptığını, orada neler görüp böyle bir yönelişe girdiği konusunda sorular ve bir merak yaratarak yaptı bunu. Sonraki yıllarda Stalin'i sorgulamada bana cesaret veren en önemli şeylerden biri, karanlıklar içinden yükselen bu parlak yıldızdı.

1980 yılına doğru gelinirken o zamanki TKP yönetimi, Sovyetler Birliği'ni baş düşman ilan etmek gibi saçma sapan bir politikanın peşindeydi. İnsanları bu siyasete'ikna edilemek için tarihten bazı örnekler bulmamız, bazı analojiler yapmamız gerekiyordu. "Gündümüzün Hitler'i olan Sovyetler Birliği" ile uzlaşmak, Hitler'le uzlaşmakla aynı şeydi. Tarihte böyle şeyler olmuştu. Örneğin Stalin, tutup Hitler'le 1939 yılında Sovyet-Nazi Paketi yapmış ve II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştu. TKP temelde Stalinist olmasına rağmen, o günkü siyasetlerine estek sağlayabilmek için bu tarihi örneğe sarıldılar. Hayat da siyaset de bazen çok tuhaf ve karmaşık yollar izleyebilir. Dünyanın en yanlış siyaseti, tuhaftır ki, Stalinist temelleri sarsan böyle bir örneğe sarılmayı gündeme getirmişti. Ve işte böyle bir tarihi anda, TKP yönetimi, o zamana kadar Stalinizmle ve SBKP Tarihî kitabıyla beyinleri uyumuş bizlere değil, Stalinizmi yaşayarak, görerek, bütün kültürel sonuçlarıyla özümseyerek

onun ne olduğunu anlamış Halim Spatar'ın yardımlarına başvurmak zorunda kaldı. Halim Spatar, getirip partinin önüne Hitler-Stalin Pakti'nin bütün acı sonuçlarını, tek tek örnekleriyle koydu. Bu örneğin o somut pratikte olumsuz sonuçları ne olursa olsun, bizlerin Stalinizmi görmemizde Halim Spatar'ın buengin bilgisi de yol açıcı olmuştur.

Bir de Halim Spatar'ın büyük cesareti üzerinde durmak istiyorum. Hayır, 12 Eylül'den sonra Raci Tetik gibi işkencecilerin karşısında gösterdiği soğukkanlı cesareten söz etmiyorum. Bunu anlatan arkadaşlar oldu. Benim sözünü ettiğim cesaret, elli yaşına gelmiş bir insanın, o zamana kadar birlikte yürüdüğü arkadaşlarından, en az otuz yıllık doğal çevresinden kopmayı göze alarak, hiç tanımadığı, bilmediği, bizim gibi genel politika ve örgüt haydutlarının arasında katılma cesaretini göstermiş olmasıdır. Yaşanmadığı zaman anlaşılması zordur. Evet, net bir şekilde söyleyeyim ki, o zamanlar otuzlu yaşlarını yaşayan biz genç partililer birer politika ve örgüt bağına sahiptik. Politika ve örgüt için her şeyi göze almış, hatta gözü karamış genç haydutlardık. Elbette aramıza yeni katılan bu yaşlı yoldaşa, abartılı bir saygı gösteriyorduk ama bu saygı bile, bugün düşünüyorum da hayli rahatsız edici bir

yabancılaşmayı barındırıyordu içinde. Öte yandan, Halim Spatar'ın büyük bilgi birikiminin yanında cahilin de cahilli çocuklardı. Onun söylediklerini anlayacak, toplantılarda her söylenenin kayda geçirilmesinde ısrar eden titizliğini değerlendirecek kafa yapısından çok uzaktaydık. Onun kibarlığını, inceliğini, özgürlükçü tartışma üslubunu anlama kapasitemiz de gelişmiş değildi. Bu yabancı çocuklar arasında an be an hissettiği ayan beyan olan yabancılaşma rağmen onlarla birlikte yürümek, onlarla birlikte örgütlü bir mücadele vermek cesaretini göstermiştir. Ruhsal bakımdan yabancı olduğunuz bir ortamda sırf idealleriniz için ayak diremeniz az buz şey değildir. 12 Eylül sonrasında çektiklerinden hiç söz etmeyeyim. Bunların hepsine de vakarla göğüs germiştir. Kendisini, parti içinde ideolojik bakımdan sıkıştırma hinoğlu hinkliklerine dremenek de dâhil.

Esas alanı müziktir. Bu alanda önemli eserler verdi, önemli kitaplar çevirdi. Verdiği eserler, onun büyük kültürel birikimiyle kıyaslanamaz, ne yazık ki. Son kitabının, yukarıda sözünü ettiğim Orhan Suda ile mektuplaşmaları olması ise tesadüf değildir. Bu, iki parlak yıldızın yüksek gökyüzünde buluşmasıdır. Şimdi gökyüzüne bakıyoruz yeniden. Acaba kayıy parlak bir yıldız görür müyüz diye.

Harbiye Askeri Cezaevi 1952*

(...) İlk tutuklananlar 167 kişiymiş. daha sonra sayıları 250'ye varan tutukluların hamama götürülüp getirilmesi külfetli bir sorun haline geldiğinden pratik bir çözüm bulunuyor; alaturka helalardan birinin üzerine meşe tahtasından yapılmış bir ızgara örtülüyor; soba üzerinde ısıtılan suyla tutukluların burada yıkanmaları sağlanıyor. Faik Arkadaş [Şekeroğullu işte bu meşe ızgaralardan birinden, usta bir çalgı yapımcısı olarak her şeyiyle tam olan bir saz sapı yapmayı ve tam istediği şekli vermeyi başardı. Gene aynı yöntemle bir yerde bulunup da saklanan bir kontrplak parçasıyla düzgün elyafı bir köknar plakadan göğsünü, burgulugunu, burgularını hazırlayıp titizlikle yaptığı kalıplarla bir de saz govdesi

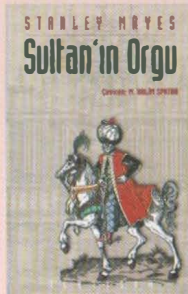
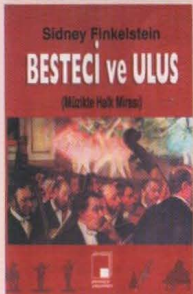
hazırlıyor, sap ve göğüs Fatih Arkadaş'ın sanat ustalığıyla tuktallanarak başkalarından ayırt edilemeyecek bir saz hazırlanıyor. Perdelik üzerine kalın misinadan hazırlanan perde geçiriliyor. Sonunda idareye durum bildiriliyor; bir saz sakıncalı bulunmuyor; o zamanki hapisanın komutanının izniyle teller de geliyor. (...)

Ruhi'nin [Sui] eline bu sazı almasını ve perdeleri özenle yerlerine yerleştirmesini, teznesiyle, parmaklarıyla teller üzerinde dolaşırken yüzündeki ifadesi hiç unutamiyorum. Tıpkı pencereye tırmıp cama sağ elinin basparmağıyla SSS İsıdika Seni Sevioruml yazarken yüzündeki duygu ve heyecan ifadesi gibi. (...)

* Halim Spatar'ın Müzik Yazılarını kitabından (Pan Yayıncılık, 2007, s. 168-169)

Orhan Suda ve Halim Spatar.

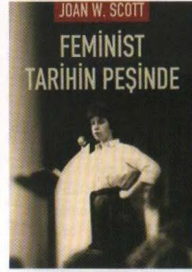
M. HALİM SPATAR'IN KİTAPLARI VE ÇEVİRİLERİ

- Tanıklık Turanağı – Soğrokovici'nin Anıları, 1992, Pencere Yayınları.
- Helen L. Kaufman, Batı Müziğinden Küçük Öyküler, 2000, Pencere Yayınları.
- Müzik Yazıları, 2007, Pan Yayıncılık.
- Kuzeye Esen İlk Rüzgâr, 2009, Pencere Yayınları.
- Paul Griffiths, Batı Müziğinin Kısa Tarihi, 2010, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Orhan Suda-Halim Spatar Mektupları, 2011, Literatür Yayıncılık.

JOAN W. SCOTT İLE İSTANBUL'DA İKİ BULUŞMA

Brown Üniversitesi, Pembroke Kadın Eğitim ve Araştırma Merkezi'nin kurucusu olan ve uzun süredir İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde Harold F. Linder profesörü olarak çalışan ünlü feminist tarihçi Joan W. Scott Nisan ayı içinde İstanbul'da okurlarıyla buluştu.

Joan W. Scott

FAHİYE DİNÇER

Toplumsal cinsiyet ve başörtüsü üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Scott, *Feminist Yıkılcılar* dergisi tarafından hazırlanan ve bgst Yayınları tarafından yayımlanan *Feminist Tarihin Peşinde* kitabı için geldiği İstanbul'da iki ayrı konuşma yaptı: "Kurtuluş ve Eşitlik Kavramları Üzerine Eleştirel Bir Soykütük Çalışması", 17 Nisan'da Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü'nün desteğiyle Boğaziçi Üniversitesi'nde, "Toplumsal Cinsiyetin Kullanımları ve Suistimalleri" başlıklı diğer konuşma ise 20 Nisan'da Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Forumu'nun desteğiyle Sabancı Üniversitesi Karaköy binasında gerçekleşti. Scott ilk konuşmasında "özürlü" kavramının farklı tarihsel bağlamlara

göre değişen anlamlarının izini sürdü ve somut örnekler aracılığıyla bu kavramın kullanımlarının siyasi izdüşümlerini çizdi. Özgürleşme bağlamında önemli addedilen seçme-seçilme hakkı, vatandaşlık hakkı gibi kazanımların somut bağlamlara yerleştirildiğinde gerçek eşitlik anlamına gelip gelmediğini sorguladı. ABD, Hollanda ve İsrail üzerinden son döneme dair çeşitli örnekler vererek bazı muhafazakâr kesimlerin modern sekülerist söylem içinden konuşmaya gayret ederken, homofobiden arındıkları iddiasını öne sürerek nasıl milliyetçiliği ve İslam düşmanlığını körüklediklerini anlattı. Bir kesimin siyasi olarak tanınmasının, toplumda norm sayılan diğer kimliklerle eşit oldukları anlamına gelmeyeceğinin altını çizen Scott, cinsel özgürlüğün

Batı toplumlarını Müslüman toplumlardan ayıran bir işlev gördüğünün ve giderek özgür birey olmanın yegâne koşulu olarak gösterilmeye başlandığını altını çizdi. Scott, böylesi bir seküler özgürleşme söyleminin hem Müslüman toplumların ötekileştirilmesine hem de cinselliği metalaştırarak ekonomik, sosyal ve toplumsal eşitsizliklerin üstünün örtülmesine yaradığını belirtti. Scott'un "seksüalizm" olarak kavramsallaştırdığı cinsellik ile sekülerizm arasında kurulan bu ilişki, dinleyiciler için oldukça ilgi çekiciydi. Kavramların sabit anlamlara sahip olmayıp tarihsel bağlamlar içinde farklı biçimlerde kodlanmasına ve kullanılmasına dair bu örnekler, hem geçmişin hem de bugünün anlaşılması için eleştirel tarih yaklaşımlarının önemini bir kez daha hissettirdi. Scott diğer konuşmasında, "toplumsal cinsiyet" kavramının feministler tarafından dile getirildiği 1970'lerden bu yana geçirdiği dönüşümlere ve kullanımı biçimlerine odaklandı. Scott'a göre bu kavram bir yandan kadınlar ve erkekler

arasındaki farklılıklara dair geleneksel tasavvurlara radikal bir biçimde meydan okurken, diğer yandan da çeşitli devlet kurumları, STK tarzı uluslararası kuruluşlar ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılagelen yeni düzenlemelerle tam bir uyum içinde değildir. Scott bunun sebebi olarak toplumsal cinsiyet rollerini kuran düzenlemelerin birçoğunun kavramı sabit kalıplar içine sıkıştırmaya çalışmasına ve yeni soruların sorulmayacağı bir zemin yaratmasını gösterdi. Scott'a göre toplumsal cinsiyet eşitliği sağladığını iddia eden düzenlemelerin veya uygulamaların sorgulandığı, neyin "doğal" neyin "toplumsal" kabul edilebileceği ile ilgili tartışmalar, "toplumsal cinsiyet" in bir mücadele alanı olarak işlemeye devam ettiğini göstermektedir. Scott bunu şöyle açıkladı: "Araştırma nesnemiz olarak toplumsal cinsiyet, neticede cinsel farklara ilişkin yanıltanmayan sorulara (Bu bedenler ne anlama geliyor? Arzudan ne anlıyorum?) önerilen yanıtlar (olumsal, süregelen, değişken) haline gelmektedir". Scott, çok sayıda öğrenci, öğretim elemanı ve konuyla ilgilenen pek çok kişi için yeni kapılar araladı, bildiklerimizi/bildiğimizi düşündüklerimizi yeniden gözden geçirmemiz için büyük bir şevk ve çok önemli araçlar sağladı. Eleştirel tarihçilik içinde son derece nitelikli ürünler veren ve feminist kuramın en etkili düşünürlerinden biri olan Scott'u dinlemek ve anlattıkları üzerine kendisiyle tartışmak son derece heyecan vericiydi.

PROF. CAROL GLUCK İLE "ORTAK MODERNLİK: JAPONYA VE DÜNYA TARİHİ"

ERDAL KÜÇÜKALÇIN

Boğaziçi Üniversitesi'nin 150. kuruluş yıldönümü etkinlikleri kapsamında 2 Nisan 2012 günü gerçekleştirilen, geleneksel Aptullah Kuran Anma Konferansı'nın bu yılki konugu Columbia Üniversitesi'nden tanınmış Japonolog Prof. Carol Gluck oldu. II. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın düşünce ve politik tarihi, uluslararası ilişkiler ve tarih yazımı konularında yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Gluck halen Columbia Üniversitesi Weatherhead Doğu Asya Enstitüsü'nün başkanlığını yürütmektedir. *Japan's Modern Myths* (Japonya'nın Modern Efsaneleri, 1985), *Showa: the Japan of Hirohito* (Showa: Hirohito'nun Japonya'sı, 1992), *Asia in Western and World History* (Batı ve Dünya Tarihinde Asya, 1997), *Words in Motion: Toward a Global Lexicon* (Hareket Halindeki Kelimeler: Küresel Bir Sözlüğe Doğru, 2009), *Thinking with the Past: the Japanese and Modern History* (Geçmişle Düşünmek: Japonlar ve Modern Tarih, 2013) adlı kitapların da yazarı olan Gluck son dönemde özellikle Japon modernleşmesi üzerine geliştirdiği tezlerle dikkat çekmektedir.

Prof. Gluck sunuşunu üniversitenin 150 yıllık mirasını en iyi yansıtan mekânlardan olan Rektörlük Salonu'nda, vakıf'teki kütüphaneye olarak hizmet verdiğini hatırlatan kitaplar arasında yaptı. Konuşmasının başlığı 'Ortak Modernlik: Japonya ve Dünya Tarihi' idi. Konferansın açılış konuşmasını yapan Rektör Prof. Dr. Gülay Barbarosoğlu örnek aldığını söylediği Boğaziçi Üniversitesi'nin kurucu rektörü Aptullah Kuran'ın araştırma ve öğrenci yetiştirmeye adanmış hayatından kesitler aktardı.

Ardından Japonolog Prof. Dr. Selçuk Esenbel eski dostu Prof. Gluck'u ve çalışmalarını tanıtarak kendisini kürsüye davet etti.

Prof. Gluck konuşmasında modernliğin, ucunda Batı'nın yer aldığı bir yol olmadığının, her toplumun kendine has yolları geliştirirken ortak tecrübe ve toplumlar arası bağlardan yararlandığını anlattı. 250 yıl kadar süren pax-Tokugawa dönemi boyunca *sakoku* (zincirli ülke) adı verilerek yabancılarla iletişimini minimuma indiren Japonya örneğinden yola çıkarak Japonya dahil hiçbir toplumun tam bir izolasyon içerisinde yaşamadığını, etkileşimin değişik vasıtalarla karşı konulmaz bir şekilde devam ettiğini aktardı. Dolayısıyla Batı kurumlarının ithal edilmesiyle gerçekleştiği düşünülen Meiji modernleşmesinin aslında Japonya'nın kendi dinamikleriyle olduğu kadar etkileşim içerisinde olduğu Kore ve Çin modernleşme süreçleriyle de ilişkiler ve paralellikler taşıdığını belirtti. Bu noktadan hareketle hafızanın "path dependent" yani "yol bağımlısı"

olduğundan bahisle tarih yazımı açısından retrospektif olarak bakıldığında Batı modernleşmesinin bir kalıp olduğu ve tüm modernleşen toplumların bu kalıba şu veya bu şekilde uyması gerektiği sanısının hâkim olduğunu söyledi. Gluck, bu görüşün artık değişmekte olduğunu ve toplumların aslında hâlihazırda var olanları yollarına devam ettiklerini yani modernleşmelerini kendi geçmişi üzerine bina ettiklerini anlattı. Öte yandan, şimdiye kadar birbiriyle ilişkisizmiş gibi görünen coğrafyalarda karşılaşılan dönüştürücü süreçlerin ilginç bir şekilde benzerlikler taşıyabildiklerinden bahsetti. Dolayısıyla modernleşme sürecinde örneğin Fransa'da meydana gelen köylü hareketleriyle Japon köylü ayaklanmalarını kendi içerisinde izole birer konu olarak ele almak yerine bir arada çalışmanın tarih yazımı açısından yeni fırsatlar barındırdığını belirtti.

Konuşmasının sonunda 90'lı yılları birçok açıdan "Kayıp On Yıl" olarak adlandıran Prof. Gluck yeni bin yıl başlangıcını yaşadığımız

Gülay Barbarosoğlu, Carol Gluck, Selçuk Esenbel, Zafer Toprak.

Carol Gluck sunumunu yaparken.

günümüzde ise dünyanın birçok yerinde "Özür Dileme Politikaları'nın (*Politics of Apology*) öne çıktığını ve genel olarak "düzensizliğe eğilimli olmadığının" inandığı insanlığın geleceğinden umutlu olduğunu söyledi. Soru-cevap kısmının ardından konuşma bittiğinde, katılımcıların yüzlerindeki memnuniyet ifadesinden 'üniversite' kavramının içini dolduran, toplumsal dinamikleri anlamamızı kolaylaştıracak ulkumuzu genişleten bir konferansa şahit olmanın keyfi okunuyordu. Tam da Aptullah Kuran'ın vizyonuna uygun olarak... Ruhü şad olsun.

Not All Quiet on the Ottoman Fronts:
Neglected Perspectives on a Global War, 1914-18
Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var.
Cihan Harbi'ne (1914-1918) Yeniden Bakmak

International Conference, Istanbul, 9 - 12 April 2014
www.ottomanfronts1914-1918.org

Call for Papers
Deadline: June 1, 2013

officers
drafted soldiers
'ethnic minority' soldiers
violence in its various forms

EXPERIENCING THE WAR

civilian internees
drafted
prisoners of war
nurses and other medical staff

the *teskilat-ı mahsusa* and wounded

Germany's role in the war

governance in wartime

war aims

ORGANIZING THE WAR

transport
supply (incl. black market, smuggling)
health and provisioning
the battlefield and Irregular troops
forced migration

intelligence

anti-colonial revolt

orchestrating jihad

Propaganda: inciting the masses

historiography in national and post-national perspective

SPEAKING ABOUT THE WAR

literature

public memory and commemoration

culture arts

personal testimonies (egohistory)

Organizing Institutions

TARİH VAKFI

ORIENT-INSTITUT
ISTANBUL

Supporting Institutions

Sabancı
Universitesi

TARİH VAKFI VE ORIENT INSTITUT
ORTAKLIĞINDA KONFERANS

100. YILINDA I. DÜNYA SAVAŞI*

**Osmanlı Cephesinde
Yeni Bir Şey Var: Cihan
Harbi'ne (1914-1918)
Yeniden Bakmak (9-12
Nisan 2014)**

I. Dünya Savaşı, 20. yüzyılda yaşanmış en önemli ve etkili en geniş alana yayılmış olaydır. Savaş güç dengelerini, sosyal ilişkileri ve toplumsal algıları baştan aşağı değiştirmiştir. Bir dünya savaşı olmasına rağmen farklı coğrafyalarda çok farklı şekillerde ilerlemiştir. I. Dünya Savaşı'na ilişkin tarih yazımını uzun süre milliyetçi bakış açıları şekillendirmiştir, ancak günümüzde yapılan çalışmalarda, savaş deneyimlerinin ve sonuçlarının çok katmanlılığı ön plana çıkmaktadır. Artık I. Dünya Savaşı akademide farklı perspektifler çerçevesinde daha etkin bir şekilde incelenmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın bağlanıcının 100. yılı vesilesiyle Orient-Institut İstanbul ve Tarih Vakfı 2014 yılında Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı'nı ele alan ortak bir konferans düzenlemektedir. Amaç, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı savaş deneyimlerine askeri tarih yazımındaki yeni eğilimler çerçevesinde tekrar bakmak, bu yeni yaklaşımları kazandırdıklarını kıyaslamak ve gelecek araştırmalara olası katkılarını değerlendirmek.

Konferans üç ana tema üzerinde yoğunlaşmaktadır:

- Savaş deneyimleri: Subaylar, acemi erler, sivililer, asker kaçakları ve savaş esirlerinin yaşadıkları deneyimler birbirinden çok farklıdır.

- Savaş organizasyonu ves ekonomisi: Bu başlık, askeri soru ve sorunların yanı sıra savaş sırasındaki yönetilebilirlik, ekonomik koşullar ve ihtiyaçların karşılanması, sağlık sorunları, tchir ve özel birimler gibi meseleleri de kapsamaktadır.

- Savaş hakkındaki konuşmak: Propaganda, kültür, tarih yazımı, kişisel anılar ve toplumsal bellek.

Geniş bir uluslararası yelpazeden yaklaşık altmış konuşmacının katılacağı konferansın toplam üç gün sürmesi planlanmaktadır.

Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA), Sabancı Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi tarafından desteklenen konferansa makale teklifi sunmak için kısa özgeçmiş ve tebliğ özetlerinin 1 Haziran 2013 tarihine kadar şu adrese gönderilmesi gerekiyor: info@ottomanfronts.org

Daha fazla bilgi için: www.ottomanfronts.org

* Etkinliğin alışı yan sayfadadır

TÜSTAV, DISK VE TARİH VAKFI ORTAKLIĞINDA KONFERANS

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE BAĞLAMINDA, EMEK HAREKETİ TARİHİNİN KAYNAKLARI

16-17 Kasım 2013 tarihinde, İstanbul'da, TÜSTAV, DISK ve Tarih Vakfı'nın ortak çabalarıyla, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye bağlamında emek hareketi tarihinin kaynakları" konulu bir konferans düzenlenecektir.

Konferansın amaçları:

1. Kaynaklar ve arşivler sorununu Osmanlı - Türkiye emek hareketi tarihçiliğinin gündemine taşımak,
2. Bu konuda şimdiye kadar ortaya çıkan bilgi birikimini eleştirel bir çerçevede ele almak ve erişilebilir kılmak,
3. Konu üzerinde çalışan akademisyen ve bağımsız tarihçi/araştırmacıları "arşiv ve kaynaklar" meselesi çerçevesinde bir araya getirmek.

İki gün sürmesi planlanan konferans boyunca oturumların temel gündemi şu sorular etrafında şekillenecektir:

1. Geç Osmanlı - Türkiye bağlamında emek hareketi tarihinin temel kaynakları nelerdir?
2. Bu kaynaklara hangi ulusal ve yabancı arşivlerde erişilebilir mümkündür?
3. Emek hareketi tarih yazıcılığının ulusal ve uluslararası düzlemde kullanılabileceği alternatif yöntemler, arşivler ve kaynaklar nelerdir?
4. Söz konusu alternatif kaynaklar, sol akımların (sosyalist, komünist vs.), siyasal birer aktör olarak, emek hareketlerinin ortaya çıkışı ve gelişiminde oynadığı role ilişkin mevcut literatüre ne gibi katkılar yapabilir? Oturumlar, birbirini takip eden 5 tane 60-90 dakika süreli oturum olacaktır.

- 1- Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu (1838-1918)
 - 2- Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi (1918-1926)
 - 3- Erken Cumhuriyet Dönemi (1926-1960)
 - 4- 1960-1980 Türkiye
 - 5- 12 Eylül 1980 sonrası Türkiye
 - 6- ve son oturum, uluslararası tecrübeler ışığında ve Osmanlı - Türkiye bağlamında, emek hareketi tarihi yazımının imkânları ve olası sorunlarına ilişkin genel bir değerlendirmeye niteliği taşıyacaktır.
- Sunumlar, ya özel bir arşiv - kaynak tanıtımı üzerinde yoğunlaşmalı ya da emek hareketi tarihine ilişkin bir dönem - konuda mevcut arşiv ve kaynakları daha genel düzlemde ele almalıdır.

Konferans dili Türkçedir. Tebliğ sunmak isteyen adayların 20 Mayıs 2013 tarihine kadar, özgeçmişleriyle beraber, 250 - 500 kelimelik sunum özetlerini emekkonferans2013@gmail.com adresine göndermeleri gerekmektedir. Kabul edilen tebliğ önerileri 2013 Haziran ayı başında açıklanacaktır. Sunumlar, son halleriyle, 29 Ekim 2013 tarihine kadar iletilmelidir.

İstanbul dışından gelen katılımcıların bir kısmının yol ve/veya barınma masrafları konferans çağrıcılığı tarafından karşılanacaktır. Katılımcıların bu konudaki ihtiyaçlarını (yol, barınma ya da her ikisi) ilk başvuruları sırasında belirtmeleri gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Emek Hareketi Tarihi çalışmalarına küçük de olsa bir katkı yapmayı planlayan bu konferansta sizi de aramızda görmek isteriz.

OSMANLI BİNA KİTABELERİ PROJESİ VERİTABANI KULLANIMA AÇILDI

Osmanlı Bina Kitabeleri Projesi'nin açılış sayfası. Buradan kitabelerin veya sadece İstanbul'un olduğu arama sayfalarına geçiliyor.

Bostancıbaşı Derbendi Menzili Çeşmesi'nin bina kartının üst kısmı. Google haritası çeşmenin tam yerini gösteriyor.

Osmanlı Bina Kitabeleri Projesi son yıllarda hızla artan kitabe yayınlarına rağmen kapsayıcı ve tutarlı bir veritabanının eksikliği gidermek amacıyla hayata geçirildi (<http://www.ottomaninscriptions.com/>). 2009 yılında Hatice Aynur (İstanbul Şehir Üniversitesi), Hakan Karateke (Chicago Üniversitesi) ve Kayako Hayashi'nin (Tokyo Üniversitesi) yönetiminde başlayan proje Türk Tarih Kurumu ve Tokyo Yabancı Diller Enstitüsü

tarafından desteklenmektedir.

Osmanlı kitabeleri için böylesine büyük ölçekli bir veritabanı ilk kez bir araya getiriliyor. Tamamlanması uzun yıllar alacak olan projenin ilk beş yılında (2009-2014) İstanbul, Edirne ve Bursa kitabelerine odaklanılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda öncelik İstanbul'a verilmiş olup mevcut kitabeler ile yok olmuş olanlara dair bütün bilgilerin veritabanına aktarılması amaçlanmıştır. Daha sonra Bursa, Edirne

ve nihayet bütün Osmanlı dönemi kitabeleri sistematik bir şekilde veritabanına eklenecektir. Osmanlı Bina Kitabeleri Projesi herhangi bir dil ayrımı yapmadan Osmanlı ülkesinde bu devletin yaşam süresi boyunca binalara konulmuş bütün kitabeleri içermeyi amaçlamaktadır.

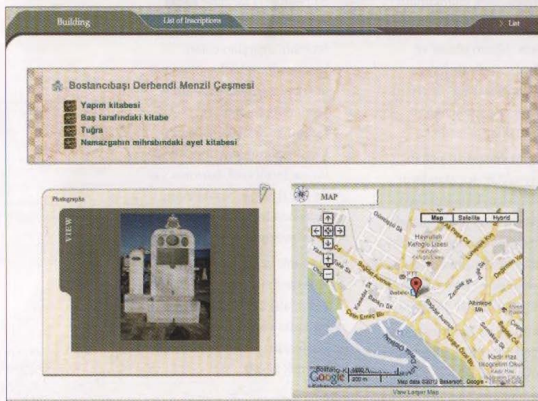
Geride bıraktığımız beş yıl içinde 4.500'e yakın kitabe veritabanına aktarılmıştır. Gerçi şu anda veritabanında Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden olduğu gibi Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Irak, İsrail, Kıbrıs, Macaristan, Mısır, Moldova, Romanya, Suriye ve Suudi Arabistan'dan da kitabeler bulunmaktadır, fakat bu koleksiyonlar henüz tam olmaktan uzak olup araştırmalarımız sırasında karşımıza çıkan bilgilerin aktarılması düzeyindedir. Günümüz itibarıyla veritabanındaki kitabelerin yüzde 82'si İstanbul'dan derlenmiştir. İstanbul kitabelerinin de 900'den fazlası çeşme ve sebîl, 700'e yakını cami ve 200 kadari ise tekke, kütüphane, hamam, karakol, nişan taşı ve benzeri binalara aittir. Sadece Topkapı Sarayı Koleksiyonu'ndan 200 kadar kitabe veritabanına aktarılmıştır.

Kitabe kartları hazırlanırken dört farklı grup birleriyle koordineli şekilde çalışmaktadır. Bir grup İstanbul'u semt semt gezerek bütün kitabelerin fotoğraflanması işini yürütmektedir (Nihan Özyıldırım, Tenshin Mori). Diğer bir grup resmi çekilmiş olan kitabelerin metinlerini bilimsel çeviriye aktarmakta, ikincil kaynakları taramakta, ebced hesaplarını yapmakta ve divanları tarayarak aynı yapıya düşü-

rülmüş tarih manzumelerini toplamaktadır (Abdullah Karaarslan, Abdullah Uğur, Esra D. Dilek, Habibe Yastıkcı-Karagöl, Nazlı Vatansever, Madoka Morita).

Ağ sayfasında bir kitabenin dosyasında "bina kartı" ve "kitabe kartı" olarak iki farklı bilgi ekranı bulunmaktadır. Bina kartında binayı yaptıran kişi hakkında bilgilerin yanı sıra binanın mimari özellikleri, konumu, yapım ve tamir tarihleri bulunmaktadır. Kitabe destekli bir harita yardımıyla binanın ve kitabenin bulunduğu yerin coğrafi koordinatları araştırmacılar tarafından tam olarak tespit edilebilmektedir. Kitabe kartında ise kitabenin metni transkribe edilmiş şekilde bulunmakta, ebced hesabı yapılan dize Arap harfleri ile yazılmaktadır. Kitabenin vezni, hattatı, hangi hat ile yazıldığı gibi bilgiler bu sayfada bulunmaktadır. Eğer divanlarda tarih manzumesi daha uzun ise kitabe hakkı edilmeyen kısım lar not kısmına yazılmakta, nüshalar arasında farklılıklar varsa belirtilmektedir.

Diğer bir grup ise Osmanlı Bina Kitabeleri Projesi'nin internet sitesi ile ilgilenmekte, çeşitli hataları düzeltmekte, resimlerle metinlerin doğru şekilde eşleştiklerini kontrol etmektedir (Fatma Meliha Şen, Ali Emre Özyıldırım). Bütün bu işlemlerden sonra bir denetleyici grup tarafından kartlar kontrol edilerek internet ortamında kullanıma açılmaktadır (Hatice Aynur, Hakan Karateke, Kayako Hayashi). Şu an itibarıyla sitede 441 kayıt kullanıma açılmış olup bu yıl içinde açılan kayıtlı sayısında artış olması planlanmaktadır.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

2013-2014 AKADEMİK YILI İÇİN ÖĞRENCİ ALINACAKTIR

Başvuru ve Kayıt Takvimi

Son Başvuru:

29 Mayıs 2013

Yazılı Bilim Sınavı:

30 Mayıs 2013, Perşembe 19.00*

Başvuru yapan tüm adaylarımız yazılı sınava davetlidirler.

Mülakatlar:

2 Haziran 2013

Tarih Yüksek Lisans Programı, tarih, sosyal veya beşeri bilimler bölümleri (lisans ve/veya yüksek lisans) mezunlarına disiplinlerarası açılımları olan tarih disipliniinde bilimsel araştırma için gerekli altyapıyı kazandırmayı amaçlamaktadır. Ağırlık, öğrencinin araştırma faaliyetine verilmektedir. Bu sebeple, öğrenciyle danışmanı arasında öngörülen yoğun işbirliği, programın en ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır. Programın öğrenim dili İngilizce'dir.

Başka bir yabancı dili iyi, İngilizceyi ise ancak orta düzeyde bilen öğrencilere, derslere başlamadan İngilizcelerini istenilen seviyeye getirmek için bir sene süre tanınabilir. Özel öğrenci statüsünde programa kabul almak mümkündür. Burs ve öğrenim harcı indirim imkanları mevcuttur.

Akademik Kadro:

Prof. Dr. Murat Belge

Prof. Dr. Suraiya Faroqhi

Prof. Dr. Christoph K. Neumann (Munich Ludwig Maximilian Üniversitesi)

Prof. Dr. Jale Parla

Prof. Dr. Mete Tunçay

Prof. Dr. Levent Yılmaz

Doç. Dr. Bülent Bilmez

Doç. Dr. Ahmet Haluk Dursun (Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü)

Doç. Dr. M. Erdem Kabadayı

Doç. Dr. Ferda Keskin

Yard. Doç. Dr. Başak Tuğ

**İstanbul
Bilgi Üniversitesi**

LAUREATE INTERNATIONAL UNIVERSITIES

ERMENİ TEHCİRİ VE TÜRKİYE'NİN ERMENİLERE KARŞI SİYASETİNİN MADDİ-İKTİSADİ ARKA PLANI

2015'e yaklaştıkça siyasiler, uluslararası ilişkiler uzmanları, hukukçular ve tabii tarihçilerin yakından ilgilendiği bir konu olan Ermeni soykırımı tartışmalarının ısınacağını tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yok. Bu tartışmalarda ileri sürdüğü görüşleri, düşünceleri ve yazdıkları ile ilk akla gelen isimlerden olan Taner Akçam'ın son kitabı Ümit Kurt ile birlikte kaleme aldıkları **Kanunların Ruhu: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek** başlığını taşımakta. Kitabın yazarlarından Ümit Kurt geçtiğimiz Kasım ayında İletişim Yayınları tarafından yayımlanan kitapla ilgili sorularımızı cevapladı.

Tehcir Kanunu, 1 Haziran 1915 günü dönem resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

SÖYLEŞİ:
MURAT KORALTÜRK

M.K. (Murat Koraltürk) Osmanlı Devleti gözünde tehcir kararının güvenlik kaygısı ile savaş sürecinde spontan gelişen bir tedbir

olmadığını tehcirin arkasında, gidenlerin bıraktıkları mallara dair karar ve uygulamalar göstermekte. Öyleyse tehcir kararının daha derinde olan nedeni sizce nedir?

Ü.K. (Ümit Kurt) Bilindiği üzere İttihat ve Terakki Hükümeti, 27 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir Kanunu olarak da bilinen dört maddelik bir kanun yayınladı. Bu kanunun çıkarılmasının temel saikin ülkenin güvenliğine yönelik "tehditleri" bertaraf etmek olduğu ifade edilir. Kanunda hiçbir biçimde Ermeni ibaresi geçmemesine karşın; ülkenin savunmasına ve asayişine yönelik en büyük "tehdit" Ermeniler olarak bilinir. Ancak kitapta da ayrıntılarıyla gösterdiğimiz gibi tehcir esas itibarıyla Ermeni kültürel, sosyal ve ekonomik zenginliğine el konulması, Ermeni varlığının ortadan kaldırılması gerçeği üzerine inşa edilmiştir ve bu şekilde hayata geçirilmiştir. Ermenilerin mallarına el koymak tehcir kararından sonra sistematik bir hal almıştır ve bütün bir hukuk sistemi bunun üzerine

bina edilmiştir. Sadece İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yürütmüş olduğu kanunlar değil, Cumhuriyet ve onun hukuk sistemi de bu amaca matuf bir biçimde düzenlenmiştir. Dolayısıyla, Tehcir Kanunu da dâhil olmak üzere çıkarılan bütün kanun ve kararnamelelerin temel hedefi Ermenilerin tüm taşınır ve taşınmaz mallarına el koyarak onların Anadolu'daki varlıklarının maddi temellerini yok etmektir. Bu anlamda Ermenilerin maddi ve kültürel varlıklarının ortadan kaldırılması hukuk sistemine içseldir.

Söylemek istediğimiz, soykırımın sadece fiziki imha anlamına gelmediğidir. Hatta daha ileri giderek iddia edebiliriz ki, Ermenilerin fiziki olarak imha edilip edildiklerinin yalnızca ayrıntı gibi durduğu bir olgu ile karşı karşıyayız. Sürgün ve imha sürecinde ne kadar Ermeni'nin ölmüş olduğu veya ne kadarının hayatta kalmış olduğu ikincil bir sorundur; önemli olan, Ermenilerin kadim vatanlarındaki izlerinin tümüyle yok edilmesidir. Hukuk bunun için vardır ve Talat Paşa'nın ifadesiyle, her şey Ermeni

"vücudu(nu) tamamiyla kaldırma" amacına uygun olarak düzenlenmiştir. Bu anlamda soykırım, işleyen normal hukuk sisteminden sapma değil, bizzat hukuk sisteminin de bir ürünüdür ve onun aracılığı ile uygulanmaya konmuştur

M.K. Mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nin Ermeni politikası nasıl bir biçim aldı? Bu süreçte Ermenilerin geri dönüşleri nasıl karşılandı? Bunu engellemek için neler yapıldı?

Ü.K. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yönelik politikalarının aldığı biçimi anlamak için birtakım yasal düzenlemelere dikkat çekmek gerekiyor. Mütareke döneminde Ermenilerin toplu geri dönüşleri konusunda ilk resmi adım 18 Ekim 1918 tarihinde atılır ve "ahvâl-i harbiyye dolayısıyla ve karar-ı askeri ile bir mahalden çıkarılarak diğer mahallere sevk edilmiş olan" Ermenilerin "yerlerine avdetlerine müsaade" edildiği tüm bölgelere bildirilir. 19 Ekim 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından mecliste okunan hükümet programını takiben, 21 Ekim 1918'de sürgün edilen Ermeni ve Rumların geri dönmelerine müsaade edilmesine ilişkin emir ilgili tüm illere gönderilir. 4 Kasım 1918'de ise konumuz açısından oldukça önemli bir hukuki adım atılır ve "Tehcir Kanunu" olarak bilinen 27 Mayıs 1915

tarihli geçici kanun anayasaya aykırı bulunarak iptal edilir.

Geri dönmeler konusunda karşılaşılan en büyük sorun, Ermenilere geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların nasıl iade edileceği idi. 18 Aralık 1918 tarihinde bu konuda ayrıntılı bir tamim hazırlandı ve bölgelere gönderildi. Tamimde Ermenilerin ev ve arazileri teslim edilecek; bu evlerde oturan muhacir ve müteciler tahliye edilecek, imkân olmadığı durumlarda, müsait evlerde birkaç aile bir arada barındırılacak, açıkta kalanlar muhacir köylerine yerleştirilecekti.

Her ne kadar, 18 Ekim tarihi ile birlikte sürgüne gönderilen Ermenilerden sağ kalanlara geri dönme müsaadesi

verilmişse de süreç sorunsuz işlememiştir. Osmanlı hükümeti ve daha sonra Ankara'da faaliyete geçecek milliyetçi hareket, özellikle 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması sınırları dışında kalan Rum ve Ermenilerin geri dönmelerini birtakım tedbirlerle engellemeye çalışacaklardır. Ankara ve İstanbul'un bu konuda benzeri tutum takınmış olmaları dikkat çekicidir. 1918 ve sonrası geri dönüşler sorununun iyi anlaşılabilmek için süreci ikiye ayırarak incelemek gerekir, birincisi 1918-1922 dönemidir. Bu dönemde İstanbul'da hâlâ görev başında olan bir hükümet vardır. İkinci dönemin 1922 Kasım sonrası, İstanbul'un Ankara'daki milliyetçi hükümetin kontrolüne geçmesi ve Lozan görüşmeleri ile başlayıp, 1920'li yılların tümünü kapsadığını söyleyebiliriz. İkinci dönem içinde Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihi olan 6 Ağustos 1924 önemli bir dönüm noktası olarak telakki edilmelidir.

Ermeni ve Rumların geri dönüşlerini engellemek adına kullanılan kanunların başında 1869 Vatandaşlık Kanunu gelir. Tüm bu dönemde sıkça başvurulan bir diğer düzenleme, 1911 ve 1918 Pasaport Kanunlarıdır. Ermeni ve Rumların ülke içine sokulmaması vatandaşlık ve pasaport kanunları esas alınarak zamanla daha sistematik hale sokulacaktır. Ayrıca çeşitli talimatnameler aracılığıyla sürgün

19 Ekim 1918'de Sadrazam Ahmed İzzet Paşa tarafından mecliste okunan hükümet programını takiben, 21 Ekim 1918'de sürgün edilen Ermeni ve Rumların geri dönmelerine müsaade edilmesine ilişkin emir ilgili tüm illere gönderilir.

Hayrettin Paşa'nın resminin altındaki yazı: İki gözüm Hasanım'a yadigar-ı uhuvvet. 21 Şubat 1334 1918, Ahmed Rıza.

İddiata-ı Uhuvvet. Bahattin Özsoy

Aittaki fotoğrafta 1934 yıllarında Mebus-ı Meclisan (solda) ve Ordu Genel Karagâhi olarak kullanılan Fındıklı'daki binalar.

edilen Ermenilerin ülkeye girişleri sınırlandırılır ve zorlaştırılır. 4 Mayıs 1919 tarihinde tüm sınır kapılarına bir talimatname yolların. Bu talimatname ile sınır kapılarından içeri girmelerine izin verilecek Ermenilerin girişleri birtakım şartlara bağlanır. Buna göre, içeri girmelerine izin verilecek Ermenilerin gerek tehcir gerekse genel harp sırasında bir suç işlememiş olması, memleketin düzenini bozucu herhangi bir faaliyet-te bulunmamış olması ve Pasaport Kanunu'nun üçüncü maddesinde belirtilen ihlalleri yapmamış olması gibi şartlar aranır. Ayrıca, talimatname-

ruke ile ilişkisi dikkat çekici. Bu sürekliliği anlatır mısınız?

Ü.K. Tabii hem zihniyet hem de hukuki devamlılık açısından belirgin bir süreklilikten bahsetmek mümkün. TBMM'nin, hem Ermeni soykırımının hem de 1919-1922 döneminin yarattığı emval-i metruke ile ilgili işlemleri birleştirmeye başlaması 14 Eylül 1922 tarihi ile başlıyor. Bu tarihte yapılan oturumda, Vahdetin Kararnamesi olarak adlandırdığımız 12 Ocak 1920 Kararnamesi iptal ediliyor. Bu karar ile İttihat ve Terakki Hükümeti'nin tehcir edilen Ermenilerin taşınır ve

Meclis'teki görüşmeler sırasında oturum gizli olduğu için, Maliye Vekili Fehmi Bey tüm bu noktaları çok açık ve sarıh olarak anlatır. Kararname yürürlükte kalmaya devam ettiği müddetçe Müslümanların eline geçmiş tüm mal ve mülklerin sahiplerine iadesi kaçınılmazdı. Yaklaşmakta olan Lozan Barış Konferansı'nda Batılı devletler bu konuda baskı uygulayacaklardı. Milletvekillerinin yaptıkları konuşmalarda bu kanunun niçin ortadan kaldırılması gerektiğini ve aksi takdirde Türkiye'yi nelerin beklemekte olduğunu bildikleri anlaşılıyor. Sinop mebusu Hakkı Sami Bey'in, "Meclisi burada teşkil ettiğimiz zamanda bu gibi kararnamelerle uğraşacak zaman.. bulamamış(tık)"; Trabzon mebusu Hasan Bey'in, "sulh yakındır. Sulh mesailine başlanmazdan evvel bu gibi şeyleri temizlemek lazımdır... bu kararnameyi kökünden çürütme lazımdır..." sözleri konuşma yapan tüm diğer milletvekillerinin de duygusunu yansıtmaktadır.

Vahdetin Kararnamesi'nin kaldırılmak istenmesinin bir başka önemli nedeni daha vardır. Maliye bakanı, İzmir'in yağma edilmesinde konusunda yapılan meclis gizli oturumunda bu nedeni açıkça dile getirir. Emval-i metruke yağma edilmektedir ve bunları yağmadan kurtarmanın tek yolu, hepsini devletin tasarrufuna geçirmektedir.

14 Eylül 1922 tarihli "Redd-i Emval" Kararnamesi ile birlikte 26 Eylül ve 8 Kasım 1915 kanun ve kararnamesi yürürlüğe girmişti ama yeni duruma göre bazı değişiklikler yapılması şart idi. Birçok nedenden dolayı geciken bu değişiklikler nihayet önce 15 Nisan 1923 tarihli Tasfiye Kanunu ile yapılacaktır. Toplam dokuz madde olan kanun, 26 Eylül 1915 tarihli kanunun esas almış ve onun üzerinde bazı düzeltmeler yapmıştır.

Önemli olan husus, bu tarihten sonra emval-i metruke konusu ele alındığında, resmi metinlerde 13 Eylül 1331 [26 Eylül 1915] ve 15 Nisan 1339 [15 Nisan 1923]' tanımlaması birlikte kullanılacaktır. İttihatçı rejim ile

TBMM'nin, hem Ermeni soykırımının hem de 1919-1922 döneminin yarattığı emval-i metruke ile ilgili işlemleri birleştirmeye başlaması 14 Eylül 1922 tarihi ile başlıyor. Bu tarihte yapılan oturumda, Vahdetin Kararnamesi olarak adlandırdığımız 12 Ocak 1920 Kararnamesi iptal ediliyor.

Cumhuriyetin başkenti, Atla Cengir.

nin üçüncü maddesi gereği Osmanlı tebaası olmayan Ermenilerin hiçbir surette içeri alınmasına izin verilmeyecektir.

Son olarak Mütareke dönemine ilişkin altı çizilmesi gereken en önemli hukuki düzenleme 12 Ocak 1920 tarihli kararnamedir. Bizim, "Vahdetin Kararnamesi" olarak adlandırdığımız bu kararname ile İttihat ve Terakki dönemindeki Ermeni mallarına yönelik tüm uygulamalar iptal edilir ve Ermenilerin el konulan mallarının iadesine başlanır.

M.K. Ankara'nın, Kemalistlerin İttihatçılara ve İttihatçılığa mesafeli duruşuna karşın bazı konularda çok belirgin bir süreklilik var. Bunlardan birisi de tehcir kararının arkasında durulması ve geri dönüşlere karşı olan tutum. Bu noktada milli mücadelelenin finansman kaynaklarından Tekalif-i Milliye'nin emval-i metruke ile ilişkisi dikkat çekici. Bu sürekliliği anlatır mısınız?

taşınmaz mallarına el koymasını sağlayan 26 Eylül ve 8 Kasım 1915 tarihli kanun ve kararname yeniden yürürlüğe giriyor ve Cumhuriyet'in, İttihatçı soykırım yasaları üzerine inşa süreci başlamış oluyor.

Aslında bu önemli sorunun cevabı, kararın görüldüğü meclis görüşmeleri sırasında verilir. Amaç bellidir; savaş kazanılmıştır. Yapılacak barış görüşmelerinde, emval-i metrukeler meselesinin gündeme gelme ihtimali kuvvetlidir. Ve Türkiye'den, malları sahiplerine iade etmesi istenebilirdi. Oysa Türkiye'nin, değil el konulmuş malları geri vermek, ülke içinde Ermeni varlığına dahi tahammülü yoktu. Emval-i metruke devlet açısından son derece önemli bir gelir kaynağı telakki edilmektedir. Fakat hâlâ yürürlükte olan Vahdetin Kararnamesi'ne göre malların sahiplerine geri verilmesi bir zorunluluktur. Bu nedenle bu kararname Lozan görüşmeleri başlamadan ortadan kaldırılmıyaldı.

bütünleşme tamamdır. Atılacak son adım elbette kanunun uygulanmasına ilişkin kararnameye çıkartmaktır. 29 Nisan 1923 tarih ve 2455 sayılı Kararname bu amaç için çıkartıldı ve 8 Kasım 1915 Kararnamesi'nin yerini aldı. Tüm Cumhuriyet dönemi boyunca, emval-i metruke işlemleri esas olarak 15 ve 29 Nisan kanun ve kararnamesi esas alınarak düzenlendi. Burada da İttihatçı dönemin ana mantığı korundu. Yalnız, malların tasfiyesinden sonra kalan miktarının sahiplerine verileceği hükmü kaldırıldı. Artık kaçmış ve kayıp kişilerin bir daha dönmeyecekleri hesap edilmekteydi. Devlet, kaybolmuş kişilere ait malların ayrıntılı bir listesini çıkartıyor, bunlar hakkında ayrı ayrı defterler hazırlıyor ve gerekli borç-alacak işlemleri tamamlandıktan sonra, bunların Vakıflar ve Maliye hazinesine kayıtlarını yapıyor. Mallar, Hazine'ye ait diğer taşınmaz mallar gibi idare meclisleri marifetiyle idare olunacaktı.

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemal'in emriyle 7-8 Ağustos 1921'de çıkarılan Tekalif-i Milliye Emirleri ise aslında bütün bu sürecin devamı niteliğindedir. Tekalif-i Milliye Emirleri, Yunanistan'a karşı yürütülen Kurtuluş Savaşını finanse etmek ve savaş giderlerini karşılamak amacıyla çıkartılmıştı. Emval-i metruke de, savaş finanse edecek önemli bir kaynak olarak görülür ve faydalanılmaya çalışılır.

M.K. Ermeni malları Lozan'da da konu oluyor. Lozan'ın konuya dair hüküm ve sonuçları nelerdir?

Ü.K. Lozan'daki 'en derin' konularından biri bu, ama aşıktan açığa 'emval-i metruke' diye bir görüşme başlığı yok. Bu nedenle bazı araştırmacıların, "Lozan'da konu gündeme gelmemiştir" ya da sadece "Genel af kapsamında gündeme gelmiştir" veya "Lozan'da Türkiye konuyu geçiştirmiş ve görüşmeyi reddetmiştir" biçimindeki yorumlarını ağzımız açık kalarak okuduk. Oysa Lozan'da en çok tartışılan konulardan biri bu. En genel ilke olarak ifade etmem ge-

rekirse, Lozan'da Türkiye soykırım nedeniyle tazminat ödemeyi dolaylı yollardan kabul etmiştir ve bu kapsamda emval-i metrukenin gerçek sahiplerine verilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Açık bir Lozan hükümüdür bu. 6 Ağustos 1924 tarihi itibarıyla malının başında olmayı paylaşarak her Ermeni kendi malını geri alma hakkına sahiptir.

Konu Lozan'ın Mallar, Haklar ve Çıkarlar başlıklı bölümünde, 65 ve 72'nci maddeler arasında düzenlenmiştir. Daha sonra Türk iç hukukunda da bu esasa göre değişiklikler yapılmıştır. Yani, malının başında olmayı başaran Ermeni'ye veya mirasçısına malı veya değeri geri verilecektir. Kanun budur. Bu nedenle Türkiye'nin bütün stratejisi, yurtdışından hiçbir Ermeni'yi içeri sokmamak üzerine oturmuştur. Çünkü girerlerse mallarını alacaklardır. Bu nedenle binbir türlü ayak oyunları ile insanların Türkiye'ye girişleri engellenmiştir.

Yurtdışında Ermeniler deyince, iki ayrı topluluk söz konusudur. Birincisi, çok küçük miktarda da olsa, İngiliz, Fransız ve Amerikan gibi Müttefik devletleri vatandaşı olan Ermeniler. Diğeri ise, 1914-18 ile 1919-1922 yılları arasında iki büyük dalga olarak ülke dışına düşmüş olanlardır, ana ve esas gövde budur. Bilindiği gibi, 1918'den sonra 250.000 civarında Hristiyan (Rum ve Ermeni) Anadolu'ya geri dönmüştü. Bunlar, daha önce sürülmemiş ve içerde kalmış diğer Rum ve Ermenilerle birlikte 1918-22 arasında yeniden sürüldüler. Dolayısıyla, Lozan'da sadece Cihan Harbi yıllarındaki Ermeni soykırımı ve Ermenilerin el konulan malları (emval-i metruke) ile sınırlı bir tartışma yapılmadı. Hatta 1918-1922 arasında ülkeyi terk edenlerin geri dönmesi ve bu insanların malları meselesi daha ağırlıklı bir sorun olarak tartışılmıştır.

Lozan'da, Ağustos 1914'ten önce İngiliz, Fransız, İtalyan vb. vatandaşı olan Ermenilerin zararlarını tazmin sorunları, tehcir ve öldürmeler de dâhil, esas olarak çözülmüştür. Türkiye bu insanların tehcidinden uğradıkları zararları tazmin etmeyi (kâğıt

üzlerinde) kabul etmiştir. Burada iki ayrı hüküm vardır. Birisi Lozan'ın 58'inci maddesi, diğeri Mallar, Haklar ve Çıkarlar başlığı ile düzenlenen 65-72'nci maddelerdir.

Lozan Antlaşması'nın 58'inci maddesine göre, Berlin'de bir bankaya yatırılmış, o zamanki değeri 5 milyon sterlin olan altının, Müttefik Devletler vatandaşlarının zararlarının tazmin edilmesi için kullanılması kararlaştırılır. 1923 yılında Paris'te konuya ilişkin bir komisyon kurulur ve bu komisyon hangi zararların tazmin edileceğine ilişkin bir liste çıkartır. Tazmin edilecek zararlar arasında, tehcirde öldürülen kadın ve çocuklar için ailelere ödeme yapılması da vardır. Tek ön koşul elbette, ailesi öldürülen Ermeni'nin 1914 Ağustos öncesinde İngiliz, Fransız veya İtalyan vatandaşı olduğunu ispat edebilesidir. Bunu ispat edenlere tazminat ödemeleri yapılıyor. Benzeri düzenlemeler, öldürmeler değil ama mallara ilişkin olarak 65-72'nci maddeler arasında da yapılır. Bu maddelere göre, devletler, karşılıklı olarak diğer devlet vatandaşlarının zararlarını tazmin etmeyi kabul ederler. Buna göre, Ağustos 1914 öncesi ilgili devletlerin (Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya vb.) vatandaşı olan Ermeniler sadece kendilerinin el konulmuş mallarını geri alma hakkına sahip olmakla kalmazlar; eğer mirasçısı olduklarını kanıtlayabilirlerse, akrabalarının el konulmuş mallarını da alırlar. Çıkabilecek sorunlar için ise Karma Hakem Mahkemeleri kurulur. Lozan'ın 92-98. maddeleri bu mahkemelerin çalışma koşullarını düzenler. Buna göre mahkemeler ikili ülkeler arasında kurulacaktır (Türkiye-İngiltere; Türkiye-Fransa gibi). Bu mahkemelere başvuran Ermeniler var. Eğer Ermeniler, ilgili ülkeler (İngiliz, Fransız vb.) vatandaşı olduğunu ispat edebilirlerse zararları tazmin edilir. Karma Hakem Mahkemeleri'nde bu konuda lehte veya aleyhte alınmış onlarca karar vardır.

Yinelemem gerekirse, Lozan Antlaşması'nın 30, 36, 65 ve 72'nci maddelerine ve buna göre yapılan iç

hukuk değişikliklerine göre, 6 Ağustos 1924 tarihi itibarıyla malının başında olacak her Ermeni, malını geri alma hakkına sahip olacaktır. Geri dönmeyip de o anda yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olan Ermeniler ise geride kalan mallarını veya değerlerini bulundukları ülkeye götürme hakkına sahiptir.

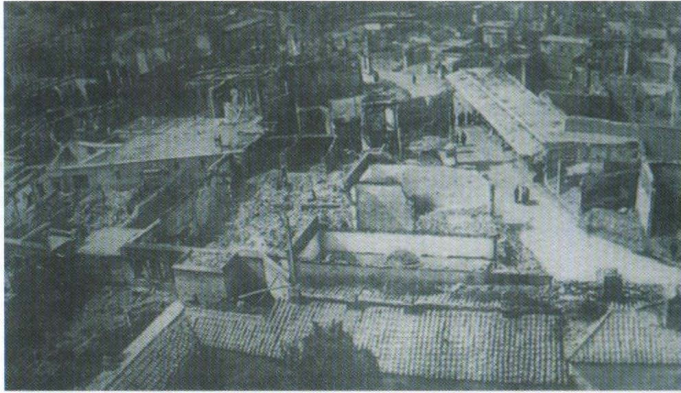
M.K. Lozan sonrası veya Cumhuriyet döneminde tehcir kurbanı ve Türkiye dışında kalan Ermenilere karşı Türkiye'nin tutumu ne olmuştur?

Ermenilerin peşine düşülür ve bu insanlar hakkında da aleyhte yayınlar yapılır. Vatandaşlar da koroyla katılır ve basına, izinsiz girmiş olduğu tahmin edilen kişilerle ilgili ihbarlar yağmaya başlar: "İki Firarı Daha Şehrimizde!", "Polis Müdüriyetinin ve Tasfiye Komisyonu'nun Nazar-ı Dikkatine" başlıkları atılır; birçok insanın isim ve adresleri yayınlanır.

Başlangıçta Müttefik kuvvetler, bu insanların geri dönmeleri konusunda çok ısrarcı olurlar ama sonra siyasi nedenlerle bundan vazgeçerler. Bu

ilgili hükümlerini düzenleyen 30 ve 36'nci maddelerine göre sorun açık olarak "tazminat" diyebileceğimiz bir yönde çözülmüştür.

Lozan'da emval-i metruke konusunda Türkiye'nin bir taraftan özellikle "Mallar, Haklar ve Çıkarlar" ile ilgili yapılan düzenlemeler ve "Uyrukluk" konusunda üzerinde anlaşılan ilkeler nedeniyle, malların sahiplerine iade edileceği ilkesini kabul etmek zorunda kalması; ama öbür taraftan Türkiye dışında kalmış Ermenilerin gelmeleri ve mallarını almalara, elindeki tüm imkânları kullanarak engel olmaya çalışması daha önce Lozan Antlaşması'nın uzmanı olduklarını iddia eden araştırmacılar ve tarihçiler tarafından bile gün yüzüne çıkarılmamış son derece önemli noktalar. Lozan'ın Cumhuriyet'in kurucu elitleri tarafından neden bu kadar kutsandığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi temelleri atan bir anlaşma olarak ulusal bellekte merkezi bir yer teşkil etmesi gerek Ermenilere ait emval-i metrukelerin geri verilmemesi adına iç hukuka dönük bütün yasal enstrümanların seferber edilerek insan üstü gösterilen çaba ve yine soykırımdan kurtulan Ermenilerin toplu halde memleketlerine dönmelerinin aynı şekilde engellenmesi bağlamında düşünüldüğünde anlam kazanıyor. Bu çerçevede Lozan Barış Görüşmeleri esnasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyetinin bahsi geçen konularda takındıkları tavır, içine düştükleri zor durum ve verdikleri taahhütleri yerine getirmemek adına gösterdikleri yaklaşım önemli.

Adana'da yanmış mahalleler. I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında şehirlerde gayrimüslim mahallelerinde çıkan büyük yangınlar emval-i metruke sorununu daha da içinden çıkılmaz hale getirdi.

Ü.K. Lozan'ın malların geri alınmasını olanaklı kıldığını duyan bazı Ermeniler Türkiye'ye giriş yapmak ve mallarını geri almak ister. Bu girişler, İstanbul basınının olayın üstüne gitmesi ile birlikte, tüm bir 1924 yılı boyunca üzerinde en çok konuşulan konulardan biri olur ve kısa sürede bir skandala dönüşür. Mesele öylesine dalar ki, soruşturmacılar ki, soruşturma komisyonları kurulur, Meclis'te gizli oturumlar yapılır. Hükümet 29 Mayıs 1924'te yayınladığı bir kararname ile Ermenilerin Türkiye'ye girmelerini devletin "şeref ve haysiyeti" ile ilgili bir sorun olarak tanımlar. Yapılan soruşturmalar sonucunda, İçişleri Bakanı Ferit Bey, 21 Mayıs'ta istifâ etmek zorunda kalacak, birçok yüksek bürokrat görevinden alınacak ve tutuklanacaktır. Skandal 31 Mart, 1 ve 2 Nisan tarihli gazetelerde "Zengin Ermenilerin memleketine dönüş meselesi" başlığıyla verilir. İstanbul'da normal pasaportla bile giriş yapmış

nedenle Ermeniler sahipsiz kalır. Sonuçta Türkiye Ermenilerin toplu geri dönmelerini engellemeyi başarır ama bireysel geri dönüşleri yasaklaması imkânsızdır. Lozan'da, "Evet, bireysel olarak gelebilirler" diye söz vermek zorunda kalır. Bu nedenle, daha sonra bu insanlar gelmek ve mallarını almak istediklerinde bugün artık komedi sayabileceğimiz rezillikler yaşanır. Hakkı olduğu halde geri dönmek isteyen Ermeniler sınırlarda tutuklanırlar, zorla dışarı atılırlar. Konu ABD ile Türkiye arasında diplomatik sorunlara yol açar. Parası olan birkaç Ermeni ise rüşvet verip girmeyi başarır ve bu sefer de konu Türkiye'de skandal olur. Birkaç Ermeni ülkeye girdi diye, bakan ve bürokratların kellesi istenir. Kitapta buna ilişkin ayrıntılı hikâyeler bulacaksınız. Fakat Türkiye'nin, Ermenileri içiye sokmayarak sorundan kurtulma şansı yoktur. Çünkü yine Lozan Antlaşması'nın vatandaşlık ile

Ermenilerin geri dönüşlerini engellemek amacıyla yapılan önemli iç düzenlemelerin başında 2 Temmuz 1924'te çıkartılan 663 sayılı Seyr ü Sefer Talimatnamesi ve Pasaport Kanunları gelir. Gerek Seyr ü Sefer Talimatnamesi ve daha sonra bu talimatname ile yapılan muhtelif değişiklikler gerekse Pasaport Kanunlarının en önemli amacı Ermenilerin Türkiye'ye girmelerine ve ülke içinde özgürce seyahatlerine engel olma. Siyasi irade, Ermenilerin mallarına el koymak ve Anadolu topraklarında bir daha Ermeni varlığının yeşermesine

müsaade etmek politikası izlemekteydi. Kanun ve kararnameler de buna uygun olarak çıkartılmaktaydı. İşte bizim 'Kanunların Ruhu' dediğimiz şeyden kastımız tam da budur.

M.K. Türkiye vatandaşı Ermeniler "emval-ı metruke" veya bu bana göre "ganimetçi" yaklaşım ve uygulamalardan nasıl etkilendiler ve etkilenmeye devam ediyorlar mı?

Ü.K. Osmanlı İttihat ve Terakki Partisi, Ermenileri şu veya bu nedenlerle bulundukları yerlerden sürmüş; sürerken de mallarınıza biz bakacağız demiş ve değerlerinin karşılığını size gittiğiniz yerde vereceğiz sözünü vermiştir. Çıkartılan tüm kanun ve kararnamelerde, bu malların asıl sahiplerinin Ermeniler olduğu ve devletin sadece onlar adına idare işini üstlendiği tekrar edilmiştir. Sonra da, argo bir deyişle malların üstüne yatılmıştır.

Cumhuriyet döneminde de aynı uygulama devam ettirilmiştir. Üstelik imzalanan uluslararası antlaşmalarla, tüm Ermenilerin geride kalan malları üzerinde hakkı olduğu tekrar edilmiş; üstelik 6 Ağustos 1924 itibarıyla mallarının başında olacaklara da mallarının geri verileceği sözü verilmiştir. Sonra da Türkiye'nin etrafı bir kale gibi örülmüş ve sınırlar kapatılmış, içeriye tek bir Ermeni dahi sokulmamıştır. İçeri sokulmayan Ermeniler ise "firari ve mütegayyip" ilan edilmiş ve mallarına el koyma sürecine devam edilmiştir. Üstelik, gerek Osmanlı ve gerek Cumhuriyet döneminde tüm bunlar yapılrken "Ermenilerin malları üzerinde hiçbir hakkı yoktur", denmemiştir, denmemiştir. Hem Ermenilerin malları üzerinde hakları olduğu kanunla tekrar edilmiş, hem de bu mallar veya karşılıkları sahiplerine verilmeyerek kanuna aykırı hareket edilmiştir.

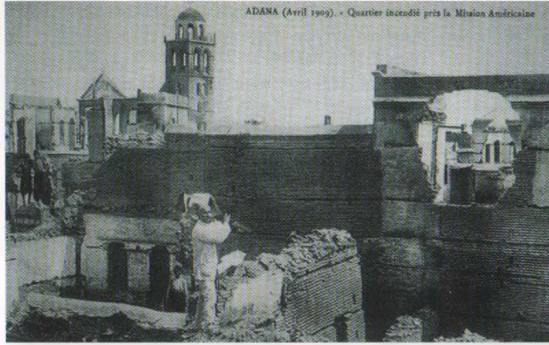
Tüm bunların niçin yaşandığı, bir devletin ve toplumun kendisini niçin böylesi utanılacak bir duruma soktuğunun elbette bir nedeni, bir açıklaması var. Osmanlı ve onu takip eden Cumhuriyet rejimleri, Hristiyanların

varlığını kendi geleceği için bir tehdit olarak görmüş ve tüm siyasetini, Hristiyanların Anadolu'daki izlerinin silinmesi üzerine oturtmuştur. Hristiyanların yokluğunu, kendisinin varlık şartı olarak görmüştür. Talat Paşa'nın, Ermeni varlığının "vücudunu ortadan kaldırmak" sözlerinde en özlü ifadesini bulan bu tutum, tüm bir Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Ermeni mallarına yönelik izlenen politikanın ana ruhunu bize verir.

Ermenilere yönelik çıkartılan tüm kanun ve kararnamelerin özü, onla-

sürecin nasıl hâlâ sağlam bir biçimde sürdürüldüğünün en açık göstergelerinden biri. Söz konusu genelge, 6 Ağustos 1924 tarihinden önceki tapu kayıtlarına ilişkin başvurular olduğu zaman nasıl davranılması gerektiği konusunda direktifler veriyor.

Genelgenin dili çok sıkıntılıdır çünkü tüm bir genelge boyunca, başvuruyu yapanların artık malları üzerinde hiçbir hakkı kalmamıştır, denemektedir. Bu nedenle, ilgili makamlara devletin elindeki bilgileri saklamaları ve kimseye göstermemeleri öneril-

Adana'da Amerikan misyonunun önünde, yanmış yıkılmış evler. Nisan 1909.

rın Anadolu topraklarında yeniden vücut bulmalarını engellemeye yöneliktir. Bu nedenle, Ermenilere yönelik gündeme getirilen politikaların bir tek fiziksel imha ile sınırlı olmadığını söylüyoruz. Bu fiziksel imha kadar ve belki ondan daha da önemli olan, hukuk sisteminin kullanılmasıdır. Hukuk, özellikle de emval-i metruke kanunları, Ermenilerin ekonomik varlığını ortadan kaldırmanın en önemli aracı olmuştur. Emval-i metruke kanunları Cumhuriyet'in en önemli kanunları arasında yer alır. Bu anlamda Cumhuriyet rejiminin, bir halkın varlığını ortadan kaldırma-ya amaçlayan hukuk sistemi üzerine dayandığını, bu hukuku içselleştirdiğini söylüyoruz.

Ve bu hukuki yapı hâlâ varlığını korumaya devam ediyor. Bir örnek vermem gerekirse, biri 31 Ekim 1983 tarihli, diğeri 29 Haziran 2001 tarihli, dönemin Devlet Bakanı Şuayip Üşenmez imzasını taşıyan Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ne ait genelge bu

mektedir. Genelge, çalışma boyunca ileri sürdüğümüz, hukuk sistemi içinde var olan gerilim ve gelişki tezine önemli bir dayanak teşkil eder.

Genelge, eğer "1924 yılı öncesine ait kayıtlar ile ilgili herhangi bir işlem talebinde bulunulması halinde, "mübadil, mütegayyip, firari ve müfarrakat edenlere ait tapu kayıtlarına ilişkin bilgi ve belge verilmesi de dâhil tapu işlem taleplerinin hiçbir şekilde karşılanmaması, taleplerinin Genel Müdürlüğe yönlendirmesi" gerekir. Ve buradan gelecek "talimata göre işleme yön" verilecektir. Yani 6 Ağustos 1924 öncesine ilişkin herhangi bir soru ile karşılaşırsanız, sakın bilgi vermeyin, hemen bizi haberdar edin demektedir genelge.

Özetle, aktardığımız genelgeye sinmiş derin korkunun varlığından söz etmek istiyorum. Bu nedenle 6 Ağustos 1924 öncesine ilişkin hiçbir kayıtdan verilmemesi ve kadastro geçirmek vb. gibi işlemlerin yapılıp, itiraz ka-

pılarının kapatılması istenmektedir. Türkiye'nin ana problemi, kendi hukuk sisteminin içinde mevcut bu gerçeklik –Ermenilerin malları üzerinde hâlâ hakları olduğu– ve bu gerçekliğin üstünü örtme arzusudur. Bu durum, derin bir korkuya da kaynaklık etmekte ve tüm bir sorunun devletin güvenliği sorunu olarak telakki edilmesine yol açmaktadır.

Bu hukuk yapısı değiştirilmedikçe Türkiye'nin demokratikleşmesinin çok zor olduğu gerçeği orta yerde durmaktadır. Başkasının yokluğunu kendi varlık koşulu olarak gören bir zihniyetin, bunun ürünü olarak oluşturulmuş hukuk sisteminin üzerine oturmuş bir toplum demokrat olamaz. İnsan haysiyetine ve insan onuruna saygı duyan bir gelecek kuramaz.

Bu zihniyetin en önemli göstergelerinden birisi, Ermeni mallarına ilişkin kayıtların hâlâ saklı ve gizli tutuluyor olmasıdır. Bir ülke düşünülebilir mi ki, 100 yıl öncesine ait tapu kayıtlarını hâlâ saklı tutsun? 100 yıl önceki taşınmazların sahiplerinin açıklanmasından korksun ve bu tapu kayıtlarının açığa çıkartılmasını bir ulusal güvenlik sorunu olarak görsün? Türkiye'de olan budur: 2006 yılında Türkiye'nin ulusal güvenliğinden sorumlu, en önemli anayasal kuruluş olan Milli Güvenlik Konseyi, elektronik ortama aktarılan tapu kayıtlarının arşivlere devredilmesini ve araştırmacıların hizmetine sunulmasını ulusal güvenliğe aykırı bularak yasaklamıştır.

Tapu kayıtlarının, bir ülkenin varlığına yönelik bir tehdit olarak algı-

lanması bir tek siyasi otoriteye ait bir fikir değildir. Hukuk fakültelerinde de bu fikirler savunulmakta ve konu hakkında bilimsel makaleler yazılmaktadır. Ve niçin tapu kayıtlarının açıklanmasının bir güvenlik tehdidi olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır.

Buradaki 'derin' korkunun altında yatan gerçeklik tapu kayıtlarının açılması durumunda Ermenilerin gelip malları ile ilgili hak talebinde bulunmaları durumudur. Zira mevcut hukuk sistemimiz de buna müsaittir. İşin ucunda malları geri vermek zorunda kalabilme söz konusudur.

M.K. Ermeniler ve emval-i metruke konusu da dâhil olmak üzere halkayı daha da genişletecek olursak, Türkiye gayrimüslim vatandaşlarına karşı ayrımcı uygulamalarda bulunurken deyim yerindeyse oldukça "sofistike" davranıp yasa ve yasal metinlere açıkça ayrımcı ifadeleri yerleştirmiyor. Bu da sizin yaptığınızı gibi "iz sürme"yi gerektiriyor. Bu noktada son olarak Türkiye gayrimüslimlerinin tarihini, özellikle onlara yönelik ayrımcı uygulamaları konu edinen çalışmalarını üretmenin tarihihi olarak zorluklarını anlatır mısınız.

Ü.K. Burada bilhassa gayrimüslimlerin mallarının akıbetine ilişkin arşiv kaynaklarına ulaşmak ve bunların izini sürerken devletin ve bürokrasinin dar ve sıkışık dehlizlerinde kaybolmanın verdiği zorluklardan bahsetmek mümkün. Bir tarihihi olarak bir de karşınıza tabii "devletin güvenliği" için "sakıncalı" olarak addedilen "hasas" bir konuyla uğraştığınızı için dışlanma ve hür türlü gadre uğramak riskiyle de karşı karşıya kalıyorsunuz. Ancak tarihihi melekelerini sadece gerçeği aramak üzerine inşa edenler için bu sorunlar aşılamayacak kadar güç değil. Türkiye'de gayrimüslimlerle ilgili birçok önemli çalışma yapıldı ve yapılıyor. Bizim çalışmamızın da bu konularla ilgilenen diğer araştırmacılarla ufak da olsa bir kapı araladığını düşünüyorum.

1983 tarihli genelgeden

- 1- Mübadil, mütegayyip, firarı ve mufarakat edenlerle ilgili tapu kayıtlarının istenilene verilmemesi,
- 2- Ayni kayıtların mahkemelerde istenmesi halinde durumun açıklanarak, ancak ilgili mahkeme isteminde ısrarlı olduğu takdirde, tapu kayıtlarının mahkemeye bu meşruhatla verilmesi, 1- Mübadil, mütegayyip, firarı ve mufarakat edenlerle ilgili tapu kayıtlarının istenilene verilmemesi,
- 3- Birinci ve ikinci maddelerdeki yazılı ve sözlü başvuruların ve sonuçlarının

Genel Müdürlüğe hemen bildirilmesi ve başvuran kişilerin Genel Müdürlüğe yönlendirilmeleri,

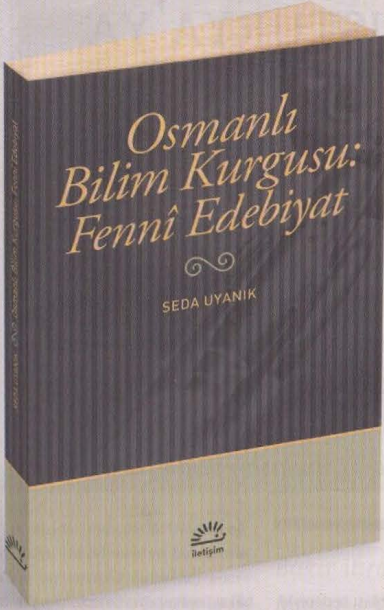
- 4- Kadastro ve tapulama tespitleri sırasında, bu genelgede belirtilen hususlara dikkat edilerek, mübadil, mütegayyip, firar ve mufarakat eden kişiler adına tapu kaydına istinaden veya yabancı uyruklular adına zamanaşımı yoluyla hiçbir tespit yapılmaması,
- 5- Yabancı uyruklular olarak yukarıdaki ülkelerde belirtilen kişilerin müracaatları halinde de Genel Müdürlüğe geniş bilgi verilmesi.

2001 tarihli genelgeden

- 1- Gerçek veya tüzel kişilere, mübadil, mütegayyip, firarı ve mufarakat edenlere ait tapu kayıtlarına ilişkin bilgi ve belge verilmesi de dâhil tapu işlem taleplerinin hiçbir şekilde karşılanmaması, taleplerinin Genel Müdürlüğe yönlendirilmesi için bilgi vermekle yetinilmesi,
- 2- Kadastroya başlanılacak veya devam eden çalışma alanlarında sözü edilen kişilere ait tapu kayıtlarına dayalı olarak kayıt malikleri ve halefleri veya zilyetliği istinaden bu kişiler adına herhangi bir tespit yapılmaması, bunlara ilişkin yer gösterme veya benzeri talebe bağlı hiçbir işlem karşılanmaması,
- 3- 6 Ağustos 1924 tarihi öncesi tesis edilen kayıtlarla ilgili herhangi bir talep anında kaydın kadastroya tabi tutulup tutulmadığı ile herhangi bir parsel uygulanıp uygulanmadığı araştırılarak, uygulanmış ise revizyonlarının yazılması,

herhangi bir parselde uygulanmamış ise kaydın kapatılması,

- 4- Mahkemelerin kayıt örneği veya kaydın tespitine yönelik taleplerinde, kaydın kadastroya tabi tutulup tutulmadığının, tabi tutulmuşsa herhangi bir parsel revizyon görüp görmediğinin ve malik veya mirasçısının mübadil, mufarakat, firarı veya mütegayyip kişilerden olup olmadığının silel ve belgelere göre araştırılarak, bu hususlarda tespit edilen bilgilerin bir üst yazı ile mahkemeye bildirilmesi, gerekmektedir.
- Ayrıca kadastro çalışmaları sırasında yabancı uyruklular adına zilyetliğe dayalı gayrimenkul tespiti yapılmadan önce konu Merkeze intikal ettirilecek (Yabancı İşler D.Bşk.) ve verilecek talimata göre işleme yön verilecektir.
- Kutu 1 ve 2 için kaynak: <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=tapuda-1915-tabusu%20haberid=3030>

SEDA UYANIK

OSMANLI BİLİM KURGUSU: FENNÎ EDEBİYAT

Edebiyat Eleştiri, 237 sayfa

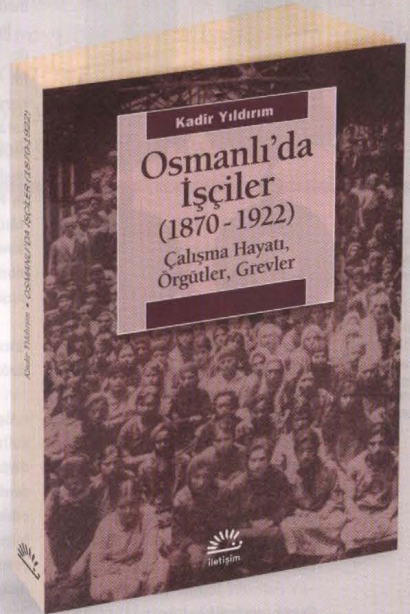
Seda Uyanık, Türkçe edebiyat literatüründe sıkça göz ardı edilmiş bir konuya, "Osmanlı bilim kurgusu"na odaklanıyor. 19. yüzyıl sonu ve erken 20. yüzyılda Osmanlı edebiyatında ortaya çıkan ve "fennî edebiyat" olarak bilinen türün izlerini sürüyor. Refik Halid, Abdülhak Hâmid, Yahya Kemal, Ahmet Mithat, Celal Nuri gibi isimlerin kaleme aldıkları metinler çerçevesinde, bir Osmanlı bilim kurgusunun mümkün olup olmadığını sorusunu irdeliyor.

Popüler kültürün gündelik hayatla ilişkisini başarıyla yansıtan, bilim kurgu meraklıları kadar edebiyatseverlerin de ilgisini çekecek, özgün ve nitelikli bir kaynak.

KADİR YILDIRIM OSMANLI'DA İŞÇİLER (1870-1922) ÇALIŞMA HAYATI, ÖRGÜTLER, GREVLER

Araştırma İnceleme, 387 sayfa

Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) 'Osmanlı proletaryası'nın kendi pratiklerine odaklanarak Osmanlı işçi sınıfı tarihinin yazımına yeni bir katkı sağlıyor. Yıldırım, önce Osmanlı'da çalışma hayatının genel yapısını çiziyor, işçi örgütlenmelerine ve işçi hareketlerine bakıyor. Ardından çalışma hayatındaki yasal düzenlemeleri boykot, grev, iş bırakma gibi işçi direnişleri açısından kapsamlı bir şekilde inceleyerek kapsamlı bir Osmanlı işçi sınıfı resmi çıkarıyor. Alanındaki öncü araştırmaların hakkını veren, ele aldığı konuyu yeni katkılarla zenginleştiren, titiz bir araştırma.

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA TEHCİR VE

ALMANYA VE AVUSTURYA'YA
BAKIR İHRACI

TAYLAN ESİN

Savaş döneminde "...merkez-i umumi haiz olduğu salahiyete istinaden gümüş ve tunç madalyalar itasını tasvib ve inha etmiş ...muhtelif-ül-cins 4812 madalya... " verilmiştir. Bütçedeki özdeş ödeneklere bakılarak, dört sene boyunca üç tipten toplam yaklaşık 10.000 madalya verildiği tahmin edilebilir. Bu durumda, madalya arz/ihtiyacının çok üstünde ve üretim kapasitesi düşünüldüğünde kritik bir miktar olan bu bir ton bakırın menşei ve sevk amacı nedir? Bu tuhaf sevkiyatın savaş dönemindeki bakır akışı içindeki anlam ve yeri nedir? Bu kısa yazıda bu sorulara cevap arayacağız.

Tunç madalyalar
(Celil Ender,
Kızılay Madalya
ve Nişanları).

Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu), "Ticaret ve Ziraat Nezaretinin 6 Mart 332 tarihli] ... tezkiresine istinaden] Viyana'da imal edilmekte olan Hilal-i Ahmer müzeyyenatının mevadd-ı ibtidaiyye [hammedel imalatında kullanılmak üzere bir ton bakırın Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti namına Viyana'ya ihracı" na izin verir.¹

Genel görünüşü itibarıyla usulüne uygun bir formalitedir: "Savaş nede- niyle ordunun ve dolayısıyla memle-

ketin ihtiyaçlarının artması nedeniyle ... imparatorluktan ihracı yasaklanan maddelerin ... bir listesi hazırlanmış; ... [çinde] her nev'i filizat madeninin de bulunduğu ... mevadin Müttefik Devletleri'ne ihracına Bakanlar Kurulu'na müsaade edilebileceği" kararlaştırılmıştır.² Hilal-i Ahmer'in [HA] nişanları arasında bakır ve tunç imalatlar yer alır. 1912 tarihli Madal- ya Nizamnamesi'nin ilk maddesinde, "altın, gümüş ve tunçtan mamul ... üç derece Hilal-i Ahmer madalyası ihdas olunmuş" belirtilir.³ Bakır, tuncun alaşımındaki en önemli metaldir.

Ancak yakından bakılırsa, bazı hu- suslar dikkat çeker:

1. Cephane, gemi ve silah imalatında kullanılan stratejik bir hammadde olduğundan, savaş öncesinde "bakırın devlet izni olmaksızın dışarıya ihraç edilmesi yasaktı; ... ülke içerisinde bile bakırın sürümü devletin izni çer- çevesinde gerçekleştirilmekte idi."⁴ 1909'da 1265 ton olan ham⁵ bakır üretimi, 1910'da 560 tona düşmüş; 1911 yılında 1040 ton ham,⁶ 33 ton bakır üretilebilmişti.⁷ Muhtemelen ham

bakır üretimi 1912'de 202,⁸ 1913'te 87 tona düşer. 1914'te ise üretim olma- mıştır veya rakam bilinmemektedir.⁹ Savaş sırasında, üretim yapıyorsa bile yıllık 80 tonun altına gerilemiş olsa gerektir; zira Diyarbakır, Ergani ve Palu'daki madenleri Ermeni usta- lar işletiyordu.¹⁰ Tayin edilen Ermeni mutasarrıflar literatürü takip edebi- lecek kadar bakırdan anlıyordu.¹¹ Er- meni tehcirinden sonra Diyarbakır vi- layetinde 30 bakır ustası kalmış; 1915 yazının sonlarında bölgeyi ziyaret edenler Ergani ocaklarının atıl kaldı- ğına şahit olmuş ve bakır üretimi sa- vaş öncesi değerini %5'ine düşmüştü.¹²

1918 başında ise kalhaneler haraptı ve 1917 Temmuz'unda gelen Alman ekibi henüz üretime geçememişti.¹³ Hükümetin, ihracı daima denetim al- tında tutulan ve tehcirden sonra üre- timi duran bakır, kritik bir dönemde "müzeyyenat" amaçlı tahsis ve ihracı ne anlama gelmektedir?

2. HA açısından durum daha da karı- şıktır. Öncelikle, HA'nın savaş döne- mindeki politikası, fiyatları yükselt- memek için iç piyasa tedarikçisi ol- maktır. Cemiyet'in 1335 raporunda

"... piyasadan mal olarak fiyatları bir kat daha yükseltmek ve bu suretle halkın bir kısmına muavenet ederken diğer bir kısmının iagesine taziyet etmenin yanlış telakki ..." edildiği belirtilir. Bu "telakki"nin doğal sonucu olarak HA, birçok malzemesini kendisi üretmiş; örneğin "aşhanenin ... kazanları Avrupa'dan celb veya piyasadan tedarik edilen bakır ve saçlarla anbarda imal olunmuş(tur)."¹⁴ İç piyasada kıtlığı çekilen, hatta kazan imalatı için "Avrupa'dan celb" edilen bakır, neden "müzeyyenat" söz konusu olduğunda Avrupa'ya gönderilmektedir?

3. "Müzeyyenat" ile kastedilen madalya olsa gerektir. HA, 1330 yılına kadar Cemiyet'e "muavenet ve iyi hizmette bulunanlara verilmek üzere altın, gümüş ve tunç madalyaları Hazine-i Amire'de imal" ettiriyordu.¹⁵ 1332'de sipariş neden doğrudan Avusturya-Macaristan'a yönlendirilmişti?

4. HA'nın taltif amaçlı en çok tunç, gümüş ve altın madalya hediye ettiği bilinmektedir.¹⁶ Dönemin HA nişanları içinde üç standart tip tunç madalya vardır. En büyük ikisinin ağırlığı 24-27 gramdır.¹⁷ Standart tuncun alaşımında ortalama %85-88 bakır

Bakır ihracı sadece HA'nın talebine mahsus değildi. Meclis-i Vükela kararları incelendiğinde, 1914-18 yılları arasında değişik kurumlar ve bazen de İtilaf Ülkeleri ihtiyacına binaen 2.500-3.000 ton bakırın, 12 tanesi bir ton ve altında olmak üzere toplam 36 farklı sevkiyat ile Almanya ile Avusturya'ya ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Bu, üretimle kıyaslandığında çok yüksek bir miktardır.

kullanıldığı düşünülürse, bir madalyaya için 20,4-23,8 gram bakır kullanılır ki ihraç edilen miktarla ortalama 45.000 tunç madalya imal edilebilir.

HA madalyaları, belirli vesilelerle ve önemli hizmet sahiplerine özel olarak takdim ve hediye edilir; nişanname gereği tunç madalyası olanların, gümüş ve altına terfisi için liyakat ve hizmet süreleri dikkate alınır; seçici davranılırdı.¹⁸ Savaş döneminde "... fiilen ve nakden muavenet eden bir çok zevata merkez-i umumi haiz olduğu salahiyyete istinaden gümüş ve tunç madalyalar itasını tasvib ve inha etmiş ... 333 senesi ibtidasından 335 senesi Nisan nihayetine kadar muhtelif-ül-cins

4812 madalya ..."¹⁹ verilmiştir. Bütçedeki özdeş ödeneklere bakılarak, dört sene boyunca üç tipten toplam yaklaşık 10.000 madalya verildiği tahmin edilebilir.²⁰ Bu durumda, madalya arz/ihtiyacının çok üstünde ve üretim kapasitesi düşünüldüğünde kritik bir miktar olan bu bir ton bakırın menşei ve sevk amacı nedir? Bu tuhaf sevkiyatın savaş dönemindeki bakır akışı içindeki anlam ve yeri nedir? Bu kısa yazıda bu sorulara cevap arayacağız.

Öncelikle, bakır ihracı sadece HA'nın talebine mahsus değildi. Meclis-i Vükela kararları incelendiğinde, 1914-18 yılları arasında değişik kurumlar ve bazen de İtilaf Ülkeleri ihtiyacına

Osmanlı Döneminde Anadolu'da İşletilen Bakır Madenleri Haritası - turuncu nokta ile gösterilenler- (Bellî & Kayaoğlu, Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi).

**Yıllara göre
Bakır İhraç
Grafiği.**

Bölirlemlen Osmanlı Bakır Sevkıyatı (1914-1918)						
Beige (BOA)	Tarih	Alıcı	Cinsi	Miktar(ton)	İhtiyaç sahibi	Gerekeçe
BEO 4330/224707	Aralık 1914	Almanya	Bakır	40	Alman ordusu	-
BEO 4333/224963	Şubat 1915	Almanya	Bakır	100	-	-
BEO 4340/225480	"	Almanya	Bakır	150	-	-
BEO 4348/225942	Mart 1915	Almanya	Bakır	245	-	-
MV 201/25	Nisan 1916	Au-Mac	Bakır	1	Hıralı-Ahmer	müzeyyenat
MV 201/26(7)	"	Almanya	Bakır	90	(?)	(?)
MV 201/67(7)	Mart 1916	Au-Mac	Bakır	235 (7 vagon)	Au-Mac İstelebi	(?)
MV 202/45	Mayıs 1916	Almanya	Bakır	(?)	-	-
MV 203/10	Ağustos 1916	Almanya	Bakır	172	Askeri demiryolları&limanları idaresi	lokomotif
MV 203/44	Eylül 1916	Almanya	Bakır	10	-	-
MV 203/44	"	Almanya	Pirinç mahlutu	1350 (ortalama)	-	-
MV 203/19	Kasım 1916	Almanya	Memru gömleği	45(ortalama)	-	-
MV 205/26	Ekim 1916	Au-Mac	Bakır	0,035	mektaplar	motor
MV 205/31	Aralık 1916	Almanya	Bakır	40	Hükümetçe işletilen hususi işletme	edevat& müteahhike
MV 207/25	Mayıs 1917	Almanya	Pirinç cıvuru	40	Tarane fabrikaları	-
MV 207/57	"	Au-Mac	Bakır	0,28	Matbaası Bahniye	-
MV 207/86	Nisan 1917	Almanya	Bakır	17,4	Anadolu Şimendifer Kumpanyası	yedek edevat
MV 208/2(7)	Mayıs 1917	Almanya	Bakır	(?)	Halikali Ziraat Mektebi	motor
MV 208/6(7)	"	Au-Mac	Bakır	0,12	Pil imalatçı: Aiyede siparişi	motor
MV 208/106(7)	Temmuz 1917	Au-Mac	Bakır	10	Eskişehir Elektrik tesisleri tamiri	manuel tel ve dinamo
MV 209/1	Ağustos 1917	Au-Mac	Bakır	17,8	Mensucat fabrikaları	makine
MV 209/34	"	Almanya	Bakır	24	Tarane-Amite	ekunamadı
MV 209/75	"	Almanya	Bakır	0,1	Donanma Matbaası	-
MV 209/91	"	Au-Mac	Bakır	4,5	İzmit Mensucat Fabrikası	makine
MV 210/71	Aralık 1917	Almanya	Bakır	0,5	Taraktı-i Sanayi-i Türk Anonim Şirketi	motor
MV 210/72	"	Au-Mac	Bakır	0,8	Osmanlı Seyri-i Safelendirisi	fabrika&alat ve edevat
MV 210/91	"	Au-Mac	Bakır	2,2	4. Ordu	sözgeç makinesi
MV 210/98	"	Alm&Au-Mac	Bakır	9,4	Askeri Hıcaz Demiryolları&Limanları İdaresi	fabrika makinesi
MV 211/25(7)	"	Alm&Au-Mac	Bakır	500	-	lokomotif, boru, levha
MV 211/25(7)	"	Alm&Au-Mac	Bakır	0,15	Töccar	motor
MV 211/43(7)	Nisan 1918	Au-Mac	Bakır	1	Eyyar-i Askeriyye Anonim Şirketi	Madalya (?)
MV 211/113(7)	"	Au-Mac	Bakır	0,15	Asir Matbaası	motor
MV 211/179(7)	Mayıs 1918	Au-Mac	Bakır	0,06	(?)	sigara&oyun kağıdı kalıbı
MV 211/187(7)	"	Au-Mac	Bakır	(?)	Harbiye İdaresi	motor
MV 211/188(7)	"	Almanya	Bakır	(?)	Haliç-Karadeniz lokomotifleri	tamir

binâen 2.500-3.000 ton bakırın, 12 tanesi bir ton ve altında olmak üzere toplam 36 farklı sevkıyat ile Almanya ile Avusturya'ya ihraç edildiği anlaşılmaktadır (bkz. cetvel). Bu, üretile kıyaslandığında çok yüksek bir miktardır.

İhracat süreci 1914'ün sonunda başlamıştır. Dahiliye'den Sadaret'e gönderilen 30.12.1914 tarihli yazıda, "Almanya orduları levazım ve ihtiyacı için Almanya'ya sevk edebilecekleri 40 bin kilo eski bakırın ... ihracı için ... Memalik-i Osmani'den ihracı memnu olan mevaddan bazılarının led-el-icab dost ve bitaraf devletler memalikine ihracına heyet-i vükela münasip olabileceği muharrer bulunmuş olmakla keyfiyetin Meclis-i Vükela'da bittekik itihazi" istenir.²¹ 7.2.1915 tarihinde, aynı miktarda bir artış veya ilave bir sevkıyat öngörülmüştür: "... gerek Dersaadet ve gerek Memalik-i Osmani'nin muhtelif mahallerinde 100bin kilo miktârında hurda bakır ... Almanya'ya ırsal edileceğinden ... memurin-i mülkiye ve askeriye taraflarından duçar-i müşkül olmaması zımınunı umumî bir ruhsatnamenin bittanzim taraf-ı sefaret ırsallı ..." talep edilir.²²

Hurda bakır, daha doğrusu bakır eşya kime aitti? 27.2.1915 tarihinde Hariciye'den Sadaret'e gönderilen yazıda, bakır miktarı artmış; "Almanya devleti tebasından Mösyö Maks Bahman tarafından yüz bin kilo hurda bakırın ve Mösyö Köri tarafından dahi bakır la mahlut elli ton hurda madenin ihracına müsaade buyrulduğu ... [Alman] sefaretinden] ... vürud olan ... takrir-i şifahiye Mösyö Bahman tarafından ihrac olunacak bakırdan otuz bin kilosunun Edirne'de kırk bin kilosunun Tekfurdağı'nda ve mütebakısının de Dersaadet'te bulunduğu ve Mösyö Köri tarafından ihrac olunacak hurda madenin yirmi tonunun(?) Dersaadet'te ve mütebakısının de İzmir, Gelibolu ve Edirne'de olduğu ve bunların kaffesinin Dersaadet ve Bulgaristan tarikiyle ... sevk ve ihrac olunacağı bildirilmiştir."²³ İstanbul civarındaki iki adet ve Çanakkale civarındaki bazı küçük ocaklar hariç,²⁴ 19. yüzyılda Edirne, Tekirdağ, İzmir ve Gelibolu'da ocak yoktu.²⁵ Ayrıca 150 ton, savaş dönemi yıllık imalat kapasitesinin üzerinde bir değerdir.

Anılan bölgelerin 1915 öncesinde ortak bir kaderi vardı. İstanbul bir

yana bırakılırsa, bu bölgelerin tümü 1914'ün ilk yarısında Rumların tehcir edildiği bölgelerdir. "İlk olarak Trakya'da ... 1914 Mart ayının sonunda küçük boyutlarda başlayan Rum göçü, sonraki aylarda yaygınlaştı. Trakya'da Haziran ayının başlarında durma noktasına gelen Rum göçü daha sonra Batı Anadolu'da ... bir süre sonra Gelibolu yarımadasında ... Haziran ayının ilk günlerinde ... Çeşme, Ayvalık, daha sonra Aydın, Nazilli, 7'datça, Bergama'da görülmeye başladı."²⁶ Bir yıl içinde Edirne Vilayetine 56.191 Rum Osmanlı sınırlarının dışına göç etmişti. ... Yunanistan ... kayıtlarına göre, ... İzmir Sancağı'ndan adalaragiden Rumların sayısı 98.552'ydı. ... Yunanistan'dan ... verilen bir notada Trakya ve Anadolu'dan göç eden Rumların 130 bin olduğu ileri sürülmekteydi.²⁷

Karar anı olarak alındı; tehcir baskı ve şiddetle yürütüldü. Bu nedenle, "... Rum göçmenler ... taşınır ve taşınmaz mallarını ... değerinin çok altında elden çıkarmak zorunda kalıyordu." Geride kalan mallar, henüz talan edilmediyse, belirlenmeye çalışılıyordu: "Temmuz ve Ağustos ayları boyunca İttihatçı hükümet

Sarkis Çulcuyan, Diyarbakır'da bir bakır atölyesi sahibi, yaklaşık 1900.

Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property.
Uğur Ünçör, Mehmet Polatel

... göç eden Rum nüfusu lilel ... geride bıraktıkları topraklar, üretim araçları, taşınır ve taşınmaz malların envanterilini çıkartır.⁷⁸ Bundan sonra iki yöntem izleniyordu. Satış⁷⁹ veya muhacirler için muhafaza.⁸⁰ Bakır eşya konusunda ilk yol tercih edilmiş ve toplanmasına tehcir sonrasında başlanmış olsa gerek.

Bakır sevki Mart 1915'te devam etmiştir: Hariciye'den Sadaret'e "Avusturya Sefareti'nden ... Avusturya Macaristan Harbiye Nezareti'ndeki mübayaat komisyonunca iştirâ edilmiş ve elyevm Haydarpaşa'da bulunan Ergani madeninden çıkarılan 245 ton bakırın ihtiyacı-ı askeriye için vaz-i yed edilmekten istisnası hakkında Schenker kumpanyasına cihet-i askeriyeden vesika itası ve mezkur bakırın ihracına mümanaat olunmaması için dahi memurin-i resmîyeye tebligat-ı lazime ifası iltimas olunmuş" yazılır.⁸¹

Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Sadaret'e bir gün sonra (26.3.1915) cevaben yazılan yazıda, söz konusu bakırın Avusturya değil, Almanya tarafından alındığı iddia edilir: "Ergani madenden ihraç ve Avusturya Maca-

ristan Harbiye Nezaretince mübayaat edilmiş olub Haydarpaşaya vürud etmiş olan 245 ton bakırın ihracına müsaade olunması Avusturya sefaretinden iltimas edildiği bildirilmek- teykenl 245 ton Ergani bakırınl ... emir ve izbar buyurulduğu üzere Almanya hükümeti namına(?) ve şürekasına fûruht edilmiş l-satılmış) ve mezkur bakırınların ahiren Schenker kumpanyası vasıtasıyla Berline sevk olunduğu ... anlaşılmış olub bundan başka Avusturya Macaristan Harbiye Nezareti namına fûruht edilmiş bakır bulunmadığı ve hiçbir taraftan böyle bir işar vuku bulmadığı Maa-din Müdüriyet-i Umumîsinden ifade kılınılmıştır!"⁸²

Ilgın olan, yukarıdaki veriler ışığında, 250 ton ve sonraki sevkiyatın da imparatorluğun savaş dönemindeki üretim kapasitesinin çok üzerinde olmasıdır. "Ergani" bakırının menşei nedir? Aslında bir ipucu vardır: Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmed Nesimi ve haleli Mustafa Şeref Bey'in Divan-ı Harb'deki sorgusu sırasında, Kudüs mebusu "Ragib Neşâşibi Bey ... Suriye'de birçok evlerdeki bakır tencereler cebri bir tarzda toplatılmıştı ve güya bu, hükümetin emri

ile yapılmıştı. Halbuki bu bakırlar birtakım eşhaya verilerek sevk edilmiş Güya o bakır tencerelerle top ısağa edilecek l-dökülecek! demiş- ler" diye irdelediğinde, Nesimi ne kendisinin ne de Meclis-i Vükela'nın haberi olmadığını söyler; Mustafa Şeref ise örtük olarak onaylar.⁸³ "Ergani" bakırını, Suriye'deki evlerden mi toplanmıştı?

Başka izleri HA'nın "tarım"ı yaptığı yerlerde buluyoruz: Adapazarı-Firuzlu (Ferizli), savaşın arifesinde, içinde Notre-Dame'a ithaf edilmiş bir kilisesi ve okulu olan 872 nüfuslu bir Ermeni köyü idi.⁸⁴ Tam olarak ne zaman tehcir edildiklerini bilmiyoruz. HA raporlarına göre, "... 1331 senesinde ... Ziraat Nezaretiyle hükümet-i mahallinin irae ettiği l-gösterdiği) arazide ziraata karar verilerek ilk sene Firuzlu ve Kürdiye(?)⁸⁵ civarında ceman 800-1000 dönüm araziye patates, mısır sebze zer ettiler ... Buralardakıl vasi miktarda mısır, patates ve kısmen buğday, arpa, yulaf ... hasılatı ... İstanbul ... aşhane mutbahlarına verilmiştir."⁸⁶

Savaş sonunda ahalinin muhtemelen ancak bir kısmı dönebilmiş, nasıl bir

tarım yapılmışsa, köyü perişan halde bulmuş ve hukuka başvurmuştur: "Hilal-i Ahmer ... ile Firuzlu karyesi ahalisi beyninde müneakid 19 Haziran 1919 tarihli ibra ve mukavele senedinin birinci maddesinin fıkra-i ahiresi mucibince tanzimi itikza eden kısmen harab ve kısmen münhedim hane, samanlık ve çit ve koyun ve

liğında muhtemelen kayıp olan bazı ev eşyası ve tarım aletlerinin tazmini için ayrı bir makbuz imzalamıştır: "... cedveldeki eşyanın kendisine cedvelde muharrer olan fiyatlar ile satılmasına ısrar eylemiş olmasına binaen mezkur eşya ... bilmüzakere kendisine bayi ve ... teslim edilmiştir.". Kayıp olan eşyanın arasında

naklı 4.000 tonluk üretim yapıyor ancak ihtiyacının %90'ını İspanya, Şili ve Arjantin'den alıyordu.⁴¹ Almanya ise, demir haricindeki bütün metalleri ithal etmek zorundaydı.⁴² Kendi üretimi olmasına rağmen,⁴³ bakır ihtiyacının %90'ı ABD'den geliyordu.⁴⁴ 1914'te dünyadaki bakırın %60'ı ABD'de üretiliyor; ABD,

ABD, Almanya'ya ambargo uygularken Avrupa'daki Almanya'nın tedarikçisi tarafsız ülkelere ihracatını da sınırlandırdı. Ambargo ve dolaylı baskı sonucu Almanya'nın ithalatı ve bu arada bakır ihtiyacı had safhaya çıktı ve ülke içi stokun geri dönüşümüne başvuruldu. Alman uzmanların Ergani madenlerine 1917 Temmuzunda gelmesinin, terk/gasp edilen Osmanlı stokunun tükenmesi ve abluka/ambargo karşısında son çare olduğu düşünülebilir.

hayvanları mutasarrıflarının esamesiyle mevkî ve hal-i hazırlarını müşir cedvel'e göre, içlerinde mekteb de olan 34 kalem bina (hane, dam, samanlık, dükkan, kahve, mektep) hasarlı, harap veya çoğu da "tamamen münhedim" durumdadır.³⁸ 800 nüfusu barındıran köydeki binaların önemli bir kısmından ve kiliseden bahis yoktur.

Mütareke'den sonra HA'ya dava açanlar arasında bulunan "köyün en sahib-i nüfus sekanininden" Ohannes Papazyan Efendi, 600 lira karşı-

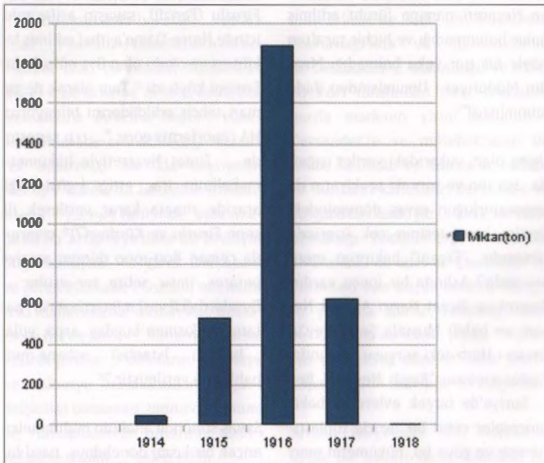
ziraat aletlerinin yanı sıra, demir ve bakırdan ev eşyaları da vardı.³⁹ Bunlar ihraç edilmek üzere mi toplanmıştı? 1915 ertesindeki sevkiyatın Suriye'deki evlerden zorla toplanan veya belki Firuzlu'da olduğu gibi, Ermeni emval-i metrukesi olduğu tahmin edilebilir. Eşyanın nasıl toplandığı, eritildiği⁴⁰ vs. bilinmiyor.

İmparatorlukta önemli bir "arz unsuru" olan bakır, talep tarafında, Almanya ve Avusturya'da ne ölçüde önemliydi? Savaş öncesinde Avusturya, %7'si hurda/geri dönüşüm kay-

finans çevrelerinin yönettiği Güney Amerika rezervleri de dâhil toplamın %70'ini denetliyordu.⁴⁵

Müttefiklerin ticaret filoları, İtilaf güçlerinininkine zaten çok ağır basıyordu. İthalatı ihracatını aşan⁴⁶ Almanya, denizasını ticaretinin %60'ını Alman bandıralı gemilerle yapıyordu. 1914 Temmuzunun sonunda, Alman ticarî filosunun %60'ı tarafsız ve Müttefik limanlarda mahsur kaldı. İngiltere'nin 4 Ağustos'ta savaşa girmesiyle Baltık haricinde Alman uluslararası deniz ticareti bitti.⁴⁷ Savaşın ilk 10 ayında, savaş öncesi dönemine ait uluslararası ticareti yasaklı mallar ve ganimete el koyma hukuku uygulanarak Alman taşımacılığına darbe vurulmuş;⁴⁸ henüz Aralık 1914'te Almanya'nın ABD'den ithalatı 1913 değerinin %7'sine, toplamı ise 1917'de aynı yılın %14'üne düşmüştü.⁴⁹ 1914 Aralık ayında İngiltere'nin Alman sınırlarındaki tarafsızlarla yaptığı anlaşmalar sonucu oluşan ticareti kısıtlı/yasaklı mallar listesinde bakır da yer alıyordu.⁵⁰ Müttefik devriyeleri, 1915'te New York'tan Bergen ve Göteborg'a külçe/cubuk bakır taşıyan ABD, Norveç ve İsveç bandıralı yük/yolcu gemilerini durdurur;⁵¹ yüklerin kota sınırını aşip aşmadığını incelerdi.⁵² Böylece hem İtilaf devletlerinin hem de onlara ihracat

1914-18 Bakır İhraç Cetveli.

yapan tarafsız ülkelerin deniz, hat-ta Müttefiklerle tarafsız devletler arasında yapılan ikili anlaşmalarla kara ticareti üzerinde ağır bir ablu-ka oluşmuştu. 7.3.1915'te Müttefikler, İtilaf devletlerinin limanlarına giren ve çıkan her türlü sevkiyatı kesmek istediklerini ilan edip ikili anlaşma koşullarını sıkılaştırmak için tarafsızlarla tekrar masaya oturdular. Böylece Almanya'nın tedarikçilerinden İsviçre Nisan 1915'te, Norveç ise 1916'da Almanya'ya bakır ihracatını sınırlandıladılar.

Portekiz Mart 1916'da Müttefikler tarafında savaşa girdi ve limanlarındaki 270.000 gros tonluk (1914 toplamının %9'u) Alman gemisine el koydu.⁵³ Bunun üzerine Almanya, büyük ama silahsız denizaltılarla ABD'den bakır nakletme yoluna bile

Son aşamada, Alman denizaltı saldırıları sonucu ABD, Şubat 1917'de savaşa girdi ve Temmuz 1917'de ambargo başladı. ABD, Almanya'ya ambargo uygularken Avrupa'daki Almanya'nın tedarikçisi tarafsız ülkelere ihracatını da sınırlandırdı. Ambargo ve dolaylı baskı sonucu Almanya'nın it-halatı ve bu arada bakır ihtiyacı had safhaya çıktı⁵⁴ ve ülke içi stokun geri dönüşümüne başvuruldu.⁵⁴ Alman uzmanların Ergani madenlerine 1917 Temmuzunda gelmesinin, terk/gasp edilen Osmanlı stokunun tükenmesi ve abluka/ambargo karşısında son çare olduğu düşünülebilir.

Avusturya ise abluka sonucu ithalat duruma ihtiyacını Almanya ve Türkiye'den hurda olarak almaya çalışmıştır. Ancak miktar yetersiz kalmış olacak ki ülke içi bakır aske-

Son olarak irdelenmesi gereken, bakır sevkiyatının miktar ve gerekçeleridir. Belgelerde, sevkiyattan bir tanesi açıkça "Alman ordu ihtiyacı" olarak tanımlanırken, bazılarında gerekçe gösterilmemiş, birçoğunda da ülke içindeki ihtiyaç sahibi müesseseye açıkça belirtilmiştir. Müessesenin belirtildiği kararlarda, büyük miktartlı partilerin yanında çok önemsiz kalan bir ve bir tonun altında 12 sevkiyat yer alır. Burada ilk olasılık, savaşın ilerleyen zamanlarında bakırın çok daha hayati bir rol almasıdır; ancak bu, sevkiyatın neden toptan yapılmadığını açıklamaz. İkinci bir olasılık, gönderici ve alıcı kuruluşların mal ve hesapların ayrı tutulmuş olmasıdır; yine de sevkiyatın toplu olması, kuruluşlar arası mahsup ve bölüşümü engellemezdi. Son bir olasılık ise, düşük to-

Son bir olasılık ise, düşük tonajlı sevkiyatın bakıra karıştırılabilen, bakırdan daha değerli ve düşük miktarlarda sevk edilen başka bir madde olmasıdır. Bu şüphenin nedeni, özellikle HA sevkiyatının gümrükten muaf olmasıdır. Bunun yazılı bir kural olup olmadığı bilinmemektedir ancak HA, anlaşıldığı kadarıyla, ordunun ayrıcalık ve muafiyetlerinden yararlanmaktadır.

başvurdu.⁵⁴ Ani biteren ihtiyaç karşısında Almanya'ya giden Türk ticaret misyonlarının iade-i ziyaretinde, 1916 yazında İstanbul'a Alman işadamları doluştu.⁵⁵ Hükümet ise İstanbul'daki Alman Merkezi Mübayaa Şirketi'nin tekeline karşı 21.9.1916'da İhracat Komisyonu'nu kurdu ve ihracat iznini vesikaya bağladı.⁵⁶ Bakır sevkiyatı da tam bu dönemde, 1916'da zirveye çıkmıştı ki bu dönem Ermeni tehcirinin ertesidir (bkz. ekli grafik). Böylece, "büyük-ölçekli Osmanlı ihracatının başladığı" 1916'nın başından savaşın sonuna kadar Almanya'ya 300 milyon marklık hammadde (yün, pamuk, cevher, yağ, tahıl ve deri) ihraç edildi; sadece 1916-17'de 12.000 ton cevher gönderildi⁵⁷ ve tüm savaş süresince hammadde karşılığı 616 milyon marklık savaş teçhizatı sağlandı;⁵⁸ Türk/gasp edilen bakır, savaşın finansmanında kullanılmıştır.⁵⁹

ri yetkililer gözetiminde müsadere edilmeye başlanmıştır. Her türlü stok, kullanılmayan fabrika teçhizatı da dâhil hükümete bildirilmek zorundadır. Milli bir seferberlik ile binalardan, gemilerden, demiryollarından, rafinerilerden, vs. hurda toplamaya başladı. 1916'da ise sıra bakır çatılara, paratonerlere ve ev eşyasına gelir. 1916'da geri dönüşümün toplam üretim içindeki payı %80'e ulaştı. 1917'de kapı, pencere ve mobilyalara el konulmaya başlandı. Bunlara kilise çanları da eklendi. 1918'e gelindiğinde, hedeflenen sivil stok, pirinç kapı tokmakları ve mağaza vitrinleridir. Buna rağmen tüm savaş boyunca müsadere edilen ülke içi sivil stok 50.000 tondur (toplamın % 10'u).⁶⁰ Kalanı hurda olarak ithal edilmiş olmalıdır. Firuzlu mektep binası da benzer bir nedenle mi "mühim" durumdaydı?

najlı sevkiyatın bakıra karıştırılabilen, bakırdan daha değerli ve düşük miktarlarda sevk edilen başka bir madde olmasıdır. Bu şüphenin nedeni özellikle HA sevkiyatının gümrükten muaf olmasıdır. Bunun yazılı bir kural olup olmadığı bilinmemektedir ancak HA, anlaşıldığı kadarıyla, ordunun ayrıcalık ve muafiyetlerinden yararlanmaktadır.⁶¹

Açıklanamayan bu son husus bir yana, Almanya ve Avusturya'daki hammadde kıtlığının imparatorluğa yansımaması beklenemezdi. Bakırın talep ucunda Müttefik ablukasının zora soktuğu İtilaf savaş sanayinin ihtiyacı, arz ucunda ise İtilaf ülkelerindeki gönüllü/zorla toplanan veya emval-i metruke hane eşyası vardı. Osmanlı hükümeti ve muhtemelen Hilal-i Ahmer, arz-talep arasında akışı sağlayan kanallarındandı.

DİPNOTLAR

- 1 BOA MV 201/25
- 2 Mazarîyetten Cumhuriyet'e Bâi, Anadolu'da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923), doktora tezi, 9 Eylül Üniversitesi, İzmir, 2005, s. 172-5.
- 3 Celil Ender, *Kızılay Madalyası ve Nisvanlar*, Kızılay, İstanbul, 2011, s. 84; Zuhul Özyıldırım, *Osmanlı Hilafet-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, yekesik lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1987, s. 167.
- 4 Fahrettin Tulak, 'XX. Yüzyıl Ortalarına Osmanlı Maden Yatakları', *Belleten*, Sayı 229, TTK, Ankara, 1997, s. 703-18; s. 71-2; Fahrettin Tulak, *Osmanlı Madeninde Keban Ergani Yâreinde Madencilik (1775-1850)*, TTK, Ankara, 1997, s. 162-3. Bir iddiaya göre, her yıl 400-500 ton bakır İngiltere'ye satılır (Kazım Karabekir, *Berlin'den Çıkan Harıbu Hâsi İdarî Etikâf* (Çığır), İstanbul, 1994, s. 30). "İbunlara" ... beraber mahallî ihtiyacı için İngiltere'den levha halinde 200-300 ton kadar bakır ithal edilir. (Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları, Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994, s. 52). 1500 ton savasçısının avarız bir ihracat rakamıdır (Hugo Grothe, *Türkische Asien und seine Wirtschaftswerte*, Henschels Telegraph, Frankfurt, 1916, s. 65).
- 5 Üretim sürecinde "...kuyulardan çıkarılan bakır cevheri ... taşıya topraklardan aykırılır ve bundan sonra taşpöçürmenle de süzülerek toz haline getirilir ... üç gün boyunca (İrinalarda yakılır). Bunun sonucunda ... kökürür bir ölçüde aynışarak altıta imişce verherbirir. Bu eriyik iki kez daha fırınlanınca ham bakır oluşmaktadır. (E. Zeynel Abidin (nasıf yef mırı) sallâğırlarında İstanbul'da üslatın bir bakır ilk olarak Darphane'ye teslim edilir ve oradan gerekli yerlere tahsisat yapılır" (Tulak (b), s. 107-8, 160).
- 6 Yıllık miktarlardaki dalgalanmayı Karabekir açıklar: 1800-18 yıllında depolanan bakır ıgırdı toplanı eritilmiş; aynı yıl Tokar kalhanesinin "tutıl edimesi emri verilmiş" ve Avrupa'dan değişik kalite bakır alınmaya başlanmıştır (s. 32). Ergani, ithal bakırla rekabet edememiş ve üretim düşmüş olsa gerekir. 1889 tarihli bir rapora göre gerileme daha önce başlamış. 19. yüzyıla 230 olan Diyarbakır'daki dükkansayısı 30'a, yıllık işlenen bakırmiktarı 60-70'den 16 tona, Hristiyan zanaatkar sayısı 600'den 100'e düşmüştür (Charles Issawi, *The Economic History of Turkey 1800-1914*, University of Chicago Press, Chicago, 1980, s. 305).
- 7 Gündüz Ökçün, 'XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Arzik ve Yabancı Payları', *Proj. Dr. Yaouz Abokarı'nın Anısına*, AD SF Yayınları, Ankara, 1969 içinde s. 80-95, s. 84-5. Eldem'in verileri daha yımserdir: "... millî hacatları içinde ortalama 1200'ye istidat olan bölgelele birlikte 2500 ton olan bakırsızlısalı, Mütareke'den sonra 100 ton civarına düşmüş oluyordu." (Vedat Eldem, *İlerp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK, Ankara, 1994b, s. 179). 1923 üretimi 188 tonudur (TC Başvekâlet Umum İktisadî Bakanlığı, *İstatistik Yıllığı 1911*, Cilt I, Ankara, 1930, s. 196).
- 8 Eldem (a), 1911 ve 1923 için 2000 ton rakamını verir.
- 9 Eliot Grinnell Mears, *Modern Turkey, The Macmillan Company*, New York, 1924, s. 325. Toprak kayıplarından üretim düşüşüne küçükbir etkisi olsa gerekir: "... bakır madeni ocaklarının 280'i Anadolu'da yer almaktadır." (Tulak (a), s. 71).
- 10 1918 Ocak ayında bölgeye yiden Karabekir, Gümüşhane kökenli Rum usta neslinden söz eder (s. 30). Rum ustalar Keban-Ergani'ye muhtemelen 18. yüzyılda gönderilmişti (Tulak (b), s. 13). Ancak 1918'de Ergani ocaklarında sadece Alman mühendis ve Türk işçiler vardır.

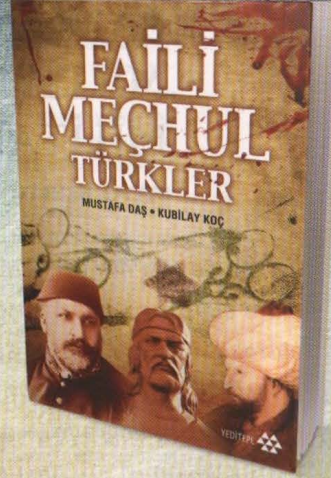
- 16-17. yüzyılda "ustabazılar ... genellikle zımmi reayadan oluyarlardı." (Tulak (b), s. 111, 184). Birgüzelik mecaz olarak halk arasında da kullanılan "Tokar" bakır, ... üünü, Ergani'deki tenörü yükseltmek için Diyarbakır ve Tokar Hristiyan ustaların tecrübesine başvurdu.
- 11 Karabekir, Mıhran Ender'i örnek verir (s. 32).
- 12 U.Ü. Öngör 6 M. Polatel, *Çatıştıkları and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property*, Continuum, Londra, 2011, s. 150. Karabekir, ocakları el bilei hiçbir Osmanlı tebası olmadıktan şikâyet eder, Alman ekibe sormak zorunda kaldığı sorulara güveniml yanıtlar alamaz ve "teknoloji casusluğu" yapmak zorunda kalır (s. 33).
- 13 Almanlar Ergani'yi işletmeden savaş sona erer (Eldem (b), s. 178).
- 14 1919-1935 serisinde münakaht işletme edenli Hilafet-i Ahmer Media-i Umumiye İhtiyat-i Muhteremane takdim edilen 1330-1334 senelerinde adı Merkez-i Umumi Rapor, İstanbul, 1335, (bundan sonra HA 1335), s. 40. Kast edilen levha bakırdır.
- 15 BOA BEO 4008/308036 özetinden.
- 16 Bkz. örneğin BOA.DULIT 73/17 ve 73/BB.
- 17 Ender, s. 74-78 B5.
- 18 Nitekim 1917 yazı ile 1919 Şubatı arasında İskandinav ve Rusya'da "üsere mualhası" olarak bulunan Yusuf Akçura, Osmanlı eserlerine kesintisiz yardım gönderen İskandinav Kınıaş görevlilerin taltifi için, İstanbul'dan yarına sadece 3 günümüş ve 4 bronz madalya aldığını, bazısını sunmak istese de dönüşünde tümünü edniğini iftiharla anlatır. (S. K. Akçın ve M. Uluçtekin, *Akçura'nın "Yusu", Türkiye Karayalı Basmegli*, Ankara, 2009, s. 31-2).
- 19 HA 1335, s. 57.
- 20 HA 1335 ekindeki listede, 1334 süresince madalya imalatı için her sene 4000 lira tahsisat yapıldığı görüldü.
- 21 BOA BEO 4330/324707.
- 22 BOA BEO 4331/324961.
- 23 BOA BEO 4340/325480.
- 24 O. Belli, L. K. Kayaoglu, *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sorunlarının Çetisi*, Sandoz Kültür, İstanbul, 1993, s. 49, 58-9.
- 25 Tizak (a)'daki listeden 6 Ergani 2 Trabzon 3 Gümüşhane 4 Ergani-Huğn 5 6 Palu-İçer 6 Sivas Erbaa 9 Saraylı 10 Boğaziçi Yürüt 71 Bosna-Konice 12 Yanya-Tihala 9 Pravişte 14 Rumelikalı 9 ve 14 no. lu ocaklar İstanbul çevresindedir (s. 712).
- 26 H. Taner Keninlioğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-14*, Libra, İstanbul, 2009, s. 372, 376, 401, 404. "Tırkalya'daki Rum göçü 1914'ün ilk çeyreğinde ivme kazanır, ... Mart ayında Trakya Rumlarının göçlerinde azalma görüldükten, Ege bölgesindeki Rumlar karşı saldırılarını artırmaya başlar." (Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim, İstanbul, 2008, s. 185-6).
- 27 Keninlioğlu, s. 372, 473-4. Edime'den göç eden Rumların sayısı en az 20.000, İzmir ve Foça'da ise 150.000 civarındadır. (Bündar, s. 210, 220).
- 28 Keninlioğlu, s. 384, 424.
- 29 14-7 1914 tarihinde Dahiliye Nezaret'inden Aydın Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, "... hayvanların diğer eşyaların da güvenli yollarla satılması: ... istenmektedir. ... Aydın Vilayeti'ni yamıladı ilarla Bergama'dan göç etmiş ve Rumlardan kalan eşyanın 6 Temmuz'da müzayede yoluyla satışını duyurmuştu. (öge, s. 425, 469).
- 30 "... Müslimân göçmenleri Rum köylerele yerleştirme'yi planlayan Osmanlı hükümeti, Rumlar tarafından brakılan malların muhafazası tarafından kullanılması istiyor ve ... başka kişiler tarafından el konulmasını önlemeye çalışıyordu." (öge, s. 468).
- 31 BOA BEO 4346/325893.
- 32 BOA BEO 4347/326042.
- 33 "Yeref rey", bunlar ihraç edilmişse herhalde Meclis-i Vukela'cal ... müsaade edilmiştir" demiyir. (Osman Selim Kocaahanoğlu, *İttihat ve Terakki'nin Sorulması ve Yargılanması*, Temel, İstanbul, 1998, s. 219, 43-4).
- 34 1332 Tarihli Mukellefiyet-i İzzariye Kanun-ı Muvakkatı uyarınca, Madafaa-i Milliye, Donanma, Hilafet-i Ahmer gibi menafî-i Umumiye minhadın müessesat ve her nevi imtiyaz ve imtiyazı cemiyet ve şirket ziraat yapmakla yükümlü tualumstı (Meinler için bkz. Gündüz Ökçün, *Tanrıada Çalıma ve Ekme Yükmümlüğü*, Belgeler 1914-1921: AU SF Yayınları, Ankara, 1983, <http://kizilay.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/15.pdf>).
- 35 R. K. Kevorkian 6 P.R. Baboujian, *Asa Armeniens Dans L'Empire Ottoman A la Veille du Genecide*, ARHS, Paris, 1992, s. 139.
- 36 "Kürtüli (Geyve Belpanı) (Sevan Nişanyan, *Adını Unutan Ülke*, Everest, İstanbul, 2010, s. 268).
- 37 HA 1335, s. 51-4.
- 38 Kızılay Arşivi 1000/5 4.
- 39 Kızılay Arşivi 1000/5 4.
- 40 "Pring çurufu" ifadesi, toplanan metnin eritildiğini mi göstermektedir?
- 41 M. Klingmair, 'Urban Mining in Times of Severe Raw Material Shortage: Copper Production in World War I Austria', *Journal of Industrial Ecology*, Vol. 14, No. 4, 2010, s. 666-679.
- 42 W. Hubatsch, *Germany and The Central Powers in the World War 1914-18*, Uri of Kansas, Lawrence, 1963, s. 80.
- 43 B.R. Mitchell, *İnternational Historical Statistics: Europe 1750-1993*, Macmillan Reference Ltd, Londra, 1998, s. 441. En Alman üretimin bir milyon ton civarında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ABD'nin bile 1914-18 ortalaması 827.200 tondur (N. R. Mitchell, *International Historical Statistics: The Americas 1750-1993*, Macmillan Reference Ltd, Londra, 1998, s. 33). Rakamlarda veya yorumunda bir hata olsa gerek.
- 44 Hubatsch, s. 80.
- 45 A.C. Bell, *A History of The Blockade of Germany*, Her Majesty's Stationary Office, 1961, s. 46.
- 46 C. P. Vincent, *The Politics of Hunger: The Allied Blockade of Germany, 1915-19*, Ohio Uni. Press, Ohio, 1985, s. 40.
- 47 Vincent, s. 36.
- 48 Hubatsch, s. 78.
- 49 Vincent, s. 18.
- 50 Bell, s. 745-6; Vincent, s. 40.
- 51 AAD: s. 181; Norveg: s. 126, 160, 180, 272, 293, 527; İsveç: s. 150, 130, 150, 377 (J. D. Granger (ed.), *The Maritime Blockade of Germany in The Great War*, Ashgate, Hants, 2003).
- 52 Age, s. 405. Eylül 1916'da sadece İngiliz donanması hafızda ortalama 135 gemi durduruyordu (Vincent, s. 44).
- 53 Hubatsch, s. 78.
- 54 Grainger, s. 481.
- 55 F. G. Weber, *England on The Crescent*, Cornell University Press, Londra, 1970, s. 193.
- 56 A. Emin Yalman, *Türkiye in World War*, Yale Uni. Press, New Haven, 1930, s. 195-41 ve Kocaahanoğlu, s. 406. İhraç veskası vurgusunu anlatır.
- 57 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Caravan Books, New York, 1989, s. 320-1.
- 58 Gerd Hardach, *The First World War 1914-18*, Univ. of California Press, Berkeley, 1918, s. 75.
- 59 HA'nın bakır sevkiyatının karşılığı nasıl aldığı bakış bir yazın konusudur.
- 60 Hardach, s. 14-30.
- 61 Hubatsch, s. 88.
- 62 Klingmair, öge.
- 63 Temmuz 1914'de HA namına Rusçatın İthal İspiritoyu İstasyon vasıtası, ... cher-i askeriyele rahab edilen vapurların bundan bundan ... İstasyon İstasyon: Lütülmada da muhtemelen komisyoru tarafından yazılan Asya lederek ... sevk ... diğer vapurlar için merall müddeti-i imtiyazlı İstasyon Birkele'ye sevk" edilmiştir. (BOA 1918 403/35682).

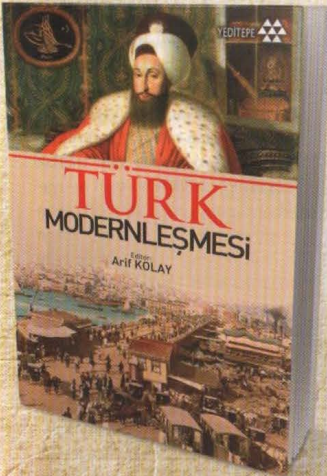
YAKIN DÖNEM TÜRK TARİHİNDE"
REFİK HALİD KARAY
YENAL ÜNAL

**KAZAN
ŞARKİYATÇILIĞININ
KADERİ (XX. Yüzyıl)**
MIRKASIM USMANOV

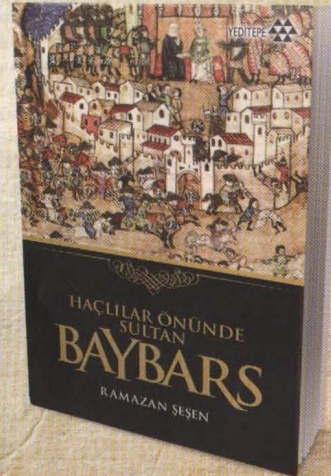
**FAİLİ MEÇHUL
TÜRKLER**
MUSTAFA DAŞ • KUBILAY KOÇ

**TÜRK
MODERNLEŞMESİ**
EDİTÖR: ARIF KOLAY

**DOĞU'DAN
GÖRÜNEN OSMANLI**
"ÇİNLİ DÜŞÜNÜR VE DEVLET ADAMI KANG
YOU WEI'NİN TÜRK SEYAHATNAMESİ"
GIRAY FIDAN

**HAÇILAR ÖNÜNDE
SULTAN BAYBARS**
RAMAZAN ŞEŞEN

rak Balkanlar'a gitmesi teklifini kabul eder. Bu kararında, yıpratıcı mülteci siyasal ilişki ve koşullarından uzaklaşmak isteği ve dünya siyasetinin fırtınalı bir noktasını doğrudan gözlemleme imkânı pay sahibidir.²

TROÇKİ, BALKAN POLİTİKASI VE DOĞU SORUNU

Hiç kuşkusuz Troçki, Balkan politikasına yabancı değildir ve Doğu Sorunu'nun değişik veçhelerine canlı bir ilgi beslemektedir. Geçmişte, Sofya'da toplanan Pan-Slav kongresine karşı çıkmış ve Bulgar Tesnyak (Dar) sosyalistlerinin toplantılarına katılmış ve böylelikle özellikle Bulgar sosyalistlerin farklı eğilimlerinin karmaşık örgütsel gerçekliğine aşina olmuştur. Yine Sırbistan'daki sosyalist çevrelerle bağlantılara sahiptir. Troçki'ye göre Balkanlar'daki sınırlar yapay biçimde "diplomatik entrikaların ve hanedan çıkarlarının" sonucuydu.³ "Doğanın zengin kaynaklarla donatığı" Balkan yarımadasından ekonomik ve kültürel gelişme ancak bu yapay bölünmüşlüklerin ortadan kaldırılması ve "değişik kesimler için ulusal otonomi temelinde, yarımada nüfusunun tümü için ortak yönetim organları ve birleşik bir iç pazar sağlayacak kadar geniş ve esnek devlet biçimleri" yaratmakla mümkündür (37-38). Ancak bir Balkan federas-

yonu, hem "ulusal özelemleri" karşılıklı tatmin edebilir hem de "çarlığın ve Avrupa emperyalizminin utanmazca iddialarına cevap" verebilirdi (51).

Bu noktada bir parantez açıp Marksist yönelimli işçi hareketi içerisinde Doğu Sorunu ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki Balkan halklarının ulusal kurtuluşu meselesinin ele alınış biçiminin nasıl bir evrim geçirdiğini kısaca da olsa irdelememiz gerekiyor. Bilindiği üzere Marx ve Engels Osmanlı'nın muhtemel çöküşüyle, Balkanlar'ın kontrolünün demokrasi ve devrim mücadelesinin baş düşmanı Rusya'nın hegemonyasına geçmesinden endişe etmekteydiler.⁴ Bundan ötürü bu bölgede Osmanlı iktidarına karşı mücadele eden ve bu hususta çarlığın desteğini almaya çalışan Balkan halklarının ulusal kurtuluş hareketlerine doğrudan karşı çıkarlar. Onlara göre güney Slavların ulusal hareketleri çarlığın bir aleti olmaya mahkûmdu ve bundan ötürü asla desteklenmemeliydi.⁵

Marksist düşünce içerisinde Doğu Sorunu'na ilişkin bu yaklaşım yüzyılın son on yılında yeni bir kuramcı kuşak tarafından sorgulanacak ve çarlığın ilerlemesini durduracak olanın Balkan halklarının ulusal kurtuluş mücadelesi olduğu savunulmaya başlanacaktır.

1894-1896 Ermeni isyan ve katliamları ve 1896'daki Girit ayaklanması ve sonrasında Osmanlı-Yunan Savaşı, başta Alman sosyal demokrasi olmak üzere Doğu Sorunu üzerine tartışmaları yeniden alevlendirir. Örneğin Rosa Luxemburg 1896 yılında yazdığı makalesinde ortodoks pozisyonu eleştirecek, Osmanlı'nın çöküşünün geri toplumsal yapısı nedeniyle kaçınılmaz olduğu ve Balkan uluslarının bağımsızlığının kapitalizmin gelişimini ve dolayısıyla da sosyal demokrat hareketin gelişimini teşvik edeceğini savunacaktır.⁶

Yine de, Troçki'nin de benimsediği Balkan federasyonu fikri ve tartışması, 1908 Devrimi ve sonrasında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakıyla birlikte yeniden sosyalist hareket içerisinde ivme kazanacaktır. Balkan sosyalistleri, İkinci Enternasyonal'in bu fikri benimsemesi için çalışacaklar ve özellikle Avusturya Marksizminin Karl Renner ve Otto Bauer gibi önemli figürlerinin savunduğu, kültürel özerkliğe dayalı yenilenmiş bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dayanan Yugoslav (güney Slavları) modeline şiddetle karşı çıkacaklardır. Özellikle, I. Dünya Savaşı öncesi Marksizmin en çok uluslararası saygınlığa sahip kuramcısı Karl Kautsky'nin Aralık 1908'de

Edirne dışındaki Ayvaz Baba Kalesi ve kaleyi alan Bulgar askerleri.

yayımlanan "Balkan Slavları Arasındaki Sosyalistlerin Ulusal Görevleri" başlıklı makalesinde Balkan Federal Cumhuriyeti'ni savunması, bu fikrin sosyalist mahfillerde daha da ağırlık kazanmasına yol açacaktır. Kautsky, Balkanlar'da ulusal bütünleşmeyi kapitalist gelişmenin önünü açacak bir süreç olarak değerlendirmekteydi. Kautsky'nin ekonomik determinist ve mekanikçi tarih anlayışına göre bu,

**Bulgari-
Osmanlı
hatırları
yanıyor.**

Çekressan Jaroslav
Vesin.

kapitalizmin ekonomik bütünleşme eğilimine ve bunun siyasal izdüşümü olan daha büyük siyasal birimlerin oluşması eğilimine de uygundu. Ona göre müstakbel bir Balkan federasyonunun önündeki ana engeller Balkan hanedanları ve çarlık idi.⁷

İşte Troçki'nin "Doğu Sorunu" üzerine konumlanışını bu politik-örgütsel bağlam dâhilinde düşünmek gerekir. Troçki, 1908 Devrimi'nin ertesinde yaptığı değerlendirmelerde, devrimi "önündeki görevler (ekonomik bağımsızlık, ulus ve devletin birliği, siyasal özgürlük) bakımından, burjuva ulusunun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi niteliğinde ve

bu anlamda 1789-1848 geleneklerini ait" olarak niteleyecektir (12). Bu bağlamda Troçki devrimi bir darbe ("pronunciamento") veya bir komplo olarak görenleri eleştirir. Ona göre "demokratik bir Türkiye bir Balkan federasyonunun temelini sağlayacaktır." (17) Fakat daha 1909 başında yazdığı yazıda Jön Türklerin "Balkan milliyetlerinin, İsviçre veya Amerika modelinde, demokratik, federal bir temel üzerinde" birleşmelerinin yolunu açmak yerine "ulusal merkeziyetçi olmak" istediklerini belirtir (14).

SAVAŞA KARŞI TUTUM

Savaşın ilanından hemen sonra Sırbistan'a varan Troçki bu aşamada savaşın doğasına ilişkin nispeten daha olumlu bir görüşe sahiptir. Balkan yarımadasındaki savaşı, "kaba bir kapitalist eşkıyalık" hareketi olarak nitelendirdiği İtalya'nın Trablusgarb'a saldırısından farklı biçimde değerlendirerek onu Balkan Slavlarının "kopuk parçalarının şu ya da bu şekilde yakınlaşma, daha geniş bir temel yaratma özleminin ifadesi" olarak değerlendirir. Bu nedenle de savaşın "tarihsel olarak ilerici" olduğunu ve "hem Batı hem de Doğu Avrupa halklarında sadece sempati" uyandırabileceğini ifade eder (214). Savaşın başında "geniş halk yığınları arasında da savaş yanlısı bir ruh halinin" doğmuş olduğunu gözlemler. Bu atmosferden Bulgaristan ve Sırbistan sosyalist partilerinin üyeleri azade değillerdir. Bu partiler "savaş kararlı bir şekilde karşı çıkmalarına rağmen, genel ulusal yurtseverlik hareketine kapılmış çok sayıda sosyalist-le" karşılaşır (222).

Troçki'nin görüşleri, bu anlamıyla İkinci Enternasyonal'in hâkim çizgisinden bir ölçüde farklılaşmaktadır. İkinci Enternasyonal bu dönemde büyük güçler arasında bir kapışmaya ve genelleşmiş bir savaşa yol açması pek muhtemel olduğundan statükoyu savunan ve her türlü savaşa karşı çıkan pasifist bir yönetime sahipti. Ülkelere siyasal hayatında cılız bir etkisi sahip olsalar da, Balkan sosyalist partileri de Enternasyonal'i izleyerek resmi çizgilerinde savaşı bir fetih savaşı olarak değerlendirerek mahkûm

ederler.⁸ Bu anlayış özellikle Christian Rakovski'nin kaleme aldığı ve Bulgar "Dar" ve "Geniş" sosyalistlerinin de imzaladıkları "Balkan ve Türkiye Sosyalistlerinin Manifestosu"nda açık biçimde dile getirilir. Bu metinde savaşın yarımada'nın demografik özelliklerinden dolayı ulusal birliğe değil yeni savaşlara yol açacağı vurgulanır ve sadece Balkan Federasyonu'nun bölgenin tüm uluslarının gerçek birliğini sağlayacağını vurgular.⁹ Troçki ise aşağıda örneklerini göreceğimiz gibi Balkan hâkim sınıflarının millitarist ve şovenist siyasetinin sonuçlarını kıyasıya eleştirirken, bilhassa savaşın başında, Balkan halklarının Osmanlı hâkim sınıfının egemenliğinden kurtulmalarına belirgin bir sempatiyle bakacaktır.

BALKANLAR'DA SİYASİ HAYATA DAİR

Troçki savaş sırasında bulunduğu ülkelerin toplumsal koşulları, siyasal yaşamları, iç ve dış siyaset ve basına yön veren figürlerinin davranış ve karakterleri üzerine çok canlı, keskin ve kimi zaman da oldukça nüktedan gözlemlerde bulunmayı ihmal etmez. Yaptığı gözlem ve röportajları aktarıcı gündelik tüketime yönelik gazete yazıları olmaktan çok öte, Balkanlar'ın siyasal yaşamının gelişimine ve temel sorunlarına ilişkin oldukça yetkin çözümler ve toplumsal "tip" tasvirleri ihtiva eder.

Kapitalizmin "eşitsiz ve bileşik gelişme yasası"na ilişkin düşüncelerini henüz nihai olarak olgunlaştırmamış da olsa 1906'da *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ı kaleme almış olan Troçki yine de bu konuda yeterince zihni egzersize sahiptir ve bu durumun izlerine kimi zaman yazılarında da rastlanır.¹⁰ Ona göre "politik ve ideolojik kılık değiştirme-ler bütün geri kalmış ülkelerin kaderidir" (117). Bu ülkelerde "Avrupa'nın hazır biçimlerinin ve fikirlerinin veya bazen sadece onların isimlerinin alınarak, çok daha önceki bir tarihsel dönemin gereklerine nasıl ifade kazandırılmaya çalışıldığı gözlemlenebilir." (117) Tarihin "barbarikant kapitalisi uygurlığa tedicri bir geçiş için çok az bir zaman" tanıdığı ülkelerde bu

farklı tarihsel dönemlere ait biçimler bir arada, çarpıcı tezatlar oluşturarak var olabilmektedir.

"Kapitalist gelişme yoluna geç giren" tüm ülkelerde olduğu gibi Balkan burjuvazisi de "kısır, korkak, yeteneksiz, şovenizmle tamamen çürümüştür" ve bundan dolayı Balkanlar'ın birleşmesini gerçekleştirecek, daha doğrusu "ulusal otonomiye dayalı bir Balkan federal cumhuriyetini" savunacak potansiyelden yoksundur (59). Troçki'ye göre "Rusya'da patriyarkal-bürokratik

manda bu sınırlar içinde Balkan halklarının, yaşadıkları topraklarda kendi işlerini kendi kuvvetleriyle ve kendi fikirlerine göre halletmeleri anlamına da gelir." (213)

ASKERİ MESELELER

Ekim Devrimi sonrasında Kızıl Ordu'nun kurulması ve iç savaşta yönetiminde savaş komiseri olarak tartışmasız en önemli rolü üstlenecek Troçki'nin¹¹ askeri sorunlara ilişkin canlı bir ilgiye sahip olduğunu yazı-

Troçki'nin savaşta önem verdiği hususlardan birisi hiç kuşkusuz orduların moral üstünlüğünün harp zamanındaki tayin edici rolüdür. Troçki'ye göre birinci savaşta zaferi getiren yozlaşmış profesyonel subay kadroları değil, savaş önünde bulmuş, yani "bir yanda Makedonya kaosu- nun, öbür yandan Bulgar militarizminin yarattığı dayanılmaz durumdaki tek çıkış yolu olarak görüp bilinçli bir şekilde razı" olan okuma yazması olan ve genel oy hakkına sahip Bulgar köylü ve işçileridir (377). Buna karşı-

Savaşın ilanından hemen sonra Sırbistan'a varan Troçki bu aşamada savaşla ilgili nispeten daha olumlu bir görüşe sahiptir. Balkanlar'daki savaşı, "kaba bir kapitalist eşkıyalık" hareketi olarak nitelendirdiği İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısından farklı biçimde değerlendirir: Balkan Slavlarının "kopuk parçalarının şu ya da bu şekilde yakınlaşma, daha geniş bir temel yaratma özleminin ifadesi".

rejime karşı mücadelenin asıl yükü" nasıl proletaryanın omuzlarındaysa Balkanlar'da görülen "kapitalist gelişmenin kolonyal karakteri" henüz cılız haldeki proletaryaya "sayıca büyüklüğünü çok aşan" siyasal bir önem kazandırmakta ve onu "halkların ve kavimlerin bir arada yaşaması ve işbirliği" koşullarının sağlanması göreviyle donatmaktadır (37). Dolayısıyla Kautsky'nin Balkan federasyonuna ilişkin aşamacı tınılar taşıyan, onu kapitalizmin temerküz eğilimi neticesinde oluşacak bir siyasal yapı olarak gören anlayışına tezat olarak Troçki'ye göre sadece Balkan hanedanları değil, Balkan burjuvazileri de böyleleri bir federasyonu oluşturmaktan acizdirler.

Troçki'ye göre Avrupa "demokratlarının" Balkanlar üzerine temel görüşü "Balkanlar, Balkan halklarına" sloganında özetlenmelidir. Büyük devletlerin "ister çıplak sömürgeci siyaset [...] ister ırk akrabalığı üzerine parlak sözler ardına gizlensin" hangi gerekçeyle olursa olsun Balkanlar üzerinde vesayet kurma çabasına karşı çıkar (212). "Bu yalnızca büyük devletlerin ellerinin Balkanlar'ın sınırlarına uzanmaması demek değildir, aynı za-

Balkan Harbi esnasında dua eden Bosnalılar.

Scheufler Koleksiyonu.

larından sezmek mümkün. Otobiyografisinde Troçki, Balkanlar deneyiminin kendisine "savaşın ne olduğunu görüp öğrenmek fırsatını" verdiğini belirtir. Bu bakımdan ona göre "yalnız 1914 için değil, 1917 için de önemli bir hazırlık olmuştur".¹² Savaşta karşılaştığı tablo karşısında sık sık bir "felaket duygusu"na kapılsa da askeri eğitim ve taktikler, orduların hareket ve manevraları ama aynı zamanda işçesi ve moral durumu gibi askeri meselelere çok canlı bir ilgi gösterir.

lık panik içinde geri çekilen "Türk ordusunun" morali tamamen çökmüş ve teknik açıdan hazırlıksız durumda olduğu ortaya çıkmıştı: "Bu savaşta, kitleleri fedakarlığa yönlenecek hiçbir genel hedef yok"tu (283).

Öte yandan "genel oy hakkına sahip, özgür, okuryazar köylülerden oluşan" aynı Bulgar ordusunun Osmanlı ya da "Romanya'nın serfler ordusunun karşısında" muazzam bir moral üstünlüğe sahip olduğunu vurgular (564).

Özellikle serflüğün damgasını taşıyan Romanya ordusunda "subaylar ile ordunun diğer mensupları arasındaki ilişkiler antagonistikler. Söz konusu olan, efendi ile köle ilişkileridir." (569) Troçki için "köleleştirilmiş, cahil, çaresiz kalmış köylülerden oluşan ordularla "bilinçli ve bağımsız" askerlerden oluşan bir ordu arasında

savaşın kendi koşullarından doğar." (307) Hiç kuşkusuz yukarıdaki satırlarda yankılanan Troçki'nin görüşleri, Kızıl Ordu'yu oluşturan gözeteci ilkeler olacaktır. Bu hususu Beyaz Orduların içerisindeki son derece katı hiyerarşik ilişkileri göz önüne getirdiğimizde tayin edici bir faktör olarak değerlendirdiğini varsayabiliriz.

valarında, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşayan Müslüman ahaliyi düpedüz sistematik şekilde yok etmeye yönelindikleri"ni tespit eder (413). Bu yazıları resmi propagandanın yarattığı kahramanlık hikâyelerinin ardından yatan savaşın "iğrenç ve aşağılık yüzü"nü açığa çıkarır. Bizzat Bulgar General Dimitriyev'in ordunun ilerleyişinin kesilmemesi emirleriyle yaralı düşman asker ve esirlerine insanlık dışı muamele edilmesi, daha doğrusu katledilmelerini kamuoyunun gündemine getirir. Troçki yazılarında yaralı askerlerin tanıklıklarına dayanarak bu katliamların savaşın yarattığı öfkeyle açıklanabilecek "münferit" hadiseler değil, bizzat Bulgar genelkurmayının emirleriyle "yaralı Türklerin süngülerine veya hançerlenerek soğukkanlı bir şekilde öldürülmesi" olduğunu tespit eder.

Birinci savaşta zaferi getiren "bir yanda Makedonya kaosu, öbür yandan Bulgar militarizminin yarattığı dayanılmaz durumdan tek çıkış yolu olarak görüp bilinçli bir şekilde razı" olan, okuryazar, genel oy hakkına sahip Bulgar köylü ve işçileridir. Panikle çekilen "Türk ordusunun" ise morali çökmüş, teknik açıdan hazırlıksız olduğu ortaya çıkmıştı: "Bu savaşta, kitleleri bedakârlığa yöneltecek hiçbir genel hedef yok"tu.

II. Balkan Harbi esnasında Sırp askerleri.

da muazzam bir fark bulunmaktadır ve belirleyici an geldiğinde birinci tipte orduya güvenilmesi söz konusu değildir. Ona göre askeri kahramanlık "bugünün savaşlarında, bir kitle fenomeni"dir. Ordu tek tek asker ve subaylarının kahraman olup olmamalarından bağımsız bir biçimde kahramanlıklar yapabilir: "Gereken tek şey, bir bütün olarak ordunun ne için savaştığını bilmesi ve savaşın amacını benimsemesi, o zaman kahramanlık

ŞOVENİZMİN SUÇLARI

Troçki'nin makalelerinin en önemli boyutlarından biri savaş suçlarına hasredilmiş bölümlerdir. Bu bölümlerde Troçki, bizzat cephede bulunmuş Sırp ve Bulgar yaralı asker ve subayların tanıklıklarına dayanarak Bulgar ordusunun Makedonya'da ve Sırp ordusunun "Eski Sırbistan'daki [...] pek lehlere olmayan etnografik istatistiklerdeki verileri düzeltmeye yönelik milli da-

Bulgar ordusunun savaş suçlarına ilişkin böylesi yazılar askeri sansüre takılır. Troçki, birçok yazısında bu sansüre karşı çıkarak haberleşme özgürlüğünü savunur. Özellikle Bulgar "demokratlarının" sansür kurullarında yer almasını şiddetle eleştirir. Ona göre sansürün amacı askeri hareketlerin gizliliğini sağlamak değil, "zulümleri ve savaş suçlarını, bütün insanlık dışı hareketleri saklamak"tır (407). "Barbarlığa karşı medeniyet için yapılan bir haçlı seferi" diye takdim edilen savaşın "herkesin tüylerini ürpertecek, midesini bulandıracak suçların izleriyle kaplı olduğunu" öğrenilmesine mani olmak içindir (409). Eğer savaşın "insanın kanını donduran" gerçek yüzü sansüre takılmayıp kamuoyuna yansımış olsa, bu katliamların durdurulabilmesi olacğını vurgular. Dolayısıyla Troçki'nin basın özgürlüğünü kısıncaça savunan bu yazıları soyut bir ilkeyi savunmaktan çok, bu ilkenin uygulanmasının pratikte yaratacağı sonuçlarla ilgilidir. Tam da bu yüzden, "savaşın beraberinde getirdiği bütün o zehirli tehlikelere karşı halkın bilincini koruma görevini" üstlenmesi gerekirken sansüre destek veren Bulgar demokrat entelijansiyası, kendi halkının ruhunu onlarca yıl zehirleyecek bu "korkunç eylemlerin suç ortağı" konumuna düşmüştür (412).

Savaş suçlarına ilişkin bir başka çarpıcı yazı dizisi Sırp ordusunun ve komitacıların Arnavut köylerini yakması ve yağmalamasına ilişkindir. Üsküp'teki Arnavut ve Türklerin yağmalanması ve öldürülmesi orduya yer alan bir arkadaşının çarpıcı tanıklığına başvurarak aktarır. Savaş adeta bir talan ekonomisinin ortaya çıkmasına yol açmış, bir zenginleşme aracına dönüşmüştür. Hiyerarşinin en tepesinden en alta kadar neredeyse tüm Balkan İttifakı orduları sivil halkın mallarına yönelik bu yağmadın ve vahşetten payını almaktadır. Çine de mallarını mülklerini arkaalarında bırakarak kaçıp giden Türklerin topraklarının aslan payı sıradan askerlere değil, her zaman olduğu gibi, "çorbacılar, zengin ve uzak görüşlü siyaset cambazlarına" gidecektir (400).

Öte yandan militarizmin esaslı bir düşmanı olarak Troçki, Bulgar ordusunun bizzat genelmurmayın emirleriyle "Türk yaralı ve tutsaklara reva gördükleri canavarlıkları" aktardığı yazıları gazetesinde basılınca kendi sözleriyle "Rus basınının bu konuya hiç dokunmama komplosu" da açığa vurulur.¹³ Bu yazılar Rus liberal basın ve siyasal çevrelerinde büyük yankı uyandırır. Rus liberal muhalefetinin ve Panslavizmin önemli siması Pavel N. Milyukov'un bizzat kendisi, Troçki (daha doğrusu Antid Oto) tarafından katliamlar ve savaş suçları karşısında sessiz kalmakla suçlanıncasasında haftalar süren bir polemik yaşanır. Neticede meseleye hükümet yanlısı gazeteler de dâhil olur ve tartışma bahsi geçen suçlamaları yapan yazarın bir vatan haini ve Avusturya-Macaristan ajanı olarak itham edilmesine kadar varır.

SAVAŞ DENEYİMİ ÜZERİNE

Troçki'nin makaleleri savaşa ilişkin soğuk ve mesafeli siyasal ve askeri değerlendirmelerin çok ötesinde angaje ve militan bir gazeteciliğin örnekleridir. Kimi yazıları bilhassa savaşın tek tek insanlarda yarattığı dönüşüme, onun insanlık karşıtı eylemleri kıskırtan etkisine büyük bir kaygıyla tanıklık eder: "İnsanlar, savaşın birkaç günde kendilerinde nasıl

bir dönüşüm meydana getirdiğini anlamıyorlar. İnsanın içinde bulunduğu ortama ne kadar bağımlı olduğu burada ortaya çıkıyor. Savaşın organize vahşet koşulları içinde, insanlar farkına varmadan çabucak vahşileşiyorlar." (388) Ona göre savaş kaçınılmaz biçimde beraberinde ahlaki bir çöküntü getirmektedir. Vatanseverlik nutuklarının, sevinç çığlıklarının ardında yatan vahşet ve acımasızlığı her vesileyle ortaya serer.

Bu büyük savaş oyununun, çarpışma deneyiminin sıradan askerler üzerindeki etkilerinin tahrip edici yönlerine eğilir. Savaşta yer alan askerler "hakkında hiçbir şey bilmedikleri büyük, nesnel bir planın öznal duygular içindeki minik parçaları"dır. Yaralılar "sadece vücutlarını yaralamakla kalmayan, bütün hayatlarını da iki parçaya bölen" bir deneyim yaşamışlardır. Savaşta önce "kendileri için mevcut olan her şey -işleri ve aileleri- l...l

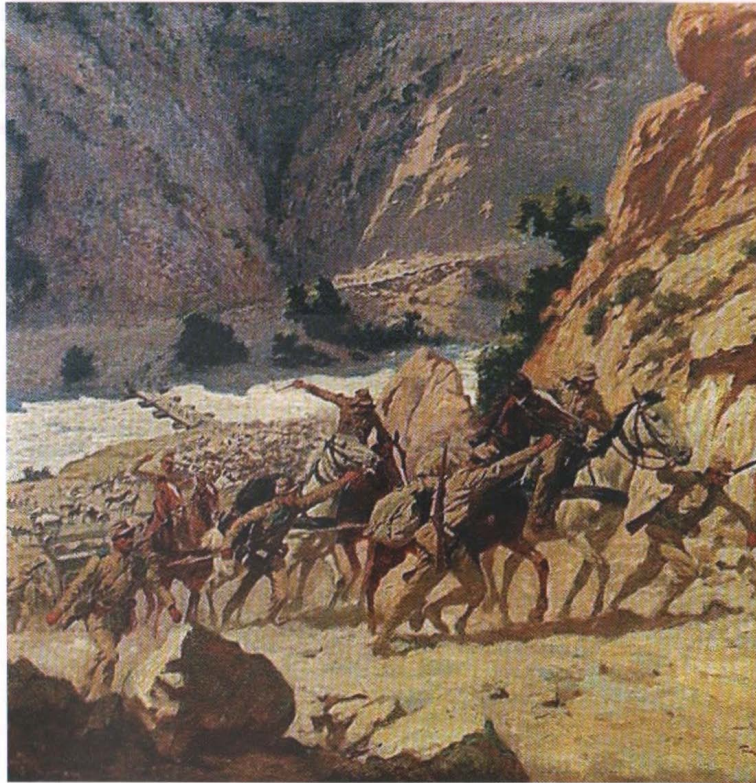
bir tür sis perdesi altında kalmış"tır (277). Troçki, Sofya'da ziyaret ettiği yaralı askerlerin bulunduğu satırlarda böylesi bir travma yaşamış sıradan insanların ülkenin geleceği üzerindeki etkilerine, savaşın yaratacağı uzun dönemli tahribata değinir: "Savaşın bu korkunç mirası -yaralanmış, sakatlanmış, ruhsal bakımdan zarar görmüş bir çalışan nüfus- bu küçük ülkenin kültürel gelişmesi üzerinde uzun bir zaman korkunç bir yük olarak kalacak." (280)

SAVAŞIN SONUÇLARI

Troçki, Balkan Savaşı'nda izlenen "kurtarmametodu" ile Makedonya'nın Bulgaristan monarşisine ve militarizmine köle edildiğini ve böylelikle Bulgaristan'da da gericiliğin güçlendiğini tespit eder. Ona göre tarihin sorunlarının böylesi "yukarıdan" çözümlene biçimi kitlelerin köleleştirilmesine yol açmaktadır. Daha 1910'da

Yunan topçusu
Bulgaristan'da
Kresna
Boğazı'nda. 1913.

Milli Tarih Müzesi,
Atina.

Balkan yarımadasında birliğin iki yol- la gerçekleştirilebileceğini işaret etmişti. Diğerlerinden güçlü olan bir Balkan devletinin zayıf olanlar zararına genişlemesi ifade eden "yukarıdan" yol ve "bizzat halkların bir araya gelmesiyle" oluşacak "aşağıdan" yol. Birincisi, Troçki'ye göre "zayıf ulusların ezilmesi ve imha savaşları yoludur"; ikincisiye "devrim yoludur, Balkan hanedanlarının devrilmesi ve bir Balkan federal cumhuriyeti bayrağının açılması anlamına gelen yoldur" (51-2). Dolayısıyla Balkan Savaşları ile "yukarıdan" çözüm yoluna girilmesi tüm Balkanlar'da militarizm ve gericiğin güç kazanmasına yol açmıştır.

Savaşları bu neticeyi vermemiştir. Aksine bahsi geçen büyük devletler tarafından kuzeye doğru "doğal gelişme hatları" tıkanan Sırp ve Romen hükümetleri, Bulgar topraklarına el atmışlardır. İkinci Balkan Savaşı'na son veren Bükreş Antlaşması eski statükodan daha da istikrarsız koşullar yaratmıştır. Romanya Güney Dobruca'yı Bulgaristan'dan elde etse de bu bölgenin nüfusunun ezici bir çoğunluğu Bulgar olduğundan "bağında bir yara gibi" duracak ve adeta Romanya'nın *Alsace-Lorraine*'i haline gelecektir. Elbette bu savaşın sadece Romanya'ya özgü bir sonucu değildir: "Balkan devletlerinin her

kurulmasına bağlıydı. Oysa bu ülkeler arasında düşmanca ilişkilerin pekişmesi, "onları kaçınılmaz bir şekilde çatışan büyük devletler kamplarından birine girmeye" zorlamakta, biri Rusya'nın "vesayeti altına" girmekte, diğeryise Avusturya'nın vasalı konumuna düşmektedir (540).

Neticede bu savaşlarla "Balkanlar"ın gelişmesini engelleyen tek bir temel sorun çözülmüş değildir." (532) Başta da vurgulandığı gibi Troçki Balkanlar'ın gelişimi için tek yolun Balkan ülkelerinin katılacağı bir federasyonun ilk adımı oluşturmaya ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak bir "gümrük birliği" oluşturulması olduğunu savunmaktadır. Troçki'ye göre "Balkanlar"ın üzerine bir lanet gibi ağırlığı çöken şey, buradaki ulusal çeşitlilik değil, yarımada'nın pek çok devlete bölünmüş olmasıdır." (13) Savaş bu istikamette bir adım teşkil etmemiş aksine Balkan devletleri "karşılıklı nefretle dolu bir havayı" solumakta ve "bundan hiç de aşağı kalmayan bir nefret ise, aynı devletlerin sınırları içinde kalan ulusal azınlıkların yüreklerini" doldurmaktadır. Neredeyse yarım milyon insanı yutan bir savaş sonunda hiçbir şey çözülmüştür. Troçki'ye göre "Doğu Sorunu, hâlâ olanca vahametiyle" devam etmekte ve "kapitalist Avrupa'nın ortasında korkunç bir ülsör gibi zehir saçmaktadır (533).

Balkan Harbi esnasında Osmanlı askerleri bağlı bulundukları birliğin sancayıyla yürüyüşte.

Bibliothèque nationale de France.

Ona göre Bulgaristan'ın Makedonya ve savaş siyasetini belirleyen ilkel ulusal değil emperyalist nitelikli ilkelidir. Sofya hükümeti Makedoniyalıları "ancak kendisine bağlayılabileceği ölçüde" desteklemiş ve onların özerk çıkarlarına sahip çıkmamıştı. Bulgaristan'ın "tek bir ulus ve devlet şeklinde bir araya gelmesi", aynı emele ulaşmanın yolu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından kesilen Sırbistan ve hem Avusturya-Macaristan hem de Rusya tarafından engellenen Romanya örneklerine nazaran daha kolay görünse de Balkan

biri, bugün sınırları içinde kendisine düşman ve bir bölgesinde yoğun olarak yaşayan bir azınlık barındırmaktadır." (532)

Yaşanan savaş sadece sınırları değiştirmekle kalmamış "Balkan devletleri arasındaki karşılıklı nefret ve kıskançlıkları iyice körükle"miştir (454). Yukarıda belirtildiği gibi, Troçki'ye göre Balkan ülkelerinin ekonomik ve kültürel gelişmesinin, emperyalist emellerden bağımsızlaşmasının yegâne yolu, aralarında sağlam bir ittifak ve nihayetinde bir federasyon

Makedonya sorununun nihai çözümü bir savaşla yol açması Troçki'ye göre Doğu Sorunu'nun bir başka bileşenini oluşturan Ermeni sorununun çözümü için de bir savaş gündeme getirebilecektir. Troçki'ye göre Ermeni sorununun sebepleri "Türk yönetici kastının 'yabancı unsurlara' yönelik geleneksel politikasında ve Doğu'daki Altı Vilayet'in ahalisinin ekonomik koşullarında" aranmalıydı (347). Meşrutiyet "düzenin yalnızca dış görünüşünü değiştirmiş, özü olduğu gibi kalmıştı." (346) Kısa bir süre önce iktidarı ele geçiren "Jön Türklerin ünlü Osmanlıcılığı çok geçmeden yozlaşmış İslamcılığın, hatta Türkçülüğe dönüşmüştü." (347) Jön Türkler "içten çürümeye ve yozlaşmaya mahkûm, kapalı bir yönetici kasta dönüş"müşlerdi

(284). Söz verilen reformlar hayata geçirilmemiş ve hatta "sistematik katliamlar" yeniden başlamıştı. Şimdi savaşa beraber Rumeli'den kitle halinde göç eden Türklerin "Küçük Asya"ya yerleştirilmesi "şartlarının ıslahının uzun zamandır bekleyen belirli halkların durumunu olsa olsa daha da zorlaştıracak" ve bu da yeni huzursuzluklar çıkaracak ve bunlar olası bir Avrupa müdahalesiyle "söz konusu toprakların paylaşılması için ilk uygun fırsatta istismar edilecektir" (356). Troçki'ye göre en nihayetinde "Türkiye devlet olarak büyük bölümü ortadan kaldırılabilir. Asya'da olduğu gibi, Avrupa'da da Türkler kalacak. Başları üzerinde bir devlet 'çatısı' bulunmayan ve Avrupa'nın bu kısmında beş yüzyıllık bir hâkimiyet geleneğine sahip olan bu Türkler, Balkanlar'da, eski Türkiye'deki Makedonyalılar kadar büyük bir kargaşa ve huzursuzluk unsuru" olacaktır (528).

Üstelik savaş, "Avrupa'nın kapitalist devletleri arasındaki dengeli ve kolay kolay yeniden kurulamayacak şekilde alt üst" edip militarizmi ve şovenizmi artırmıştır (454). Balkan Savaşları'nın

Avrupa üzerindeki etkisi Troçki'ye göre büyük devletler arasında bir kapımayı kaçınılmaz hale getirmişti: "Zaten katlanılmaz seviyedeki militarizm yükünün artması, kültürel gelişmenin durdurulması, şovenist isteklerin çoğalması ve -hepsinin üzerinde- yakın gelecekte, bütün Avrupa halklarının içine sokulacağı kanlı bir kapışma çıkması tehlikesinin her an kapıda beklemesi!" (456)

Bir uluslararası savaş tehlikesini öngörmesine rağmen, Troçki, devrimci iymirliğini muhafaza eder. Döneminin Enternasyonal'e bağlı siyasi liderlerinin neredeyse tümü gibi Avrupa'daki giderek güçlenen siyasi işçi hareketinin militarist ve şoven barbarlığa karşı kültür ve barış davasını savunacağına olan inancı tamdır. "Bu kanlı çılgınlık karşısında gerçekten ümitsizliğe düşülebilir, eğer onun yanı sıra, akıl ve insanlığın büyük bir çalışması yürütülüyor olmasaydı: Enternasyonal Sosyal Demokrasi'nin çalışmaları." (457) Savaşın yarattığı ve "dört bir yanı kasıp kavuran bütün o vahşet karşısında" Romanya'dayken katıldığı bir işçi

kulübünün küçük bir toplantısı "parlak, iç açıcı, güven verici" bir nokta olarak kendini gösterir. Troçki'ye göre savaş ve militarizmin insanlık kültürü için yarattığı tehdide karşı koyacak yegâne güç işte bu sınıflar. İnsanlığın özgürleşme yoluna girmesi, kültürün savunulması ve halklar arasında barış ve kardeşlik "uluslararası proletaryanın" mücadelesine bağlanmıştır. Bu anlamda giderek yaklaşan emperyalistler arası savaş tehlikesini Enternasyonal ve işçi hareketinin bertaraf edebileceğine dair dönem hakim inancını paylaşacak ve 1914 Ağustos'u, sosyalist liderlerin çoğu "kutsal birlik" namına anti-militarist ve enternasyonalist ilkelere inuttuklarında ve milyonlarca insanın ölümü ve sakatlanmasına fiilen onay verdiklerinde gözlerine inanamayacak ve bunu sosyalizme ihanet olarak değerlendirecektir.¹⁴ Artık bilfiil yaşanan barbarlık karşısında tek çıkar yol, uluslararası sosyalizmin temellerinin yeniden oluşturulmasıdır. Ama bu başka ve çok daha uzun bir hikâyenin başıdır.

STEFANO BENLİSOY

İTÜ, İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 Troçki'nin 1908 ile 1912 yılları arasında yayımladığı *Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi* içerisindeki hiziple eşit meselede durmaya çalışan gazete. Gazete bu çizgiden dolayı Rusya içerisinde rahat bir şekilde kapılmaktan kurtulamaz, sonrasında Lenin'in inisiyatif ile Bolşeviklerin Petrograd'da kurduğu günlük gazete, Troçki'nin itirazlarına rağmen aynı adı verilecektir. Bolşevik Prövdin'in Balkan Savaşı'na yönelik tutumuna yönelik bir inceleme için bkz. Levant Şark, *The Balkan Wars According to the Pravda Newspaper*, Ankara: METU, 2012 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- 2 Isaac Deutscher, *Troçki Süzlişi*, Söyleniş, çev. Rash Güran (İstanbul: Ağaçol Yayınları 1969): 242.
- 3 Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012; so. Bundan sonra kısaltarak yapılabilecek alıntılar metinde parantez içinde belirtilecektir.
- 4 Marx ve Engels'in Kırım Savaşı sırasında *Büyük Sorunu ve Rusya'ya ilişkin görüşleri* için bkz. Karl Marx, *The Eastern Question: A Report of Letters Written 1853-1856 Dealing with the Events of the Crimean War*, (London: Cass 2008).
- 5 Buna mukabil aynı nedenlerle Marx ve Engels Polonyalıların Rusya'dan özgürlük mücadelesini yürüten desteklemeyeydiler. Öte yandan Marx ve Engels'in, özellikle 1848 devrim ve Kırım Savaşı dönemlerinde bir millî devlet kurallı mesleğinde, dönemin liberalizmin perspektifine yakındırlıkları söyleyebilir. Bu anlayışa göre, giderek daha büyük topluluklar içerisinde bir araya gelen insan topluluklarının 19. Yüzyıl

- ortasında olduğu evrim aşamasının ürünüydü millet, yani bir genleşme sürecinin sonucuydu. Liberal milliyetçiliğe göre bir millî devlet haline gelebilmesi, yani "milliyet" ilkesinin uygulanabilmesi için yaşayabilir büyüklük sahip olması ve insan toplumlarının içindeki ekonomik, kültürel vs. bağları genleşmesi gerekmektedir. Bu mantık çerçevesinde Sıyavlanğıbida köyler topluluklarını büyük millî birimlere içermesi bu evrimel anlayışa daha uygun görülmektedir. Bu anlamda "küçük milliyetlerin" ve dillerinin tanışel evrimini bu itibarıyla bağnışt bir gelecektir yoktu, oiaalsa Kautsky'nin deyimle evde saygılı saklanan bir aile yadgın, aileninantik moliyası muamelesi görüldü. E. J. Hobsbawm, *1780 den Günüümüze Milletler ve Milliyetçilik Program*, Mit, Gerçeklik, çev. Osman Akınhan (İstanbul: Ayrıntı 1993): 29-51. Elbette Marx ve Engels'in millî meseledeki tavırları, asıl olarak yönlendiren kuramsal bir kavramdan çok Avrupa sosyal devriminin itibatlarıdır. Öte yandan 1848'den itibaren işgiler, egemenliğine karşı yürütülen mücadeleyle deslekeyerek süreci yönlendirmişler meselelerinde yukarıda tanımlanan dar evrim: kabın bir ölüme dışına çıkarlar. Marksizm ve milliyetçilik meselesine kısa bir giriş için bkz. Antonis Lukos, *Dünya: Değişim ve İktisatın Ufukları*, çev. M. Erd (İstanbul: İletişim 2008).
- 6 Rosa Luxemburg, *Social Democracy and the National Struggles in Turkey*, October 1896, <http://www.marxists.org/archive/luxemburg/1896/10/10.htm>
 - 7 Bahsi geçen yazı ve Balkan sosyalizminin bu dönemde yapılabilecek federasyon tartışmasını örnekleri için bkz. "The Balkan Socialist

- Tradition and the Balkan Federation 1871-1915", *Revolutionary History*, cilt 8, sayı 3, 2003, 51-78.
- 8 Balkan sosyalist partilerinin ikinci Enternasyonal'in öncüsü Alman Sosyal Demokrat Partisi'den etkilenmelerinin boyutlarına ilişkin bir çalışma için bkz. Georges Haupt, "Rehber Parti: Alman Sosyal Demokrasisinin Güneydoğu Avrupa'da Yükselişi", *Tarihi ve Toplumsal Hareket*, çev. Barış Senar (İstanbul: Ayrıntı 2012): 123-160.
 - 9 Bu manifestove Balkan sosyalistlerinin savaşta yönelik tavırlarının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. "The Balkan Socialist Tradition and the History of Revolution 1871-1915", *Revolutionary History*, cilt 8, sayı 3, 2003, s. 199-225.
 - 10 Troçki'nin geliştirdiği sürekli devrim kuramı için bkz. Michael Lowy, *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution* (Haymarket Books 2010), *100 Years of Permanent Revolution: Results and Prospects*, ed. Bill Dunn & Hugo Radice, (Pluto Press 2006).
 - 11 Ekim Devrimi'nin akabinde yaşanan iç savaş ve sonrasında Kız Ordusu'nun teşekkülü yapılabilecek hâkunda Troçki ve başka Bolşevik liderlerin görüş ve tartışmaları için bkz. Markvon Hagen, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State 1917-1930*, (London: Cornell University Press 1977).
 - 12 Troçki, *Hayatım*, s. 245, 372.
 - 13 Troçki, *Hayatım*, s. 246.
 - 14 II. Enternasyonal'in I. Dünya Savaşı'nın hemen başında yaşadığı derin bunalımı tasvir için bkz. Georges Haupt, "Savaşın Devrimi mi? Enternasyonal ve Ağustos 1914'te Kutsal Birlik", *Tarihi ve Toplumsal Hareket*, çev. Barış Senar, (İstanbul: Ayrıntı 2012) 161-191.

OSMANLI'DA ZEHİRLENME ŞÜPHELİ OTOPSİ UYGULAMALARI

AHMET YÜKSEL

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde gerçekleştirilen otopsi ameliyatlarına ilişkin bazı ilginç ve önemli ayrıntılar sunabilmek gaye ve gayretinden mülahemdir. Bu doğrultuda o dönemde hangi durumlarda otopsi yapılması lüzumunun hâsıl olduğu, uygulamada nasıl bir tıbbî ve hukukî süreç izlendiği ve merkezî idarenin otopsi uygulamalarını geliştirme adına ne tür bir çaba gösterdiği gibi kimi meseleler örnek vaka ve vesikalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken de yeri geldikçe bugünün otopsi uygulamalarına göndermelerde bulunulmuş, bu sayede Osmanlı döneminde icra olunanlarla aralarındaki benzerlik ve farklılıklara da değinilmiştir.

OTOPSİ VE ADLİ TIP KAVRAMLARI ÜZERİNE

Otopsi kelimesi "auto" ve "opsis" kelimelerinden oluşan bir bileşimdir ve "kendini (içini) görme" anlamına gelmektedir. Otopsi ölüm olgularında, ölüm sebebi, ölüm zamanı, ölünün kimlik tespiti, ölümün kaza mı, cinayet mi, intihar mı, yoksa doğal ölüm mü olduğu hususlarında aydınlatıcı bilgiler elde edilmesine yardım eden, adli veya tıbbi gerekçelerle uygulanan çok önemli bir inceleme yöntemidir.¹ Otopsi ile gerçek ölüm nedeni ve şeklinin belirlenmesi, ileride ortaya çıkabilecek sorunların cevaplandırılmasına olanak sağlar. Otopsi, ölüm nedeni veya şekli ile doğrudan ilgili olmayan ancak bazı yönlerden önem taşıyan pozitif veya negatif bulguların tespit edilmesinde de yardımcı olur.² Otopside amaç; ölüm nedenini, ölüm şeklini ve orijinini, özellikle faili bilinmeyen cinayetlerde faile ait bulgu ve kalıntıları, ölüme yol açan alet türünü, birden fazla kişinin olaya katılıp katılmadığını, birden fazla alet kullanılıp kul-

lanılmadığını, zehirlenme olgularında toksik maddeye ait kalıntıları ve diğer kanıtları ortaya koymaktır.³

Adli tıp ise suçlunun toplım düzeyine uymayan eylemlerini ve o eylemler neticesinde ortaya çıkan hadiseleri (yaralama, ölüm, zehirlenme vs.), suçlu hüviyetinin tayini ve cezai sorumluluk açısından inceleyen bir bilimdir.⁴ Ayrıca "tıbbi bilgilerin, bu bilgilerle aydınlanması kabul durumlarda hukuki ve cinaî hadiselere uygulanması işi" de adli tıbbın en genel tanımı olarak değerlendirilebilir. Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde hukuk ve tıp ilişkisini gösteren işaretler varsa da, 16. yüzyıla kadar adli tıba ilişkin önemli bir uygulamaya rastlanılmamıştır. 1566'da Ambrois Pare Paris'te ilk otopsiyi yaparak⁵ adli tıbbın babası unvanını almıştır. Ardından 1602'de İtalyan Fortuna Fidelli bu konudaki ilk büyük eseri kaleme alacaktır. 17. yüzyıla gelindiğinde ise gerek Fransa'da gerekse Fransa dışında konuya dair pek çok eser neşredilecektir. Nihayet adli tıp dersleri ilk

defa 1650 yılında Almanya'da Leipzig Üniversitesi Tıp Fakültesi ders programına girmek suretiyle okutulmaya başlanacaktır. Sistematik ve bilimsel anlamda adli tıp çalışmaları ise 19. yüzyılın ilk yıllarında başlayacak,⁶ bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde de ayrı bir bilim dalı haline dönüşecektir.

OSMANLI'DA ADLİ TIP VE OTOPSİNİN KURUMSAL GELİŞİMİ

Osmanlı'da adli tıbbın Batı'yla hemen aynı tarihlerde başladığı ve bu hususta oldukça büyük bir mesafenin kat edildiği, mesele üzerine meselelerinin uzun bir kısmını ayırmış olan çoğu araştırmacı tarafından tarihi vesikalarla saptanmıştır. Adli tıbbın özüne uygun olarak kişilerin ölüm sebeplerinin anlaşılabilmesi ve suçluların saptanabilmesinden Osmanlı idaresi kendisini mesul tutmuştur. Bu anlayış doğrultusunda girilen otopsi ameliyatları merkezi idare tarafından "her şeyden evvel asayişin ve kamu hukukunun temin ve muha-

fazasında önemli bir nokta” olarak tarifi edilmiştir.

Osmanlı “Adli Tıp Teşkilatı”nın kuruluş ve gelişimine yönelik idari ve sosyal düzenlemeler II. Mahmud (1808-1839) döneminin sonlarında başlamıştır. Özellikle 1827’de kurulan Tıbhâne-i Amire ile 1832’de açılan Cerrâhâne-i Mamûre1839 senesinde birleştirilip Galatasaray’a taşınmış ve “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne” adını almıştır.⁸ Bu okulda, Viyana’dan getirilen Dr. Charles Ambrose Bernard⁹ adlı tıp derslerini ilk kez 1841’de “Tıbb-i Kanunî” adı ile vermeye başlamıştır.¹⁰ Nihayet, Dr. Bernard’ın ısrarı üzerine Sultan Abdülmecid (1839-1861) 1841 yılında

Dr. Bernard’ın ısrarı üzerine Sultan Abdülmecid 1841 yılında kadavra disseksiyonuna ve Hristiyan ölülerinin otopsisine izin veren bir ferman yayımlamış ve böylece ilk otopsi, başına sırtık düşerek ölen bir işçinin cesedine uygulanmıştır. O yıllarda dinî kaygı ve korkular nedeniyle Müslümanlara ait cesetler üzerinde otopsi ameliyatı icra olunamamıştır.

kadavra disseksiyonuna (tegrih/dissection: kesip ayırma/açıklama) ve Hristiyan ölülerinin otopsisine izin veren bir ferman yayımlamış ve böylece ilk otopsi, başına sırtık düşerek ölen bir işçinin cesedine uygulanmıştır. O yıllarda dinî kaygı ve korkular nedeniyle Müslümanlara ait cesetler üzerinde otopsi ameliyatı icra olunamamıştır.¹¹

1857 yılına gelindiğinde ise Sultan Abdülmecid’in fermanıyla Meclis-i Umur-ı Tıbbiye’ye¹² bağlı “Tıbbî ve Adli Komisyon”un kurulmasıyla Türkiye’de adli tıp teşkilatının ilk adımı atılmıştır. Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876), 1867’de ilk sivil tıp mektebi olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açılmıştır.¹³ Açılış gayesi “her şehir ve kasabada birer tabip bulundurarak halkın sıhhatine hizmet etmek”tir.¹⁴ Bundan iki yıl sonra neşredilecek olan İdâre-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizâmnamesi ile de ülkedeki genel sağlık işlerinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre sivil sağ-

lık hizmetleri için Nezâret-i Tıbbiye-i Mülkiye adıyla bir idare kurulmuş, bu idarenin maiyetinde olmak üzere de “Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye” adında ayrı bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyete Mayıs 1840’ta kurulmuş olan Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye’nin rolü yüklenmiştir.

Bütün bu düzenlemelerden sonra Osmanlı ülkesinde adli tıba ilişkin şöyle bir yapı ortaya çıkmıştır: Başkent İstanbul’daki “Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye” adli tıp konularında en üst kontrol ve denetim organı konumuna yükselmiştir. Gerektiğinde yetersiz görünen tabiplerin görevlerinden alınabilmesi veya yerlerinin değiştirilmesi yetkisi Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye’ye verilmiştir. Bu yapı 1904 senesine kadar devam etmiştir. 1904’te ise Nezâret-i Tıbbiye-i Mülkiye yerine “Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye” kurulmuş ve kısa bir süre sonra ismi “Meclis-i Maarif-i Tıbbiye’ye” tahvil edilmiştir. Bu kuru-

luş sivil sağlık ve belediyeyi ilgilendiren işlerde Dâhiliye Nezaretine; askeri işlerde ise Umum-u Mekâtib-i Askeriye Nezaretine bağlı olmuştur. Bu kuruluş 1910 senesinde tekrar “Meclis-i Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye”, 1912 yılındaysa “Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye” adını alacaktır. Oldukça karışık bir görünüm arz eden sağlık işlerine dair bu yapı içerisinde adli tıbbın çıkartılarak, bağımsız bir birime dönüştürülebilmesi ancak 22 Nisan 1917 tarihli kanunun 17. maddesiyle “Meclis-i Tıbb-i Adli ve Müessesesi”nin kuruluşuyla mümkün olabilmektedir.¹⁵ Aynı yıl adli tıp Adalet Bakanlığına bağlı olan görevlerinden alınabilmesi Adli Tıp Müessesesi Müdürlüğü ve Meclisi kurulmuştur.¹⁶

OTOPSİNİN UYGULANMASINA İLİŞKİN BAZI GÖZLEMLER

Bu kurumsal oluşum ve dönüşümlerden sonra bazı örnek hadiseler üzerinden otopsi uygulamaları es-

Demirkapı’daki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane’ya bağlı olarak çalışan Kimyahane (sağda) ve Kuduz Tedavi Müessesesi (solda).

Ahmet Başustaoglu, Umami’dan Cumhuriyet Mikrobiyoloji Tarihine Bakış, (Yayın yeri/yayın yılı yok).

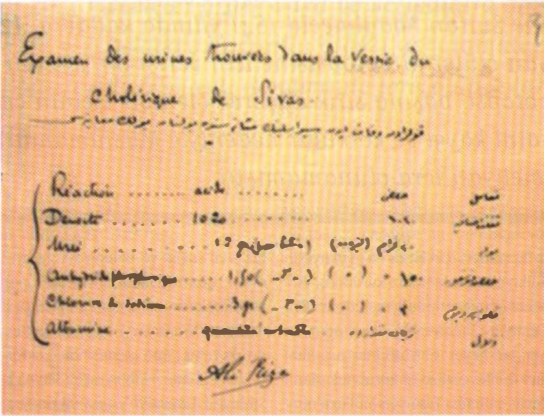
nasında Osmanlı idaresince nasıl bir tavır takınıldığına dair bazı bilgiler sunmak merkezi idarenin otopsi hususundaki hassasiyetinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki birkaç istisna dışında adli tip konusunda çizilmiş olan resmi, hukuki ve tıbbi çerçevenin dışında gerek resmi görevliler gerekse halk tarafından herhangi bir taşma hareketinin yaşanmasına katiyen müsaade olunmamıştır. Aksi bir durumla karşılaşılması halinde ise gereken yasal tedbirler süratle alınmış ve aynı şekilde de uygulama sahasına aktarılmıştır. Mesela görevlendirildiği halde otopsi ameliyatını icrada herhangi bir gecikmenin yaşanmasına sebebiyet vermek veya vazifeye itaatsizlik

Mustafa Hilmi Efendi görevini uygulamada gösterdiği gevşeklikten ötürü açığa alınmışken sıradaki Osmanlı tabibi ise hızlı davranmanın kurbanı olmuştur: Osmanlı Devleti'nde otopsi ameliyatlarının icra olunabilmesi için ölüm hadisesinin üzerinden 24 saat geçmesi gibi fennen kabul görüp, hukuken de hüküm altına alınmış olan bir uygulamanın mevcudiyetine rağmen Hanya memleket tabibi Wom'un giriştiği bir otopsi ameliyatı sırasında buna riayet etmemesi sebebiyle azledilmesi gerektiğine dair Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye'den bir açıklama yapılmıştır.¹⁸ Ayrıca halk da gerekli adli ve tıbbi incelemeler gerçekleştirilmeden ölümlerini defnedememiştir. Mesela 1905 senesinde, Manastır kazasının Bukovo köyünde ölen Elini

de haklı oldukları durumlarda çıkış yolunu otopsi ameliyatlarının icrasında bulmuşlardır.1890 senesinde meydana gelen bir hadiseye bakalım: O senenin 12 Ocak tarihine tesadüf eden Pazar günü Kaffaiyan Oseb Efendi'nin oğlu Aram Efendi, Damad Mahmud Paşa'nın kethüdası Salih Bey'in hizmetinde bulunanlardan birisi ile ayaküstü sohbet ederken birdenbire yere düşerek, oracıkta ölü. Ölümün beyin inmesi (*dekete-i dimağ*)¹⁹ kaynaklı olduğu ilk muayenesini gerçekleştiren tabip tarafından ifade olunacaktır. Ardından Aram Efendi'nin cesedi defnedilmek üzere Beyoğlu'nda, Balıkpazarı'nda bulunan Ermeni kilisesine kaldırılmıştır. İşte tam bu noktada Osmanlı hükümeti ve yukarıda işaret olunan kaygı devreye girecek ve kimsenin ölümle ilgili herhangi bir itham ve yorumda bulunmaması için pederi Oseb Efendi'ye ceset üzerinde otopsi yapılması teklifinde bulunulacaktır. Teklifin kabul görmesinden sonra seçilen tabiplerle cesedin kaldırıldığı kiliseye gidilmiş ve otopsi icra olunmuştur. Otopsi sırasında ölünün beyininde ilk teşhisi doğrular bir alamet görülmemiştir. Aksine yüksek kan basıncından (*tehacüm-ü dem*) dolayı akciğerindeki büyük damarlardan birinin tıkanarak nefesini kesmesi sebebiyle Aram Efendi'nin ölmüş olduğu tespit edilmiştir. Otopsinin ardından, pederini iknaya kâfi gelen bu tespit diğer kimselere de denilecek bir söz hıramadığına dair bir açıklamada bulunma lüzumu hissedilmiştir. Bütün bu yaşananların ardından ceset kiliseden kaldırılarak Şişli'de bulunan Ermeni Kabristanı'na defnedilmiştir.²⁰

ŞÜPHELİ ÖLÜMLERDE OTOPSİ NASIL YAPILIRDI?

Otopsi ameliyatlarıyla ilgili olarak Osmanlı Ceza Kanunu'nda şöyle bir ifade vardı: Birinin şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmesi üzerine ölümün yaralama, boğma, boğulma, zehirlenme veya diğer hangi surette meydana geldiğini saptamak için bir savcı veya sorgu hâkimii huzurunda Osmanlı tabipleri marifetiyle otopsi ameliyatı icra olunur.²¹

göstermek tabipler için görevlerine son verilmesi gibi bir yaptırıma karşılığın manasına gelmekteydi. Kalkandelen belediye tabibi Mustafa Hilmi Efendi 1903 senesinde bunu çok acı bir şekilde tecrübe etmişti. Nitekim Hilmi Efendi, Kalkandelen'e bağlı köylerden birinde öldürülen bir Kipti'nin cesedini keşif ve inceleme işini erteleyince hemen açığa alınacaktır. Tabip efendi hadisenin ardından erteleme keyfi olmadığına, bu zamana kadar vazifesini layıkıyla yerine getirdiğine, bundan sonra da bir dakika dahi mesaisini sarf etmekten geri durmayacağına, velhâsıl bu defalık affedilmesine dair arzualıni Rumeli Müfettişliği'ne sunsa da artık çok geç kalmıştır.¹⁷

adındaki kızını gömmek üzere olan bir babaya cesedin tabip tarafından incelenmeden defnedilemeyeceği hatırlatılmıştı.¹⁹

Osmanlı gibi çeşitli milletlerden müteşkil olan bir imparatorlukta ve o milletleri imparatorluk mekanizmasıyla bir arada tutan bağların iyiden iyiye gevşediği bir süreçte icra sahasına konulan bazı otopsi ameliyatları merkezi idareyi oldukça rahatlatacak eylemlerden birisi olmuştur. Zira azınlıkları ilgilendiren bütün hadiselerde olduğu gibi onların şüpheli bir şekilde ölmelerinden de artık Osmanlı hükümetinin mesul tutulduğu bir süreç girilmişti. Hal böyle olunca hükümet temsilcileri

Koleradan vefat eden Sivaslı'nın mesanesinde bulunan bevilin (idrarın) muayenesi.

Osmanlılarda otopsi ameliyatlarının ne şekilde uygulandığını daha iyi anlayabilmek için o devirde gerçekleştirilen ameliyatlara ilişkin ayrıntı arz eden otopsi raporlarından birkaçını incelemek yerinde olacaktır. Bu ayrıntılı raporlardan birisi Sivaslı Agop'a aittir. Agop'un otopsi ameliyatı bakteriyoloji laboratuvarında²³ yapılmıştır. 40 yaşlarında bir çiftçi olan Agop, 1894 senesi içerisinde Samsun'dan Gürcü kumpanyasına ait bir vapurla İstanbul'a getirilerek kaldırıldığı Yedikule Ermeni Hastanesinde ölmüştür. Ölümünün koleradan ileri geldiğine dair kimi şüpheler ortaya çıkınca cesedi üzerinde otopsi ameliyatı icra olunması lüzumu hâsıl olmuştur. Geç kalındığına dair tabipler arasında yaşanan oldukça sert tartışmalar arasında icra kılınan otopsi neticesinde ameliyata dair şöyle bir rapor hazırlanmıştır:²⁴

"Otopsisine ölümünden 45 saat sonra başlanılan Agop'un ilk bakışta güçlü bir bünyeye sahip olduğu ve bedeninin bazı bölgelerinde morluklar bulunduğu müşahade olunmuştur. Ardından tabip Koçoni tarafından sondayla tahlilleri yapılmak üzere vücudundan rengi koyu ve bulanık olarak 200gr kadar idrar (bevl) çıkarılmıştır. İdrar alındıktan sonra hastanenin tabiplerinden Kapriel Efendi, cesedi, idrar kesesi civarından başlamak suretiyle göğüs boşluğuna kadar yaracaktır. Bunun ardından iç organların incelenmesine geçilecektir:

İç kaslar karaciğer (kebed) renginde, yani koyu kırmızı bir halde görülmüştür. Mide, karaciğer ve dalak (tühâl) üzerinde kan toplanması (ihtikari) gibi herhangi bir anormalliğe rastlanılmamıştır. İnce ve kalın bağırsaklardan (emâ-i rakika ve galiza) alınan parçalar da tahlil olunmak üzere bir şişeye konulup, mühürlenerek Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye gönderilmiştir. Ayrıca mide kısmen gaz kısmen de sıvı ile dolu bir vaziyette bulunmuştur. Böbreklerden (kilye) birisiyle karaciğerden alınan bir parça da ayrı birer şişeye konulup söz konusu mektebe gönderilmiştir. Kalın bağırsağın tortu kısmında ise açık renkte bir sıvıya rastlanılmıştır.

Ayrıca ince ve kalın bağırsağın birer parçası açılıp yıkandığında bağırsak zarının üzerinde kan toplandığı görülmüştür. Ancak herhangi bir yaraya tesadüf olunmamıştır. Kalp çıkarılarak yarıldıkta birkaç küçük kan pıhtısının (alakat) başka kayda değer bir şeye tesadüf olunamamıştır. Beyin de yarılıp incelendiğinde doğal halinde bulunmuş, yine böbreklerden birisi çıkarılıp yarıldıkta hakiki bir kan toplanması ile karşılaşmamıştır. Alınan parçaların tahlilleri gerçekleştirildikten sonra da ölüme dair kesin teşhisin konulacağı ifade olunarak Agop'un cesedi Balıklı'da bulunan Rum Kabristanı'na defnedilmiştir."²⁵

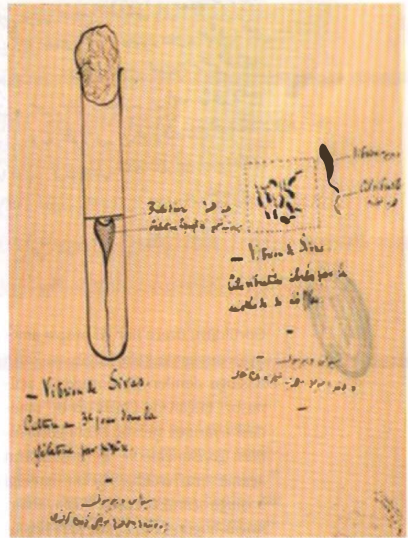
Ameliyatların icrasında nasıl bir yol izlendiğine ve kimlerin hazır bulunduğu dair bir diğer ayrıntılı raporsa Hanya Liman Reisi Sami Kaptan'a aittir. Sami Kaptan 1883 yılında, 40 yaşındayken ölmüştür ve yine kolera şüphesiyle cesedi üzerinde otopsi ameliyatı icra olunmuştur. Sami Kaptan'a otopsi uygulayan Hanya memleket tabibi Wom tarafından hazırlanan otopsi raporundaysa şunlar kayıtlıdır:

"20 Temmuz'da ölen Sami Kaptan'ın otopsisini icra etmek üzere ölümünden üç buçuk saat sonra ve saat üç buçuk sularında hanesine gidilmiştir. Bir savcı, bir imam, bir müezzin ile İslam ahalisinden bazılarının yanı sıra²⁶ karantina tabibi Daston'a vekâleten tabip Mösyö Nikolani ve zabıta memurları otopside hazır bulunmuşlardır. Haneye varıldığında ceset çarşafı örtülü, ayakları ve çenesi mendille bağlı ve kibleye yöneltilmiş bir vaziyette görülmüştür. İlk bakışta kaptanın, sağlığında kanlı bir mizacla kuvvetli azalara sahip birisi olduğu müşahade olunmuştur. Ardından karın boşluğu yarılmıştır. İç organlarında tıbaa aykırı herhangi bir emare müşahade olunmamıştır. Lakin sadece ince bağırsağın içerisinde oldukça koyulaşmış bir vaziyette kan toplanmış olduğu görülmüştür.

Yine göğüs boşluğu (cevî-i sadri) da muntazam bir halde bulunduğu gibi akciğer (rie) ve yürek'te de herhangi bir şüphe alametine rastlanılmamış-

tır. Aynı şekilde, yarılan kalp içerisinde tıbben olumsuz bir duruma karşılaşmamıştır. Kalp damarları (urûk-u kalb) ile zarı (gırdâ-i kalb) arasındaki mahal de her bir hastalıktan salim olduğu gibi, söz konusu mahalde sıvı bir maddenin (mevad-i saile) toplanmadığı görülmüştür.

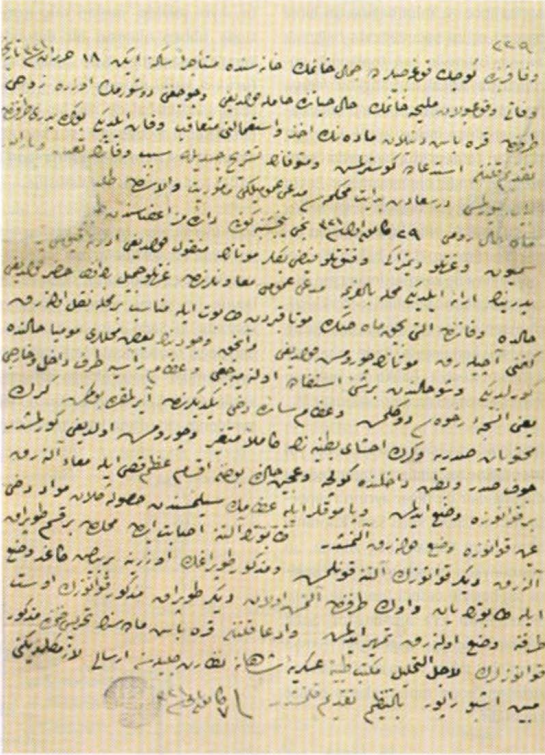
Son olarak, bir testere vasıtasıyla yuvarlak bir şekilde açılan kafatasının (küh) içini dolduran siyah kanın büyük bir kısmı akmıştır. Bundan sonradır ki Sami Kaptan'ın kolera değil, beyinde şiddetli kan toplanmasından ölmüş olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca uyuşturucu bir maddenin cilt altına konulmasından

dolayı basıncın şiddetinin artmış olduğu da ilave olunmuştur."²⁷

Ameliyatlar bu şekilde icra olunduktan sonra sıra otopsilere ait raporların hazırlanmasıdır. Son örnekte daha açık bir şekilde görüleceği üzere rapora otopsinin nerede, ne zaman, kimlerin huzurunda ve kim tarafından yapılmış olduğuna dair bilgilerle başlanır. Bundan sonra uygulanan işlemler tek tek sıralanır. Sonuç kısmında ise eğer netleşmişse ölüm sebebi nakledilir, ayrıca tesadüf edilen belirtilerden yola çıkılarak ölüme dair bazı yorumlara yer verilir.²⁸

Sivaslı Agop'ta bulunan kolera vibriyonu.

Görüldüğü üzere her iki otopsi ameliyatı sırasında kafa, göğüs ve karın boşluğu denilen üç boşluk da açılmıştır. Bugün de CMUK'un 81. maddesi uyarınca her üç boşluğun açılması gerekmektedir. Bu boşlukların açılma sırası yoktur. Hekim istediği boşluğu açarak otopsiye başlayabilir. Ancak bugün daha ziyade kafa boşluğunun açılması suretiyle başlanılan²⁹ otopsi ameliyatları Osmanlı hekimlerince bunun tam tersi bir istikamette icra olunmuştur. Burada hemen ifade etmek gerekir ki; teknolojik gelişmeler dışarıda tutulacak olursa Osmanlı döneminde uygulanan otopsi ameliyatları ile bugünküler arasında çok büyük farklılıklar yoktur.³⁰

ZEHİRLENME ŞÜPHESİYLE YAPILAN OTOPSİLER

Zehirlenme kuşusu bulunan ölüm olaylarında şahsın gerçekten zehirlenip zehirlenmediğinin, zehirlenmişse toksik maddenin cinsinin

tespiti yapılacak otopside alınacak olan numunelerin analizinden sonra mümkün olur.³¹ Bugün³² olduğu gibi Osmanlı döneminde de zehirlenme iddiasıyla girilen otopsi ameliyatlarının neticeye ulaştırılmasında kimyahaneler önemli bir rol üstlenmişlerdir. Osmanlılarda otopsi sırasında ölünün çıkarılan iç organları (*ağzâ-i dâhiliye*) birkaç kavanoz, çömlek, şişe veya vazo içerisine konulur, ağızları da Zaptiye Nezareti'ne bağlı Etibba Dairesi mühürleyle mühürlenmek suretiyle tahlil harçları olan 5 mecdideye³³ ile birlikte görevli memura teslim edilerek Kimyahane'ye³⁴ gönderilirdi. Ayrıca zehirlenmeye sebep olduğu iddia edilen maddelerin de kesin neticeye ulaşılabilmesi için Kimyahane'ye gönderilmesi elzemdi. Bugün ise cesetlerden alınan parçaların laboratuarlara gönderilmesi aşamasında 4 kavanoz ve iki şişeden istifade olunmaktadır. Temizlenmiş kavanozlardan birincisine karaciğerden, böbreklerden ve dalaktan par-

çalar; ikincisine mide ve muhteviyatı ile bağırsaktan parçalar ve üçüncüsüne beyin hispi ve son kavanoza ise akciğerden parçalar ve kalp konulmaktadır. Şişelere gelince; birisine kan, diğerine de kavanoz içine konan tespit solüsyonu yerleştirilir.³⁵ Osmanlılar zamanında da cesetten alınan iç organ numuneleri benzer bir tasnifle ve kavanozlar içerisinde Kimyahane'ye gönderilmekte ise de şişelerdeki kan ve tespit solüsyonundan istifadeyle tahliller yapmak ve bu sayede zehirli maddenin cinsini ve ölümle ilişkisini ortaya çıkarmak gibi bir gelişme gözlemlenememiştir. Ancak şurası kesindir; Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'ye bağlı olarak çalışan Kimyahane'de zamanına göre ileri seviyede denilebilecek, detaylı kimyasal ve fizyolojik incelemelerle analizler yapılmıştır.

Osmanlı'da otopsi ameliyatlarının büyük bir kısmı zehirlenme iddiası ile icra sahasına aktarılmıştır. İddiaların büyük bir kısmı da içilen bir ilaca veya tüketilen bir yiyeceğe dayandırılmıştır.³⁶ Mesela 1905 senesinde, Üsküdar'da Bulgurlu Mescid Mahallesi'nde ikamet eden Kemal Efendi'nin zevcesi Aişe Hanım'ın yediği yiyeceklerden dolayı zehirlenerek öldüğü iddia edilince girilen otopsi ve Kimyahane tahlilleri neticesinde vücudunda 2 santigrat kadar cıvadan³⁷ başka mide ve idrar kesesinde (*mesâne*) zehre dair herhangi bir maddeye tesadüf olunmamıştır.³⁸ Aynı şekilde İranlı Süleyman adlı şahısca imal olunan bir ilacı içtiği günün ertesi öldüğü iddia edilen Lazari adlı şahsın yapılan tahliller neticesinde vücudunda herhangi bir zehirli maddeye tesadüf olunmadığı Kimyahane memurları tarafından bildirilmiştir.³⁹

Kimyahane'de ne tarz tahlillerin yapıldığına dair bir iki misalle konuyu zenginleştirmek gerekir. Mesela, 1903 senesinde Karamürsel'de sakin Bosnalı Hacı Ali Efendi'nin bakkaldan aldığı müşhil haplarının kullanımı müteakip zehirlenmesi üzerine girilen otopsisı sırasında midesinden çıkarılan 184 adet hap parçası Kimyahane'de inceleme altına alın-

mişti. Hangi maddeden mamul olduklarını anlamak için birkaç kesildiğinde, hapların kokusuz⁴⁰ ve pek acı olmalarının yanı sıra sarı, beyaz ve kırmızı renkteki toz tanelerinden müteşekkil bir hamurdan imal edildikleri anlaşılmıştır. Tahlili yapılan hap hamurunun da nişasta hububatından başka sarısabır otundan⁴¹ mamul tozla, anason ve kırmızı böceği tozlarının bileşiminden imal edilmiş bir karışım olduğu saptanmıştır. Hamurundan çıkarılan 15 santigram kadar sarısabır otundan başka, ne haplarda ne de iki kavanoz içerisinde Kimyahane'ye gönderilen vücutun iç organlarında, ölüme sebep olacak başkaca bir zehirli maddeye rastlanmıştır.⁴²

Kimyahane'de, otopsi kapsamında sıvı maddelerin tahlilleri de ya-

çizgiyi koruma çabasıdır bilinmez; bazen Kimyahane memurları ile otopsi ameliyatlarını gerçekleştiren tabipler arasında kimi sıkıntıların yaşanmış olduğu da gözlemlenmiştir. Mesela, Mehmed adındaki bir çocuğun kendisine içirilen ve içeriğinde morfin bulunan 3,5 kaşık şurubun tesiriyle öldüğü şüphesi üzerine girişilen otopsi ameliyatını icra eden tabiplerce hazırlanan raporun istenilen bütün ayrıntıları kapsıyor olmaması Kimyahane memurlarının tepkisine sebep olmuştur. Bu tepkiyi çocuğun tahlil neticeleriyle ilgili olarak hazırlanmış oldukları rapordan sezinlemek mümkündür. Raporla evvela, 3,5 kaşık, yani 5,5 gram şurupla 1,5 miligram oranında morfin bulunduğu, ancak çocuğun hiçbir organında morfine rastlanılmadığı

ameliyatı icra olunan ölüm vakalarıyla ilgili olarak oldukça farklı, bir o kadar da ilginç iddialar ortaya atılmıştır. 1903 yılı kışında Tikveş'in Çarşı Mahallesi'nde ikamet etmekte olan Hüseyin kızı Ayşe böyle ilginç bir iddiayla mahkemeye başvurmuştu. Ayşe Hanım, pederi Hüseyin Ağa'nın nakit paradan müteşekkil olan servetine sahip olabilmek ümidiyle yakın akrabalarının zehirlenerek öldürülmüş olduğu ve 4.000 lira civarındaki nakdinin de katillerce gasp edildiği iddiasındaydı. Bunun üzerine babasının cesedine otopsi uygulanmış ve iç organları da zehirlenme şüphesinde gerçeklik payı olup olmadığını gün yüzüne çıkarmak için kasabanın bağlı olduğu vilayetin Kimyahanesi'ne gönderilmiştir. Ancak Kimyahane tarafından hazırlanan rapora ula-

Ağa Hüseyin sahra ile karışık kan kustuktan on dakika kadar sonra ölecektir; zehirlenmiş olabileceğine dair bazı alametler görülmesi üzerine ölüm sebebinin ortaya çıkarılması için Erzurum karantina hekimi Dekimyon tarafından ceset üzerinde otopsi yapılması teklif olunmuştur. Ancak orada bulunan İranlı tacirlerin otopsiye rıza göstermemesinden sonra Ağa Hüseyin'in cesedi kenar şehirdeki kabristana defnedilecektir.

pılmak suretiyle ölüm vakasının hangi sebepten kaynaklandığı saptanabilmiştir. Mesela, Silivri Kapısı civarında bulunan Hancı Karagöz Mahallesi'nde zehirlenerek ölen Razi adlı çocuğun otopsi ameliyatından sonra alınarak, iki vazo içerisinde Kimyahane'ye gönderilen mide ve bağırsakları (ema) ile diğer iç organları arasındaki sıvının fenni usullere uygun olarak gerçekleştirilen tahlili neticesinde bunun arsenikten⁴³ başka bir şey olmadığı ortaya çıkarılmıştı.⁴⁴

Katı veya sıvı maddeler üzerinden gerçekleştirilen tahlillerle, ölümlerin zehirlenmelere bağlı olarak meydana gelip gelmedikleri konusunda kesin neticelere ulaşma noktasında Kimyahane'nin oldukça başarılı bir çizgide bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Belki de bu

kaydedilmiştir. Ardından bu halin çocuğun afonyonlu şuruptan içmediği, yani ölümün şuruptan kaynaklanmadığı anlamına gelmeyeceğine, ayrıca ölüm sebebinin tam olarak aydınlığa kavuşturulması için tesirli maddenin cins ve miktarının tayin edilmesinin de yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir. Kesin neticeye ulaşabilmek ancak çocuğun ölümünden önce sağlık durumunun bilinmesi, daha evvelden de afonyonlu şurup verilip verilmediği ve otopsi esnasında organlar üzerinde görülmüş olan izlerin ne anlama geldiklerinin anlaşılması ile mümkündür. Dolayısıyla söz konusu hususları netleştirmenin otopsiyi uygulayan tabiplerin hazırlayacakları daha ayrıntılı raporlarla mümkün olacağı ifade edilmiştir.⁴⁵

Bunlardan başka Osmanlılar döneminde zehirlenme şüphesiyle otopsi

şilamadığından ölüm hadisesine dair başlatılan tahkikatın nasıl neticelendiği hakkında herhangi bir şey söyleme imkânından yoksun kalmıştır.⁴⁶ 1909 senesinde yaşanan benzer bir hadisede de Karcıkanlı Yusuf adlı birisinin Govast'dan Oseb ve Mursık isimdeki şahıslarla zehirlendiği iddia olunmuştu. Söz konusu şahıslar gözaltına alınmışken ölünün midesi de gerekli tahlillerin yapılması için Tıbbiye Mektebi'ne gönderilmiti.⁴⁷

Zehirlenme şüphesiyle girişilen en ilgi çekici otopsilerden birisi de 1905 senesinin Temmuz ayında, Meliha isimli bir kadının cesedi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölümünden tam altı buçuk ay sonra babası tarafından ortaya atılan iddiaya göre Vefa'da, Cemal Hanım'ın hanesinde kirayla ikamet eden Meliha Hanım hamileyken çocuğunu düşürmesi için kocası

tarafından kendisine verilen kara-baş otunun⁴⁸ kullanımı müteakip olmuştur. Kendilerine itikâl eden bu iddiadan sonra İstanbul Bidayet Mahkemesi Savcılığı'nda görevli Simon, Dimitri ve Feyzi beyler ölüm sebebinin aydınlığa kavuşturulması adına ceset üzerinde otopsi ameliyatı icrasına karar vereceklerdir. Bu doğrultuda babasının kılavuzluğunda ve hep birlikte Meliha Hanım'ın defnedilmiş olduğu mahalle gidilecektir. Ölümünden altı buçuk ay sonra kabrinden çıkarılan ceset (*beht-i meyyit*) tabutuyla uygun bir mahalle taşındıktan sonra kefeni açılacaktır. Vücutun bazı mahallerinin mumya⁴⁹ halinde bulunuyor olmasına rağmen büyük bir kısmının çürümüş olması sebebiyle otopside pek bir fayda sağlanamayacağı ifade edilmişse de gerçekleştirilen otopsi ameliyatının ilk safhasına dair tutulan kayıtlar arasında şu bilgilere tesadüf olunmuştur:

"Yumuşak dokular dövmüş, diğer azalar da birbirinden ayrılmıştır.⁵⁰ Gerek göğüs kafesi (*kavşara-i sadri*) içindeki organlar gerekse diğer iç organlar tamamiyla çürümüşdür. Göğüs kafesi ve karın (*batn*) içinde, külçe ve hamur halde bulunan göğüs kemiği (*azm-i kas*) ve bağırsak (*meâ*) parçaları bir kavanoz içerisine yerleştirilmiştir. Ayrıca pamuklarla silinen kemiklerden (*izâm*) çıkan maddeler de ayrı bir kavanoza konulmuştur. Mühürlenmiş bu kavanozlar da kara-baş otunun araştırılmasına yönelik tahliller için Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâreti'ne, mezarın dört bir tarafından alınan⁵¹ toprak numuneleriyle birlikte gönderilmiştir."⁵²

Erzurum'da yaşanan zehirlenme iddialı bir başka ölüm vakası Osmanlı

otopsi tarihine ilişkin önemli ayrıntıları ortaya koymaktadır. Bunlardan birisi otopsi girişiminin 1846 gibi oldukça erken bir tarihe tesadüf etmesidir. Diğer ilginç nokta ise o tarihlerde Osmanlı ülkesinde ölen yabancılara otopsi uygulanması isteğe bağlı olduğudur. Arabistan Ordu Müşiri Ali Namık tarafından aktarılan söz konusu hadise genel hatlarıyla şu şekilde gelişmiştir: Erzurum İran maslahatgüzar vekili olan Ağa Hüseyin adındaki şahıs Erzurum müşiriyle gerçekleşen bir görüşmenin ardından konaklamakta olduğu Derviş Ağa Hani'na giderken yolda bir ağrıya yakalanacak, odasına vardığında ise sahra ile karışık kan kustuktan on dakika kadar sonra ölecektir. Hadise bölgedeki İran murahhasınca idarî makamlara bildirildiğinde hemen birkaç tabip tayin olunmuş ve ceset üzerinde gerçekleştirilen bazı incelemelerden sonra Ağa Hüseyin'in zehirlenmiş olabileceğine dair bazı alametler görüldüğü ifade edilmiştir. Bunun üzerine ölüm sebebinin kesin olarak ortaya çıkarılması için Erzurum karantina hekimi Dekimyon tarafından ceset üzerinde otopsi yapılması teklif olunmuştur. Ancak orada bulunan İranlı tacirlerin otopsiye rıza göstermemesinden sonra Ağa Hüseyin'in cesedi kenar şehirdeki kabristana defnedilecektir. Otopsi icra olunamayınca da tüccar arasında ölümle ilgili söylentilerin ardı arkası kesilmemiştir. Kimilerine göre Ağa Hüseyin birkaç gün evvel yüreğine giren yelden, kimilerine göreyse bir gün önce İranlı Ağa Hekim adında birisinin kendisine ikram ettiği şerbetten zehirlenerek ölmüştür.⁵³ Dolayısıyla bu hadise yukarıda sunduğu önemli ayrıntıların yanında neticesi ile de otopsi ameliyatının önemine işaret etmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile birlikte çağının değişmekte olan şartlarına uygun olarak idaresindeki bireyleri ve onların temel haklarını güvenceye almak istemiştir. Ülkedeki mevcut hukuki yapı da bunu tek başına sağlama noktasında beklenileni karşılayamayınca hukuka yardımcı unsurların gelişmesi ve devreye girmesi gerekmiştir. Böylesi bir süreçte, Tanzimat'ın Cumhuriyet'e adli tıp değişik önem kazanırken, aynı zamanda kökleşmeye de başlamıştır.⁵⁴ Osmanlı adli tıbbı ve onun çatısı altında girilen otopsi ameliyatları nasıl bir süreçte ve ne şekilde ortaya çıkmış olursa olsun metin içerisindeki örnek hadiselerde de görüldüğü üzere hem merkezi idare açısından hem de Osmanlı tebaası için eşsiz bir hukuki güvence oluşturmıştır. Bu sayede ölümü meydana getiren unsurlara, kimeyle ve varsa sanıklar hakkında önemli detay bilgilere ulaşılabilmiş, dolayısıyla adalete doğru bir şekilde ve zamanında yerine getirilmesi sağlanabilmiştir.

Osmanlı döneminde otopsi alanındaki uygulamalar bugünün modern arılları için de sağlam bir altyapı oluşturmıştır. Bu sayede teknolojik ilerlemeler dışında gerek otopsi icra eden Osmanlı tabiplerinin bilgi ve becerileri, gerekse öncesi ve sonrasıyla otopsi ameliyatları çağdaşlarından ve bugünkülerden çok geri bir seviyede bulunuyor olmak gibi bir yargıya mahkûm edilmekten kurtulmuştur. Nitekim otopsinin amaçlarından olan ölüm sebebinin ve biçiminin belirlenmesi noktasında Osmanlı tabiplerinin başarılı olduğu söylenebilir.

DİPNOTLAR

- Şemsi Gök, *Adli Tıp*, İstanbul 1991, s. 36.
- Adli oropsinin önemli hakkında daha fazla bilgi için bkz. Zeki Soysal-S. Murat Eke-A. Sadi Çağdır, *Adli Otopsi*, I. İstanbul 1999, s. 7-14.
- Metin Örsal-Uluk Kalkuc, *Adli Rapor*, Sivas 1990, s. 27-28.
- Adnan Öztürel, *Adli Tıp*, Ankara 1971, s. v. Adli tıbbın tarihi, sahası, mesleki ve sosyal yönleriyle ilgili olarak bkz. H. Cahit Özeri, *Adli Tıp Ders Kitabı*, İstanbul 1980, s. 1-3.
- Bazı kaynaklarda ilk otopsinin yine Fransızla,

ancak 1374 senesinde yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Öztürel, *Adli Tıp*, s. 2.

- Dünyada ve Türkiye'de adli tıbbın ayrıntılı bir tarihçesi için bkz. Salih Yaşar Özden, *Adli Tıp El Kitabı*, İstanbul 1993, s. 1-9.

7. BOA, DH.MKT. 569/37; 30 Cemazıyelevvel 1320 [La Eylül 1902].

8. E. Kadri Unat-Mustafa Samast, "Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye", *1. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Ankara 1992, s. 11.

9. Dr. Bernard'in Viyana'dan getirilmesi Türk tıbbını çağdaşlaştırmaya girişimleri

bakımından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bkz. Esin Kahya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", *Betterten*, C. XLIII, S. 172, Ankara 1979, s. 746.

- Bazı kaynaklarda ilkadli tıp dersinin yine bu okulda, ancak 1849 senesinde ve Dr. Servişin Efendi tarafından verilişi olduğu kayıtlıdır. Bkz. Öztürel, *Adli Tıp*, s. 4. Yeşim İsl Ülmaz, *Journal de Constantinople à l'ère Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nın Galatasaray Dönemi*, Yücelik Ünsal Tezi, Danışman N. Yıldırım, İstanbul 1994, Rıdâ Vedî Yıldırım: *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*.

17. YÜZYILDA YALOVA KAPLICALARI'NA İKİ FARKLI BAKIŞ

JEAN-LOUIS BACQUÉ-GRAMMONT

Steĥanos Yerasimos'un bize bıraktığı temel kaynaklar arasında yer alan seyyahlar kataloĥunu' incelediğimizde, 17. yüzyıldan önce Yalova'dan az sayıda seyyahın geçtiğini, burada bulunan ünlü kaplıcalar ve tedavi biçimleri ile ilgili ĥikir edinmemizi sağlayacak tanıklıklar bırakanların sayısının ise iyice az olduğunu görürüz. Bu tespit, burada okuyacağımız iki metnin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Metinlerin aralarındaki otuz yıldan çok, oldukça ĥarklı kültürel arka planlarıyla birbirlerinden ayrılan iki seyyaha ait olması bu önemi daha da arttırır.

ÇEVİRİ: ESRA ATUK

Bu seyyahlardan ilki, Julien Bordier, 1604'ten 1610'a kadar Bâb-ı Âli'de IV. Henri'nin elçisi olarak bulunan Salignac Baronu Jean de Gontant Biron'un hizmetinde çalışıyordu. Ardında Doĥu'da geçirdiği ilk sekiz senenin ayrıntılı bir anlatısını bıraktı, ama büyük forma 1500 sayfa el yazmasından oluşan bu eser¹ pek az tanınır, çünkü boyutları nedeniyle günümüze kadar tamamını yayınlamaya yönelik çabaları hayata geçirmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, yakından incelendiğinde karşımıza her ĥeye ilgi duyan, yolculuĥa merakı sayesinde Doĥu Anadolu'dan Kırım'a kadar uzananı ve sürekli keyfi yerinde olan bir gözlemci çıkarır. Salignac'ın "av yaveri" olan Bordier'nin görevleri besbelli kendisine oldukça boş zaman bırakıyordu, ama aynı zamanda ava çok meraklı olan elçinin peşinden, bugün hakkında çok az kaynaĥa sahip olduğumuz bazı yerlere gitmesine de olanak tanıyordu.² IV. Henri'nin gençlik arkadaşı olan Salignac kralın Mayıs

1610'da Paris'te öldürüldüğü haberi alınca o kadar etkilendi ki, üzüntüden hasta oldu ve aynı yılın Ekim ayında öldü. Ancak daha önce yaz aylarında Yalova Kaplıcaları'na gitti, Bordier de kendisine eşlik etti.

Evliyâ Çelebi ise Yalova'dan 1640 yılının Nisan ya da Mayıs ayında, Bursa'ya yaptığı kısa yolculuk vesilesiyle geçti. Bordier'ninkine göre çok daha kısa olan anlatısı bölgenin açık bir tasvirini vermek yerine etrafında yapılanan mitos ve efsanelere odaklanır.

Bu iki metni okumaya geçmeden önce, bazı önemli noktalara dikkat çekmek faydalı olacaktır. Bugün deniz otobüsü bir yolcuyu İstanbul'dan Yalova'ya bir saatten biraz fazla bir sürede getiriyor. Kısa süre öncesine kadar bu kent, yaşamı temel olarak feribot trafiğı ile Bursa'dan gelen ve İzmit Körfezi'nin güneyinden geçen yolların kavşağındaki konumuna bağılı bulunan mütevazı bir kasabadan başka bir ĥey değildi. Bugün ise

bir il merkezi oldu ve bir üniversite barındırıyor. 1999 depremi görünürde neredeyse hiç iz bırakmadı. Kentin etrafını çevreleyen verimli Akdeniz ovasından çıkınca, kentin yalnızca on iki kilometre güneydoğusunda yer alan Termal ilçesinin sunduğu zıt manzara ile karşılaşmayı beklemez insan. Mineral su kaynakları burada sıkı çam ve kayın ormanlarıyla kaplı tepelerin arasına iyice gömülmüş bir vadide yer alır. Burayı keşfettiğinde Bordier'nin yaşadığı şaşkınlık günümüzde de gayet haklı bulunabilir. Kaynaklardan bazılarında buhar, bazılarında ise şifalı özellikleri Antik Çağ'dan beri bilinen sıcak sular çıkar. Bu bölgenin yerlisi ve Büyük Konstantin'in annesi olan Azize Helena'nın (yaklaşık d. 247/250 - ö. 329/330) bu kaplıcalarda kür yapan en saygın kişiler arasında yer aldığı bilinir. 1931 yılında yapılan bir inceleme, bu suların pek çok hastalığın tedavisine uygun radyoaktivite ve mineral bileşenler içerdiğini ortaya koymuştur.³

Julien BORDIER

Eski adıyla Nicopolis Körfezi'nde karaya çıktığımız Montanée ve Samanlı¹⁰

Bursa'ya giden büyük yol üzerinde, eskiden Nicopolis¹¹ denilen bir körfezin kıyısında yer alan ve şimdilerde bu körfeze aynı adı taşıyan, Samanlı denen köyün eteklerinde bulunduğundan pek sık uğranan bir kasabaya demir attık. Burada pek liman da yok, yalnızca kumsal, onun için kendimizi birdenbire karada bulduk. Denizcilik sandallarını doğrudan kıyıya çekiyorlar. Eğer tekneler büyükse, denizde açıkta bırakıyorlar.

Böylece Marmara Denizi'nin kıyısında daha çok Rumların oturduğu bu yere geldik. Tercüman ve yeniciler¹² bir Rum'a ait bir ev buldular. Evin hazır olmasını beklerken büyük ve yüksek bir çınar ağacının gölgesinde durduk. Ağacın üzerine konmuş kurnu ve diğer kuşlara ateş ediyorlук ve ben hep arkebüzümün ne kadar iyi olduğunu düşünüyordum, çünkü ne kadar yüksekse olurlarsa olsunlar, hiç kaçırıyordum. Bütün gün öyle bir o işe, bir bu işe koşarak geçti ve kalogerosların¹³ çok iyi durumda bulunan oldukça güzel manastırını ziyaret ettik.

Montanée'nin bu kısmındayken İstanbul'dan haberler de aldık, zira Paris'teki Corbillac ve Melunois gibi¹⁴ burada da olağan şartlarda ilk kıyı arasında gidip gelen iki tekne var. Bu tekneler Cüte Magnosie ve başka yerlerden İstanbul'a giden yolcuları taşıyorlar. Aynı zamanda, Marmara'nın bu kıyıları Bursa'ya kadar çok güzel ve beş-altı fersah boyunca dümdüz olduğundan, Bitinya'dan, Frigya'dan ve diğer komşu bölgelerden buraya çok sayıda insan getiriyorlar.¹⁵

Yalova Kaplıcaları'na gelişimiz

Ertesi gün, tercümanlar kiralık aılarla eşyalarımızı taşımak için iki araba getirdiler. Biz de böylece Montanée'den yola çıktık ve Rumların oturduğu iki köyden geçtik. Buraların suyu çok lezzetli ve serinidi, hararetili havada herkes bu sularından içti ve yaklaşık dokuz-on kişi Yalova Kaplıcaları'na vardık. Elçi hazretleri burada bu mevsimde kaplıcalara gelen Türkler için yapılmış küçük bir camiye ait küçük bir eve yerleştirildi. Bu evde, caminin müezzini¹⁶ ve derviş olan iki Türk oturuyordu. Cami banyo alınan kaplıca havuzuna sadece yüz adım mesafedeydi. Böylece Elçi hazretlerinin gündüz ve gece kaldığı evin kapısının önüne iki çadır kuruldu. Kendisi de bahsi geçen müezzini ya da dervişin küçük odacığına çekiliyordu, bu inziva yerine oda demek caizse... Ama biz şimdiki şu kaplıcaların nasıl olduğunu bakalım.

BİTİNYA'DA, BURSA ŞEHRİNE YAKIN DOĞAL OLARAK SICAK YALOVA KAPLIÇALARI

Ağustos ayında herkes Yalova Kaplıcaları'na gider.

Bu kadar insanın Ağustos ayında bu kaplıcalara akın ettiğini görmek hayranlık uyandıran harika bir hadise. Erkek, kadın ve çocuk, Rum, Türk, Mağribi ve diğer milletlerden dört ya da beş bin kişi, çok uzak ülkelerden özellikle burada yıkanmaya geliyorlar, zira haftada iki ya da üç kez yıkanmak onlarda sık rastlanan bir alışkanlık.

Her yedi yılda bir Yalova Kaplıcaları son derece tehlikeli hale gelir.

Oysa sağlığı bu kadar faydalı buldukları bu kaplıcalar aslında iki farklı kalitededir ve burada yıkananların hepsinin hissettiği gibi kötü bir yapıları vardır. Zira hiçbir şeyi zihnen tahlil etme özelliği olmayan Rumlar, Türkler ve diğer Doğu milletleri, yine de tecrübe ve tatbikat yoluyla bu kaplıcaya gitmenin tehlikeli hale geldiği ve sağlıktan çok, hastalık getirdiği belli bir yıl olduğunu bilirler. Bunun nedeni, bulasıcı ve bilinmeyen bir gaz ile bu oyuklu kayalarından ve derin akarsu yataklarından¹⁷ çıkararak buharlaşan çok kötü havadır. Etraftaki hava olduğu gibi zehirli olur, o kadar ki bunun etkilerini yalnızca insanlar değil, bölgede bulunan tüm hayvanlar ve kuşlar dahi hisseder. İnsanlar ağır ateş, kalp ve baş ağrıları, baş dönmeleri, çekerler, aynı dönemde hayvanlar da bu tür rahatsızlıklara yakalanırlar. Tercümanların ve yerli halkın söylediğine göre, bu her yedi yılda bir meydana gelir, buraya gelen milletler ise bu zamanı ne bilirler, ne fark ederler. 1600 senesinde beş yüzden fazla kişi bu bulasıcı zehri kapmış. Diğer yıllarda ise, kaplıcalar son derece yararlı ve genel olarak her türlü hastalığa iyi geliyor. Buna rağmen, her türlü kuralı yok sayan ve kendi kanunlarına göre ne salgın hastalıkları, ne de başa gelebilecek diğer felaketleri öngören Müslümanlar buraya her zaman geliyorlar. Rumlar, Türkler, Ermeniler ve diğerleri on gün eksiltmeyi gerektiren gregorien takvim reformunu kabul etmediklerinden, biz kaplıcalara diğerlerinden on, on iki gün önce geldik, bizim için aşağı yukarı Aziz Laurent bayramına¹⁸ rastlayan belirli bir tarih var. Böylece, buraya ilk gelenler biz olduğumuz için, diğerlerine karşımadan yerleşme imkânı bulduk. Herkes toplandığında yerleşme işi müthiş bir gürültü patırtısı neden oluyor.

Yalova denen bu yerde bazıları doğal olarak sıcak, bazıları ise kuru kaplıcalar var.

Bu kaplıcaların iki farklı kalitede olduğunu yukarıda da söyledim: bazıları kuru diğerleri ise doğal sıcak su kaplıcaları ve bunların ikisi de hemen

hemen aynı yerde bulunuyor, dört bir yanı yüksek dağlarla çevrili, güneşin gündüz vakti yalnızca iki üç saat düştüğü bol gölgeli küçük bir vadinin oyuntuları ve uçurumları içinde, aralarında yalnızca yüz adımlık bir mesafe var.¹⁹ Bu nedenle bu yer Suriye'deki Alexandrette'den daha sağlıklı değil aslında.²⁰ Sağlık için en fazla sözü edilen kuru kaplıca ise, etrafını çeviren dağlar nedeniyle ötesine geçilemeyen bir girinti biçimindeki bu vadinin dibinde bulunuyor. Bana Napoli yakınlarındaki Pouzzole Kaplıcaları'nın²¹ mağarasını ya da buhar banyosunu hatırlattı, burası o kadar güzel olduğundan değil, ama yine de hayranlık uyandırıyor, burada bulunan ve kısa kesme kaygısı dışında bahsetmediğim başka pek çok şey gibi.

Kuru kaplıcalar

Bu buhar banyosu ya da mağara, o kadar da uzun değil, ama dar ve kayaların arasına gömülmüş durumdur. İçinden harikulade bir sıcaklık yayılıyor, öyle ki çeperlerinin ya da kayalardan oluşan duvarlarının her yeri terliyor ve bol miktarda sıcak su damlaları sızdırıyor.

Doğal sıcak su kaplıcaları

Diğer tür kaplıcalar biraz daha aşağıda, küçük vadinin dibinde yer alıyor. Bu vadideki büyük bir sıcak su kaynağından gelen sular bir boru ya da taş bir kanaldan akıyor. Bu kaynak havuza girmek için suyunun oda benzeri bir yerin etrafında çevreleniyor ya da kapatılıyor. Oda yuvarek ve Erzurum'daki gibi yontulmuş taşlarla kaplı, ama taşların kesimi oradaki kadar güzel değil.

Ne kadar araştırırsam, bu kaplıcaların eskiden kim tarafından inşa edildiğini öğrenemedim. Bizans imparatorları, ama ne hangisinin yaptırdığı, ne de zamanı ile ilgili hiç bilgi yok.

Buraya ilk gelenler biz olduğumuz için, elçi hazretleri yukarıda bahsettiğim tüm konuları öğrendikten sonra, yıkanmaya karar verdi. Bunun için, ne lazımsa taşıttık: şilte, örtüler, çamaşır ve diğer eşyalar... Banyodan çıktıktan sonra keselenip kurulanmak için kayaların içine gömülmüş on ya da on iki adım genişliğinde uzun bir yol var. Gerçi elçi hazretleri burayı değil, önemli kişiler için ayrılmış ve eşyalarının saklandığı bir iki odadan birini kullanıyorlar.

Mağaranın ısısı su banyosunununkinden yüksek

Mağaraya bu işten anlayan iki üç Rum ve uşağı ile birlikte girdi. Ama ilk seferinde pek fazla kalmadı, çünkü bu kadar şiddetli sıcak, alışık olmayan kişilerde bu kuru mağaradan çıktıklarında genellikle baş dönmesi yapıyor. Arzu edenler aynı zamanda kendilerini sıcak su banyosuna daatabilirler, zira arada yalnızca elli adımlık bir mesafe var. İnsan bu banyoda mağaradakinden daha

iyi gevşiyor. Öyle ki, elçi hazretleri bu mağaradan çıktuktan sonra, yedi ya da sekiz kişi birden girirdi. Herhangi bir rahatsızlığım olduğundan değil, keyif almak ve tüm bu yerleri incelemek için. Sıcak banyoların çok seviyor olmam da cabası... Bolca ter atmak için burada fazla kalmaya gerek olmadığından, hepimiz kısa bir sürede iyice terledikten sonra, herkes keyfine göre keselendi ve kurulandı, kiminin iştahı açıldı, kimi susadı. Günün geri kalanı oyun ya da gezilerle ve benim için dağlarda ve vadelerde arkebüzümle keklik, tavşan, kurmu, tilki, çakal ve ölüme çıkan her şeyi avlamakla geçiyordu. Ardından, saat dört ya da beş gibi, ıslak ya da kuru kaplıcalara geri dönüyorduk, bunu izleyen sekiz-on gün boyunca böyle yapıktı.

Ama beraberimizdekilerin çoğu, yaydığı sıcaklık çok fazla olduğu ve bir saatten fazla süren bir baş dönmesine yol açtığı için, bu kuru mağarada uzun süre kalamıyorduk. Gerçi ben bu heyecandan sonra kendimi çok zinde ve diri hissediyordum, onun için Vivier adında Parisli genç bir doktorla mağaraya geri dönüyordum. Vivier bazı uzuvlarına, bazen kollarına, bazen bacaklarına felç inmesine neden olan önemli bir hastaliktan muzdarıptı ve bunun için banyoların terine uzun süre dayanıyordu. Banyolar sonunda onu iyileştirdi, ama yine bu hastaliktan İstanbul'da öldü, yeri gelince anlatacağım.

Kaplıcalardaki seyahatimiz sırasında, kimi bir şeylerle, kimi başka şeylerle zaman geçiriyorduk. Çünkü yapacak işimiz yoktu. Kaplıca ya da banyolardaki seyahatimizi sonu başkalarının seyahatlerinin başlangıcı olduğundan, günden güne pek çok insan geldiğini görüyorduk ve kaplıcaların yakınında bulunan yaklaşık üç arpentlik¹⁸ bir toprak parçası üzerinde, buraya gelen ve hemen her saat kuru mağara ile sıcak su banyolarını dolduran her kesimden erkek, kadın ve çocuğu barındıran bir sürü çadır ve pavyon görmek büyük bir zevkti.

Kadınlar için, kuru mağaranın içinde on ya da on iki adam uzunluğunda gizli bir köşe var, gömlek ve iç donu ile terlemek için oraya gidiyorlar. Erkeklerin ne onlara bakmalarına, ne de bir şey söylemelerine izin veriliyor.

Ekme, et, meyve ve Bursa şehrinde ya da başka yerlerden buraya getirilen başka bir sürü ufak tefek yerel ürün satan satıcıların ortasında kamp kurmuş bu insan karışıklığı bir fuar ya da büyük bir pazar yerini andırıyor. Zira pek çok insan kaplıcalara yakın maktan çok gezinmek için geliyorlar.

Kimi terleyen, kimi banyo alan tüm bu insanlar buradayken, yanımızda yerlilerden bir adam ve bizimkilerden biriyle birlikte ben hep arkebüzümle dağlardaydım. Öyle ki, bu dağların zirvesindenken, eski Bursa şehrinin

seyretmek için çeşitli yerlerde duraklıyorduk. Ancak iki fersah¹⁹ uzaklıkta olan şehri tıpkı İstanbul'dan Üsküdar ve Kalkhedon'uzo gördüğümüz gibi açıkça görebiliyorduk.

Salgın nedeniyle bizden hiç kimse Bursa'ya gitmedi

Ufak bir salgın hastalık olduğu için bizden hiç kimse Bursa'ya gitmeye cesaret edemedi, salgın olmasaydı ben giderdim kuşkusuz. Ama yalnızca dört beş kez Yalova dağına çıktığım zaman yukarıdan görmekte yetinmek zorunda kaldım. Bu şehir gözüme Üsküdar'dan daha büyük göründü. Gerek verimli toprakları, gerekse konumu nedeniyle hep çok değer verilen bir şehir olmuştuk.

Bursa şehrini kim kurdu?

Kurucusu, o sıralar başlıca düşmanları olan Romalılar tarafından büyük bir yıkıma uğratıldıktan sonra (...) geri çekilmiş olan Kartacalı Hanibal'ın ikna etmesi üzerine şehri kuran dördüncü Bitinya Kralı Prusias²¹ idi. Plinius bizzat Hanibal'ın kurmuş olduğunu iddia etse de böyle idi. Ancak bunu derken, Hanibal'ın Olimpos Dağı'nın eteklerinde Bursa karargahının yerine kurduğu, Kios'un ötesinde, anakaranın içi içerisinden yer alan büyük Bursa şehrini unutmuyacağım. Daha ileride Plinius yine Bitinya bölgesinde, Hippos Dağı'nın eteklerinde, kendisiyle aynı adı taşıyan bir nehrin kıyısında yer alan başka bir Bursa ya da Prusia şehrinden de bahseder.

Her ne olursa olsun, Hanibal bu Bursa şehrini kurmak için kendini pek göstermemiş olmalı; zira o sıralar Romalılar tarafından kovalandığı Afrika'dan ve Asya'da pek çok yerden kaçıyor ve bunlar ona aynı yerde uzun süre kalma keyfini yaşatmıyorlardı. Hâlbuki böyle önemli şehirler kurmak için zaman gerekir, üstelik Prusia gibi yüce bir kral ya da prensin mecbur kaldığı için maiyetine katılan kaçak bir yabancının, tıpkı Pontus Bitinyası'nın²² başkentisi olan Nicaea²³ gibi, kendi zamanında ve kendisinden sonra Frigya Bitinyası'nın başkentisi olacak böyle bir şehri kurmasına izin vermiş olabileceğine inanmak da güçtür. Ama tartışmayı, bu şerefi adını ne Rum, ne Osmanlı hükümdarları zamanında değiştirmiş olan bu bölgenin dördüncü kralı Prusias'a atfeden Rumlara bırakıyorum.

Hangi Osmanlı ilk kez Bursa'ya sahip oldu?

Aşağı yukarı 1349 yılında şehri ilk alan ve yaralanıp hemen ardından bu yaradan ölene kadar kısa bir süre sahip olan Orhan idi.²⁴ O zamandan beri, İstanbul II. Mehmed tarafından 1453 yılının Şubat ayında kuşatılıp 15 Mayıs gününde düşüncüye kadar,²⁵ Bursa'ya hep Türkiye

krallarının konak yeri oldu. [Bursa] eski ihtişamından o kadar kaybetmiş ki, bugün bir şehirden çok etrafı sur yerini tutan evlerin çevrili bir kasabaya benziyor. Yine de şehrin çevresi Poitiers'ninkinden daha küçük değil.

Bursa'da güzel renkli ipeklier yapılıyor

[Bursa] Anadolu'nun en tüccar [şehirlerinden] biri. Burada bol miktarda ipekli kumaş da bulunuyor, zira ipeği yetiştirip işlemeyi başka hiçbir yerde olmadığı kadar iyi biliyorlar ve ona en canlı renkleri verebiliyorlar. Tüm bu bölge buğday, pirinç, meyve, özellikle de güzel kavun, karpuz, hiyar, lahana, beyaz lahana, üzüm, incir ve başka nice meyveler bakımından da şaşılaçak derecede verimlidir.

Osmanlı prensleri Bursa'ya uzun süre kalmamış yeri olarak seçtiler

Osmanlı krallarının Asya'da bu eski şehri seçmiş olmaları hiç de şaşırtıcı değil, ama ardından İstanbul şehrini ele geçiren burada konaklamaktan vazgeçtiler, zira Akdeniz ve Karadeniz arasında Marmara Denizi kıyılarına yerleşmiş İstanbul'un görüşü ve oturması Asya'da bulunan şehirlerin hepsinden daha hayranlık uyandırıcı ve keyiflidir. Denizden dört beş fersah uzakta bulunan Bursa şehrinin eksikliği budur.

Ama biz yine günden güne yeni insanların geldiği ve başkalarının ayrıldığı kaplıcalarımıza dönelim. Bunun bir nedeni, etraftaki yüksek dağlar ve pek çok güzel ve berrak su kaynağı nedeniyle bu yerin pek serin olmasıdır. Bu kaynaklardan birinin suyu yüreğin dedine göre ateşi düşürür. Öyle ki, herkes çekildiğinde ne kadar vahşi ve ıste edilgen olduğunu bu yerde bu kadar çeşitli insanı görmek büyük bir keyiftir.

Burada diğer insanlardan önce ve sonra hiçbir şey yapmadan tam dokuz gün kaldık, ama bir gün adamlarımızdan biri baş dönmeye ve baş ağrısına rahatsızlandı, elçi hazretleri de geri dönmek üzere kiralık atları ve arabaları getirdi. Ondan sonra kendinde zayıflık ve bir ağırılık hissetti. Çok sevdiği taşrada bulunmasına rağmen, artık alışık olduğu gibi keyif alamıyordu.

Bavullarımızı topladıktan ve atlar geldikten sonra, daha önce ayrılan dört-beş bin kişiden çok bizim göçmüş kızan çelmis ve biçare bir deriş ya da keşişten başka kimsenin oturmadağı bir çöle dönüşmüş olan bu ıste ve kırsal alandan ayrıldık. Zira en sona biz kalmıştık ve deriş hiç bizim konaklamamız sırasında olduğu kadar iyi beslenmemişti. Ayrırlık en elçi hazretleri ona iki Venedik altını verdi ki, deriş en çok buna sevindi. Sanırım on yıldır bu kadar çok parası olmamıştı. Bunun için bize dua da etti.

Kaplıcalardan dönüş

Konakladığımız ve üzerinde hep Padre Antonio ve benim avlamaya çalıştığımız kumruların bulunan daha önce de sözünü ettiğim çınar ağaçının altında divanımızı kurdüğümüz aynı yerden

atlara bindik. Padre Galata'daki Saint-François'nın papazı ve kendi mesleğinden olanlar gibi cömert ve bilgili bir kişiydi. Elçi hazretleri onu eşliği çok iyi ve keyifli biri olduğu için yanından getirmişti. Bana da "evladım" diyerek

sevgi gösterme şerefini bahşediyordu. Adamlarımızdan çoğu, özellikle de Monsieur de Chevalier de La Feuillade, ateş ve baş dönmeleri nedeniyle kendilerini kötü hissetmeye başladılar, bu nedenle dönüştü acele ettik.

Evliya Çelebi

Kara Yalova Kalesi menziline anlatılması⁶

Kalesi ve şehri tekfir kral kızı (...) adındaki bir prenses yapısıdır. (...) tarihinde Osman Gazi fermanıyla Kara Yalvaç oğlu fetihten Yalova derler. Fetihmede zorluk çektiğinden kalesi yıkılmıştır, bazı yerlerde temellerinin kalıntıları bellidir.

Yıldırım Han zamanında Bursa sancağı hükümünde yazılmıştır. 150 akçe kazadır. Yeniçeri serdari ve subaşı vardı. Şehrin tamamı 700 evdir. baştanbaşa kiremit örtülü, bağlı, bahçeli, bakımlı lukara evleridir.

Ve yedi mihrapır, çarşı içinde bir minareli ve kiremit örtülü çok cemaati olan camidir. (...) yapısıdır.

Bir hamamı, 3 hanı ve 40-50 dükkânı var. Deniz kıyısındadır, ama suyu ve havası ağır, sıtma yurdu, yoğunlu, bakımlı bir kasabadır.

Bol ve çeşitli meyveleri gayet güzeldir. Bu kasabayı gezip doladıktan sonra orada arabalara binip kıble tarafına 5 saat gidip...

Kaplıca menzili

Bir ısırsız dağlık içinde asla güneş tesir etmez bir açgöçlük yerdirdi ki her tarafından birer köşe ibadethane hüznü kulübeleri vardır. İki yüzden fazla çadırlar var. Bize de çadırımızı bir köşede kurup sohbet etmişladık. Daha önce yazılmış olan Dil İlmehinde müşil su içenler elbette buradaki sıcak su ılıcalarına gelip sağlıklarını kazanırlar. Yüksek bir dağ içinde ılıcalardır. Yanko bın Madyân zamanında yapılmıştır.

Kaplıcanın yapılmasının sebebi

Yanko kızı Aline adındaki kadın uyuz hastalığına yakalanarak kaş ve kirkpiklari dökülence cascavak tıraşı ışıga dönüp cüzam ve miskin olur. Başvurulan bütün eski hekimler kışa ilaç bulmakta acız olup sonunda hava değişimi için o kızı İstanbul'dan bu dağlara bırakırlar.

O kız da bu yüksek dağlar içinde başıboş gezerken bir ılıca suyuna rast olup oradan içer. Birkaç günde uyuzları kara kara yanıp söner.

Kızın malum olur ki o suda özellik vardır deyip her gün sudan içerek suya girip

kırk günde vücudu inci tanesine döner. Babası Yanko'dan adamlar gelip kızı bu hâlde görünce İstanbul'da Yanko'ya müjde ederler.

Kızı görmeye bu şifa yurduna gelip kızını görünce Tanrı'ya şükreder. Bu ılıca üzerinde altı adet büyük kubbeler yapıp daha nice hayir eserleri inşa eder. Hâlâ 14 kubbesi bellidir. Bir kubbe içinde büyük bir havuz vardır. Suyu gayet sıcaktır. Ama soğuk su karışınca ılık olur. Gayet faydalı ılıcadır. Her sene kiraz mevsiminde bu dağlar insanogulları ile bu ılıcaların hatırı için mamur olur. Dinlenip eğlenekceyerdirdi. Burada tam bir hafta zevk u sefâ edip yine arabalara binerek 5 saatte...

Bu çalışma, Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi (Pam 3) 7192 numaralı Karma Araştırma Birimi ve İstanbul Fransız Aradolu Araştırmaları Enstitüsü'nün birlikte yürüttüğü ve bu satırların yazarı tarafından yönetilen "Histoire et science auxiliaire de l'histoire ottomane" ("Osmanlı tarihi ile ilgili tarih ve bağlı bilimler") çalışma programı çerçevesinde yapılmaktadır. Fransızca versiyonu "Deutscher Sources sources thermales de Yalova" başlığı altında yayımlanmıştır (L'Asiatique Studies, VII, Naples - Halle, 2009, s. 1-65).

DİPNOTLAR

1. Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIIe siècles). Bibliographie, inventaires et inventaire des lieux habités, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.
2. Julien Bordier. Relation d'un voyage en Orient. Paris, Bibliothèque nationale de France, manuscrit, FR 4076. Burada alıntılarımız bölüm için. Bkz. V. Kırıp.
3. Moskova Devlet Üniversitesi'nden Prof. Mihail Majer ile birlikte, bu seyahate ilişkin bölümleri yayına hazırlıyoruz.
4. Örneğin padişahın Ankara sarayındaki sahn ve aumaca ya da köpek bannadın. Bkz. "Jueiques regards sur l'Uskudar aux XVIIe et XVIIIe siècles", Uluslararası Uskudar Sempozyumu V, 1-5 Kasım 2007. Bildiriler, II. Baskı: Cokukun Yılmaz, s. 533-542. 16. ve 17. Yüzyılları Uskudarına Bir Bakış", Bir Altınlar: Cihani. Stephane Yerasimos, İstanbul, 2012, s. 141-160.
5. Lâgar Bey, Cevad Bey, M. Failebin, İlahi Bey, "Analyse des eaux thermales de Yalova", Institut de Chimie de la Faculté des Sciences de Stamboul, Annales de l'Institut d'Hydrologie et de Climatologie, VII-4, no. 26, 1931, s. 1-16. Termal Belde yesi in genç ve dinamik başkanı İsmail Arkin gınsımyeli kaplıcaları. tarihçelerini ve bunlarla ilgili eserlerini tanıtan çok sayıda eser yayınlandı. Özellikle bkz. Aydın Akan, İler Yünyüye Termal İpeci, 3. baskı, Yalova, 2005. İste Yalova, Yalova, 2005. Aydın Akan, Yalova Termal Eşanileri, Yalova, 2007. Ayrıca bkz. Vital Guinet, La Turquie d'Asie. Géographie administrative, Statistique descriptive et raisonnée de l'Asie Mineure, IV, s. 318-319. Bu eserinde bölgenin adı Dağ-Hammam ya da Hour-

Yalova" olarak verilmiştir.

6. Görüldüğü gibi, Bordier Yalova adını yalnızca başlıklı termal ipeci için kullanıyor ve bugün bildiğimiz Yalova'ya burada gördüğümüz ki yer adını veriyor. Anlaşılan o ki dönemim gemicilik anlayışına göre bunlar basit birer "pla", yani telkelerin karaya çekilebildiği bitümlük arz eden ve az çok korunaklı kıyılardır.
7. "Nikomedeia Körfezi" (İzmit Körfezi).
8. Tercümanlar ve elçilerin güvenliğine tahsis edilmiş yeniçeriler.
9. Rum Ortodoks keşişleri.
10. Seine nehrinin bir kıyısından diğereine geçişi sağlayan tekneler.
11. Ardından Bursa'nın tarihine ayırmış uzun bir bölüm geliyor. İyi bilinen kaynaklardan derlenmiş olduğundan bizim için pek de ilginç olmayan bu bölüme burada yer veremeyceğiz. Herlede de göreceğimiz gibi Bordier, o aralar sehr kasp kavıran veba salgını nedeniyle Bursa'ya gidememiştir.
12. Daha ileride Bordier'in Müslüman bir dervişten söz ettiğini göreceğiz. Bu da kaynakların yakınında çok sayıda ümitvare bulunduğunu aktaran Evliya Çelebi'yi doğruluyor.
13. Dinlemin Fransızcasıyla; "çukur, uçurum".
14. Bu konuda Bordier de ileride okuyacağımız Evliya Çelebi gibi fazlaıyla abartıyor. Temmuz 311 sonundaki savaşı 19. no sulanında güneş vadinin süney yamacının büyük bölümünü aydınlatmaya devam ettiğini kendimiz de tespit ettik.
16. Bugünkü İskenderun. Bordier yazdığı dönemde bu şehrin havasının ne kadar sağlıklı olduğunu büyük bir deşşell-anırlar.
17. Napoli'nin batısında yer alan Pozzuoli. Mirial

- su kaynakları ve özellikle silifürlü hidrojenle karışık buhar çıkılan ile kendim gösteren önemli bir volkanik faaliyetin devam ettiği Camii Flegrei buradadır bulunur.
18. Metrik sistemin benimsenmesinden önce, argenti Fransa'da geçerli ve yörelere göre farklılık gösteren bir yüzölçümü kullanırdı. Paris'te yaklaşık olarak 84'e bir hektara karşılık gelirken, Su ve Orman bölgeleinde yaklaşık yarım hektar ediyordu.
19. Fransız fersahi yaklaşık 4 km idi.
20. Bugünkü Kadıköy.
21. 10. 192-148 yılları arasında Bitinya Kralı olan II. Prusias. 10. 202'de Tama da Afrika'da Scipio tarafından yenilgiye uğrattılan Hanibal, önce Seleukos imparatoru III. Antiochus'a sığındı, ardından da Prusias tarafından kabul edildi. Kendisinin öldürmesi için Romalıların Prusias'a giderile baskı yapmaları üzerine, Hanibal şimdiki Gebze'ye bulundur. İktametğinde 10. 183 yılında kendini şehirdi.
22. Pontus Bitinyası 10. 65 yılında Pompeus tarafından kontrol altına alındı.
23. Bugünkü İzmir.
24. Bardier buradık bir dışı karışıkça doğuyor. 132'de Bursa'nın alınmasından kısa bir süre sonra ölen I. Osman'da, Orhan'ın büyük oğlu ve vefatı Süleyman Bey de 1357'de doğru aktarı denmektedir.
25. Krenolo jikası: II. Mehmed şehri 6 Nisan 1453'te kaptadı ve aynı yıl 29 Mayıs günü fetihetti.
26. Evliya Çelebi seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kalkaş-ı-Kırım-Girit, Erzurumlar: Yücel Dağı 6 Seyit Ali Kahraman, İstanbul, YKY, 2003, 2 kitap 1. cilt, s. 81-82.

İSVEÇ TERCÜMANLIK HİZMETLERİNİN

KÜRTÇE TECRÜBESİ (1973-2013)

ROHAT ALAKOM

Resmi Gazete'nin 31 Ocak 2013 tarihli sayısında: "... sanık iddianamenin okunması, esas hakkındaki mütalaanın verilmesi üzerine sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilir" denilmektedir. Ama yasa maddesinin devamında "Bu tercüman giderleri Devlet Hazinesince karşılanmaz" yazıyor. Yargı ve sağlık güvencesinin tam oluşabilmesi için İsveç devleti bu görevi kendisi üstlenmiştir. Kürtçenin bir "tercüman dili" olarak kullanıldığı İsveç'teki 40 yıllık tecrübesini ele alan bu inceleme Türkiye'de başlatılan çalışma ve tartışmalara bir katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Tercüman edinme veya tercüman bulundurma tarihi çok gerilere gider. Örneğin Romalı yazar Plinius yöre halklarıyla iletişimi sağlamak için dillerin ve kültürlerin bir cenneti olarak bilinen Kafkasya yöresinde 130 tercümana gereksinim duyduklarını belirtir.¹ Belki bunlardan biri Kürtçe idi. Yöreyi dolaşan Arap gezginleri de burada yüzlerce dilin konuşulduğunu yazar.² Avrupa devletleri Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek için tercüman okulları açmışlardır. Çocukları ve gençleri küçük yaşta eğitmek amacıyla Doğu ülkelerine eğitim ve staja göndermişlerdir. Bu çocuklar literatüre "Dil Oğlanları" (*Enfants de Langue*) olarak geçmiştir.³ Zamanla Avrupa dillerinde kökeni tercüman sözcüğüne dayanan *Dragoman* sözcüğü çok kullanılır oldu.

Günümüzde İstanbul'un Taksim semtindeki İsveç Konsoloslugu bahçesinde bulunan İsveç Araştırma Enstitüsü'nün görevini sürdürdüğü tarihi bina örneğin bundan yüzyıl önce "Tercüman Evi" (*Dragomanhuset*) olarak adlandırılmış, bu ad

günümüze kadar gelmiştir. Bu tarihi binanın bazı odalarında eski yıllarda tercümanlar kaldığı için hep bu ad ile anılmıştır.⁴ Çok ilginçtir, enstitünün günümüzde yılda bir yayımladığı derginin adı da "Tercüman" (*Dragomanen*). Bir o kadar ilginç bir nokta da İsveç Devleti'nin günümüzde kendi konsolosluğunun bulunduğu Taksim'deki yeri 1757 yılında Alexandre Khika adlı Arnavut kökenli bir tercümandan satın almış olmasıdır.

Son on yılda Türkiye'de eskiye oranla Kürtçe üzerindeki baskılarda bir gevşemenin başladığına tanık olmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan bir değişikliğin TBMM'de kabul edilip Resmi Gazete'nin 31 Ocak 2013 tarihli sayısında yayımlanmasıyla Kürtçe konuşan vatandaşlara ana dillerinde savunma ve mahkemede tercüman bulundurma hakkı tanındı. Türkçe bilmeyen Kürtler böylece derin bir nefes almış oldu. Yasa değişikliğinde: "Ayrıca sanık iddianamenin okunması, esas hakkındaki mütalaanın verilmesi üzerine sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde

yapabilir" denilmektedir.⁵ Ama yasa maddesinin devamında bulunan "Bu tercüman giderleri Devlet Hazinesince karşılanmaz" açıklaması beraberinde bazı zorlukları getirmektedir. Atılacak bundan sonraki adımların en önemlisi bence Kürtçe ve Türkçeyi çok iyi bilen ve tercümanlık mesleğinin gereklerini yerine getirebilecek tercüman adaylarının yetiştirilmesi ve eğitimi sorunudur. Gerek bu görevi, gerek tercüman giderlerini aşağıda İsveç örneğinde göreceğimiz gibi devlet üstlenmiştir. Özellikle yargı ve sağlık güvencesinin tam oluşabilmesi için İsveç Devleti bu görevi üstlenmeyi elzem bir konu olarak görmüştür. Kürtçenin bir "tercüman dili" (*folkspråk*) olarak kullanıldığı İsveç'teki yaklaşık 40 yıllık tecrübesini ele alan bu inceleme, Türkiye'de bu alanda başlatılan çalışma ve tartışmalara bir katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

İSVEÇ'TE (DEVLETİN) TERCÜMAN BULUNDURMA SORUMLULUĞU

İsveççe diline hâkim olmayan veya bu dili bilmeyen her vatandaş

İsveç'te tercüman edinme hakkına sahiptir.⁶ Tercümanı bulup getirme resmi kurumların görevidir. Bu "tercüman yardımı" (*tolkhj lp*) ve "tercüman hizmeti" (*tolkservice*) temel insani bir hak olarak bilinir ve öyle yorumlanır. İsve  de *tolk  fiili* hem tercüme etmek hem de yorumlamak anlamına gelir. S zc  n bu iki anlamlı yapısı üzerinden geliştirilen bir ifade bu alandaki temel anlayış ve yaklaşımlara büyük bir açıklık getirir: "Tercüme hakkı yorumlanacak bir sorun değildir!" (*R tt till tolk  r inte en tolknings r g *).

İsveç yasalarında tercüme hakkını veya tercüman edinme/bulundurma hakkını dile getiren yasal olanak-

İsveç Kralı Carl XVI. Gustav tarafından K rt me tercümanı Renziye İnan a  d l  verilirken (2008).

İsveç hayatta kalma mücadelesi veren K rt ye kapılarını sonuna kadar açtı. Kürt kültürü özellikle 1980-2000 arasında büyük bir gelişme gösterdi. 1980'li yıllarda Türkiye'den gelen Kürt mülteciler sürgün koşullarında konuşma dilinden bir yazı dili yarattı. Kürtçe İsveç'te kavu tu u olanaklarla yeni bir ivme kazanmış, böylece Kürtçenin statüsünde önemli değişimler ya anmı tır. İsveç, Kürtçenin yüzyıllık  ı lı ına her alanda tercüman olmuştur.

lar birçok yasada yer almıştır. İdari yasada (1986:223), yargı yasasında (1940:740), sağlık ve bakım yasasında (1982:763), sosyal hizmetler yasasında (2001:453) ve daha başka yasalarda bu konuda maddeler vardır. Örneğin idari yasanın tercümana ilişkin 8. maddesi şöyle: "Resmi kurum İsve  ye hâkim olmayan bir kişiyle içi olduğunda ya da kişi ağır biçimde görme ve işitme engelli ise; kurum gerektiğinde tercüman bulundurulmalıdır".⁷ Yasalarda zaman zaman i ileştirmeler ve değişikliklere gidilir. Örneğin bazı idari yasalar resmi yetkililerin tercüman bulundurma görevini olabilirlikten  ıkarımı , yurandaki örnekte olduğu gibi "bulundurulmalıdır" biçiminde bir zorunluluk haline getirmiştir. Daha önce kullanılan "f r" (-elbilmek) yardımcı fiili yerine "b r" (gerekmek) fiili kullanılmıştır.⁸ Tercümanlık hizmeti tek tek  ahı ların görevi değildir, bu görevi yasalar devlete ve topluma y klemitir.⁹ Tercüme konusunda

hazırlanan bir incelemede insan bir dili bilmedi inde bir adım bile atamaz biçiminde çok çarpıcı bir belirlenimde bulunulur.¹⁰

Tüm bu gerçekler ve yasalardaki temel hareket noktası eşitlik ve kişi dokunulmazlığı noktasıdır.

Sadece tercüman bulundurmakla da sorunlar bitmiyor. Devlet ayrıca belli bir yeterliliğe sahip olan tercümanı bulup vatandaşın hizmetine sunmak zorundadır. Bu konu tercümanların eğitimi ve yetiştirilmesi noktasının yakıcılı ına dikkatlerimizi çekmektedir.¹¹ Bu konuya önem verilmezse yetersiz tercümanlar nedeniyle insanların "Hukuk güvencesi" (*r ttss kerhet*) ve "Sağlık bakım güvencesi" (*v r   kerhet*) büyük bir tehlikeye girmiş olacaktır.¹² Yetersiz tercümanların örneğin tercümenin bazı kısımlarını (farklı nedenler yüzünden) atlaması/ge i tirmesi yapılan tercümenin sağlıklı

olmadığını gösterir.¹³ Bu "tercüman atlamaları" araştırmacıların dikkatlerini çekmiştir. Konu ayrıca tercümanların ahlaki sorumlulukları konusunda kuşku uyandırmaktadır.¹⁴

İsveç vatandaşlarının tercümanlık hakkı sadece İsveç'te değil diğer komşu kuzey  lkelerinde Danimarka, Norveç ve Finlandiya'da da geçerlidir. 1982 yılında imzalanan ancak 1987 yılında yürürlüğe giren "Dil Sözleşmesi" (*Spr k nventionen*) kapsamında bu konuda önemli adımlar atılmıştır. Konu bu ülkelerin çatı  rg t  "Kuzey  lkeleri Bakanlar Konseyi"nin (*Nordiska Ministerr det*) gündemine gelmiş ve bu konuda bir rapor hazırlanmıştır.¹⁵

DEVLETİN TERCÜMAN ARAŞTIRMALARI

Devlet büyük bir alana yayılan tercümanlık hizmetlerinin daha yetkin olarak yapılabilmesi için kapsamlı

araştırma ve incelemelere büyük bir gereksinim duymuştur. Bu araştırma ve incelemelerin tarihi gerilere uzanır. İlk kez 1968 yılında başlatılan bir araştırmanın sonuçları 1972 yılında "Devlet Kamu Araştırmaları" (Statens Offentliga Utredningar, kısaltılmış adıyla SOU) dizisinde bir rapor olarak yayımlandı.¹⁶ Benzer iki büyük kapsamlı çalışmanın sonuçları da 2000'li yıllarda yayımlandı. Bunlardan birincisi "Tercüman Büroları" (Tolkörmöding, 2004)¹⁷ ve diğeri de "Tercüman Eğitimi" (Tolkutbildning, 2005)¹⁸ konuları üzerinedir. Bu araştırma ve raporlar dışında değişik kurum ve kuruluşların çalışmaları da önemlidir. Örneğin Lund Üniversitesi'nce 2008-2011 yılları arasında yürütülen 4 yıllık "Tercüman Projesi" (Tolkprojektet) adlı ekip çalışmasının sonuçları yetkili kuruluşlar nezdinde ve basında çok tartışıldı.¹⁹ Bu meslek ayrıca dilbilim alanında "Tercümanlık" (Tolkkunskap) adıyla ayrı bir disiplin olarak kabul görmüştür.²⁰

Lund Üniversitesi'nce 2008-2011 yılları arasında yürütülen 4 yıllık Tercüman Projesi'nin sonuçlarına göre örneğin 2009 yılında İsveç'te 170 dilde

yaklaşık olarak 1,2 ve 1,5 milyon saat tercüme yapılmıştır. Aynı araştırmaya göre 2010 yılında tercümenin gerçekleştiği büyük tercüme-dillerinden (tolkspråk) birisi de Kürtçedir.²¹ Bu durum bize İsveç'e yönelik Kürt göçünün ulaştığı boyutlar konusunda kaba da olsa bir fikir sunmaktadır.

İLK YILLAR KÜRTLERİN İSVEÇ'E GÖÇÜ

Tek tek insanları bir yana bırakırsak Kürtlerin ilk kez 1960'lı yılların ortasında İsveç'te bir grup oluşturdukları görülür. İsveçli bir aile tarafından evlat edinen ve 1929 yılında İsveç'e getirilen Süleyman adlı yetim bir Kürt çocuğunun öyküsüne, 1947 yılında İsveç'e öğrenim amacıyla gelen Urfa'lı Doktor Selahattin Rastgeldi'yi de ekleyebiliriz. Sonucusu tıbbi buluşlarıyla adını İsveç patent tarihine yazdırdı. Her ikisi de vefatlarına kadar İsveç'te kalmışlardır. 1965 sonrasında İsveç'e ayak basan ilk Kürtler, Orta Anadolu yöresinden gelen işçiler ve Irak Kürdistanı'ndan gelen bazı politik mültecilerdir. 1970'lerin başında İsveç'e gelen Kürtlerin sayısı yüzleri bulur. 1980-1990'lı yıllarda İsveç'e yönelik büyük bir Kürt göçü

yaşanır. Savaşlar, katliamlar ve askeri darbeler sonucunda ülkelerini terk etmek zorunda kalan Kürtlerin büyük bir kısmı İsveç'in yolunu tutmuştur. Zamanla bu huzursuz bölgelerden İsveç'e gelen Kürtlerin sayısı on binleri aşar. İsveç'te yaşayan Kürtlerin sayısı günümüzde 50 binin üzerinde tahmin edilmektedir.²² Bu durum beraberinde büyük bir tercüman gereksinimi doğurmuştur.

İlk kez 1968 yılında başlatılan Yabancılar Araştırması'nın tercüman konusunu ele alan bölümünün sonuçlarının 1972 yılında "Devlet Kamu Araştırmaları" dizisinde bir rapor olarak yayımlanmasıyla tercüme hizmetleri büyük bir ivme kazanır.²³

1960'lı yıllardan sonra yabancı kökenli işçiler ve göçmelerin İsveç'e göç etmeleriyle birlikte yeni toplumla ilişkileri kapsamında tercümanlık hizmetlerine büyük bir gereksinim duyulur. Zamanla tercümanların sayısında bir artış gözlenir. Tercümanlık hizmetleri bu yıllarda değişik yerlerde kurulan "Yabancılar Bürosu" (Invandrarbyrå) adındaki bürolarda sunulur. Öğrenci şehri olarak bilinen Uppsala'da 1968'de kurulan Yabancı-

lar Bürosu 1971 yılında tercümanlık hizmetlerine başladı. Bu büroların sayısı 1972 yılında tüm İsveç'te 22'ye yükseldi, kısa zamanda yirmi dilde tercümanlık yapabilecek konuma girdi.²⁴

Bir yandan Kürtlerin sayısındaki artış, bir yandan 1972 yılında yayımlanan söz konusu tercümanlık araştırmasının sonuçları ve son olarak da Uppsala'da kurulan Yabancılar Bürosu'nun tercüme etkinliklerini artırması Kürtlere yönelik ilk tercüme hizmetlerinin 1973 yılından itibaren uygulamaya konulmasına zemin hazırlar. Uppsala'da öğrenci olan Türkiye Kürtlerinden Bedo Anter ilk Kürtçe tercümanlarından birisi olarak tanınır. Zamanla Kürtçe tercüme dillerinden birisi olarak "Yabancılar Şehri Uppsala" tarihine de geçmiş oldu.²⁵ Uppsala Yabancılar Bürosu'nun başkanlığına getirilen Gunnel Mogård kamu hizmetlerinde ilk kez Kürtçe tercümanlardan yararlandı. Kürtlere yönelik hizmetlerinin ötürü örneğin 1973 yılında basında "Kürtlerin annesi" olarak tanıtıldı.²⁶ Daha sonraki yıllarda Uppsala ve Stockholm gibi şehirlerde Selahattin Rastgeldi, Cemal Alemdar, Ömer Şexmüs, Süleyman Anter ve Reşo Zilan gibi Kürt aydınları, yeni gelen diğer Kürtlere tercümanlık yapmışlardır.²⁷ Kürtçe tercümanların sayısı zamanla giderek artmıştır. Örneğin 1990'lı yıllardaki sayıları lehçeler bazında şöyledir:

Kurmancî lehçesi tercümanları	106 (20 kadın)
Sorani lehçesi tercümanları	98 (17 kadın)
Feyli lehçesi tercümanları	4 (1 kadın)
Sınıflandırılmayan	38 (9 kadın)
Toplam	246 (57 kadın) ²⁸

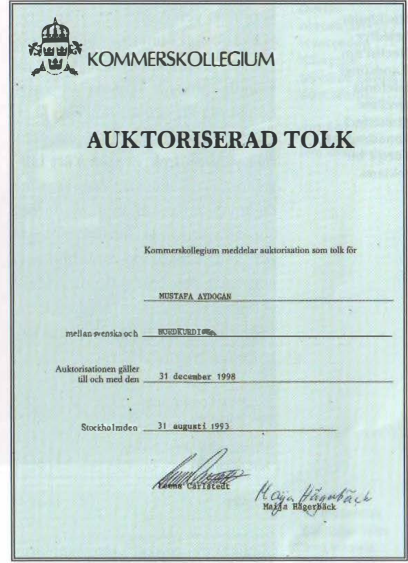
Değişik Kürt bölgelerinden İsveç'e gelen Kürtlerin konuştukları lehçelerde tercüme yapabilecek tercümanların temini ilk yıllarda her zaman kolay olmamıştır. Bu yıllarda insanlar daha ziyade dil bilen yakın akraba çevresi veya arkadaşlarından yararlanmışlardır. Tercüman Büroları zamanla edindikleri tecrübeler ne-

deniyle bu konuda bilgi sahibi olmuş, tercüman çevreleriyle yeni çalışma yöntemleri ve ağları geliştirmişlerdir. Tüm bunlara rağmen zaman zaman tercümanların çağırılması sırasında aksilikler yaşanmıştır. Örneğin Kurmancî ve Sorani lehçelerinin bazen "Kuzey Kürtçe" (Nordkurdiska) ve "Güney Kürtçe" (Sydkurdiska) olarak adlandırılması karışıklıklara yol açmaktadır. Bazen de yabancı dillerin yer aldığı tercüman listelerinde veya belgelerde bu lehçeler bağımsız diller olarak işaretlenir. Bu sorun, 2004 yılında yayımlanan Tercüman Eğitimi (2004) adlı proje raporuna da yansır.²⁹ Günümüzde temel lehçeler Feyli, Zazaki gibi lehçelerde gereken durumlarda Kürtçe tercüme yapmakta ve bu lehçelerde kamu hizmeti sunulmaktadır.

TERCÜMAN BÜROLARI (TOLKFÖRMEDLING)

Günümüzde İsveç'te aktif olarak çalışan tercümanların sayısı 6.000 kişiyi bulmuştur. Bunlardan yaklaşık olarak 1.000 kişi eğitimleri olan, tecrübe sahibi ve açılan sınavlarda başarıyı yakalayan yetkili tercümanlardan oluşur. Değişik tercüman bürolarına kayıtlı olan veya adları tercüman listelerinde geçen tercümanların sayısı 10 binin üzerindedir. Böylece İsveç gibi küçük bir ülkede büyük bir tercüman ordusunun farklı alanlarda görev yaptığı söylenebilir. Bu iki dilli veya çok dilli kişiler İsveç'te konuşulan 250 civarındaki dil ve lehçenin tercümanlığını yapmaktadır. Hastane, okul, mahkeme, polis, iş bulma kurumları ve belediye gibi kuruluşlar yılda milyonlarca saat tercüman gereksinimi duymaktadır.

1992 yılında özel tercüme bürolarının kurulmasıyla bu alana büyük bir canlılık geldi. Kurulan tercüme bürolarının bazılarını günümüzde Kürt tercümanlar yönetiyor. Bunlardan birisi Türkiye Kürtlerinden olan tercüman Remziye İnanç'ın İsveç'in başkenti Stockholm'de kurduğu "Järva Tolk- och översättnings service AB" adlı tercüman bürosudur. 1996 yılında kurulan büro zamanla büyüyerek 220

civârında dil ve lehçe ile tercümanlık hizmetleri sunar duruma gelmiştir. Yılda 70 bin parça tercüme işi gerçekleştiren büro 2008 yılında yabancılar arasında üstün başarı gösteren iş sahiplerine her yıl verilen "Yılın Göçmeni" (Årets Nybyggare) ödülünü kazandı. Ödül, Kralık Sarayı'nda yapılan bir törenle İsveç Kralı Carl XVI. Gustav tarafından Remziye İnanç'a verildi.³⁰ Raşan Kılıç adında başka bir Kürt kadını Linguacom adlı bir tercüme bürosu kurarak bu alanda hizmet sunmuştur. Kürtçe tercümanlarının bir kısmı 1975 yılında kurulan İsveç Tercümanları Birliği (Sveriges Tolkförbundet) üyesidirler. Bu birliğin başkanlığını bir dönem kendisi İran Kürtlerinden olan ve 1986 yılında İsveç'e gelen Ali Labris adındaki yetkili bir tercüman yapmıştır. İsveç'te yapılan tercümanlık proje ve araştırma kurullarında danışman olarak yer almıştır. Sağlık ve yargı yeterliliğine sahip bir tercüman olan Ali Labris, ayrıca Språktjänst adında bir tercüman bürosu açmıştır.³¹

YETKİLİ TERCÜMAN (AUKTORISERADE TOLK)

Kommerskollegium 1985 yılında Kürtçe tercümanları için yetki sınavı başlatmıştır.³² Bu sınavı başarı ile

Mustafa Aydoğan'ın yetkili Kürtçe tercümanlık belgesi.

verenler "yetkili tercüman" (*auktoriserade tolk*) unvanını alır. Yetkili Kürtçe tercümanlarının sayısı ilk yıllarda örneğin 1996'da 16 kişiyi buluyordu (11 Sorani lehçesinde, 5 Kurmancî lehçesinde).³³ Daha sonraki yıllarda Irak ve İran Kürt bölgelerinden gelen Kürtlerin sayısında büyük artışlar olunca, bu durum Sorani lehçesinde tercümanlık yapan yetkili tercüman sayısının artmasına neden olur.³⁴ Günümüzdeki yetkili tercümanların sayıları (2013 verilerine göre) tercümeye yaptıkları lehçelere göre şöyledir:

Sorani lehçesi yetkili tercümanları	36
Kurmancî lehçesi yetkili tercümanları	5
Toplam	41

Günümüzde yetkili tercümanların sınavla seçilmesi görevini Adalet, İdare ve Ekonomi Kurumu -Kammar-kollegiet yürütür. Daha önceleri 1993 yılında kadar Kommerskollegium adında başka bir kurum bu görevi üstlenmişti. Bu kurumlarda gerçekleştiren Kürtçe tercümanlarının sınav işlerini uzun yıllar Reşo Zilan (Kurmancî lehçesinde) ve Ferhad Şakeli (Sorani lehçesinde) yürütmüştür.

KONTAK TERCÜMANLARI

İsveç'te çalışan Kürtçe tercümanlarının büyük bir kısmı "kontakt tercümanları" (*kontakttolkar*) olarak çalışmaktadır. İsveç dilinde "kontakt tercümanları" ifadesi, sınırım onları telefonla görev yapan tercümanlardan ayırt edebilmek için kullanılmıştır. Bu tercümanlar tercümeye büroları tarafından aldıkları direktif doğrultusunda tercümenin yapılacağı yerde ve saatte hazır bulunurlar. Kürtçe tercümeye yapan kontakt tercümanlarının sayısı 200 civarındadır. Bu tercümanlar İsveç'in değişik yerlerinde bulunan 15 kadar halk yüksekokulu ve ABF gibi kurs merkezlerinde düzenlenen eğitimden geçerler. Devlet bu kurumların görevlerini tam olarak yerine getirmeleri için onlara her yıl ekonomik yardım da bulunur. Örneğin devletin 2004 yılında bu kurumlara sağladığı yardımın tutarı 14,9

TOLKSERVICE PER TELEFON PÅ
KURDISKA

**Xizmeta
tercümanti ya
Kurdi bi telefonê**

08-714 78 00

milyon kronu bulmuştur.³⁵ Kürtçe tercümanlarının sayısı 50'si yetkili tercüman ve 200'ü kontakt tercümanı olmak üzere toplam 250 kişi civarında tahmin ediliyor.

TELEFON TERCÜMANLARI

İsveç'te bazı tercümanlar telefon vasıtasıyla tercümeye yaparlar. Özellikle acil durumlarda veya fazla zaman gerektirmeyen kısa süreli tercümeye işleri için yetkililer telefon tercümanlarına (*telefontolk*) başvururlar. 11/1/ 1983 tarihinde İsveç'e uçakla gelip havaalanında siyasi mülteci talebinde bulunduğumda burada beni bir Kürtçe tercümanı telefonla karşılamıştı. Tercüman kısa ifademizi havaalanı polisi için Kürtçeden İsveççeye tercümeye etti. Sözlerimin nasıl yabancı başka bir dile çevrildiğine ilk kez burada tanık oldum.

TERCÜMANLARIN EĞİTİMİ

Kürtçe tercümanlarının eğitimi, stajları ve gerekli ders veya kurs malzemesinin hazırlanması alanındaki şimdiye kadar bir dizi çalışma yapılmıştır. İlk yıllarda zorluklar tercümeye kurslarının açılmasıyla giderilmeye çalışılır. Bu kursların düzenlenmesinde uzun yıllar emeği geçmiş Kürt dili uzmanlarından Reşo Zilan bu konuda şunları söyler: "İlk kez Wiks Folkhögskolan adında bir yüksekokulda ders vermeye başladım. 1979-1980 yılları idi. Benden

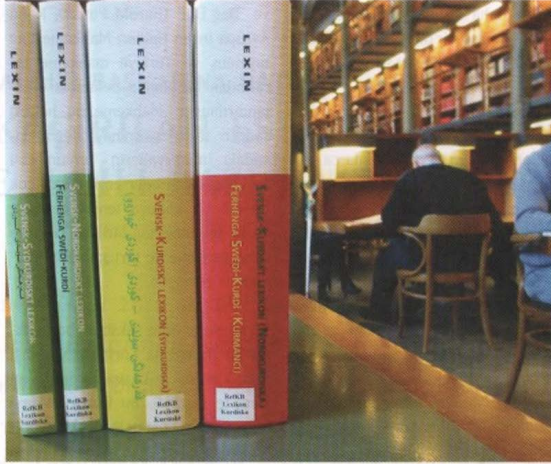
önce bir iki kurs Orta İsveç'te yine bir yüksekokulda verilmişti. Ben ders vermeye başladığımda yalnız ben vardım. Wiks, Västernaninge ve Biskops-Arnö gibi yüksekokullarda ders verdim."³⁶ Västernaninge Yüksekokulu'nda 7/1/ 1987-27/2/ 1987 tarihleri arasında Kürtçe tercümanları için düzenlenen hızlandırılmış yoğun kurs, değişik kurum ve kuruluşlar tarafından ortaklaşa gerçekleştirilir.³⁷ Stockholm Üniversitesi'ne bağlı Tercüman ve Mütercim Enstitüsü 18/9 - 4/10 1987 tarihinde stajlarını yapmak üzere 20 Kürtçe tercümanını üç haftalığına Kürtçenin konuşulduğu Sovyet cumhuriyetlerine gönderdi. 2000 yılında da bu kez bir başka tercüman grubu stajlarını yapmak için Kuzey Irak Kürt Bölgesi'ne gitti.³⁸ Stockholm Üniversitesi ve Uppsala Üniversitesi ortaklaşa olarak 1992/1993 yılları arasında yetkili Kürtçe tercümanları yetiştirmek için iki dönem halinde bir eğitime başladı. Eğitim Uppsala Üniversitesi lokallerinde verildi.³⁹

Sayıları zamanla artan Kürtçe tercümanları kendi gereksinimlerini karşılamak için bazı kurumların desteğini de alarak İsveççe terimlerin Kürtçe karşılıklarını tespit etmek için yılları alan hummalı bir derleme çalışmasında bulunurlar. Bu çalışmaların bir ürünü olarak 1988 yılında *İsveççe-Kürtçe Tıp Terimleri Temel Sözlüğü* yayımlandı.⁴⁰ Devam eden çalışmalar sonucunda 1988 ve 1992 yılları arasında 41 tercümanın katkısıyla *İsveççe-Kürtçe Hukuk Terimleri Temel Sözlüğü* hazırlandı.⁴¹ Bu kez 1994 yılında *İsveççe-Kürtçe İş Piyasası Temel Sözlüğü* adında başka bir çalışma yapıldı.⁴² Bu çalışmalar eksikliği duyulan büyük bir kaynak gereksinimini karşıladı.⁴³ Stockholm Üniversitesi'ne bağlı Tercüman ve Mütercim Enstitüsü 2011 yılında *Tercümanlar İçin Kürtçe-İsveççe Sözlük* adlı 521 sayfalık kapsamlı bir sözlük yayımladı. Kürtçe tercümanların üniversite çalışanlarıyla birlikte hazırladığı sözlük Kürtçenin her iki temel lehçesi ile birlikte "Kurmancî-İsveççe-Sorani" biçiminde üçlü bir düzen ve sıralamayla yayımlandı.⁴⁴

YAZILI TERCÜME

İsveç'teki kurum ve kuruluşlar değişik amaçlarla ellerindeki belge, yazı veya metinleri Kürtçeye tercüme etmek istediklerinde zaman zaman Kürtçe tercümanlardan yararlanmaktadırlar. Yabancılar Dairesi (Statens invandrarverk) İsveç toplumu hakkında Kürtleri bilgilendirmek amacıyla 1983 yılında dördü Kürtlerden, dördü İsveçlilerden olmak üzere 8 kişilik bir çalışma grubu oluşturur. Bu alanda "Jenny Projesi" adında bir proje başlatılır. Kadın ismi Jenny'nin bu projeye verilmesinin nedeni de projenin başladığı günün Jenny "isim günü"ne (namnsdag) denk düşmesinden ötürüdür. İsveç'te yaşayanların yılın her bir gününe yayılan bir isim günü bulunuyor. İki yıl süren bu proje sonucunda İsveççe bazı kaynaklar Kürtçeye çevrildi. Ayrıca okuma-yazması olmayanlar için Kürtçe bir kaset de hazırlanıp yayımlandı. 30 yıl önce başlatılan bu proje sonucunda Kürtçe yazılı tercümanın önemi ilk kez böyle ciddi bir biçimde tartışılıp görüldü. Eğer Jenny adının anlamı olan "Allah merhamette bulundu" üzerinden bir görüş geliştirecek olursak İsveç Yabancılar Dairesi'nin bu "devletsiz dil"e yani Kürtçeye bu ilk yıllarda çok cömert davrandığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan küçük çaplı ama anlamlı bu projenin tarihi bir önemi bulunmaktadır.⁴⁵

Yazılı tercümelerin yararlı bir tarafı da tercümesi yapılan belge ve kaynakların büyük bir kısmının arşivlerde gelecek yıllar saklanabilmesi, böylece gelecek kuşaklara ulaşabilmesidir. Burada görüldüğü gibi Reşo Zilan⁴⁶ ve Reşid Simo'nun⁴⁷ yaptıkları tercümelere belge olarak bugün yararlanabiliyoruz. Günümüzde bu alanda çalışan yetkili Kürtçe mütercimlerinden Mohammed Mohtadi İsveççe-Kürtçe (Sorani lehçesinde) yazılı olarak tercüme yapmaktadır.⁴⁸ Başka kurum ve kuruluşlar da Kürtçe tercümeye gereksinim duymuşlardır. Örneğin sağlık konusundaki bazı metinler Kürt yazar Hesenê Metê tarafından Kürtçeye tercüme edilir.⁴⁹

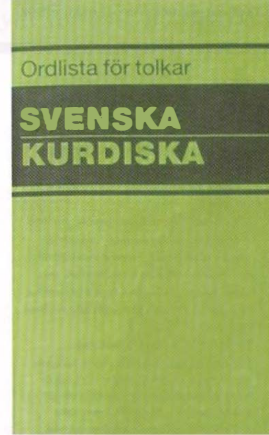
İsveç'te bulunan yabancı göçmen gruplarının sözlük gereksinimlerini karşılamak için devlet tarafından 1979 yılında hazırlanan "Lexin Projesi" (Lexin Språklæxikon för invandrare) çerçevesinde yayımlanan standart İsveççe sözlükler şimdiye kadar yirmiyeye yakın dile tercüme edilmiştir. Bu sözlüklerden ilki 1989 yılında Reşo Zilan tarafından,⁵⁰ diğeri 2006 yılında Mustafa Aydoğan, Mahmut Lewendi ve Vildan Tanrikulu tarafından Kürtçenin Kurmanci lehçesine tercüme edildi.⁵¹ Bu sonuncu sözlükte yaklaşık olarak 28.500 madde başı sözcük yer almıştır. Her iki sözlük de sonra bu kez Kürtçenin Sorani lehçesine tercüme edildi.⁵² Böylece yirmi yıl zarfında Kürtçe dört önemli sözlüğe kavuşmuş oldu. Sözlüklerin tercüme ve yayım masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Bu devletin sorumluluğunu 2008 yılından itibaren İsveç'in dil alanındaki en yüksek mercisi olan "Dil Kurumu" (Språkrådet) üstlenmiştir.⁵³

SONUÇ

Kürtçe özellikle milenyum öncesi "konuşulduğu" kendi toprağında ve Türkiye'de ne yazık ki hep yasaklı bir dil olarak bilindi. Bu dilsel baskılar uzun yıllar Türkiye kamuoyu ve medyasının önemli bir gündem maddesini oluşturdu. Bu yıllarda hapisanelerde yükselen mahkemelerde Kürtçe tercüman bulundurma

Devlet olanaklarıyla İsveççeden Kürtçeye tercüme edilen dört sözlük.

İsveç Kraliyet Kütüphanesi, Foto: Rohat Alakom

Tercüman ve Mütercim Enstitüsü'nün 2011 yılında yayımladığı Tercümanlar için Kürtçe-İsveççe Sözlük.

istemleri bilindiği gibi hep şiddetle bastırıldı. Bu alanda Türkiye'de çok acı tecrübeler geçmişte yaşandı.

Diyarbakır Eski Belediye Başkanı Mehdi Zana'nın bu alandaki mücadelesi ve dik duruşu uzun yıllar hafızalardan silinmedi. 1987 yılında mahkeme karşısına çıkartılan Mehdi Zana ilk kez Kürtçe savunma yapmakta direnince mahkeme heyeti güvenlik güçlerine "atın bunu dışarı" emrini vermiş ve sanık zorla yaka paça salon dışına çıkarılmıştı. Bu sırada istemlerini Kürtçe dile getirmeye devam eden Zana'ya ayrıca dayak atılmıştı. Zana'nın bu Kürtçe direnişi daha sonraki mahkeme duruşmalarında da devam edince, olayın kamu-

oyuna daha fazla yansımaması için kendisi haksız bir biçimde Eskişehir'e sürgüne gönderilmiştir.⁵⁴

Kürtçe bu yıllarda mahkeme kayıtlarına "bilinmeyen dil" olarak geçti. Binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından konuşulan ve dünyaca bilinen Kürtçe (Latince; Lingua Kurdica) cumhuriyetin 1923 yılında kuruluşundan sonra Türkiye'de bir çırpıda siyasi aktörler tarafından bilinmeyen bir dil haline getirilir. Kürtler dışlandığı gibi, işin garibi dilleri de yıkıcı (*dubværuv*) bulunur. Yasalar ve hukuk da buna göre düzenlenir. "dizayn" edilir. Bu durum yaklaşık olarak bir asır boyunca devam etmiştir. Bu trajik-komik durum bazı edebi yapıtlara da yansır: "Bana Türkçe Bir Ekmek Ver" (Cezmi Ersöz)

ve "Dağ Dili" (Harold Pinter). Konu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmış ve Türkiye mahkeme tarafından bu alanda defalarca cezalandırılmıştır. Mahkeme bu hakkın sadece sözlü savunmayı değil, davadaki materyallerin tercümesini de kapsadığını belirterek ayrıca çok önemli bir konuya temas etmiştir. Sözlü tercüme ile birlikte böylece yazılı tercüme de tartışmaların gündemine gelmiştir.

Türkiye'nin tam aksine paradoksal bir durum da Kürtlerin yaşadığı topraklardan çok uzaklarda kalan İsveç'te yaşandı. Bu Kuzey Avrupa ülkesi yıllar boyunca sürekli tehdit edilen ve hayatta kalma mücadelesi veren bu "yasaklı dil'e, yani Kürtçeye kapılarını sonuna kadar açtı.

Kürt kültürü özellikle de 1980-2000 arasında büyük bir gelişme gösterdi. 1980'li yıllarda Türkiye'den gelen Kürt eliti sürgün koşullarında konuşma dilinden bir yazı dili yarattı. Kürtçe İsveç'te kavuştuğu olanaklarla yeni bir ivme kazanmış, böylece Kürtçenin statüsünde önemli değişimler yaşanmıştır. İsveç hem tercümanlık alanında hem de başka kültürel alanlarda bir mucize yaratan Kürtçenin bu olağanüstü tecrübesine tanıklık etti. İsveç medyası kültürel bağlamda Stockholm'den bir "Kürt başkenti" (*kurdisk huvudstad*) diye söz etmeye başladı.⁵⁵ "Tercüman" sözcüğünü daha geniş anlamda bir metafor olarak kullanacak olursak diyebiliriz ki İsveç, Kürtçenin yüz-yıllık çığlığına her alanda tercüman oldu."

DİPNOTLAR

1. Tercümanlık alanında uzun yıllar çalışmış olan sayın Rezo Zilan, Mustafa Aydoğan, Hesen Metê, Kasım Savaş, Servan Büyükkaya ve Nedret Bilici'nin düşüncelerinden çok yararlandım ve hepsine teşekkür ederim.
2. T. Arne, *Europa upptäckte Kysaland*, 1944, s. 162.
3. Tsarens resa, *Fredrikshamn tidning*, 7/11 1888.
4. Dil Oglanları ve Terzimanlar: *Enjanta de Langue et Drogman*, Frederic Huzel (Editör), Çev. Mehmet Sert, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
5. Sture Theolin, *The Swedish Palace in Istanbul İstanbul'da Bir İsveç Sarayı* (iki dilde yazılmış), 2000, s. 80.
6. Resmi Gazete, nr 28545, 31 Ocak 2013.
7. Sözlü ve yazılı tercüme yapan kişiye Türkçede yaygın olarak tercüman denilir. Kürtçede de böyle bir ayrım gidilmez, genellikle *werşer* sözcüğü kullanılır. İsveç'te durumdaki farklıdır. Sözlütercüme yapana için *tolk* yazılı tercüme yapan kişi için başka bir sözcük *översättare* sözcüğü kullanılır.
8. *Tolkömdedling - Kvalitet, registrering, tilläyn*, s. 89.
9. *Tillgång till tolk - En samhällellservice, Integrationsverket*, 1999.
10. Utan språk vänder man sig ingenstans - *Tolkservice i sjukvården. Kvalitetsrevision, Hälso och sjukvårdsnämnden i Stockholm*, 1998.
11. *Tolkutbildning-Nya former för nya krav*, s. 127.
12. Utan språk vänder man sig ingenstans - *Tolkservice i sjukvården. Kvalitetsrevision, Hälso och sjukvårdsnämnden i Stockholm*, 1998.
13. Nadine Milbourn, *Tolkämännen ett hot mot rättssäkerheten - Ett kunskapsbaserat dilemma*, Lunds universitet, Kriminologiprogrammet, Januari 2012.
14. Sakrare med ny tolklag, *Arbetsblad* 7/1 2013. (Kürtçe tercümanı İsmail Osman ile yapılan bir röportaj).
15. Språkliga rättsner för invandrare i Sverige, Norge, Danmark och Finland, *Nordiska Ministerrådet*, 1997.
16. *Invandrarutredningen 2. Tolkservice - språkkonvention*, SOU 1972:83.
17. *Tolkömdedling Kvalitet, registrering, tilläyn*, SOU 2004:45.

18. *Tolkutbildning-Nya former för nya krav*, Beträkande - Utredningen om kontakttolkar, Statens offentliga utredningar, SOU 2005/37.
19. Eva Norström, Kristina Gustafsson och Ingrid Fjorvut, *Tolkens roll och tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration*, 2011.
20. Roger Örnén, *Utvärdering av Tolkprojektet Ny förkämstar helhetsgrepp om tolkättet i Sverige och akapap användbara förbättringsförslas*, 2012.
21. *Tolkutskap, Tolk och översättarinstitutet*, 2002.
22. *Utvärdering av Tolkprojektet*, 2011, s. 6.
23. Rohan Alakom, *Kurdén Swedé*, Serkland, 2006, s. 153.
24. *Invandrarutredningen 2. Tolkservice - språkkonvention*, SOU 1972:83.
25. *Tolkömdedling-Kvalitet, registrering, tilläyn*, SOU 2004:5, s. 98.
26. Karin Borevi & Ingvar Svanberg, *Uppåda som invandrarled*, 1993, s. 133.
27. *Mögård-Kurdernas Mamma Gunnel, Bogens Nyheter*, 15/11 1975.
28. *Tolkservice i Sverige*, Statens invandrarverk, 1992, s. 71-78.
29. *Tolkutbildning*, s. 228.
30. Buhaber İsveç Kraliyet Sarayı (Sveriges Kungahuset) resmi sitesinde de yer almıştır. Kungevi belöndene "Årets Nybyggnad", 2008.
31. Hallå där Ali Labriz, *Tidningen vision*, nr 29/8 2002.
32. *Kurdiska tolkar på kurs. Vibebever en gemensam terminologi, Tolkingsaperceptiv*, nr 3-4/1987.
33. *Förtäckning över auktoriserade tolkar 1996*, Kammarkollegiet Nordkurdiska ve sydkurdiska kısımlarına bakabiliriz.
34. *Tolkutbildning*, s. 96.
35. *Tolkutbildning*, s. 55.
36. Rezo Zilan in 4/3 2013 tarihli mesaj.
37. *Kurdiska tolkar på kurs. Vibebever en gemensam terminologi, Tolkingsaperceptiv*, nr 3-4/1987.
38. *interview med Kaveh Karimi, Stockholmstolken*, nr 109/ 2001.
39. Sözlü edilen eğitime katılan ve kendisi yetkili

- tercüman olan Mustafa Aydoğan'ın bilgilerine göre.
40. *Svenak-kurdisk basordiflato i Ajukkardaterminologi*, 1988.
41. *Svenak-kurdisk basordiflato i juridiskaterminologi*, 1992.
42. *Svenak-kurdisk basordiflato i arbetamarknadaterminologi*, 1994.
43. Rezo Zilan'a göre kendi çalışma grupları İsveççe-Kürtçe Sosyal ve Siyaset Terimleri Temel Sözlüğü dışında başka bir sözlük daha hazırlanmış ama yayımlanmamıştır. Rezo Zilan in 4/3/ 2013 tarihli mesajı.
44. *Ordlista för tolkar - Svenak kurdiska Tolk och översättarinstitutet*, 2011.
45. *Information på kurdiska</*

İĞNEYİ KENDİNE, ÇUVALDIZI BAŞKASINA BATIR:

YURTDIŞINA KAÇIRILAN ESERLERİN GERİ İSTENMESİYLE İLGİLİ BAZI DÜŞÜNCELER

HEVAL BOZBAY

Aktüel Arkeoloji'nin Eylül / Ekim 2012 sayısında, Murat Nağış ve Hilal Gültekin, "Geçmiş Kime Aittir" başlıklı yazılarında, yasadışı yollardan bulundukları ülkelerden çıkarılmış eserleri ve konunun tarihsel arka planını ele almış, bu eserleri elinde bulunduran Batılı devletlerin olaya bakışını ve de KTB'nin yeni stratejisini tartışmışlardır. Toplumsal Tarih'in Nisan 2013 sayısında Edhem Eldem, "Türkiye'de Arkeoloji ve Siyaset" adlı yazısında aynı konuyu, bu defa daha çok siyasi boyutlarıyla ele almıştı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), Türkiye'den yurtdışına yasadışı yollarla çıkarılmış tarihi eserlerin iade edilmesi için, son dönemlerde bir seferberlik başlattı. Aslında bu tür eserlerin iadesi sorunu her zaman bakanlık gündeminin ilk sıralarında yer alır, ancak bu defa yöntemler değiştirildi. Bakanlık ilk olarak, elinde Türkiye menşeli eser bulunduran müzelerle, geçici sergiler için eser vermeyeceğini ilan etti. Daha sonra, elinde eser bulunduran ülkeler bu eserleri iade etmezlerse, Türkiye'de yürüttükleri kazılara izin verilmeyeceğini duyurdu. Bu yöntem değişikliğinin iki etkisi oldu. İlki, yıllardır talep edilen bazı eserler, örneğin Boğazköy Sfenksi, Yorgun Herkül heykeli vb iade edildi. İkincisi, bu eserleri elinde bulunduran koleksiyoner ve müzelerde haliyle bir telaş meydana geldi. *Newsweek* ve *Economist* gibi dergi ve gazetelerde, muhtemelen bu telaşın ürünü olan ve Türkiye'yi son dönemdeki tutumundan dolayı eleştiren bazı yazılar yayımlandı. Aktüel Arkeoloji'nin Eylül / Ekim 2012 (29.) sayısında, Murat Nağış ve Hilal Gültekin, "Geçmiş Kime Aittir" başlıklı yazılarında, yabancı basında çıkan söz konusu yazıların bir eleştirisini yaparak, bu çok çetre-

filli konuyu tarihsel arka planıyla ele almış, bu eserleri elinde bulunduran Batılı devletlerin olaya bakışını ve de KTB'nin yeni stratejisini tartışmışlardır. Nağış ve Gültekin "Takdir edileceği üzere mevzu, kolayca çözüme kavuşturulabilecek bir konu değildir." tespiti yaptıktan sonra yazılarını, "Geçmiş kime aittir?" sorusu ayrıntılı bir şekilde bilim insanları arasında tartışılmalıdır. Mevzunun hem hukuki hem de etik boyutu vardır. Bu nedenle 'çok sesli' düşünmek ve tartışmak gerekir." diye bitirerek, belki de konuyla ilgilenenlere tartışma çağrısında bulunuyorlardı. Toplumsal Tarih'in 232. (Nisan 2013) sayısında da Edhem Eldem, "Türkiye'de Arkeoloji ve Siyaset" adlı yazısında aynı konuyu, bu defa daha çok siyasi boyutlarıyla ele almıştı. Bu yazı, Nağış ve Gültekin'in "çok seslilik" çağrılarına cılız da olsa bir katkıda bulunmak ve daha çok da Edhem Eldem'in yazısındaki gibi, "İğneyi kendine batırmak" amacıyla kaleme alınmıştır.

**MAL SAHİBİ MÜLK SAHİBİ HANİ
BUNUN İLK SAHİBİ?**

Akad Kralı Naram-Sin (MÖ 2254-2218), Zagros Dağları'nda yaşayan

Resim 1

ortaya çıkaran ve dönemin şahından da izin alarak kendi ülkelerine götürülen Fransızlar mı? Gerçekten cevabı zor bir soru; Nasreddin Hoca fıkrasındaki gibi, herkes haklı. Tarihte buna benzer karmaşıklıkta çok örnek var; mesela Latin egemenliği sırasında İstanbul'dan Roma'ya götürülen eserler, mesela İstanbul'a Mısır'dan getirilen dikilitaş...

TOPUMU VERMEM TOP BENİM!

Tabii hiç de bu denli karmaşık olmayan örnekler de mevcut. Diyarbakır Müzesi'nden 1979 yılında çalınan, Artuklu dönemine ait tunç sfenks, bir süre sonra Danimarka'daki The David Collection Müzesi'nde ortaya çıkar (Resim 2). Türkiye'nin bütün taleplerine rağmen, bugüne değin geri alınamamıştır.

Bir diğer örnek, son zamanlarda kamuoyunda da çok yankı bulan Yorgun Herkül heykeli. Perge Antik Kenti'nde 1980 yılında alt yarısı bulunan ve Antalya Müzesi'nde sergilenen Yorgun Herkül heykelinin üst yarısı, bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri, Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ne kaçırılmıştır. Uzun yıllar süren ısrarlı girişimler neticesinde, heykelin üst yarısı 25. 09. 2011 tarihinde -bakanlığın internet sitesindeki ifadeyle- "Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık uçağı ile Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde ülkemize getirilmiş" ve Antalya Müzesi'ndeki alt yarısı ile birleştirilmiştir (Resim 3).

Bunlara benzer örnekler saymakla bitmez (bir liste için KTB'nin internet sitesine bakılabilir). Yalnızca British, Louvre, Metropolitan gibi büyük müzelerde değil, Avrupa ve Amerika'daki başkabirçok müze ve koleksiyonerde, Yakındoğu kökenli sayısız eser bulunur. Bunların ortaya çıkarıldıkları yerden -izinli veya izinsiz- götürülmeleri etik açıdan ne kadar yanlış ise, geri istenmesi de bir o kadar haklı bir taleptir, elbette. Fakat KTB'nin yaptığı gibi, yıllarca önce kaçırılmış bir eserden dolayı, sırf aynı ülkenin vatandaşları diye, başka birini cezalandırmak da sınıırın pek hoş bir

Türkiye'de nedense Batılı ülkelerin arkeoloji alanında bize muhtaç olduğu algısı var ki "kazını iptal ederim ha!" tehditleri de bu algıdan kaynaklanıyor. Doğrudur, Türkiye arkeolojik açıdan çok zengin, cennet gibi bir yer. Fakat bu açıdan dünyadaki tek ülke de Türkiye değil.

Lullubiler'i mağlup ettikten sonra, günümüzde Irak sınırları içinde olan Sippar kentinde bir stel diktirerek, bu zaferini dosta düşmana ilan etmişti (Resim 1). Yaklaşık bin yıl sonra, Elam Kralı I. Shutruk-Nahhunte (MÖ 1185-1155) Mezopotamya'yı işgal ettiğinde, başka birçok anıt ve eserle birlikte, Naram-Sin'in stelinde de savaş ganimeti olarak almış ve bugün İran sınırları içinde olan başkent Susa'ya götürmüştü. Stel orada da kalmadı, yaklaşık üç bin yıl sonra, MS 1897-1911 arasında, asıl mesleği mühendislik olan Fransız Jean-Jacques de Morgan (1857-1924) Susa'da yaptığı kazılarda Naram-Sin'in stelinde buldu. Dönemin İran Şahı Muzaferredin, kazıda bulunan eserleri Fransızlara hediye

etmiş ve dışarıya götürülmelerine izin vermişti. Tabii Fransızlar bu lütfu geri çevirmedi; Naram-Sin steli bugün Louvre Müzesi'nin Yakındoğu Eserleri Bölümü'nde sergilenmektedir. Kimbilir, belki bir III. Dünya Savaşı'nda oradan da alınıp başka bir yere götürülecektir.

Yurt dışına götürülen-tarihi eserler ve bunların geri istenmesiyle ilgili tartışmalar her alevlendiğinde ve bu vesileyle "Geçmiş kime aittir?" sorusu her sorulduğunda, aklıma bu stelin öyküsü gelir. Kimdir bu stelin sahibi; ilk dikildiği yer olan Sippar'ın bugün yer aldığı Irak mı; steli binlerce yıl ev sahipliği yapan Susa'nın bulunduğu İran mı; yoksa onu kazılarla

davranış olmasa gerek. Bunun daha önce başka ülkeler (örn. Yunanistan, İtalya) tarafından uygulanmış olması da bunu meşur göstermez.

Bu tavrı kısa vadede bazı eserlerin iadesini sağlayabilir ama uzun vadede Türkiye arkeolojisine zarar verir. Türkiye’de nedense Batılı ülkelerin arkeoloji alanında bize muhtaç olduğu algısı var ki “kazını iptal ederim ha!” tehditleri de bu algıdan kaynaklanıyor. Doğrudur, Türkiye arkeolojik açıdan çok zengin, cennet gibi bir yer. Fakat bu açıdan dünyadaki tek ülke de Türkiye değil. Örneğin İran, Irak, Azerbaycan gibi, komşumuz olan ülkeler de arkeolojik açıdan son derece zenginler ve Türkiye’nin karşısına bin bir türlü engel çıkardığı yabancı ekipler bir kez bu ülkelere yöneldiler mi, arkeolojimiz artık “kendin çal kendin oynaya” dönüşür. Bu ifadeler belki bir tür yabancı hayranlığı şeklinde algılanacaktır. Arkeoloji Türkiye’de, çeşitli nedenlerle, diğer bilim dallarına ve başka ülkelere kıyasla daha “ileri” bir durumdadır. Fakat teorik ve teknik bilgi akışının halen Batılı ülkelere bize doğru olduğu gerçeğini de inkâr edemeyiz. Elbette bu Türkiye’den olmayan kazı ekiplerinin, sırf “yabancı” diye her türlü kural ve kaideden bağımsız olmalarını gerektirmez ki işte o zaman yabancı hayranlığından söz edilebilir.

BU NE PERHİZ

BU NE LAHANA TURŞUSU?

Bir kez daha vurgulamaktan zarar gelmez, yurtdışına çıkarılmış / kaçırılmış eserleri geri istemek, tabii ki en doğal hakkı ve tabii ki önce “hırsız suçlu”dur. Bununla birlikte, elimizde bulunan eserleri korumaya ve kaçırılmalarını engellemeye daha çok çaba göstermenin gereğini de konuyla ilgili herkes kabul edecektir. Yurtdışındaki eserlerin geri getirilbilmesi için diplomatik girişimlerde bulunmanın ve mesai harcamanın yanı sıra, önemli miktarda harcamaların da yapıldığını tahmin etmek zor değil. KTB son yıllarda arkeolojik çalışmalara verilen ödeneği önemli oranda artırdı, ancak bu maalesef

yeterli düzeyde değil halen. Söz konusu eserlerin geri getirilmesi için gösterilen ehemmiyet Türkiye’deki araştırmalara gösterilse, o eserlerden misliyle bulunması işten bile değil, eğer amaç müzelere “güzel görünen” eser kazandırmaksa. Kaldı ki müzelerin depoları arkeolojik eserlerle, Herkül’ün değil yorgunları, dinç olanlarıyla da tıka basa doludur. İlgili mevzuat değiştirilip müzeler -Mehmet Özdoğan’ın deyişiyle- “eski eser hapishanesi” olmaktan çıkarılarak çağa uygun bir hale getirilse ve yeni müzeler kurulsun, bu eserler de depolarda çürümekten ya da kaybolmaktan, çalınmaktan kurtulurlar. Böylece “yabancı”ların “sız önce ülkenizdeki eserlere sahip çıkın” şeklindeki -kısmen haklı- serzenişlerinin de önüne geçilmiş olur.

Bu konudaki sorunlar yalnızca mevzuat değişikliğiyle ya da bir-iki düzenlemeyle çözülebilecek kadar basit değil elbette. Ancak en azından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun “Yurtdışından kültür varlığı getirmek serbesttir.” şeklindeki 33. maddesini kaldırmakla başlanabilir belki. Yurtdışından ülkenize eser getirilmesine bir itirazınız yoksa, ülkenizden yurtdışına götürülmesine de -hiç olmazsa etik bakımdan- itirazınız olamaz.

BEN ARTIK O ESKİ BEN DEĞİLİMİ

Son olarak, KTB’nin strateji değişikliğinin ardındaki motivasyona değinerek bitirmek istiyorum. Nağış Ç Gültekin, Kate Fitz Gibbon’a atıfla, eserlerin yurtdışına kaçırılma olaylarının, vakti zamanında düşülen bir acizletin göstergesi olduğunu belirtiyorlardı. O halde bu eserlerin geri istenmesini de bu aciz durumdan kurtulmuş olmanın bir ifadesi yani bir güç gösterisi olarak mı görmek lazım? Mevcut hükümetin Türkiye’yi ekonomik ve siyasi bakımlardan küresel bir güç haline getirme iddiası sır değil. Acaba bu kaçırılan eserlerle ilgili sertleşen tutum da bu küresel güç olma çabasının bir tezahürü mü? Yani bu eserleri geri isterken, gerçekten o eserlere duyulan bir muhabbet söz konusu değil de işin ardında başka dürtüler mi var? Hatır-

Resim 3

layalım. Yorgun Herkül’ün üst yarısını Amerika’da özel uçayla bizzat getiren Başbakan Erdoğan, Yenikapı’da kazı çalışmalarını (ki son yılların dünya çapında en önemli arkeolojik kazılarında biridir) “çanak çömlek arıyorlar” diye eleştirmiştir.

Bu yazı vesilesiyle internette arama yaparken, TRT’de yayınlanan “Büyük Takip” adlı belgeselin, yurtdışına kaçırılan eserleri konu edinen bir bölümüne denk geldim. (Bilmeyenler için, belgeselin tamamen hükümetin politikası doğrultusunda bir yayın yaptığını belirtiyim.) Belgeselin sonunda sunucu şöyle diyordu: “Gelişen ve büyüyen ülkemiz, tarihine de sahip çıkmayı öğrendi.” Sanırım bu cümle ne demek istediğini anlatıyor.

"BİZİM ZAMANIMIZDA OKULDA DAYAK VARDI"

1920-50 DÖNEMİNDE KIBRIS TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEN KISA BİR RAPOR

ÖZLEM ÇAYKENT, MESUDE ATAY

Burada, genel Kıbrıs bağlamı arka planda bırakılarak, toplumsallaşma öğretimin çok önemli bir kısmını oluşturan çocukluk dönemi, daha da öznelde Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi döneminde eğitim tarihine bakılacaktır. Bu yazının konusu olan tanıklık ve anlatılar daha geniş bir sözlü tarih çalışmasının parçası olup görüşmecilerin okul hatıralarıyla ilgili kesitlerinden oluşmaktadır.

Kıbrıs, zaman zaman konjonktürel olarak gündelik haberlere sızan ya da kişisel gezi deneyimleriyle hafızalarımızda yeri olan ve gerek popüler çerçevede, gerekse tarihi tartışmalardaki yeri Bizans kadar olmasa da oldukça kısıtlı ve hatta tam bir kolonyal düsturla nankörlük ve "anavatan" Türkiye'nin yaptıklarının kıymetini bilmeyen bir yer olarak anılır. Kıbrıs eğitim tarihi üzerine okumaya ve düşünmeye başlayınca iki unsur dikkat çekicidir. Birincisi Kıbrıs çalışmaları alanının "Kıbrıs Sorunu" ve Rum-Türk çatışması konularının gölgesinde kalmasıdır. İkincisi tarih kaynaklarının, birçok yerde olduğu gibi, devlet, üst yönetim ve kurumlarının kaynaklarından yazılmış bir anlatı olmasıdır.

Kıbrıs çalışmaları genellikle bu Rum-Türk çatışması üzerinden yapılır ya da okunur. Başka deyişle hangi alanda olursa olsun (arkeoloji, tarih, sosyoloji ve siyaset bilimi) bütün çalışmaları gölgeleyen ve bu milli ve resmi boyutlu bir anlatıya sıkışmışlık söz konusudur. Bunlar odaklı bir alanın şüphesiz birçok yönüyle kimlik oluşumu, siyasaların oluşması, ekonomi ve toplumsal psikoloji açısından azımsanamayacak etkileri olsa da her konuyu salt bu çerçevede ele almak, birçok diğer sosyo-kültürel oluşumu arka plana atmak ve hatta kaçırarak anlamına gelmektedir. Ulus-devletin tarih üzerindeki baskın hâkimiyetinin hâlâ yoğun bir şekilde hissedildiği, siyasi problemlerin henüz çözülmediği ve top-

lumsal hayatın çeşitli ambargolarla tahakküm altına alındığı bir yerde tarih yazımının farklı şekillenmesi elbette zordur. Ancak geçmiş anlatısının, bölgede birçok başka etnik ve dini grup bulunduğu halde sadece iki etnik grubun hikâyesinden ibaret olarak anlatılmasının yanlışlığı ve tarih üzerindeki bu engellemenin yeni kuşak tarihçiler tarafından kaldırılması gerekliliği de ortadadır. 20. yüzyıl tarihçiliğinde milliyetçilik, milli kimlik, siyaset gibi bağlamların arka planı şekillendirdiği muhakkaktır ancak toplumsal tarih çalışmalarını şekillendiren unsurlar bundan çok daha renkli ve çeşitlidir.

Çerçeveyi çizen ikinci unsur ise her yerde olduğu gibi eğitim tarihinin kurumsal anlatısıdır. Toplumsallaşma sürecinde eğitimin, özellikle de kişilik ve kimliğin oluştuğu yaşlarda alınan kurumsal eğitimin önemi 19. yüzyılda oluşan ulus-devletler tarafından da bilinmekteydi. O gün bugündür ulus- devlet eğitim politikalarını "iyi birer vatandaş", "milli değerlere saygılı çalışanlar" ve "topluma yararlı bireyler" yetiştirme gibi amaçlara göre tasarlamışlardır. Dolayısıyla toplumu biçimlendirmekte böylesine önemli bir araç olan eğitim ulus-devletin mutlak söz sahibi olmak istediği bir alana dönüşür.

1943-44 ders yılında Necmi Sağb Bodamyalızade tarafından açılan İngilizce öğretim yapan Shakespeare Okulu, Lefkoşa.

Mehmet Hacıoğlu, Kıbrıs Star Gazetesi, 17.06.2012.

Bu çerçevede eğitim teorileri ile uygulamaya yönelik eğitim politikaları ve kurumları araştırmacılara oldukça fazla malzeme sunar. Fakat bu politikaların asıl nesnesi olan çocukların ve ebeveynlerin eğitim sürecine dair deneyimleri ve bakış açıları ihmal edilmiştir. Oysa bu bilgi araştırmacılar olarak bizlerin eğitimin toplumsallaşma süreçlerine katkısını anlayabilmemizin anahtarlarından biridir. Yetişkinlerin daha sonra çocukluk yıllarına ve özellikle okul yıllarına bakarak içinde yaşadıkları toplumu nasıl anlamlandırdığı ve kendini o toplumda nasıl konumlandığı ile yakından alakalıdır.

Yukarıda anlatılanlar ışığında burada, genel Kıbrıs bağlamı arka planda

KUÇUK KAYMAKLI İLKOKULU MÜDÜRLÜĞÜNDEN:

Bildiri

Okulumuzda bol miktarda satılık iyi cins marul ve kokulu şebboy fidanlarının bulunduğu, sebze ve çiçek meraklılarına saygı ile duyurulur.

birakılarak, toplumsallaşma öğretimin çok önemli bir kısmını oluşturan çocukluk dönemi, daha da öznelde Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi döneminde eğitim tarihine bakılacaktır. Bu yazının konusu olan tanıklık ve anlatılar daha geniş bir sözlü tarih çalışmasının parçası olup görüşmecilerin okul hatıralarıyla ilgili kesitlerinden oluşmaktadır.¹ Bunların yanı sıra velilerin görüşlerini ileten yazılı şikâyetlerden ve buradaki örneklerde olduğu gibi medyada çıkan haber ve okur mektuplarından da yararlanılmıştır. Ancak bu kesitleri henüz tarih olmamış bir birikimin ya da yazılmamış bir tarihin aktarılması olarak görmek gerekir. Yazı, bahsedilen kurumsal kaynaklar ve medya o dönemin öğretimi ve altyapı sorunlarının altını çizmektedir. Bizim bu sözlü tarih araştırmasında görüşmecilere sorduğumuz "okul yıllarınızı anlatır

mısınız?" sorusuna verdikleri cevapların o dönemin eğitim hayatının çok farklı bir yönünün altını çizdiği, yoğunlukla yoksulluk/yoksunluk anlamı ve okulda disiplinin dayak üzerine kurulmuş olduğu görülmüştür.

Yine de bir altyapı veya arka plan oluşturmak adına kurumsal gelişim ve yapıya bakmakta fayda vardır. Kıbrıs yaklaşık üç yüz yıllık bir Osmanlı hâkimiyetinin ardından, 1878'te yaklaşan Rus tehdidine önlem olarak yardım karşılığında İngilizlere kiralananmıştır. Ancak İngiltere aday ilk önce 1914'te, Osmanlı Devleti'nin müttefiklere karşı Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla, tek taraflı olarak Krallık kolonisi ilan etmiştir. Bu durum 1923'te Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde yeni Türk

belirlemesiyle sürmüştür. Okulların yönetimi ise Evkaf'a aitti ve Evkaf'ta bir İngiliz ve bir Türk yönetici bulunuyordu. Osmanlı yönetimi ve Türkiye Cumhuriyeti Müslüman halkın eğitimine gerek öğretmen gerekse ders kitapları ile destek vermiştir. Buna paralel olarak da Kıbrıslı Türkler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını yakından takip etmiş, Kemalist reformları ise hızla kabul etmişlerdir. Örneğin 1929 yılında Türk Eğitim Encümeni, Latin harflerinin kullanımı uygulamasını getirmiştir.

İlkokullarda eğitim önce 4 yıl olarak belirlenmiş, sonra 5 ve 6 yıla çıkmıştır. 1902-1903 yılında 153 öğretmen, 5.534 öğrenci bulunmaktaydı. Yeni öğretmenler önce, birçok Kıbrıslı aydının da mezun olduğu Viktorya Kız

Katılımcılarımız okula devamsızlık konusunda öncelikle tarım, hayvancılık ve bahçe işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak ya da ebeveynleri bu işlerde çalışırken küçük kardeşlerine bakmak nedenlerini öne sürmektedirler.

hükümeti tarafından da kabul edilmiştir. Bu durum 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına dek sürmüştür. Kıbrıs, Avrasya, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz bölgesindeki birçok ülkede olduğu gibi 20. yüzyılın ilk yarısında modernite/modernleşme ve milliyetçilik gibi düşünsel/ideolojik fikirlerden etkilenmiş, özellikle iki büyük etnik grubun, Türk ve Rumların arasındaki farklılıklar ve farklılık bilinci daha da keskinleşmeye başlamıştır. İngiliz yönetimi de çeşitli politikalarıyla bu gerginliğin altını çizmiştir.

İngiliz koloni politikaları gereği yönetim Kıbrıs toplumunu Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Rum-Ortodoks ve Türk-Müslüman olarak yönetsel gruplara bölmüştür. Eğitim alanında da süren bu bölünme Rumlar ve Türkler için iki ayrı "eğitim encümeni" kurulması ve encümenlerin kitapları ve müfredatı

Lisesi ve Lefkoşa Erkek Lisesi'nden daha sonra 1937-1938 öğretmen yılında açılan Omorfo Öğretmen Koleji'nden yetişmekteydi.² 1946'da yoğun bir miliyetçi "anavatan" söylemi çerçevesinde, T.C. Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in desteği ile öğretmen açığına destek olmak için, ama bir taraftan da millî davayı yürekletirmek/sürdürmek için Türkiye'den Kıbrıs'a tarih, edebiyat ve ilkökul öğretmenleri gönderilmeye başlanmıştır.³ Diğer taraftan müfredata İngiliz sistemi, İngilizce dersleri veya krallığa saygı törenleri gibi kolonyal unsurlar da eklenmiştir. Kısaca bu dönemde Kıbrıslı Türklerin eğitim sistemi hem İngiliz hem de Türk eğitim sistemi ve ideolojileriyle harmanlanmıştır.

Resmî kaynak ve gazete ilanlarına bakıldığında eğitim alanında fevkalade gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. Ancak kişisel hayat hikâyelerine, yani sözlü tarih anlatılarına biraz

Akım, 21 Aralık 1962, sayı 138, sayfa 3.

daha yakından bakarsak yapısal gelişmenin ekonomik darlık ve sefalet anlatılarıyla karıştığını görmek mümkündür. Her ne kadar resmi kayıtlarda okul ve öğrenci sayıları artsa da yoksulluk nedeniyle kayıt olunan okula devamsızlığın bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan ikinci dil olarak müfredat uyarınca İngilizce dersi verilse de bu dersin verimliliğinden çok yakınılmaktaydı. 20 Aralık 1945'te Söz gazetesinde yayınlanan, Viktorya Kız Lisesi velileri tarafından kaleme alınmış bir yazı, İngilizce eğitim için çocuklarının altyapı eksikliğinden dem vurmakta ve dil eğitiminin yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Akın gazetesinde yer alan bir reklamdan İngilizce öğrenimindeki yetersizliğin lise ve ortaokul düzeyinde İngilizce kursları ile telafi edilmeye çalışılmış olduğu görülür.⁴ Yine, örneğin Söz gazetesinde Dr. İhsan Ali, öğretmen kadrosunun zayıflığı, altı senelik eğitimin ortaokul için uzun olduğu gibi konulara değinmektedir.⁵

KIZLAR MEKTEBE

Kız öğrencilerin ilkokula gitmeleri 1888'de başladı. Öğrencilerin okullaşma oranları ile ilgili veriler yetersiz-

dir, ancak Servet Sami Dedeçay 2008 tarihli çalışmasında, Brewster Joseph Surridge'in 1939 yılında yayınladığı "A Survey of Rural Life in Cyprus" adlı eserinden bazı verileri aktarmaktadır. (Bkz. tablo 1)

Bu verilerden anlaşılabileceği gibi, kız ve erkek öğrencilerin okul sayılarında eşit bir dağılım görülmektedir. Aslında cinsiyet faktörüne bağlı olarak okula devam etme sorunu, okula uzaklık ve yoksulluk, ilköğretim sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kızlar için ilkokul sonrası eğitim ilk olarak 1901 yılında Hamidiye Sanayi Mektebi'nin açılmasıyla başladı. Bu okul 1902 yılında Viktorya İslam İnas Mektebi'ne dönüşür ve 1958'de ismi "Viktorya Türk Kız Lisesi" olarak değişir (Dedeçay, 2008: 40-47). Viktorya Kız Lisesi ilk yıllarında, ev ekonomisi ve el sanatları dallarında iki yıllık eğitim vermiştir. 1915'te eğitim dört yıla, 1935'te altı yıla çıkarılarak bir lise haline getirilmiş ve Kıbrıs Türk kız öğrencilerinin yüksek nitelikte eğitim yapabildikleri bir okul kimliğini Kıbrıs Cumhuriyeti yıllarında da korumuştur.⁶ "Modern medeniyet" eğitiminin verildiği Viktorya Kız Lisesi, o dönem gazetelerde diğer okullarla ilgili bir haber ve duyuruya

rastlanmazken, "müsamereler" ve gösterileri ilanlarıyla yer almaktadır.⁷

OKULA DEVAMSIZLIK NEDENİ: YOKSULLUK

Şimdilerde yaşları 60-90 arasında değişen 44 görüşmecimizin hafızalarından artık okul isimleri silinmiş olsa da unutulmayan bir okul anısının anlatılması istendiğinde ya yapılan bir yaramazlık ya da alınan cezalar hatırlanmaktadır. Yoksulluk ve aile geçimi- ne katkıda bulunma zorunluluğu, katılımcıların birçoğunun okulu bırakma nedeni olarak ortak kader gibi anılmıştır. Bunun yanı sıra yakınlarda bir okul bulunmaması ve ulaşım zorluğu, kız olduğu için okula gönderilmeme veya okuldan alınma ve devamsızlık gibi sorunlar sıralanmıştır. Hiç okula gitmeyen görüşmecilerimizin tamamı kadındır; eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların bu okullaşma yüzdesi de düşmektedir. (Bkz. Tablo 1)

Katılımcılarımız okula devamsızlık konusunda öncelikle tarım, hayvancılık ve bahçe işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak ya da ebeveynleri bu işlerde çalışırken küçük kardeşlerine bakmak nedenlerini öne sürmektedirler.

Okulu terk etme ve öğrenime devam edememe sebebi olarak ise ilkökullarından sonra devam edebilecekleri bir ortaokul ve lisenin olmaması gösterilmektedir. Örneğin 1942 yılına kadar Mağusa'da ortaokul ve lisenin olmaması, eğitimine devam etmek isteyenlerin Lefkoşa'ya gitmesini gerektirmiştir. Bu durumda eğitim hayatına ailelerinden ayrı devam eden öğrenciler ya yakınlarının yanında kalmakta ya da birkaç öğrenci bir araya gelerek ev kiralamaktaydılar.⁸ Bu tablo özellikle yoksul ailelerin çocuklarının ve kız çocuklarının evden ayrılarak eğitimlerine devam etme şanslarının çok az olduğunu ortaya koymaktadır.

İlkokul eğitimini tamamlayan kız çocuklarının birçoğu ya terzi yanına sanat öğrenmek için verilmekte ya da bahçe, tarla ve hayvancılık işlerinde ailelerine yardımcı olmaktadır. Cemay Onat-Müezzın, çalışmasında

Tablo 1: 1929'da Kıbrıs'ın 6 kazasına bağlı köylerdeki Türk ilkokullarında kız-erkek okul sayısı.

Kaza	Erkek Çocuklar İçin Okul Sayısı	Kız Çocuklar İçin Okul Sayısı	Kız-Erkek Karışık Okul Sayısı
Lefkoşa	11	10	43
Larnaka	6	6	19
Limasol	5	5	16
Baf	9	9	36
Mağusa	13	13	32

Tablo 2: Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları.

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Hiç Okula Gitmeyen	4	-	4
İlkokul Mezunu	18	11	29
Ortaokul-Lise	2	4	6
Kolej-Ziraat Okulu	-	1	1
Üniversite	1	1	2
Öğretmen Okulu	1	1	2
Toplam	26	18	44

kızların da meslek sahibi olması gerektiğine inanır, ancak onları kızlarını gönderemeyen ailelerin kızlarının özellikle terziliğe yöneldiğini ifade etmektedir.⁹ Alankuş ve meslektaşları tarafından yapılan bir başka sözlü tarih çalışmasında, Kıbrıslı Türkler arasında 1960'lı yıllara kadar kız çocuklarını okula gönderen ailelerin orta ve üst sınıftan geldiği ve bu az sayıda eğitim almış kadının da çok az kısmının kamusal alanda meslek sahibi olabildiği vurgulanmaktadır.¹⁰ Genel resme bakıldığında, kız çocuklarının çoğu yoksulluk, sosyal baskılar ve ulaşım problemleri yüzünden bulundukları bölgede okul olsa dahi okula devam edemedikleri ortaya çıkmaktadır.¹¹ Kırsal bölgelerde kız ve erkek çocuklar tarlaya, bahçeye giderek harnup (keçiboynuzu), portakal, nar gibi sebze ve meyve toplama, bahçeçilik, çiçekçilik, tescilik, keklik ve bıldırcın besleme ya da hayvanların bakımı gibi sorumluluklar almak zorunda kalmaktaydılar. Daha kentsel alanlarda ise erkek çocukları bakkal, marangoz veya demircilik gibi işyerlerinde çıraklık yapıparkerken kız çocukları ev işlerine yardım etmekte ve kendilerinden küçük kardeşlerinin bakımlarını üstlenmekteydiler.

Ancak bu anlatılardan özel ve kamusal alanın iş ve eğlence zamanının henüz tam olarak ayrılmadığı, bütün bu uğraşlar arasında oyun da oynandığı ya da bu uğraşların her zaman sadece iş olarak algılanmadığı da anlaşılmaktadır. Mesela bazıları için domates, bamyı, bürüce toplamak oyun olarak hatırlanmaktadır.

Okula devam eden çocuklar bir taraftan yine ailelerinin geçimine katkıda bulunmaya devam etmekteydi. Okul-ış arasında geçen dönemi şöyle özetleyen katılımcılarımızdan Osman S.'nin ifadelerine bakarsak: "İlkokul devresinde bizim gayet zor koşullar altında okula, okuldan tarlaya, tarladan hayvana... Çeşit yönlü çalışmalarımız vardı."¹²

Özellikle 1940 ve 50'li yıllarda "yoksulluk" ve "yoksulluk" sorununun ne kadar önemli olduğunu gazetelerde bu dönemde düzenlenen yardım

kampanyası ilanlarından izlemek mümkündür. Örneğin Söz gazetesi¹³ "Yoksullara Yardım Kurumu Senelik Toplantısı" çağrısına yer verirken, "Büyük Yardım" başlığı ile yayınlanan bir haberde Baf Belediyesi'nin "Fakir Türk talebeleri"ne yaptığı yardım anlatılmaktadır.¹⁴ Bir diğer haberde, "Fakir Mektep Talebesine Potin Yapılıyor" başlığıyla Larnaka Yoksullara Yardım Kurumu tarafından Ahmed Kamil'e çifti 1-3 pound'a yaptırılacak olan botların talebelere dağıtılacağına yer verilmektedir.¹⁵ Bir başka dikkat çekici haberde "Baf'ta Hayır İşleri" çerçevesinde 120 Baf'lı fakir talebeye gıyecek verildiği belirtilmektedir.¹⁶ Gazetelerde yoksulluktan dolayı eğitime devam edemeyen öğrenciler için burs ilanlarına da rastlanmaktadır.¹⁷ Daha önce değindiğimiz, dönemin önde gelen okullarından Viktorya Kız Lisesi düzenli olarak verilen gazete ilanlarında, müsamerelerin bilet satışlarından elde edilen gelirin yoksul öğrencilere yardım maksatlı kullanılacağı belirtilmektedir.¹⁸

Sonuç olarak, eğitim hayatıyla ilgili tüm anlatıların zorunlu olarak "işgücü-çene katılım" ve "yoksulluk" söylemleriyle iç içe geçtiği görülmektedir. Üstelik küçük çaplı tarımsal faaliyetlerin okul eğitimiyle birlikte yürütüldüğü de anlaşılmaktadır. Bazı okullarda öğrenci ve öğretmenlerin okul bahçesinin bir kısmını beraber ettiklerini, katılımcılardan Hidaser N. şöyle aktarmaktadır: "Vallahi sabah kalkardık, giderdik okula, çalışırdık, haftanın ortası bahçe yapardık, öğretmenlerimizle çeşit şeyler ekerdik, çapaletirdi bize, ektirirdi çok güzel, döner sattırdı o çıkarttıyı gaytılar... Çok güzel şeyimiz zamanımızla geçtiydi."¹⁹ Buradan elde edilen gelirin yine öğretmene veya okula kaldığını ise "Bize bırakırmı hiç amada ha [gülüyor]" diyerek belirtmektedir.²⁰

ÖĞRETMEN TUTUMLARI VE OKULLARDA DİSİPLİN

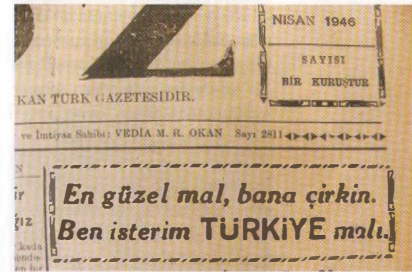
Okulda disiplinin kurulması bugün de hem çok önemsenen ama bir taraftan da içeriği çok tartışılan bir konudur. Kültürel kimlik ve değerler korunmaya çalışılırken, modernleşmenin

gereği olarak gelişen okullaşma bir disiplin anlayışını beraberinde getirmiştir. Bugün demokratik olmasını istediğimiz eğitim anlayışının o dönemde korku ve fiziksel ceza odaklı olduğunu tahmin etmek zor değildir. Okullarda eğitim-öğretim amaçlarının gerçekleştirilmesi hiyerarşi ve iktidar ilişkileriyle kurulu olan yetiştirilme süreci, yani ve "çocukların kontrolü" yolu ile sağlanmaktaydı. Eşitsizlik üzerinden gerçekleşen bu kontrol ve hâkimiyet,

Fakir Mektep Talebesine Potin Yapılıyor

Larnaka kırsabası fakir talebelerinden 60 kişiye Larnaka Yoksullara Yardım Kurumu tarafından birer çift kundura yapılacaktır.

Kunduralar çifti £ 1-3-0 den olmak üzere, Bay Ahmed Kamil tarafından yapılacak ve dört haftaya kadar talebeye dağıtılacaktır.

karşımıza korku ve dayığa dayalı bir siddeti çıkarmaktadır.

Çalışmamızda öne çıkan, okulda disiplini sağlama yöntemine ilişkin birkaç katılımcı dışında ortak anlatılardan biri öğretmenlerin öğrencilere dayakla ceza vermesidir. Sınıf düzenini bozma, ödev yapmama, tembellik gibi nedenlerle dayığa başvurulduğu ve öğretmene ve eğitim sistemine korku odaklı saygı geliştiği göze çarpmaktadır. Farklı yaptırımlar ve cezalar sayesinde korkunun ve "saygı" davranışlarının geliştiği görülmektedir.

Ancak anlatılarda disiplinin sadece söz dinlemekle değil çalışkanlıkla da özdeş görüldüğü, dayak yiyen-

Söz, 30 Aalık 1945, Sayı 2733, sayfa 2.

Söz, 18-20-25-27-30 Nisan 1946, sayı 2821, sayfa 1.

lerin genellikle anlamayan, tembel ve zayıf öğrenciler olduğu dile getirilmektedir. Öğretmenlerin, dayak atma cezası dışında öğrencileri sınıf içinde tek ayak üstünde tuturma, kulak çekme gibi yöntemleri de kullandıkları aktarılmaktadır. Cezalar, öğretmenin yaratıcılığı kapsamında ceza aracı olan sopayı harnup ağacından cezalı öğrencinin kendisine kestirtmeye kadar çeşitlenebilmektedir. Dayak ile ilgili anlatılarda dayak sebebi ve miktarı unutulsa da kullanılan malzemeler hiç unutulmamaktadır. Bunların arasında harnup, nar gibi ağaçlardan elde edilen sopalar, tespîh değneği demir, kemer, cetvel gibi nesneler sıralanmaktadır.⁴

Yaratıcılık sadece öğretmene has bir durum değildir elbette. Ahmet C., sınıf arkadaşlarından biri olan Mehmet Şemmedî'nin dayak yiyeceğini bildiği için öğleden sonra dersine gelmeden önce birden fazla pantolon giyerek müdürün kemerli dayak hasarını en aza indireyerek kendince önlem aldığını anlatmıştır.²² Bir başka ceza yöntemi olarak öğrencilere okul tu-

valetlerinin ve lavaboların temizlemesi anlatılmaktadır.²³

Sonuç olarak çocukların disiplin sorunlarını çözmek için 1940'larda olduğu gibi 1950'lerde de dayak ve korku unsurunun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Emine H.'nin ifadesinde korku ve saygı ilişkisi açıkça görülmektedir: "Evet ceza verirdi. Tek ayak üstünde dururduk, öğretmenlerden elbette korkardık saygımızdan."

DERSLER, KİTAPLAR VE ETKİNLİKLER

Görülen dersler içinde en çok hatırlananı öncelikle matematik, yani kendilerinin deyimiyle "hesap işleri"dir. İyi ve zeki olunduğunu vurgulamak için de ilk olarak akla gelen matematiğin iyi olmasıdır. Bunun dışında içerik olarak değil ama başlık olarak tarih, İngilizce, coğrafya, okuma-yazma, din eğitimi ve kızlar için dikiş-nakış gibi dersler hatırlanmaktadır. Hatırlanan etkinlikler arasında tiyatro, bahçe ekip-biçmek, spor olarak ise özellikle voleybol, basketbol ve jimnastik yer almaktadır.

Okullardaki gündelik yaşama ilişkin olarak öğrenci nüfusunun ekonomik durumuna göre süt ve yemek dağıtımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Beslenme saatlerinde portakala balıklağı, üzümü ekmek ve çorbalar da hatırlanan yiyecekler arasında yer almaktadır. Genellikle sütün yanında İngiliz bisküvilerinin verildiği ifade edilmektedir. İl. Elizabeth'in taç giyme merasimi sebebiyle 2 Haziran 1953 tarihinde çocuklara sütlerin, üzerinde kraliçenin fotoğrafının olduğu

fincanlarda verilmesi çok önemli ve değerli bir anıdır ve bu fincanlar hâlâ bazı evlerde en değerli köşelerde saklanmaktadır.²⁴

1935 ve 1940'lı yıllara ilişkin anlatılarda, okulların güne "yaşa kralımız! Yaşa kraliçemiz!" nidalarıyla başlandığı ve marşlar söylendiği yer almaktadır.²⁵ Ancak diğer taraftan erkek öğrenciler için cuma namazına gitme mecburiyeti konmuştur. Okul yöneticisinin İngiliz olduğu 1954-1955 yıllarında ilkökul dördüncü sınıfta Türk bayrağı asmanın yasak olduğunu, bayrak asanların sıra dayığına maruz kaldığını anlatan katılımcı Alpay K., diğer taraftan cuma namazına gitmeyenlerin cezalandırıldığını vurgulamaktadır.²⁶

Kıbrıs'ın 1940-1960 yılları arası çocukluk anlatılarına dayalı bu kısa kesitten görüleceği üzere eğitim tarihi milliyetçilik ve kolonyalizm ile iç içe geçmiştir. Ancak bu çerçevenin içinde bu genel meseleleri biraz flulaştırdığımızda çok renkli bir gündelik hayat, yerel değerler ve kimlik oluşumu ile birlikte direniş de karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu yerel/mikro tarih çalışmaları, kişisel tarihin, dönemin getirdiği yapısal ve ideolojik kısıtlamalardan içindeki özlü bir toplum tarihiyle ya da kolektif hafızayla nasıl harmanlandığını ve şekillendiğini göstermektedir. Sonuçta Kıbrıs'ı bugün analiz etmek ve anlamak için daha özelden eğitim tarihini yazabilmek için kaynakları çeşitlendirmek ve yerel ve özgün olanı anlamaktan geçmektedir.

ÖZLEM ÇAYKENT
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
MEŞUDE ATAY
DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

- 1 Görüşmelerin tümü 2009-2010'da, 1920-1950 yılları arasında doğmuş Kıbrıs Türklerle yapılmıştır
- 2 Atatürk Öğretmen Akademisi, <http://www.aoa.edu.tr/page.aspx?id=25>
- 3 "Anayurdumuz Bize Eğitim Yardımında Bulunacaktır," *Söz Gazetesi*, 17 Mart 1946.
- 4 ŞTemmuz 1962, *Akın Gazetesi*.
- 5 25 Ocak 1946, *Söz Gazetesi*.
- 6 Fatma Azgın, *Ulviye Mihai, Feminist Buluşma* (İzkuşa: Ultra Baskı Ltd 1998), 37.
- 7 9 Şubat 1946, *Söz Gazetesi*; 30 Aralık 1945, *Söz Gazetesi*; 3 Ocak 1946, *Söz Gazetesi*; 6 Kasım 1962 *Akın Gazetesi*.
- 8 Birsonrakı kuşağın eğitim yıllarında ırtırları açıklanabilir.
- 9 Mäzin, C. O. (2009), "İngiliz Döneminde

- 10 Araplara Verilen Kızlar", *Dörtrenk Matbaacılık, İzkuşa*
- 11 Alankuş, S., Alefendiöğlu, H. Behçetoğlu, N. Kıbrıs Türk Toplumunun "Çekir" Tarihini Tanımlamak: Yayınlanmamış Proje Raporu.
- 12 1941 Katerina doğumlu, 07.09.2009 tarihli görüşme kayıtları.
- 13 1944 Altınova doğumlu, 28.09.2009 tarihli görüşme kayıtları.
- 14 20 Ocak 1946, *Söz Gazetesi*.
- 15 1 Şubat 1946, *Söz Gazetesi*.
- 16 30 Aralık 1945, *Söz Gazetesi*.
- 17 21 Aralık 1945, *Söz Gazetesi*.
- 18 13 Eylül 1962, *Akın Gazetesi*.
- 19 5 Şubat 1946, *Söz Gazetesi*.
- 20 1934 Sütlüce doğumlu, 12.03.2010 görüşme kayıtları.
- 21 Aralık 1962 tarihli *Akın gazetesinde* yer

- alan Küçük Kaymaklı İlkokulu Müdürü'nün ilanında şu ifade yer almaktadır: "Okulumuzda bol miktarda sırtlık çinns marul ve kokulu sebbyoy İlanlarını bulunduzu, sebze ve çiçek mekamlarına saygı ile duyurulur."
- 21 Ahmet C. 1949 Topkapı köyü doğumlu, 30.07.2009 tarihli görüşme kayıtları. Ferid D. 1947 Susuz köyü doğumlu, 06.07.2009 tarihli görüşme kayıtları.
- 22 1937 Mağusa doğumlu, 14.05.2009 tarihli görüşme kayıtları.
- 23 Ösmen S., 1944 Altınova doğumlu, 28.09.2009 tarih

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA

"ATATÜRKÇÜLÜK" VE "ATATÜRK"

SÜLEYMAN İNAN

Türkiye’de, 1961’den itibaren anayasanın başlangıç kısmı ve eğitim öğretim hakkı maddeleri ile yine eğitimle ilgili kanun ve yönetmeliklerde Atatürk ilke ve inkılâplarına (devrimlerine) yapılan atıf, bundan önceki yıllara kıyasla bariz biçimde artmıştır. Eğitimde uygulama esaslarının çerçevesini de belirleyen bu ifadeler net/kesin bir şekilde ortaya konulmadan egemen görüş olmayı sürdürmüştür. Bu anlayışın ürünü olarak, ilk ve ortaokullardaki özellikle sosyal alan dersleri ideolojiyi yayma aracı biçiminde düşünülmüştür.

Bu çalışmanın temel problemi, Türkiye’de eğitim sisteminin her alanına nüfuz eden Atatürkçülük kavramının toplumsal ve politik tarihe yer veren ilk ve ortaokul düzeyindeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarına nasıl taşındığı, ne gibi anlamlar yüklediği üzerine olmuştur. Salt bunları belirlemek ilk amaç olurken; pedagojik açıdan sorunlu unsurlara dikkat çekmek ve bunlara yönelik uygulanabilir somut tavsiyeler sunmak da ikinci amaç olmuştur. Bu konunun doğal ilintisi olan Atatürk anlatılarının ilk ve ortaokul öğrencisi nezdinde nasıl somutlaşması gerektiği de çalışmanın hedeflerindendir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışmada, temel malzeme olarak, örgün eğitimin ilk ve ortaokulda okutulan "Sosyal Bilgiler" ders kitapları ele alınmıştır. Bu kitaplardaki kurmaca metin, çerçeve yazı, hikâye, veri, alıntılar, fotoğraf gibi yazı ve görsellerdeki sorunlu unsurlar, belirlenen sınırlar çerçevesinde, metin analizi yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Alt problemler olarak cevap bulunmaya çalışılan belli başlı

sorular ise şunlardır: Ders kitaplarında Atatürkçülük nasıl tanımlanmakta ve hangi yanları öne çıkmaktadır? Atatürkçülük anlatısında beklenen değer eğitimi nedir? Bu konular etrafında soyut ve somut unsurlar nelerdir? Bizatihi Atatürk biyografilerinin anlatıları nasıldır? Atatürk’le ilgili bilgiler yeterince yan disiplinlerden yararlanılarak sunulmuş mudur?

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İlk olarak, çalışmanın başlığında da geçen iki temel kavram karşımıza

çıkıyor: "Atatürkçülük" ve "Ders Kitapları".

Atatürk’ün ölümünden sonra Türkçe literatüre giren Atatürkçülük kavramı, yaygın bir şekilde 1960’taki 27 Mayıs darbesinden sonra duyulur. Askeri rejim, sonraki zamana Atatürkçülük’ten dem vuran pek çok yeni kurum ve anlayış bırakmıştır. Siyasi rejimin yeni mukteditleri, Demokrat Parti’ye karşı yapılan darbenin temel gerekçesini Atatürk ilke ve inkılâplarında gördüklerini ileri sürdükleri "tavize" bağlamışlardır.

Dolayısıyla rejimin restorasyonunda Atatürk'ü her yerde görünür kılmak amaçlanmıştı. Atatürkçülük de böyle bir süreçte resmi ideolojinin adı olmuştur. Fakat sorun şu ki, bırakınız okul ortamlarını, akademide bile Atatürkçülük'ün ne olduğuna ilişkin fikir yürütmelerinde iffetlik etmek zordur. Örneğin, Atatürkçülük'e dair son dönem akademik çalışmaların

Tarama Bulguları ve Tartışma-Yorumlar

Kitapları taradığımızda Atatürkçülük ve Atatürk'le ilgili sorun başlıklarını, üç kategoride ele almak mümkündür:

- Atatürkçülüğün tanımlanma sorunu
- Atatürk'ün hayatının salt kronolojik bilgilerle anlatılması

dan hangisini anlayacak? Bunların hepsi Atatürkçülük ise, öğrencinin aklında hangisi kalacak? Üstelik bunların bazıları soyut, içi doldurulması gerekenler olarak dikkat çekiyor; örneğin şunlar: "Atatürkçülük, Türk milletinin tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak çıkmıştır", "Atatürkçülük Türk toplumuna uygun sosyal ve siyasal kurumlar kurmaktır".

Atatürk'ün ölümünden sonra Türkçe literatüre giren Atatürkçülük kavramı, yaygın bir şekilde 1960'taki 27 Mayıs darbesinden sonra duyulur. Askerî rejim, sonraki zamana Atatürkçülük'ten dem vuran pek çok yeni kurum ve anlayış bırakmıştır. Siyasi rejimin yeni müktedirleri Demokrat Parti'ye karşı yapılan darbenin temel gerekçesini Atatürk ilke ve inkılâplarında gördüklerini ileri sürdükleri "tavize" bağlamışlardı. Dolayısıyla rejimin restorasyonunda Atatürk'ü her yerde görünür kılmak amaçlanmıştı. Atatürkçülük de böyle bir süreçte resmi ideolojinin adı olmuştur.

en önemlilerinden sayılabilecek bir kitapta ("Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce" dizisinin "Kemalizm" illetişim, 2001 cildinde) bile, Kemalizm'in II versiyonu/çeşidini açıklamaya/yorumlama çabası vardır ki; bunlar şu başlıklar altında özetlenebilir: *Hegemonik söylem. Modernleşme, Egemen ideoloji, Anti-emperyalist bağımsızlık ideolojisi, Üçüncü dünya ulusçuluğu, Türk aydınlanması, Türk hümanizmi, Sol ve sağ Kemalizm, Müdafaa-ı Hukuk doktrini ve nihayet neo-Kemalizm.* Bu yazı içinde Atatürkçülük kavramı, önceden ilkeleri saptanmamış, fikriyatını teoriden çok pratikten alan ve zaman zaman değişkenlik gösterebilen yumuşak elektirik bir ideoloji olarak ele alınmıştır.

Ders kitapları ise, herhangi bir branşta eğitim için hazırlanan rehber kitaplarıdır. Türkiye'de ders kitaplarının belirlenmesi, Milli Eğitim Bakanlığının teşkilatı içinde yer alan Talim ve Terbiye Kurulu'nca belirlenmektedir. Ders kitapları, yalnızca bilgi aktarmakla kalmayan, bir toplumun politik ve toplum kurallarını da hafızalara belletmeye çalışan araçlardır ve belki de bu yüzden içeriği/biçiminin incelenmesi bilimsel uğraş olagelmıştır.

• Atatürk'e ait sözlerin/anlatıların ve görsellerin ilgisiz kullanılması

Atatürkçülüğün Tanımlanma Sorunu

Atatürkçülüğün tanımlanması da iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: Atatürkçülüğün "doğrudan" tanımlanma çabası ve Atatürk ilkeleri (6 ilke) olarak tanımlanma çabası. Bu ikisini ayrı ayrı ele alalım,

ATATÜRKÇÜLÜĞÜN DOĞRUDAN TANIMLANMA ÇABASI

Atatürkçülüğü doğrudan tanımlama çabasında izlenen yol, çocukların ne düşündüğünü soruyla öğrenmektir. O güne kadar Atatürk'e ilişkin öğrendiklerini ve kazanımlarını derleyerek Atatürkçülük tanımlı yapılmaya çalışılıyor. 10-11 yaşındaki öğrenci de kendisine "Atatürkçülük ne demektir?" sorusu yöneltilindiğinde, Atatürk'ün yaptıklarını/yapmak istediklerini anlatarak cevaplar veriyor. Böyle olunca da birçok Atatürkçülük tanımlı çıkıyor. Esasında bunu yadırgamamak gerekir. Çünkü yazarlarca bir tek tanım vermek yerine bir sürü şey söylemek amaçlanıyor. Örneğin bir ders kitabında Atatürkçülüğün 13 farklı tanım yapılmış (Başarı, 5, 15). Peki, öğrenci Atatürkçülüğün bu bir sürü tanımın-

Başka bir örnekte de bunların bir kısmı, uzun bir cümle içine âdetâ sıkıştırılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Akran olarak Erkan adlı kişi fotoğraf eşliğinde konuşturulur: "Arkadaşlar, (...) Atatürk'ün çalışmaları 'Türk milletinin bugün ve gelecekte tam bağımsız olmasını amaçlayan; devlet yönetiminde, millet egemenliğini esas alan; aklın, bilimin rehberliğinde Türk toplumunun çağdaşlaşmasını ve refah içinde yaşamasını' amaç edinen Atatürkçü düşünce sistemini oluşturmuştur. Atatürkçülük, Türk milletinin ihtiyaçlarından ortaya çıkan bir düşünce sistemidir." (Pasifik, 5, 50). Burada tam bağımsızlık, halk egemenliği, bilimin rehberliği, çağdaşlık, refah toplumu ve nihayet toplum ihtiyaçlarının yansımaları gibi unsurlar öne çıkıyor. Bu tanımda esasında Atatürkçülüğün hiçbir zaman katı teoriye dayanmadığı, genel ilkelere dayanarak oluşturduğu gerçeği çıkıyor. Duygu olarak herkesçe paylaşılabilecek bu ilkelere, ideolojilerde beliren ayırt edici özellikler olmadığı söylenmelidir. Örneğin, liberalizmde özgürlük, hoşgörü, özel mülkiyet; sosyalizmde de eşitlik, ortak mülkiyet, kardeşlik gibi değerler birbiriyle tutarlılık dairesinde ilişkilendirilerek temel ilke olarak benimsenirken, farklı özellik olarak diğerinden kendini ayırır. Oysa yuka-

rıda tanımda geçen Atatürkçülük'teki unsurlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı süreci, işgalden kurtulma ve yeni Türkiye'nin teşekkülü izleğinde özel bir anlam ifade etse de, klasik ideolojiler kategorisine almayla zorlayacak ilkelere gibi durmaktadır.

Bu iki tanım gerçekte, özellikle 1980 sonrası siyasi retorikte bolca yer bulmuş bir yığın Atatürkçülük tanımlarının derlenmesi olduğunu göstermektedir. Asıl sorun, konunun tarihsel arka planın atlanmasıdır. Oysa Atatürkçülük-Kemalizm konularına odaklanıldığında bu kavramın ilk defa 1920'de İngilizler tarafından kullanıldığı anlaşılacaktır.

Ders kitaplarında elbette Atatürkçülük'ün bir tanımı (veyahut bir tanım denemesi) yapılabilir. Örneğin, şöyle bir metin önerilebilir: "Atatürkçülük, Atatürk'ün liderliğini üstlendiği dönemde (1919-1938) Türkiye'de yaptıkları köklü ve etkilileyici işlere yabancılara verdiği bir isimdir. Atatürk'ün ölümünden sonra da bu isim Türkiye'de benimsenip kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ayrıca Atatürkçülüğü açıklama girişimleri olmuş ve bu bakımdan bir tek değil, birçok tanımı yapılmıştır." Öğretmen kılavuz kitaplarında da buna rağmen farklı tanımların olabileceği vurgulanmalıdır. Atatürk'ün eylemi önce yapıp, teorisini sonradan inşa ettiği belirtilmelidir. Dolayısıyla bunun liberalizm, sosyalizm gibi klasik ideolojilerden farklı yanı olduğunun söylenmesi istenmelidir.

ATATÜRK İLKELERİ (6 İLKE) OLARAK TANIMLANMA ÇABASI

"Atatürkçülük", bazı kitaplarda da, "Atatürk ilkeleri" olarak da sunulan 6 ilke (6 ok) olarak açıklanır. Yani, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik, inkılapçılık... Konu bitiminde yargı cümlesi şudur:

"Yukarıda Atatürkçülüğü oluşturan ilkelerin dayandığı esaslar yer almaktadır. Türk (yazım yanlışına bana ait değil) Cumhuriyeti'ni korumak için bu esasların oluşturduğu ilkelere sahip çıkmamız gerekir. Çünkü, akla

ve fenne dayanan Atatürk ilkeleri, Türk toplumunu çağdaş bir yapıya kavuşturmuştur. Ülkemizi daha ileri seviyelere taşımak için yol göstericimiz ve güç kaynağımız Atatürk ilkeleridir" (Pasifik, 5, 57).

Atatürkçülük, belli ilkelere işaret ediyorsa, iki düşündürücü soru karşımıza çıkar: Niçin bir siyasal partinin (yani Cumhuriyet Halk Fırkası'nın) ilkeleri Atatürkçülük olarak ele alınmıştır. İkinci soru da bu ilkelere arasında mesele niye demokrasi, insan hakları gibi günümüzde hâlâ geçerli modern kavramlar yer almaz. İlk soruda öğretmenin, tarihsel bağlamı (öykülemesi) çocuk için ağır içerikte olsa da o dönem "tek partili" olduğu (yani başkaca siyasi parti olmadığı) vurgusu yapması öğrenciyi tatmin eden bir cevap olabilecektir. Ancak ikinci soru felsefi derinlik isteyen bir izahı zorunlu kılar ki işte bu yetişkinlerin bile altından kalkamadığı/kalkamayacağı zor bir iştir. Bunlardan cumhuriyetçilik ve laiklik haricinde diğerlerinin çeşitli veçhelerle tartışılabilirliğini biliyoruz. Nihayetinde, Atatürkçülük'ün 6 ilke olarak sunulması, çocuk için karmaşık olması dolayısıyla yukarıdaki önerilen (veya başkaca önerilebilecek) tanımı benimsemek yeğlenmelidir.

Atatürk'ün Hayatının Salt Kronolojik Bilgilerle Anlatılması

Ders kitaplarındaki yıllardır değişmeyen klasik Atatürk anlatımlarının, insan unsurunu ihmal ettiği, kuru ve yavan olduğunda çok kişi birleşir. Biçimlenmiş "resmi anlatı"nın sürdürülmesi, çoğu politik çeşitli sebeplerle bunun dışına çıkılmasından çekildiği izlenimi vermektedir. Fakat buna politik değil, özellikle pedagojik nedenlerle itiraz etmek gerekir. Çünkü Atatürk, bu anlatımlarla çocuklar için somut bir kişi olarak anlaşıl(m)ıyor, Burada çocuğun Atatürk'ü nasıl anlayabileceğine odaklanmayan, onların seviyesine inemeyen bir yetişkin tavrını sezinlemek mümkündür.

Örneğin, 4. sınıf kitabında, Atatürk'ün hayatı 10 yaşında bir çocuk için uzun bir diyalog üzerinden anlatılıyor (Gi-

zem, 4, 55). İki sayfalık anlatıda tam 18 adet gün/ay/yılı tarih geçiyor, hatta bu ezberlensin istendiği için kronoloji tablosu bile sorularla veriliyor (s.57). Tabii başkaca sorunlu unsurlar da var:

• "Eski" kelimeler: kongre, tamim, rüştiye, idadi.

• Militer kavramlar; mareşal, kurmaylık, subay, yüzbaşı.

• Günümüzdeki yerleri belirtmeyenler Selanik, Trablusgarb, Derne, Tobruk, Anafartalar...

Yukarıdakiler gibi, açıklanması gereken ve dolayısıyla öğretmeni "otorite" yapan bir yığın bilgiler de yer alıyor:

• "Yeni yöntemlerle öğrenim yapan Şemsi Efendi Okulu" (yeni yöntem denilen nedir?)

• "Babası gümrük muhafaza memuru, annesi (...) bir Türk kadınıydı" (babası için meslek belirtilirken, annesi için neden ev hanımı denilmemiştir?)

• "Gizlice Trablusgarb'a gitti" (Hayal dünyası 'ajanlık' öyküleriyle kurgulu bir çocuk için neden gizlice gitmiştir; belirtilmemiştir.)

• "Temsil Heyeti üyeleri ile Ankara'ya geldi" (Temsil Heyeti nedir veya kimlerden oluşur? Üstelik söz konusu metinde bundan bahsedilmemiştir.)

• "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri" (Yön karmaşası izah edilmemiştir.)

ilköğretim 5.
Başarı, s. 151.

• "Düşmanın yurttan temizlenmesi" (Düşmanlığı pekiştiren bir dil neden kullanılmıştır?)

Yapılması gereken, sözünü ettiği-miz dönemdeki ders kitaplarında hikâyelerle bezeli Atatürk'ü daha çok özel hayatıyla anlatmanın tercih edilmesidir. Örneğin çokça eleştirilse de karga kovalayan küçük Mustafa'yı ve matematik öğretmeninin Kemal ismini verdiğini okul sıralarında öğrenenlerin çok sonraları bile bunları unutmadığı bilinen bir olgudur. Bu kapsamda Atatürk anlatılarına dâhil edilmesi gerekenleri şöyle sıralayabiliriz: Annesi Zübeyde Hanım, eşi Latife Hanım, kız kardeşi "Büyük Bayan" Makbule Hanım, manevi çocukları (Afet İnan, Sabiha Gökçen, Ülkü, Rukiye, Nebile vd.), geçirdiği hastalıklar, atlattığı tehlikeler, yaptığı sporlar, çocuk sevgisi, köpeği Foks. Bir devletin kurucusu olarak Atatürk'ü özçiliyle öğrenmek yadigarınacak bir durum değildir. 8. sınıfın dersi olan "Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi"nde ise, önceki yılların sosyal bilgiler dersinde öğrenilenleri bir adım ileri götüren detaylara ve dolayısıyla Atatürk üzerinden siyasi tarihe girilebilir. Örneğin özgün ifadeler ve tarihi terimler bu derste

korunabilir. Ancak lisede de bu der-sin olduğu düşünülürse, kapsam yine öğrencinin düzeyine göre damıtlmış olmalıdır.

Atatürk'e Ait Sözlerin/ Anlatıların ve Görsellerin "İlgisiz" Kullanımı

Sosyal bilgiler kitaplarında Atatürk'le ilgili söz ve görsellerin ilgisiz kullanılması da dikkat çeken diğer bir unsurdur. Bunları iki başlık altında değerlendirebiliriz:

1. Söz veya anlatıların bağsamsız kullanımı
2. Görsellerin yersiz kullanımı

ATATÜRK'ÜN SÖZLERİNİN BAĞSAMSIZ KULLANIMI

Bu noktada, Atatürk'ün sözlerinin neredeyse gelişigüzel (*copy-paste*) sistemiyle bağlamından kopararak, niçin söylendiğine bakmadan yer verildiğini görüyoruz. Bazen de ne yazık ki tamamen boşluk doldurma olarak kullanıldığını fark ediyoruz. Bunu, kitap yazarların özensizliğine ve aceleciliğine bağlamak gerekecek. Bu durumu ortaya koyan temsili ör-

neklerimize geçebiliriz (Bkz. örnek 1-örnek 2):

GÖRSELLERİN YERSİZ KULLANIMI

Ders kitaplarında yerli yerinde kullanılan görsel malzemenin eğitsel açıdan ne kadar etkili olduğu bilinir. Tersi durumda da olumsuz etkilerini tahmin edebiliriz. Örneğin ilkököl 4. sınıf kitabında "Geçmiş Öğreniyorum" ünitesinde M. Kemal'in Zübeyde Hanım'a mektubuna yer veriliyor; görsel olarak da Zübeyde Hanım'ın elini open bir subay fotoğrafı kullanılıyor (Gizem, 4.63). Zübeyde Hanım'ın elini open adam, hele çocuk gözüyle, ilk anda oğlu M. Kemal'i çağırıyor. Oysa gerçekte, o subay M. Kemal değil, onun fotoğrafı subayı Esat Nedim Bey'dir. Eğer kitabın hazırlayıcıları, popüler tarihçi Murat Bardakçı'nın alaycılığıyla şöylecek "lütfe, tenezzül buyurup" Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları'ndan çıkan Cemil Sönmez'e ait "Zübeyde Hanım" kitabının 100. sayfasına bakarlarsa bu fotoğrafın yer aldığını görürler. Buradaki, malum fotoğrafın altında da şu bilgi notu vardır: "Atatürk, kendisi annesini görmeye gidemediği zaman

Örnek 1

7. sınıflarda, 6. ünite olan "Yaşayan Demokrasi"de, kurtulay-divan-meclis kavramları vurgulanarak tarihsel süreçte eski Türklerden bu yana bir çeşit halk egemenliğine önem verildiğini anlatır (çizilir). Bunu takiben mevcut (1982) Anayasası'nın değişmez altı maddesinden söz edilerek, bunlardan birkaçı (*hukuk devleti, sosyal devlet*) örneklerle anlatılır. "Yönetimin Özü" başlıklı sonraki sayfada

ise Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'nin milli egemenliğe dayalı bir yönetime geçtiği bir cümleyle belirtilir. Hemen sonrasında Atatürk'e ait yer verilen üç ayrı söz, birincisi milli egemenlik vurgusu yaparken; diğer ikisi devlet-vatandaş ilişkisine dairdir: "Vergi vermek borçtur"; "Devlet herkesin hakkını ve görevini belirler" (Burada, Cumhurbaşkanlığı'nın resmi internet sitesinin Atatürk özel dosyasındaki videolardan birinde "Türk milleti tab'i en lyaratulış gereği demokratı" (http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ata_ozel/video/) dediği sözlerine yer verilebilirdi. Veya demokrasile ilgili seçkin mekânımızdan söz eden Atatürk sözleri yer alabilirdi). Arkasından gelen soru cümlesinde "Her zaman vatandaşlarla iç içe olmaya özen gösteren Atatürk'ün yukarıdaki sözlerinden yola çıkarak vatandaşların devlete karşı sorumlulukları (hakkları değil) hakkında neler söylersiniz?" diye sorulur. Görevlerin hatırlatıldığı bu sözlerin ne zaman söylendiği belirtilmemiştir (MEB, 7. 147).

Örnek 2

6. sınıflara okutulan kitaptaki ünitenin adı "Elektronik Yüzyıl". Bunun içindeki başlıklardan biri de "Atatürk ve Bilim". Bölüm, giriş cümlesi olmadan doğrudan Atatürk'ün çeşitli zamanlarda sarf ettiği bilime dair dört söz aktararak başlar. Yorumlama yok. Yan sayfada da Atatürk'ün bilime verdiği önemin göstergesi olarak Ankara Üniversitesi "Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi" anlatılır. Felsefi anlamda sosyal bilimlerin bile bilim olduğunun tartışıldığını düşündüğümüzde, sadece bunun örneğini vermek eksik.

Tip, mühendislik, fizik, kimya, matematik, mimarlıktan söz edilebilirdi (Altın, 6. 172-173).

Bazen, Atatürk'e ait söz veya anlatıların tamamen boşluk doldurma olarak kullanıldığı hissini uyandıran aktarmalar vardır. Şu örneğe bakalım:

"Nitelikli İnsan Gücü ve Girişimcilik" başlıklı konu, bir gazeteye haber olmuş başarı öyküsü işleniyor. Söz konusu olayda, Adapazarı'nda beş arkadaşın birlikte 1998'de 1988'de olabilir, alta öyle yazıyor) açtıkları alüminyum filtre atölyesinin giderek büyüyün fabrikalaşma

süreci anlatılıyor. Yan yana iki çerçeve yazı içinde verilmiş şu öykünün bittiği yerin hemen altındaki, boşluklu kısma ise (en alta kalan dizi boşluğuna) nitelikli insan gücünü yetiştiren öğretmenlerin rolünden bahsedilerek Atatürk'ün "öğretmenler yeni nesil sizlerin eseriniz olacaktır" sözü hatırlatılıyor. Hâlbuki yukarıdaki anlatılan bu başarı öyküsünde, dikkatle okunduğunda öğretmenlerin herhangi bir etkisinden söz edilmediği gibi, beş arkadaşın kendi başlarına nasıl işbirliğine gittiklerine yer veriliyor (Altın, 6. 115).

sevdiği Esat Nedim Bey'i elini öpmesi, hatırlarını sorması için gönderirdi". Yine aynı kitapta Atatürk-Ülku fotoğrafı ile Samsun'dan Bahri'nin mektubu yan yana verilmiş (Gizem.4, 62). Ama fotoğraf mektupla doğrudan ilgili değil. Bu durum, fotoğrafın tamamlayıcı fon unsuru olarak değerlendirildiğini düşündürüyor. Dolaylı bir bağlantı kurulabilirse de bu fotoğraf yerleştirilmez değil ama küçük açıklama içeren fotoğraf altı yazı işi çözebilir.

SONUÇ VE TAVSİYELER

Ders kitaplarında yazarlarca Atatürk ve/veya Atatürkçülük'ü ele alışıta iki eğilim dikkati çekiyor. Birincisi ve belki de temel eğilim, ders kitabı hazırlama işlerinin bürokratik götürülmesiyle ilgilidir. Kitapta, belirlenen "yönerge" üzerinden "bu konular geçsin de" tarzında bir üstünkörülük ve yüzeysellik hali öne çıkıyor. Özellikle resmi ideoloji bağlantısından dolayı Atatürkçülük konularında bu çok belli ediliyor. Bu durum, konuların sorusuz, tasasız ele alınmasını daha da önemli bir özümsememisi bilgilerin aktarılmasına yol açıyor. Kısaca sözünü ettiğimiz bölümler, yazanın da usulen/sureta/görünürde altını doldurduğu bölümler halindedir. İster istemez öğretmen ve öğrenciye de benzer algılar geçiyor. Öğretmen de ilişilmez/kafa yorulmaz bu konular etrafında ders kitaplarında yazılanları öğrencilerine belletmeyi işi olarak görüyor. Soru sorma, sorgulama, anlamlandırma, tutarlılık gibi unsurlar atlanıyor, adeta görmeyden geliniyor. Bu noktada sözünü ettiğimiz konuları aktarıktan sonra öğrenciden somut geri dönüş alamadıklarını bilen öğretmenlerin de kendi pratiklerini sorgulamadıkları sonucuna gidilebiliyor. Ne yazık ki, bu bilgilerin öğretildiği ilk anda değil de ileriki

sınıflarda aynı konuların tekrarlarına tekrarlarına sadece bir "ezber" olarak yer ettiğini gösteren asıl pedagojik soruna eğilemiyoruz.

Bilimsel doğru veya gerçeklerden yararlanılmadığı gerçeği, vardığımız diğer genel bir sonuçtur. Ayrıca, sosyal bilgiler eğitiminde bu çerçevede

ikinci tavsiye ise şudur; Atatürk'le ilgili verilmesi düşünülen bilgiler öğrencinin yaşının imkân verdiği kavrama seviyesi ve dil yeteneğine uygun olmalı, anlama kapasitesine kolaylaştıran mantık örgüsü ile verilmelidir. Bu bakımdan bilgilerin bilimsel bilgi ile temellendirilmiş ve sınırlanmış olmasına dikkat edilmelidir.

Yapılması gereken, sözünü ettiğimiz dönemdeki ders kitaplarında hikâyelerle bezeli Atatürk'ü daha çok özel hayatıyla anlatmanın tercih edilmesidir. Örneğin çokça eleştirilse de karga kovalayan küçük Mustafa'yı ve matematik öğretmenin Kemal ismini verdiğini okul sıralarında öğrenenlerin çok sonraları bile bunları unutmadığı bilinen bir olgudur.

özellikle tarih, felsefe, siyaset bilimi disiplininden yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Özellikle, son dönem bilimsel sonuçların ders kitaplarına yansıtılmadığı da fark edilmektedir.

Bu noktada, tavsiye niteliğinde iki yaklaşım gerekçesi ile birlikte şöyle dikkatlere sunulabilir. Birincisi, özellikle sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk'le ilgili konuların geçtiği yerlerde, Atatürk'ün lider, kurucu ve asker vasıflarının yanı sıra onun politikacı olduğunun altı çizilmeli ve politikanın özü itibariyle pragmatik karar ve dinamik bir eylem içerdiği, dolayısıyla belirlenen amaç/hedef için bazen değişiklikler gösterebildiği belirtilmelidir. Dolayısıyla ders kitaplarında Atatürkçülüğün, araştırmaya konu olmayacak veya kapalı bir düşünceyi ima edebilecek, hiçbir vakit değişmeyen, mutlakçı düşünce ve ilkeler olduğu gibi ifadelerden kaçınılmalıdır.

Esat Nedim Bey, Zübeyde Hanım'ın elini öpüyor.

Bu bakımdan. Atatürk'le ilgili bölümlerin yaş gruplarında en iyi nasıl anlaşıldığına dair çalışmalar yapılmalı ve bu konudaki alternatifler -bizim yukarıda yaptığımız gibi- değerlendirilmelidir.

DOÇ. DR. SÜLEYMAN İNAN
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ,
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ
ÖĞRETİM ÜYESİ

TARANAN KİTAPLAR

Kılıksız, Enver Aydın (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı, Ankara: Güzem Yayıncılık (Tuna Matbaacılık).
Tüysüz, Sami (2000). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı, Ankara: Okay Yayıncılık.
Koyuncu Kayı, Miyase, vd. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı, Ankara: MEB Yayınları.

Çetin, Ayşe, vd. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, İstanbul: Başarı Yayıncılık.
Başol, Samettin, vd. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, Ankara: MEB Yayınları.
Gülkan, Murat Gürkan, vd. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, Ankara: Koza.
Altun, Adnan, vd. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı, İstanbul: Altın Kitaplar.

(Kıymışın) (2000). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı, Ankara: MEB Yayınları, 2001.
Polat, Mecit Münin, vd. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı, Ankara: MEB Yayınları.
Arslan, Mehmet Metin (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı, Ankara: Anıtepe Yayınları.
Tahir Ersoy, 5. Pasiflik. 2012 Ankara, Sosyal Bilgiler, 1 Kitap

SİVASLI BİR ÇOCUĞUN FERYADI:

ÇİFT CİNSİYETLİ MEHMED HATİCE'NİN DİLEKÇESİ

İBRAHİM YILMAZÇELİK

Eski dilde bazı tıp kitaplarının, çift cinsiyetli kişileri tek cinsiyete çevirmek için yapılan ameliyatlara yer verdiği bilinmektedir. Yine de bu konudaki kaynakların son derece kısıtlı olduğu; az rastlanan bir olgu olduğu için konuyla ilgili örnekleri bulmanın da son derece zor olduğu söylenebilir. Hele devletin bu türden çift cinsiyetli kişilere karşı tutumunu gösteren belgeler daha da azdır. Bu yazıda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve okuyucuya sunulan belgeler bu konudaki dağarcığımıza az da olsa bir katkıda bulunmaktadır.

Genel olarak insanlar erkek ya da kadın cinsinin fiziksel özellikleriyle dünyaya gelirler. Bununla birlikte az da olsa rastlanan bir durum daha vardır ki bu da "hermafroditizm" olarak bilinen çift cinsiyetlik durumudur. Bu yazıda çift cinsiyetli bir çocuğun geçim sıkıntısı nedeniyle devlete yaptığı bir başvuru ele alınacaktır. Konuya girmeden önce terminolojiyle ilgili bazı bilgilerin verilmesi yararlı olacaktır.

ÇİFT CİNSİYETLİLİKLE İLGİLİ TERMINOLOJİ VE İSLAM HÜKÜMLERİ

Çift cinsiyetliliği ifade etmek için çoğunlukla kullanılan "hermafrodit" terimi Hermes ve Afrodit'in isimlerinden türetilmiştir. Ender rastlanan bu çift cinsiyetlilik durumundaki kişiler hem erkek hem de dişi cinsiyet organlarına sahiptir. Tıbbi açıdan bakıldığında kromozom yapısının bütün örneklerde aynı olmadığı, farklılık gösterdiği görülmektedir -ki bu durum, hermafroditlerin kendi aralarında sınıflandırılmasına olanak vermektedir-. Psikoseksüel yapı ise tahmin edilebileceği üzere toplumsal olarak şekillenmektedir.

Kur'an'da hermafroditlikle ilgili ifadeler bulunmamaktadır; ancak bazı din âlimleri bu olguya karşılaştıklarında hüküm vermek durumunda kalmış ve genel olarak çift cinsiyetli kişileri "hünsâ" olarak adlandırmışlardır. Erkek mi kadın mı olduğu belli olmayan, her iki cinsin de özelliklerini taşıyan, yani hem erkeklik hem de dişilik organları taşıyan "hünsâ", doğal olarak hukuki zorluklar da ortaya çıkarmıştır. Âlimler bu hukuki zorlukların üstesinden gelmek üzere iki cinsten birine dâhil etmenin bir yolunu aramıştır. Mirastan zinaya (ve karşı cinsle her türden ilişkisine), sünneti kimin yapacağından cenazesini kimin yıkayacağına varana kadar erkek ve kadını ayıran her tür hüküm, bu konuda verilecek karara bağlıdır. Çözüm olarak -ki bu çözüm bir hadise dayandırılmaktadır- hünsâ'nın idrarını hangi organıyla yaptığı bu konuda belirleyici bir kriter olarak görülüp ona göre hüküm verilmesi yoluna gidilmişse de bu konuda da belirsizliğin olduğu örnekler başka kriterlere bakmayı gerektirmiştir.

Belirli bir cinsiyet özelliğinin baskın olduğu kabul edilip diğer organlar "fazlalık" olarak kabul edildiğinde

"hüsnâ'nın erkek veya kadın olduğu söylenilebileceği için bu tür çift cinsiyetlilik durumları "gayri müşkil" olarak adlandırılmıştır; bu durumda doğaldır ki, kadınsa kadınlara dair hükümler, erkekse erkeklerle dair hükümler uygulanacaktır. Ancak örneğin her iki organından da idrar gelen hermafrodit "hüsnâ-i müşkil"dir ve terminolojideki bu ifade, bir bakıma çözümsüz bir durumun ifadesidir. Hukukî açıdan bakıldığında gerçek hüsnâ aslında bu "hüsnâ-i müşkil" olmalıdır. "Müşkil" durumu ortadan kaldırmak için İslam âlimleri 'idrarın "ilk önce" hangi organdan geldiği" veya "hangi organdan "daha güçlü" geldiği" gibi alt kriterlere de bakmışlardır. Tahmin edilebileceği gibi bunun da çözüm olmadığı ve iki alt kriterin birbiriyle çeliştiği durumlar da vardır. Bu nedenle, örneğin Ebu Hanîfe gibi âlimler başka kriterleri (idrarın "ilk" geldiği ya da daha "güçlü" geldiği organın tespit edilmesinden) daha çok önemsemektedir. Diğer kriterleri ön plana çıkaran bu yaklaşım göre karmaşıklık, ergenliğe kadardır; ergenlikte erkeklik âleti harekete geçiyorsa, erkek gibi cinsel ilişkiye giriyorsa, sakalı bıyığı çıkıyorsa, erkek; yok eğer göğüsleri büyüyor ve âdet görüyorsa, kadın gibi cinsel ilişkiye giriyorsa veya hamile kalıyorsa, kadın olarak kabul edilmesi gerekecektir. Ancak bunların yine de bir arada görülmesi durumunda "hüsnâ-i müşkil" -doğaldır ki- yine "hüsnâ-i müşkil" olarak kalacaktır.

Çözülenemeyen bu durumda artık kişinin "ikrar" (yani kendini nasıl gördüğü), ailesinin ya da çevresinin görüşü gibi özel seçimler önem kazanacaktır. Ancak kişi erkek ya da kadın olduğunu seçerken bundan maddi olarak bir fayda (miras ya da mehr) elde etme peşine düşebilir. Bu nedenle özel seçimlere de şüpheyle yaklaşmış, çeşitli hukuk ekolleri bu şüpheye dayanarak farklı yaklaşımlar geliştirmiş, dahası hukukun (ceza, şahsi hukuk, idare vb.) farklı dalları için farklı çözümler üretmeye çalışmıştır.

Eski dilde bazı tıp kitaplarının, hermafrodit (çift cinsiyetli) kişileri tek

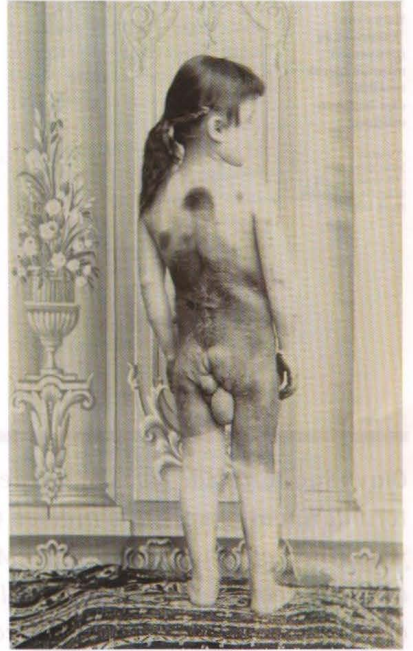
cinsiyete çevirmek için yapılan ameliyatlara yer verdiği bilinmektedir. Yine de bu konudaki kaynakların son derece kısıtlı olduğu; az rastlanan bir olgu olduğu için konuyla ilgili örnekleri bulmanın da son derece zor olduğu söylenebilir. Hele devletin bu türden çift cinsiyetli kişilere karşı tutumunu gösteren belgeler daha da azdır. Bu yazıda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve okuyucuya sunulan belgeler bu konudaki dağarcığımıza az da olsa bir katkıda bulunmaktadır.

MEHMET HATİCE'NİN BAŞVURUSU

Olay 1899 tarihinde Sivas'ta geçmektedir. Jandarma çavuşlarından Yusuf Çavuş'un torunlarından olup, Sivas'ın Hoca Çavuş Mahallesi'nde oturan ve altı-yedi yaşlarında olduğu tahmin edilen Mehmed Hatice adlı çocuk, çift cinsiyetli olarak dünyaya gelmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere doğduğunda erkek mi, kadın mı olduğuna karar verilememiş, böylece hem erkek hem de kadın ismi konulmuştur. Mehmed Hatice çift cinsiyetli olmasının yanı sıra vücudunda başka bazı anormallikler de barındırmaktaydı. Şöyle ki, vücudunda "camus kılı"na benzeyen kıllar çıkmakta ve çok kısa bir zamanda yayılmaktaydı. Buna ilave olarak vücudunda çok sayıda siyah ben bulunmaktaydı.

Osmanlı belgelerinde "garibe-i hilkat" olarak geçen Mehmed Hatice'nin bir diğer talışızlığı de yoksulluğuydu ve onu aslında belgelere konu eden de buydu. Mehmed Hatice'nin geçim sıkıntısı vardı. Amcasının yanında kalıyordu, ama onun da durumu iyi değildi, denildiğine göre kendini geçindirmekten acıdı. Bu nedenle Mehmed Hatice, Sivas valiliğine bir dilekçe vererek kendi durumunu anlatmış (kendisinin yazmadığı tahmin edilebilirse de dilekçe kendisinin ağzından yazılmıştı) ve kendisine maas bağlanmasını talep etmişti.

Mehmed Hatice'nin dilekçesine ve buna verilen cevaba geçmeden önce belgeler arasında yer alan ve eşsiz bir olanak sunan fotoğrafların gü-

nümüz tıbbının gözüyle değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Fotoğraflar üzerinden yapılan tıbbi değerlendirmeye göre Mehmed Hatice'nin

"gövde bölümünde önden göbek altından başlayıp diz kapaklarına kadar uzanan, arkadan kürek kemiği hizasından başlayıp diz bölgesine kadar uzanan kıllı, koyu renkte nevüsü (gündelik dilde "ben") gözlemlemek mümkündür. Bütün halinde bu büyük bölgenin dışında vücudun değişik yerlerinde dağınık benler de görülmektedir. Arkada anal bölgeye yakın alanda ve kuyruksokumu bölgesinde belirgin nodüler (yumru benzeri) bir oluşum bulunmaktadır; bacak arasındaki bu kitlenin kuyruksokumuyla ilgili bir kitle mi, yoksa oldukça büyümiş bir nodül mü olduğu tam olarak belirgin değildir. Önden genital bölge kısmında cinsiyet belirsizliği görülebilmektedir."

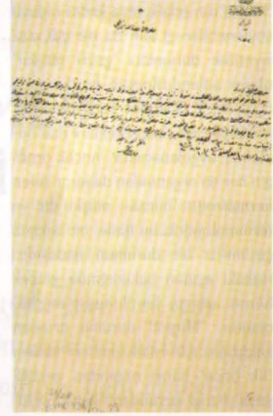
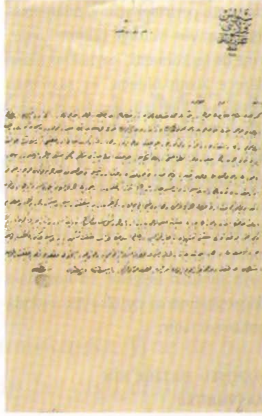
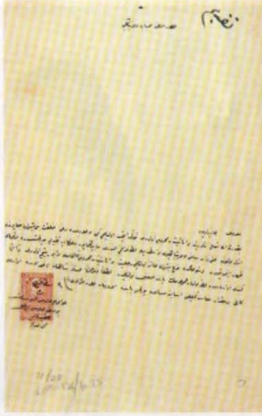
Mehmed Hatice için fotoğraflardan yola çıkarak bir tıbbi teşhis koymak gerekirse, günümüzdeki bir hastane ortamında bu vaka, benler ve kıllarla ilgili olarak muhtemelen "konjenital

Mehmed Hatice çift cinsiyetli olmasının yanı sıra vücudunda başka bazı anormallikler de barındırmaktaydı. Şöyle ki, vücudunda "camus kılı"na benzeyen kıllar çıkmakta ve çok kısa bir zamanda yayılmaktaydı. Buna ilave olarak vücudunda çok sayıda siyah ben bulunmaktaydı.

Arkada anal bölgeye yakın alanda ve kuyruksokumu bölgesinde belirgin nodüler bir oluşum bulunmaktadır; bacak arasındaki bu kitlenin kuyruksokumuyla ilgili bir kitle mi, yoksa oldukça büyülmüş bir nodül mü olduğu tam olarak belirgin değildir (yan sayfa).

Mehmed
Hatice'nin
"Zükürîyet ve
inâsiyetden
mahrûm olarak
tevellüd..."
diye başlayan
dilekçesi.

Pl 9 Şubat 1314 (21
Şubat 1899), BOA
İML (İrade Mahiyet),
Dosya No : 31, Gömlek
No:28, Belge No: 3

Olay 1899 tarihinde Sivas'ta geçmektedir. Jandarma çavuşlarından Yusuf Çavuş'un torunlarından olup, Sivas'ın Hoca Çavuş Mahallesi'nde oturan ve altı-yedi yaşlarında olduğu tahmin edilen Mehmed Hatice adlı çocuk, çift cinsiyetli olarak dünyaya gelmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere doğduğunda erkek mi, kadın mı olduğuna karar verilememiş, böylece hem erkek hem de kadın ismi konulmuştur.

Sivas Valisi,
Mehmed
Hatice'nin 21
Şubat 1899
tarihli dilekçesi
üzerine 3 Mart
1899 tarihinde
Mehmed
Hatice'nin de
dilekçesini
ekleyerek
konuyu Dahiliye
Nezaretine arz
etmiştir.

BOA, İML, Dosya No
31, Gömlek No:28,
Belge No: 4

Sivas Valisinin
arzu, Dahiliye
Nezareti
tarafından
işleme
konulmuştur.
Dahiliye Nazırı
İmzasıyla 22
Mart 1899
tarihinde
Sadrazamlık
Makamına arz
edilmiştir.

BOA, İML, Dosya No
31, Gömlek No:28,
Belge No: 5

dev kılı melanositiknevüs" olarak
adlandırılacaktır. Cinsiyet açısından
bakıldığında ise "erkek tipi paödo-
hermaproditizm" olarak değeri-
lendirilebilir.¹

Yeniden Mehmed Hatice'nin başvuru-
suna dönecek olursak, kendisinin
yazdığı (ya da kendisine yazdırılan)
dilekçenin dili, belgeli olduğu gibi
aktarmaya değer görünmektedir.
Aynı şekilde Sivas'ın Hoca Ali Çavuş
Mahallesi'nden Babalı'ye bu dilekçe
yoluyla uzanan bürokratlar zinciri-
nin çift cinsiyetliliği ifade ve aktar-
ma tarzları da son derece ilginçtir.
Aşağıda Mehmed Hatice'nin başvuru-
sıyla ilgili belgeler, başvuru sahibi
olarak görülen çocuğun (veya ona
akıl veren çevresinin) ve başvuru
alınan ve değerlendirilen aradaki
bürokratların kullandığı dile sadık
kalmaya çalışarak sadeleştirilme-
ye çalışmış, kimi yerlerde tekrar-
lardan kaçınmak üzere kısaltılarak
aktarılmıştır:²

1. Mehmed Hatice'nin Ağzından Sivas
Valisi'ne Yazılmış Dilekçe

"Erillik ve dişilikten yoksun olarak
doğmuş olduğum gibi vücudum-
da da insanoglundan farklı eserler
bulunup, hatta daha önce valilikçe
fotoğraflarını çekilerek Mabeyn-i
Hümayun'a takdim edilmişse de bun-
dan bir sonuç çıkmadığından ve in-
san türünün sahip olduğu erkeklik ve
dişilikten yoksun kalmamın yanında
ayrıca bir yetim olmam nedeniyle
kendini geçimini dahi sağlayamayan
amcamın yanına sığınmış olduğum-
dan; lütfen merhamet göstererek
padişah sadakası olarak bana ye-
tecek bir maaş bağlanması için izin
verilmesi..." (Belge No:3)

2. Sivas Vilayetinden Dahiliye
Nezaretine

"Altı-yedi yaşlarında olduğu tah-
min edilen bu çocuk Sivas'da Hoca
Ali Çavuş Mahallesi ahalisinden ve
Jandarma Çavuşlarından müteveffa
Yusuf Çavuş'un soyundan olup si-
maca güzel ve yakışıklı olduğu gibi
zeka ve istida açısından yaşitlarına
üstün görünmektedir. Çocuğun sağ
önünden ve sol arkasından çıkan iki

husvesi (yumurtası) arasında erkek-
lik organı yerine idrar yapmak için
küçük bir açıklık bulunmasından
ötürü hüsnâ olduğu anlaşıyor. Ha-
yatı fonksiyonları düzgün ve sağlıklı
yerinde olmakla birlikte vücudunun
birçok yerinde camus kıllarına ta-
mamen benzeyen tüyler bulunmak-
ta ve belinin ortasıyla traş mahal-
lerinde kıllar her yirmi günde serçe
parmağı kadar uzamakta ve ...alın-
sa bile kısa bir zamanda tekrar artmak-
ta. Vücudunun her tarafında tüy-
lü ve tüysüz, ırıl ufaklı siyah benler
olduğu gibi belinin arka tarafında
her iki tarafa ırıl, kıllı iki büyük ur
görülmetedir. Baba şefkatinden
ve babası tarafından geçindirilmiş
mutluluğundan mahrum kalan bu
masum, ömrünü devlet hizmetinde
tamamlayan babasının maasınını mi-
rasçısı olmak için hilafet makamına
yakarısını dile getirmektedir. Gerçi
bu tür 'zevârik-i mahlukat'ın geçimi
teşhirle sağlansa da İslam âleminde
'garaib-i hilka' teşhir yerine takdis
vesilesi olarak görüldüğünden...
bu dilekçeyi yazmaya cüret ettim."
(Belge No: 4)

3. Dâhiliye-Sadaret-Padişah... ve Mehmed Hatice'ye Maaş

"Garabet-i hilkat olması ve fakirliği nedeniyle cidden merhamete muhtaç olan şu masumun "muhtâcin teribatı"ndan uygun bir miktarda maaş tahsis edilmesi" (Dâhiliye Nazırı, Belge No: 5)

Bu yazışmaları takiben sadrazamın kaleme aldığı ve "hünsâ olarak ve suret-i acibede" doğmuş olan Mehmed Hatice'ye maaş verilmesini öneren tezkire (Belge no: 6) padişahça onaylanmış, böylece kısa denebilecek iki aylık bir süre içinde kendisine muhtaçlara ayrılan fondan 100 kuruş maaş bağlanmıştı.

Elbette hiç ortaya çıkmamış olanların yanı sıra, Mehmed Hatice'nin dışında "hünsâ" olan ve bir şekilde hayatları Osmanlı belgelerine yansımış olan başka çift cinsiyetliler de vardır. Elimizde sadece henüz yaşı da çok küçük olan ve çevresinin girişimisi dilekçe yazdırılıp devlet görevlilerinin de "cidden merhamete muhtaç"

olduğuna ikna olmasıyla bir maaşa kavuşan Mehmed Hatice adında bir çocuğun hikâyesi var. Erişkin olan çift cinsiyetliler de bu merhamete mazhar oluyorlar mı, onun da ötesinde bunun için başvuran var mı, gündelik hayatta nasıl karşılanıyorlar, hukuki sorunların çözülmesinde bir tek-biçimlilik var mı, örneğin askere alma sırasında nasıl karşılanıyorlar, bu soruların ve daha üretilebilecek çok sayıda sorunun yanıtını bilmiyoruz. Muhtemelen bu konuda genellemeler yapacak kadar örneğe ulaşmak da mümkün olamayacak.

Ancak öyle görünüyor ki Mehmed Hatice olayı sadece çift cinsiyetlilikle ilgili değil. Mehmed Hatice çift cinsiyetli olmanın ötesinde bir "garabet-i hilkat" olarak daha geniş bir çerçevenin içinde görülüyor. Bu çerçeve doğuştan çeşitli uzuvları eksik ya da fazla olan ya da herhangi bir şekilde fiziksel olarak normalin dışında olup toplumda bildik yollardan geçimini sağlayamayacak durumda olanları içeriyor. Bu belgedeki bazı değinmeler iki gerçekliği işaret ediyor:

bunlardan bir tanesi İslamiyet'in yaklaşımı, diğeri ise geçim sıkıntısı nedeniyle fiilen yaşanan durum. Özetle, bir yanda İslamiyet'in genel yaklaşımına dayanarak ve merhamet duygularıyla hareket geçilerek maaş bağlanan Mehmed Hatice gibi bir örnek dururken, diğer yanda aynı derecede şanslı olmayanlar olduğu anlaşıyor: Öyle görünüyor ki bu ikinci grup, ailelerinden gelen bir geçim imkânları yoksa çoğu zaman fiziksel farklılıklarını, doğuştan gelen kusurlarını, onları sıradan birer birey hayatı yaşamaktan alıkoyan özelliklerini sergilemek suretiyle sadaka toplamakta ve bu şekilde geçinmektedir.

PROF. DR. İBRAHİM YILMAZCELİK
FIRAT ÜNİVERSİTESİ, İNSANI VE SOSYAL
BİLİMLER FAKÜLTESİ, TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1. Bu olguyu fotoğraflar üzerinden değerlendiren Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yazar Doğan'a teşekkürlerimi sunarım.
2. Paragraf sonlarına verilen belge numaraları aynı dosya içerisinde yer alan belgeleri ifade etmemektedir.
3. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), I. ML (İrade Mâlîye), Dosya No: 31, Gömlek No:28

"Bu son mektubunda bahsettiğim 'haklı' olup olmamak meselesine gelince, ben meseleyi böyle telakki etmedim ve etmiyorum. 'Hak' noktalarına göre değişir. Ve sizinle benim aramdaki asıl mesele de bu noktaların farkıydı. Siz daima benim burada kalıp kalmamam, benim keyfi irademe tabiymiş gibi hareket ettiniz. Ben ise vaziyette benim irademden haric mecburiyetler, vazifeler gördüm. Mademki burada Amerikalıların verdiği para ile okuyordum, üzerime aldığım işi yarım bırakıp dönemezdim. Bir de ortada mesleki mecburiyet vardı. Ben buradaki okumama sadece bir "mektep tahsili" diye bakmıyorum. Ben tahsil ettiğim sahayı kendime meslek, hayat, iş olarak kabul ettim. Nasıl bir erkeğin kendi mesleğinde bir işler görmek istemesi tabii görülüyorsa, benim de meslek aşkım ve gayelerim tabii görülmelidir. Ben bir süs, gösteriş olsun diye okumuyorum. Döndükten sonra da diplomayı duvara asıp artık çalışmak bitti diye oturmayacağım. Bilakis çalışmak devresi asıl o zaman başlayacak. Benim para, mevki hususunda ihtiraslarım yok; fakat kendi mesleğimde bir iş görmek, kendi sahamda memlekete hizmet, hayatıma istikamet veren bir hedef."

Behice Boran, 9 Ağustos 1938,
Ann Arbor.

YUNANİSTAN'DA ESKİ VE YENİ İSLAM

ELÇİN MACAR

Konstantinos Tsitselikis'in Old and New Islam in Greece-From Historical Minorities to Immigrant Newcomers adlı çalışması 2012'de yayımlandı. Çalışmanın temel argümanı, kendi hukuk düzenine ve Avrupa/ uluslararası insan hakları standartlarına aykırı olsa da, Yunanistan'da İslam açısından sui generis bir hukuk geleneği oluştuğu ve geliştiği. Kitap bu çerçeveyi ve uygulamayı tarihsel bağlamda ortaya koyuyor, bunun evrimini inceliyor. Çoğulculuk, eşitlik, insan ve azınlık hakları, AİHM kriterleri çalışmanın temel perspektifini yansıtıyor. Yunan hukukunun sosyal gerçekliğin gerisinde kalmasının yarattığı sorunlara da dikkat çekiyor.

Hukukçu olan Doç. Dr. Kostas Tsitselikis, Makedonya Üniversitesi, Balkan, Doğu ve Slav Çalışmaları Bölümü'nde akademisyendir. Yunanistan'ın azınlık politikası ve özellikle Batı Trakya'daki Türk azınlığın hukuki durumu üzerine çok sayıda makalesi ve derlemesi bulunmaktadır. Aynı zamanda, The Minority Groups Research Centre'in (KEMO) önde gelen araştırmacılarındandır.

Yazarın bu çalışmasını, Yunanistan'daki Müslümanların haklarına hukuki açıdan yaklaşan en kapsamlı çalışma olarak nitelemek abartma olmaz. Kitabın geniş kaynakçasının yanı sıra zengin arşiv taraması da dikkat çekiyor. Yazar, Yunan Dışişleri, Batı Trakya Müftülük Arşivleri, Genel Devlet Arşivi'nin çeşitli şehirlerdeki şubelerinin yanında pek çok başka arşivi de kullanmış. Kitabın başında Yanya'daki Devlet Arşivleri müdürünce kösteklendiğine de değinmiş. Bu tür "milli meseleler"de, Türkiye ile Yunanistan bürokrasisinin

hâlâ ortak tavırları mevcut. Belgeleri Kavala Devlet Arşivi'nde bulunan ve kopyaları 'istenmeyen ellere' geçen, Türkiye'de geçmişte var olan Azınlıklar Tali Komisyonu'nun muadili olan Trakya Eşgüdüm Komitesi'nin Arşivi, Atina'nın emriyle araştırmacılara kapatılmış ve Atina'ya taşınmış. Yanya'daki müdür de bu konuda dikkatli olması için özellikle uyarılmış olmalı.

Kitap dört kısımdan ve bu kısımların içine dağılmış 17 bölümden oluşuyor. İlk kısım, tarihsel olarak Yunanistan'ın azınlıklar konusundaki ulusal hukukunun ve uluslararası zorunluluklarının evrimini inceliyor. Burada bugünkü hukuki düzenlemeleri anlayabilmek için, tarihsel sürecin kilit bir rolü olduğu vurgulanıyor. Osmanlı idaresinin hukuki mirası ve Aydınlanma ilkeleri Yunan Devleti'nin 1829-1830'dan itibaren hukuki ve siyasi modelini belirleyip, etno-dinsel ötekileri yönetmenin çerçevesini oluşturuyor. Yazarın al-

tını çizdiği gibi, özerk Girit yönetimi, 13 yılda sona erse de, Venizelos'un da katkısıyla, Müslümanların bir Hristiyan devlet içinde hukuki korunması açısından ilginç bir anayasal model oluşturuyor.

İkinci kısım Müslüman kimliklerin oluşumunda siyaset-hukuk ilişkisine odaklanıyor. Genel insan hakları, Yunanistan'daki Müslümanlara özel azınlık hakları sergileniyor. Lozan'a odaklanan yazar, Lozan'ın Yunanistan'da Müslüman cemaatlerin tüzel kişilikler olarak şekillenmesinde köşe taşı olduğunu belirtiyor. Yasalarda açıkça görünmese de, yasama ve yargının etnik mühendislik rolüne dikkat çekiyor. Yunanistan'ın, akraba devlet (Türkiye) ve Yunanistan'daki Müslüman göçmenlerin geldiği devletlerle siyasi çatışmalarını ele alıyor. Burada, Yunan hukukunda İslam, tüzel kişilik olarak Müslüman azınlık, göçmen Müslümanlar, vatandaşlık hukuku gibi başlıklar da mevcut.

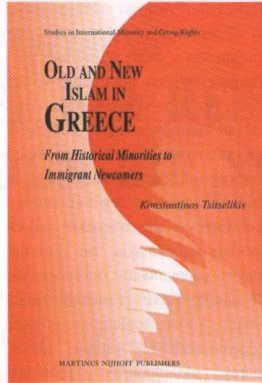
Üçüncü kısım Müslümanların bireysel haklarına, grup aidiyetlerine, kendini adlandırma hakkına, medyanın rolüne değinir. Siyasî temsil, örgütlenme hakkı, cami ve mezarlık sorunları, ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı bu kısımdaki çeşitli başlıkları oluşturuyor.

Dördüncü kısım, Osmanlı mirası "millet" anlayışına, müftülük ve vakıflar gibi tevarüs edilen kurumlara, müftünün şahıs hukuku çerçevesindeki şeriat yetkisi ve uygulamalarına, bunun devletle paralel bir hukukî sistem yaratmasına değinir. Yazar bu durumun Avrupalılık açısından bir anakronizm yarattığını özellikle vurguluyor. Dil ve eğitim hakları da bu kısımda ele alınmış.

Yazar, Türk kaynaklarını da kullanıyor ve Türk tezlerine hâkim olduğunu belli ediyor, üstelik Yunan tezlerini merkeze almayarak Yunan araştırmacıların çoğundan ayrılıyor. Ayrıca gerek Türk gerekse Yunan araştırmacılar tarafından ortaya konulan malzemenin çoğunun, ulusal ideolojilerin tamamlayıcısı olarak ele alındığını vurguluyor.

Tstiseliklik hukukçu olduğu için, hukukî metinlere hâkim, konuya vatandaşlık penceresinden yaklaşıyor. Yunanistan'da bugüne kadar pek ilgi görmemiş olan 12 Ada Türkleri de kitapta değinilen konular arasında. Vakıflar, Çamlar (Epir'deki Müslüman Arnavutlar), Trakya, müftülük sorunu ve şer'i uygulama, mübadele, dil ve eğitim hakkı, siyasî temsil, örgütlenme hakkı, cami-mezarlık sorunları önemli başlıklar olarak sayılabilir. Yazar, vatandaşlık ile cemaat arasında sıkışmış olan Müslümanlar arasında, Lozan'ın "dar" yorumlanmasının cemaatçılığı yeniden ürettiğine dikkat çekiyor.

Çalışmanın temel argümanı, bu ülkenin kendi hukuk düzenine ve Avrupa/uluslararası insan hakları standartlarına aykırı olsa da, Yunanistan'da İslam açısından *suigeneris* bir hukuk geleneği oluştuğu ve geliştiği. Kitap bu çerçeveyi ve uygulamayı tarihsel bağlamda ortaya koyuyor, bunun ev-

rimini inceliyor. Çoğulculuk, eşitlik, insan ve azınlık hakları, AIHM kriterleri çalışmanın temel perspektifini yansıtıyor. Yunan hukukunun sosyal gerçekliğin gerisinde kalmasının yarattığı sorunlara da dikkat çekiyor.

Yazar, mübadele öncesi Yunanistan Müslümanları üzerine yapılmış çalışmaların azlığına dikkat çekiyor. Rıgas Feraios'un 1797 tarihli anayasası taslağında, "Hristiyanlar ve Türkler", Yunan vatandaşlığında tam bir eşitliğe sahip olabilirlerken, 1821 Devrimi döneminde oluşan hukukî yapı, sadece Hristiyanların Yunan vatandaşlığına cevaz veriyordu. 1830 ve 1881'deki protokollerle, büyük devletler, azınlığın din ve eğitimi açısından idarî yapılarını koruma altına almaya çalıştılar. 1913 Atina Antlaşması ile Müslümanlar açısından hukukî rejim kesinleşti. Hukukî eşitlik, dinsel özgürlük, dinsel özerklik ve dini hiyerarşinin tanınması kararlaştırıldı. Bunu "Yunan Sevrî" ve Lozan Antlaşması izledi. Kalacak olanlara "güvenli" ama izole bir alan ayrıldı.

Hemen hemen Osmanlı geçmişine ve halen Müslüman nüfusa sahip tüm Balkan devletleri tarafından modernite öncesi Osmanlı "millet" sistemi tevarüs edildi. "Birinci sınıf" Osmanlı vatandaşları, kendilerini Yunanistan vatandaşı ve bir ulusun içinde "azınlık" olarak buldular. Böylece din, Osmanlı'da idarî bir kriterken siyasî bir kriter ve etnisite göstergesine dönüştü. Azınlığın hukukî pozisyonu,

bir yandan vatandaşlık bir yandan da cemaatçılığı (cemaat eğitimi, cemaat mülkleri, dini kaza yetkisi vb.) içermeye başladı. Hibrid bir neo-millet sentezi oluştu. Neo-millet çerçevesi azınlığın ideolojik ve etnik gerçekliklerini yok sayıyordu. Bu ikili yapı, onu vatandaş olduğu devletin (Yunanistan) ve akraba devletin (Türkiye) manipülasyonlarına açık hale getirdi. Aslında kendi planları gereği azınlığın bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen bu manipülasyonlar, 20. yüzyıl boyunca cemaati İslamcılar-Kemalistler, milliyetçiler - ılımlılar, Yunan yanlıları - Türk yanlıları gibi adlandırmalarla anılacak şekilde bölüdü. Her iki ülkenin azınlık üzerindeki politikaları meseleyi Lozan'a endekslendi ve haklarını uluslararası azınlık haklarının gelişmesi ve uluslararası örgütler çerçevesinde arayabilecek bir azınlık elitinin ortaya çıkmasını da engelledi.

Ulusal ideoloji ve Ortodokslik, Yunanlar için, Yunan ulusuna dâhil olanların içi kriterini oluşturuyordu. Bu nedenle, Yunanca konuşmayan Ortodoks gruplar agresif bir asimilasyon politikasının hedefi olurlarken, bu ikisinden birine bile sahip olmadıklarından dolayı Yunanistan Müslümanları hiçbir zaman bir asimilasyonun ya da entegrasyonun konusu olmadı. Yazar, Müslümanların ulus-inşa sürecinden dışlanmalarının 1960'larda Müslümanlık ile Türklüğün bağlantılı hale gelmesini kolaylaştırdığını vurguluyor. 1960'larda baskı artıp, cunta döneminde doruğa ulaşırken, bunu azınlık içinde Türk milliyetçiliğinin yükselişi izledi. Bu yeni kimlik İslamî kimlikle bütünüştü. Ulusal inşa sürecinden dışlanmışlığı Yunan hukukundaki "allogenis" (farklı soydan) kavramı açık bir şekilde yansıtır.

İslam'ın önce Batı Trakya'da, sonra da Atina'da görünür olması ve kamusal alana çıkması, Yunanistan'ın "İslam krizinin" temel nedenidir. Esas itibarıyla, tarımla uğraşan, dindar, Yunanistan'ın sadakatinden kuşku duyamayacağı bir azınlık olan Batı Trakya Müslüman azınlığı, bürokraside ve devletle ilişkilerinde dışlan-

ken; özellikle 1960'lı yıllarda Türkiye ile yaşanan krizlerde daha şiddetli baskılarla karşılaştıkça, yüzünü iyice Türkiye'ye dönmeğe başladı, böylece Müslüman azınlık "Türkleşmeye" başladı. Yunanistan'ın azınlık politikası ve Türkiye faktörü sayesinde, daha çok Pomaklar arasında revaçta olan İslamcılık, gücünü kaybetti ve Pomaklar arasında da Türk milliyetçiliği artış gösterdi. Osmanlı dönemindeki ortak kimlik olan İslam'ın yerini, Pomak ve Romanlar için, Müslüman azınlığın en kalabalık grubunu oluşturan Türklerin kimliği aldı. "Azınlığın bütünlüğü" kutsal amacı, bu alt kimlikleri savunanların Türk milliyetçileri ve Türkiye tarafından dışlanmasını, Yunanistan tarafından da kollanmasını beraberinde getirdi.

Bugün Müslümanlar Yunan vatandaş ve Yunan vatandaşı olmayanlar şeklinde iki kategoriye bölünmüş durumdadır. Yazar, "Eski İslam" ile Yunan vatandaşları olan ve Batı

Trakya'da yaşayan Müslümanlara, "Yeni İslam" ile son 15-20 yıldır Yunanistan'a gelen Müslüman göçmenlere dair var olan yapıyı kastediyor. İlk gruptakilerin hukuken özel hakları bulunuyor. İkinci gruptakiler ise yabancı statüsünde. Artan sayılarına rağmen, Yunan hukuku bu gruptakilerin varlığını, örgütlenmelerini içermekte ve düzenlemekte sadece yetersiz kalmamakta, bu düzenlemeleri yapmamakta direnmektedir. 1933'te Yunan parlamentosunda İslam, "Yunan toplumuna entegre edilemeyecek bir yabancı unsur" olarak tanımlanırken, 2006'daki cami tartışması sırasında artık, parlamentoda cami lehine oy verenlere göre, "Yunan toplumu uluslar üstü bir hale gelmiş"ti. Yunanistan'da son on yıldır sayısı artan bir Müslüman göçmen fenomeni var. Yaklaşık 200.000 ila 300.000 arasında oldukları tahmin ediliyor. Bu noktada büyük bir soru cevap bekliyor: Batı Trakya'da var olan "İslam Hukuku"

onlara da uygulanacak mı? Atina-halen Avrupa'nın camisi olmayan tek başkenti olmayı sürdürüyor. Üstelik Atina'nın bir Müslüman mezarlığı da yok. Çoğu çok kötü şartlarda yaşayan Müslüman göçmenlerin cenazelerine kendi ülkelerine gönderilmesine imkân olmuyor ve cenazeler bu nedenle Batı Trakya'da defnediliyor. Batı Trakya'daki azınlık için yıllardır kullanılan ulusal çıkarlar söylemi "Yeni İslam" karşısında hiçbir şey ifade etmiyor.

Tsitsekis'in kitabı, bu sorunları ele alan, Yunanistan'ın uluslararası standartlardan ne kadar uzak olduğunu gösteren, temeline Avrupa değerlerini alarak çağdaş bir çerçeveye çizen değerli bir çalışma olarak, bu konularla ilgilenen araştırmacılar için iyi bir örnek oluşturacaktır.

KAYNAK
www.kemogtr

"...ben hapis yatmakla ayrı bir çile, meşakkat çekiyor da değilim, bir kahramanlık da değil mahpus yatmak. Bir 'acıma duvarı'nın duvarı da değil. Hiçbir yerde, hiçbir zaman sosyalizme giden yol; dikensiz, taşsız, dümdüz, 'şahane' bir yol olmamış. Yüzyılların ötesinden sürüp gelen mücadelede; hapse atılanların, haksızlığa ve bin türlü belaya uğrayanların biz ne ilkiyiz, ne de sonuncusu olacaktır. Bir çile söz konusu olacaksa, buna insanlığın genel çilesidir denebilir ancak, içinde de çekilir dışarıda da. Ama ben bu düzeyde ve anlamda dahi 'çile' sözcüğünü ve bu sözcüğün ifade ettiği düşünce ve bakış açısını sevmiyorum. Bilimsel açıdan gerçekçi ve geçerli, ahlaki açıdan haklı bir davaya inanış ve kendini verıştır bu sadece. Ne çile, ne fedakârlık, ne kahramanlık söz konusudur aslında. Bunların hepsi var olabilir, amasorunun özü, aslı bunlar değildir. Bireysel açıdan ve düzeyde, sadece insan olmanın gereğidir. İnsan olmak da kolay değil elbette. Ama insan olmanın zorluğundan ne yakınılır, ne övünülür. İnsan olmanın gereklerini yerine getirmekten mutluluk duyulabilir, duyulmalıdır ancak. Bu yazdıklarım biraz 'edebiyat', 'süslü sözler' gibi gelebilir. Hatta 'bu da bir çeşit övünme' denebilir. Değil oysa. Gerçekten doğru bildiğim, inandığım bir anlayış bu. Böyle bir 'insan olma' çizgisine ben varabildiğimi de iddia etmiyorum. Ama isterdim, amacımdır."

Behice Boran, 29 Kasım 1973.

UTRECHT ANTLAŞMASI'NIN 300. YILI

GELENEKSEL BİR RESİM TÜRÜNE GÜNÜMÜZDEN BİR YORUM

EMİNE ÖNEL KURT

Bundan 300 yıl önce Avrupa'nın önemli güçleri bir barış antlaşması imzalamak üzere Utrecht kentinde buluştular. Pek çok tarihinin modern diplomasinin başlangıcı olarak kabul ettiği bu antlaşmayı sanat tarihi ile kurulan bağ üzerinden, Semiramis Öner Mühürdaroğlu yaptığı "1713 Utrecht Barışı" adlı resim aracılığıyla anımsıyoruz.

Ticari ya da siyasi anlaşmalar ya da hanedanlar arası evlilikler sayesinde birbirlerine bağlı durumda olan Avrupa devletleri için, 17. yüzyıldan itibaren savaşlar sonunda imzalanan barış antlaşmaları da belirleyici olmaya başladı. Söz konusu savaş ve antlaşmalar Avrupa tarihinin ve Avrupa haritasının belirlenmesinde etkili oldular. Seksen Yıl Savaşları'nın sonunda imzalanan Westphalia Barış Antlaşması (Münster ve Osnabrück antlaşmalarını kapsar) ve sonrasında imzalanan antlaşmalarla, Avrupa'da bugün

de var olan devletler şekilleniyor ve giderek Avrupa dışındaki topraklar da bu antlaşmalarda yer almaya başlıyorlardı.

Westphalia ile başlayan bu sürecin bir ayağını da İspanya Veraset Savaşları (1701-13) sonucunda imzalanan Utrecht Barışı oluşturmuştur. İspanya Kralı II. Charles'in 1700 yılında bir vâris bırakmadan ölmesi Avrupa'da İspanya Veraset Savaşı'nın başlamasına neden oldu. Miras üzerinde Fransa kralı ve Habsburg imparatoru

hak sahibiydi. Kralın vasiyetine göre İspanya tahtı, XIV. Louis'nin (kralın iki kız kardeşi ile evli olan) torunu Philippe d'Anjou'ya kalacaktı. Kendisi adına olumlu etkileri olacağını düşünen Fransa kralı bu durumu kabul edince Avrupa'daki güç dengeleri sarsılmış oldu ve 1701'de Britanya, Kutsal Roma İmparatorluğu, Felemenk Cumhuriyeti, Portekiz ve Brandenburg ve Savoia dükaklıklarının katıldığı bir birlik oluşturuldu. Taraf olanların denizasırlı ülkelerde toprak sahibi olmaları savaşın bir tür dünya

Masanın etrafındaki figürler poz vermiş gibi değil de doğal duruşlarında (sprezzatura) resmedilmişler. Yemekler yenmiş ve figürler biraz rahatlamış görünüyorlar. Bunu zaten masanın üzerinde kırınları kalmış, bir kısmı yenmiş yiyeceklerden de anlayabiliyor izleyici.

savaşı olarak nitelendirilmesine de neden olmuştur.

Bugünkü Avrupa'nın temelini bu savaş sonunda imzalan Utrecht Barışı ile belirlendiği konusunda tarihçiler hemfikirler.⁴ Antlaşma taraflarının diplomatları ilk kez 1712 yılının Ocak ayında, Münster Antlaşması'yla bağışsızlığı tanınan Hollanda Birleşik Eyaletleri Cumhuriyeti'nin⁵ eyaletlerinden Utrecht kentinde bir araya gelirler. Antlaşma sonuçlanana kadar, diplomatlar uzun süre kentte kalmışlar ve bu sayede Utrecht kenti oldukça hareketli günler yaşamıştır.⁶ Bu hareketlilik kentin ekonomisi için de önemli olmuştur. Müzakereler sonunda, antlaşma 11 Nisan 1713 günü kentin belediye binasında imzalanmıştır.⁷ Fransa toprak kaybetmiş olsa da İspanya tahtında Bourbon hanedanından bir kral bulunmasını kabul ettirmişti. Britanya ise Utrecht Antlaşması'nda elde ettiği yerler ve İspanya limanlarında elde ettiği haklar nedeniyle giderek sömürge ticaretinden en çok avantaj kazanan ülke durumuna gelecekti.⁸

Siyasi ve ekonomik tarihte dönüm noktası niteliği taşıyan bunun gibi barış antlaşmaları Avrupa resim tarihi açısından da dikkat çekicidir. Söz konusu tarihi antlaşmalar dönemin ressamlarının tablolarıyla, tarihe görsel açıdan da tanıklık ederler. Özellikle de Hollanda resim geleneği, bu tür grup portrelerinin sayısız örneğine sahiptir.⁹ Hollanda Altın Çağı olarak tanımlanan dönemden itibaren ağırlıklı olarak deniz ticareti

ile zenginleşen Hollanda burjuvazisi sanatla da ilgili olmuştur.⁸ Rönesans düşüncesiyle önem kazanan "birey" kavramının, yazın alanında biyografilerle kendini göstermesi gibi portre resmi de önce İtalyan resim sanatında, sonrasında da kuzey ülkelerinde öne çıkmıştır. Hollanda eyaletlerinde de tıpkı İtalya'da olduğu gibi ticaretle uğraşan sınıflar sanatın yeni alıcıları idi. Manzara ya da kent görüntüleri, natüromortal sipariş ediyorlar; kendilerinin ve ailelerinin portrelerinde toplumsal konumları yansıtıyordu. Tek tek kişilerin ya da toplu olarak ailelerin yanı sıra giderek kalabalık grup portreleri Hollanda resim sanatına yerleşti.⁹ Belediye binaları, lonca ya da birlik salonları benzeri kamusal alanlarda sergilenmek üzere sipariş edilen grup portrelerini yaptıranlar daha çok yerel muhafız alayları/milis birlikleri,¹⁰ dernek ve lonca gibi kuruluşlardı.

Benzer şekilde barış antlaşmaları da dönemin sanatçıları tarafından resmedilmiş,¹¹ ancak Utrecht Barışı'nın imzalanmaması konu eden bir grup resmi daha önce yapılmamıştır.¹² Barış kutlamalarını temsil eden bir grävur mevcuttur.¹³ Barok müziğin önemli temsilcilerinden George Frideric Handel (1685-1759) ise antlaşmanın anısına 1713 yılında "Te Deum ve Jubilate" başlıklı bir eser yazmıştır.¹⁴ Bu yıl yapılan 300. yıldönümü kutlamaları¹⁵ vesilesiyle Utrecht kentindeki Eski Kale¹⁶ Vakfı, Utrecht Barışı'nı simgeleyen bir resim siparişi vermiş ve resmin açılışı 11 Nisan 2013 tarihinde gerçek-

leştirilmiştir. Semiramis Öner Mühürdağolu tarafından yapılan resim "1713 Utrecht Barışı" adını taşır.

1984 yılında siyasi mülteci olarak eşile birlikte Hollanda'ya yerleşen Semiramis, 1996 yılından bu yana Utrecht kentinde yaşıyor. Hollanda resim geleneğinden etkilenen sanatçı bu gelenek üzerine araştırmalar yapmıştır. Hollanda resminin ustalarının ve özellikle ilgilendiği Hollanda Altın Çağı'nın yanı sıra Osmanlı ve İran minyatürleri de sanatçıyı besleyen konular olmuştur. Teknik ve kompozisyon olarak 17. ve 18. yüzyıl Hollanda resminin etkisindeki yapıtlarında, nesnelerin en ince ayrıntılarını yansıtacak şekilde çalışması, resmin arkasında görülen manzaralar ve bu manzaralardaki detaycılığı, geleneğin izlerini sürdüren özellikler olarak açığa çıkıyor. Çalışmalarında Utrecht Carravagistleri'nin ve Jan van Eyck'in (15. yüzyılın önemli Flaman ressamı, özellikle yağlıboya tekniğini geliştir-mesi ile tanınır) ışık ve boyama tekniklerini kullanyor. Minyatürlerin etkisi ise özellikle sanatçının 2005 yılında Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi'nde açtığı "Sultan'ın Gözünden Şenlik" adlı sergisinde izlenebilir. Sünnet ya da evlilik nedeniyle yapılan düğün, ziyafet ve şenlik benzeri eğlenceleri konu alan eserler olan surnameler, Osmanlı minyatür sanatında önemli bir yere sahiptir. Bir mahfilden, meslek loncalarının geçişlerini izleyen padişah, törenleri izleyen davetliler (elçiler vb), havai-fişek gösterileri ve çeşitli kutlamalar surname minyatürlerinde betimlenir. Semiramis de Hollanda'nın resmin geleneğinden aldığı detaycı yaklaşımını "Sultan'ın Gözünden Şenlik"te. Osmanlı surnamelerine benzer bir kurgu sürdürmüş ve kendi öykülerini ve simgelerini dâhil ederek közmün bir geçit töreni yaratmıştır. Semiramis Hollanda'da halen süren bir gelenek olan portrecilik türünde de çalışmalar yapmaktadır. Her ne kadar uzun yıllardır Hollanda'da yaşıyor olsa da yabancı bir sanatçı olarak bu resmin siparişini almış olması önemlidir.

"1713 Utrecht Barışı" adlı bu resim Utrecht Belediye Binası'nda sergi-

Çalışmalarında kadın figürlerine ayrıcalıklı bir yer veren Semiramis, burada da alegorik anlatımda kadın figürlerini tercih etmiş. Barış alegorisi, zeytin dalı ve güvercinle resmedilmiş bir kadın figürü (yan sayfa üstte).

Barış Antlaşması'nı vurgulamak için de en sağda bir masa üzerinde antlaşma metnine ait bir defter yer alıyor. Açık olan sayfada yazanlar, Fransa ve Hollanda arasındaki antlaşmayı simgeliyor ve hemen önündeki tüy kalem ve mürekkep hokkası da imzanın kısa bir süre önce atıldığını ima ediyor (yan sayfa altta).

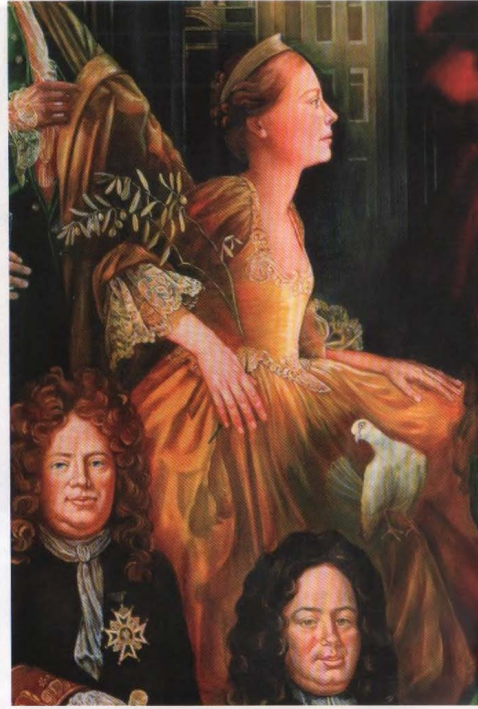
lenmektedir. Antlaşmanın imzalandığı yer olması açısından semgesel bir değer taşıyan belediye binası, Utrecht Eski Kanal Köprüsü üzerinde yer alan bir komplekstir. Geçmiş 700 yıl önceye dayanan bina çeşitli kereler yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Bugünkü yapı 19. yüzyılın başında mimar John van Embden tarafından Neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Ön cephesi dört adet dor sütun ve üçgen alınlığı ile klasik bir tapınak cephesi düzenindedir. Alınlıkta adalet, ihtiyat, yetki, politika ve inancı simgeleyen heykel grubu yer alır. Farklı dönemlerde eklerle geliştirilen binanın arka cephesi 2000 yılında mimar Enric Miralles tarafından yapılan dekonstrüktif bir uygulama ile yenilenmiştir. Dönem dönem kente ilişkin sergilerin de yer aldığı yapı şimdi de kenti doğrudan etkileyen bir olayın "belgesi"ne mekân olmaktadır.

Resim, sergileneceği, belediye binasındaki yeri de düşünülerek, tarihi grup portrelerinde de olduğu gibi oldukça büyük boyutta (5.10 x 2.55 m) tasarlanmıştır. Her ne kadar 17. yüzyıl Hollanda grup portreleriyle ortaklıklar taşısa da, sanatçının tercihiyle resimde geleneksel teknik ve anlatımla bazı mesafeler korunmuştur. Örneğin, figürlerin hem izleyiciye göre konumlarında hem de kompozisyon içinde yerleştirilmelerinde eşitlik ön planda tutulmuştur. Geleneksel grup portreleri için resimde yer alacak olan lonca ya da birlik üyeleri ödeme yapar ve resim içinde kimin/kimlerin öne çıkacağı da genelde bu ödemenin miktarına göre belirlenir ya da konu açısından daha önem taşıyan figür, ışık ve renk gibi tekniklerle ön plana alınır. Bu resimde ise örneğin Hollandalı diplomat İspanyol meslektaşından daha önemli bir yerde değil. Şüphesiz sanatçının konuya bugünden bakan yaklaşımı, "barış" ve "dostluğu" ifade etmesi gereken uluslararası bir antlaşmanın temsili resminde izleyiciyi şaşırtmaz.

"1713 Utrecht Barışı", resim tarihinden izler taşır. Ancak buradaki yaklaşım geleneğin birebir taklidi olmamıştır. Bu tür tarihi konulu resimlerde çoğunlukla konunun en önemli anı res-

medilir; örneğin imzaların atıldığı an gösterilebilirdi bu resimde. Oysa burada antlaşmanın ardından yapılan kutlama anı görülür. Antlaşmanın imzalanması yaklaşık iki yıl sürdüğü için elçiler hiçbir zaman aynı anda bir araya gelmemişse de bu resimde kutlamayı temsilen bir araya getirilmişler. Sanatçı antlaşmanın imzalanmasının 300. yıldönümü için yapılan kutlamalarla da bir bağ kurmuş. Arkadaki pencerelerden Utrecht kenti (Eski Kale ve kentin semgesel yapılarıyla) ve kutlamaların göstergesi olarak da havaifşekler görülüyor.

Kompozisyonda toplam yirmi dokuz figür yer alır. Figürlerin yerleştirilmesinde İtalyan Rönesans dönemi sanatçısı Raphael'in Atina Okulu resmindekine benzer bir basamaklı düzenlemeyle arkadaki figürler yukarı çıkarılarak herkes hemen hemen eşit bir konumda yer almış ve simetrik yerleştirmeye de denge sağlanmış. Resmin konu edildiği mekân eski Utrecht Belediye Binası'nın balo salonunu temsil ediyor. Barış Antlaşması'nı vurgulamak için de

Resmin merkezinde sanki Atlas gibi, üstelik hiç de zorlanmadan, elinde dünyayı "taşıyan" genç bir çocuk figürü var. Dünya, farklı coğrafyaların dâhil olduğu bu antlaşmanın belki de en dolaysız simgelerinden biri.

en sağda bir masa üzerinde antlaşma metnine ait bir defter yer alıyor. Açık olan sayfada yazarlar, Fransa ve Hollanda arasındaki anlaşmayı simgeliyor ve hemen önündeki tükalem ve mürekkep hokkası da imzanın kısa bir süre önce atıldığını ima ediyor.

Yirmi dört temsilcinin dışında resimde yer alan beş figür simgesel bir anlatım için kompozisyonunda yer alıyorlar. Resmin merkezinde sanki Atlas gibi, üstelik hiç de zorlanmadan, elinde dünyayı "taşıyan" genç bir çocuk figürü var. Dünya, farklı coğrafyaların dâhil olduğu bu antlaşmanın belki de en dolaysız simgelerinden biri.

Çalışmalarında kadın figürlerine ayrıcalıklı bir yer veren Semiramis, burada da alegorik anlatımda kadın figürlerini tercih etmiş. Barış alegorisi, zeytin dalı ve güvercinle resmedilmiş bir kadın figürü. Masanın izleyiciye göre sağ tarafında sanatı simgeleyen figür görülüyor. Elinde tuttuğu kâğıtta görülen resim, antlaşmanın imzalandığı dönemde Hollanda'da basılmış ve köylülerin barışı kutlamasını anlatan bir gravürü temsil ediyor. Aynı figürün belindeki madalyonda bir resim sanatı tasviri, bu resmin yapıldığı yıllar olan 2009-2013 tarihleri ve sanatçının

ismi görülüyor. Ayrıca, sol kolunda bir maske asılı olan sanat figürünün sağ kolunun arkasında, masanın üzerinde yine sanatla ilgili olarak ölçme ve geometriye ilişkin pergel ve kumpas yer alıyor. Masanın üzerinde yer alan ve bir terazi taşıyan adalet heykeli ise Utrecht'te yapılmış eski bir heykelin kopyası. Masanın arkasında ise elinde açık bir kitapla adaleti simgeleyen figürü görüyoruz. Adaletin elinde tuttuğu kitabın karşılıklı iki sayfasında, Raphael'in Vatikan'da Constantine Salonu'nda bulunan Adalet alegorisi freskini (1520) ve British Library Koleksiyonu'nda bulunan, yaklaşık olarak 1600 yılına tarihlenen Venedik'ten bir el yazmasındaki Adalet ve Barış'ın kucaklaşması resmini temsil eden sahneler tasvir edilmiş. Dördüncü alegorik figür ise Utrecht şehrinin kişileştirmesi (*personification*). Resmin en solunda, şöminenin önünde görülen bu figür, elinde kentin simge yapısı St. Martin Katedrali'nin maketini taşıyor ve hemen önünde, üzerine Utrecht'in aslanlı bayrağının işlendiği bir kalın yer alıyor. Figürün belindeki madalyonda ise kentin koruyucu azizi St. Martin'in⁷ bir tasviri var. Kişileştirmenin arkasındaki şöminenin üzerinde özellikle 17. yüzyıl resimlerinde görülebilecek, resim içinde resim geleneğini çağrıştıran ve Utrecht Barış'ının alegorisinin görüldüğü bir

sahne betimlenmiş. Yine hemen bu bölümde en solda yer alan mavi elbise figür elinde kent meydanı ve belediye binasının görüldüğü bir gravür tutuyor.

Resimdeki figürler arasında iki de dini lider var. Kıyafetleri ile diğer figürlerden ayrılan bu figürlerden bir tanesi Fransa'dan gelen kardinal, diğeri İngiltere'den gelen piskopos. Resimde yer alan temsilcilerden bazılarının portelerine ulaşılmış ve buna dayanarak resmedilmişler. Kıyafetler için sanatçı kıyafet albümlerini incelemiş. Dini liderler hariç erkek figürlerinde üç parçadan oluşan pantolon, uzun yelek ve uzun ceket kullanılmış. Kıyafetlerin üzerindeki kumaş motifleri, danteller ayrıntılı olarak işlenmiş.⁸ Resimde dikkat çeken figürlerden ikisi ise bayrak taşıyan figürlerdir. Kentin simgesi olan armaların bulunduğu bu bayrakları, sanatçı diğer kentlerin ve Utrecht'in armalarını araştırarak yeniden yorumlamış.

Birçok geleneksel portre resminde görülebileceği gibi hayvan figürleri (maymun, köpek; kedi, papağan) bu grup portresinde de yer alıyor. Ayrıca konuyla belki doğrudan ilgili görünmese de, sanatçının bilinen simgesel açıklamalarında kendi seçtiği anlamları yüklediği başka canlılara ve objelere de resim üzerinde yer verilmiş. Alegori ya da obje ve figürler üzerinden simgesel değerlerin vurgulanması, Batı resim sanatı tarihinde Ortaçağ'dan bu yana kullanılan bir yöntem. Bu resimde de sanatçı kimi simgeleri Hollanda resim geleneğindeki, kimilerini de evrensel olarak kabul görmüş anlamlarıyla yorumlamış. Kedi özgürlük, maymun resim ve heykel, papağan kural tanımamazlık ve başkaldırı, köpek sadakat, kelebek yeni başlangıçlar, salyangoz yeniden doğuş, örümcek problemlere çözüm bulma, kaz tüyünden kalem güç ve sabır, masadaki tuz ve biber arkadaşlık ile ilintili olarak resimde yer bulmuşlar.

Yemek masasındaki detaylarda da (obje ya da motifler) dönemsel özellikler dikkat çekiyor. 18. yüzyıl genel

olarak tüm Avrupa'da, Fransız ve özellikle XIV. Louis dönemi modasının hâkim olduğu bir dönem. Resimdeki mobilyalarda da bu göz önünde bulundurulmuş. Masanın etrafındaki figürler poz vermiş gibi değil de doğal duruşlarında (*sprezzatura*) resmedilmişler. Yemekler yenmiş ve figürler biraz rahatlatmış görünüyordular. Bunu zaten masanın üzerinde kırıntılar kalmış, bir kısmı yenmiş yiyeceklerden de anlayabiliyor izleyici. Masa üzerinde istiridye, ağırlık olarak tatlı çeşitleri, nar ve ceviz gibi yiyecekler, kare, bardak, şamdan gibi objeler yer almış. Sanatçı bu tür objeler için tarihsel kaynaklardan yararlanarak kendi özgün motif ve objelerini oluşturmuş.¹⁹ Örneğin Hollanda'nın Gouda kentinde üretilen geleneksel pipolar. Masa üzerinde ayrıca Utrecht Barış'ının anısına İngiltere'de Kraliçe Anne tarafından bastırılan madeni barış paraları da yer alıyor.

"1713 Utrecht Barış" resmi, antlaşmanın imzalandığı dönemde yapılmış geleneksel bir grup portresi ya da tarihi bir resim olsa, muhtemelen sadece imzayı atan diplomatları doğrudan izleyiciye bakarken (poz verirken), masa başında imza atarken görecektik. Oysa 300 yıl sonra, resme kadın ve çocuk figürlerinin de dâhil edilmesi tesadüfı değil. Şüphesiz, onlarsız bir barışın

Birçok geleneksel portre resminde görülebileceği gibi hayvan figürleri (maymun, köpek, kedi, papağan) bu grup portresinde de yer alıyor. Kedi özgürlük, maymun resim ve heykel, papağan kural tanımamazlık ve başkaldırı, köpek sadakat, kelebek yeni başlangıçlar, salyangoz yeniden doğuş, örümcek problemlere çözüm bulmayı çağırıyor.

olamayacağını düşünen sanatçı bu figürleri de geleneksel gösterim mantığından farklı değerlendirmiş. Özellikle kadınları, bu tür resimlerde alışık olunduğu gibi hizmetli vb. yan karakterler olarak göstermenin aksine, simgesel anlatımının baş aktörleri olarak kullanmış. Tarihi

bir olaya dayansa da salt tarihsel bir resim olmadığı ve tarihin kesin bir anının resmedilmesi söz konusu olmadığı için resimde simgesel anlatım ağırlık kazanmış.

YRD. DOÇ. DR. EMİNE ÖNEL KURT
YÜT SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ,
SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DİPNOTLAR

- Charles Tilley, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Otuzuncu Yılı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 284.
- Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 106.
- Protestanlığın bastırılmaya çalışılmasından dolayı, Orançe Prensi Willem'in önderlik ettiği ayaklar, Meksika Seksen Yılı Savası olarak bilinen ve aralıksız uzun bir dönemde yayılan çatışmayı bağlamıştır. Savas sonunda imzalanan Münster Antlaşması'yla (1648) İspanya baltası. Felemenk Cumhuriyeti'nin (resmi adı Felemenk Birleşik Eyaletleri Cumhuriyeti) resmen tanınması. Felemenk Birleşik Eyaletleri Cumhuriyeti yedi küçük bağımsız eyaletten (Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Friesland ve Groningen) oluşan bir federasyondur.
- Bu antlaşmanın yapıldığı dönemde Utrecht Kalvinsiz ve tutucu bir şehir. Güneyden Fransa, Portekiz, İtalya'dan (Dubai)giler daha açık görüşlü diplomatlar gelince kente daha biraz değişiyor. Kentte kalacak yerler tutuyorlar, yemekler yiyorlar, şizli ya da aileni ilişkiler yaşıyorlar. Bu da kent sakinlerinin tepkisini çekiyor.
- İngiltere, İtalya ve Minorka Adası'nı; Savona Dukalığı; Sardunya Adası'nı almış. İspanya'ya ait olan Akdeniz'deki toprakları Milano, Napoli ve

- Sicilya ile İspanya Hollanda (Belçika) Avusturya Habsburgları'nabırakılmıştır. İspanya tahtına XIV. Louis'in torunu V. Philippe oturmuş. Fransanın Amerika'daki kolonilerinden Newfoundland ve Nova Scotia İngiltere'ye geçmiş.
- Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 628.
- Uzun Tünel, "Staalmeesters' ya da Ne Çok Yakın Ne Çok Uzak", *Resmin Dili: İkonografiden Göstergebilime*, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 74.
- Rembrandt' ve Çağdaşları, *Hollanda Sanatının Altın Çağı*, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 24.
- Rudi Ekkart, "Portraits in the Golden Age, Dutch Portraits", *The National Gallery Pub.*, Zwolle, 2007, s. 17.
- Milis birliklerinin gördüğü grup portreleri arasında en tanınmış olanı Rembrandt van Rijn (1606 - 1669) tarafından yapılmış olan "Gece Devriyesi"dir. 1642 tarihli resim Amsterdam Rijkmuseum Koleksiyonundadır.
- Örneğin Gerard ter Borch (1627-1682) tarafından 1648 Westphalia Barış kapsamında Münster Barış'ının imzalanmasını temsil eden bir resim yapılmıştır.
- Fransız ressam Antoine Rivaz'a (1667-1735) ait New York, Metropolitan Sanat Müzesi

- Koleksiyonundaki "Alegori" başlıklı 1714 tarihli resmin, kesin olmasa da 1713 barışını simgeleyebileceği düşünülmekle birlikte bu resim doğrudan barış anlatan bir çalışma değildir.
- Daniel Stoyendael'in yaptığı 1713 tarihli havaift-şekilli olarak yapılan kutlamaların görüldüğü gravür Amsterdam Rijkmuseum Koleksiyonundadır.
- Eser ilk kez 13 Temmuz 1713 tarihinde Londra'daki St. Paul Katedrali'nde icra edilmiştir.
- Antlaşmanın 300. yıl kutlamaları nedeniyle Utrecht kentinde kültürel vesansalecek etkinlikler sürdürülüyor. (<http://www.vrededavanutrecht.org/en/>)
- Fransız Elçisi Melchior de Polignac'ın da ikamet ettiği Eski Kale (*Olden Castle*), müzakereler sürecinde önemli bir rol oynamıştır.
- Aziz Martin'a, yüzüyle yaşamı bir ilahı

PALMA GIOVANE

İSA HAVARİLERİNİN AYAKLARINI YIKIYOR

Venedikli büyük sanatçı Vecchio'nun yeğeni ve Tiziano'nun öğrencisi olan sanatçı bir süre Roma'da çalıştıktan sonra Venedik'e dönmüş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir. Veronese, Tiziano ve Tintoretto gibi büyük ustaların yanı sıra pek çok sanatçıya iş imkânı sağlamış olan Dodge Sarayı'nda çalışanlardan birisidir. Sayısız dini ve mitolojik konulu resim yapmış, Venedik'te pek çok sipariş almıştır. Giovane Venedik Okulu'nun ve Manierizmin önemli temsilcilerinden birisidir.

Palma
Giovane
İsa
Havarilerinin
Ayaklarını
Yıkıyor,
1591-92.

Tuval üzerine
yağlıboya, 161x
378cm
San Giovanni in
Brogia, Venedik.

Havarileri ile birlikte yediği Fısıh' Yemeği (yani Son Akşam Yemeği) sırasında İsa ile öğrencileri arasındaki bir diyalogdan sadece Yuhanna bahseder:

"Alçakgönüllülük Örneği

Fısıh Bayramı'ndan önceydi. İsa, bu dünyadan ayrılıp Baba'ya gideceği

saatin geldiğini biliyordu. Dünyada kendisine ait olanları hep sevmişt; sonuna kadar da sevdi. Akşam yemeği sırasında İblis, Simun İskariot'un oğlu Yahuda'nın yüreğine İsa'ya ihanet etme isteğini koymuştu bile. İsa, Baba'nın her şeyi kendisine teslim ettiğini, kendisinin Tanrı'dan çıkıp geldiğini ve Tanrı'ya döneceğini bi-

liyordu. Yemekten kalktı, üstlüğünu bir yana koydu, bir havlu alıp beline doladı. Sonra bir leğene su doldurup öğrencilerin ayaklarını yıkamaya ve beline doladığı havluyla kurulamaya başladı. İsa, Simun Petrus'a geldi. Simun, 'Ya Rab, ayaklarımı sen mi yıkayacaksın?' dedi. İsa ona şu yanıtı verdi: 'Ne yaptığını şimdi anla-

Dirck van Baburen
İsa Havarilerinin
Ayaklarını
Yıkıyor, 1661.

Tuval üzerine
yağlıya, 190 x
207 cm
Staatliche Museen,
Berlin, Almanya

yamazsın, ama sonra anlayacaksın.' Petrus, 'Benim ayaklarımı asla yıkamayacaksın!' dedi. İsa, 'Yıkamazsam yanımda yerin olmaz' diye yanıtladı. Simun Petrus, 'Ya Rab, o halde yalnız ayaklarımı değil, ellerimi ve başımı da yıka!' dedi. İsa ona dedi ki, 'Yıkamış olan tamamen temizdir; ayaklarının yıkanmasından başka şeye ihtiyacı yoktur. Sizler temizsiniz, ama hepiniz değil.' İsa, kendisine kimin ihanet edeceğini biliyordu. Bu nedenle, 'Hepiniz temiz değilsiniz' demişti. Onların ayaklarını yıkadıktan sonra giyiniş yine sofraya oturdu. 'Size ne yaptığımı anlıyor musunuz?' dedi. 'Siz beni Öğretmen ve Rab diye çağırıyorsunuz. Doğru söylüyorsunuz, öyleyim. Ben Rab ve Öğretmen olduğum halde ayaklarınızı yıkadım; öyleyse, sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız. Size yaptığımın aynısını yapmanız için bir örnek gösterdim. Size doğrusunu söyleyeyim, köle efendisinden, elçi de kendisini gönderenden üstün değildir. Bildiğiniz bu şeyleri yaparsanız, ne mutlu size!' (Yuhanna: 13:1-16).

Diğer İncil yazarları böyle bir hadiseden bahsetmemiş olsalar bile, ayak yıkama rituelinden *Eski Ahit*'in pek çok yerinde söz edilir.² Luka ise İsa ile günahkâr kadının karşılaşma-

sını anlatırken ayak yıkamanın önemini vurgular:

'Ferisiler'den biri İsa'yı yemeğe çağır-
dı. O da Ferisi'nin evine gidip sofraya
oturdu. O sırada, kentte günahkâr
olarak tanınan bir kadın, İsa'nın,
Ferisi'nin evinde yemek yediğini öğ-
renince kaymaktaşıdan bir kap için-
de güzel kokulu yağ getirdi. İsa'nın
arkasında, ayaklarının dibinde durup
ağlayarak, gözyaşlarıyla O'nun ayak-
larını ıslatmaya başladı. Saçlarıyla
ayaklarını sildi, öptü ve yağ üzerle-
rine sürdü. İsa'yı evine çağırış olan
Ferisi bunu gördüce kendi kendine,
'Bu adam peygamber olsaydı, kendi-
sine dokunan bu kadının kim ve ne
tür bir kadın olduğunu, günahkâr biri
olduğunu anlardı' dedi. Bunun üzeri-
ne İsa Ferisi'ye, 'Simun' dedi. 'Sana
bir söyleyeceğim var.' O da, 'Buyur,
Öğretmenim' dedi. 'Tefeciye borçlu
iki kişi vardı. Biri beş yüz, öbürü de
elli dinar borçluydu. Borçlarını öde-
yecek gücü olmadıklarından, tefeci
her ikisinin de borcunu bağışladı.
Buna göre, hangisi onu çok sever?'
Simun, 'Sanırım, kendisine daha çok
bağışlanan' diye yanıtladı. İsa ona,
'Doğru söyledin' dedi. Sonra kadına
bakarak Simun'a şunları söyledi: 'Bu
kadını görüyor musun? Ben senin
evine geldim, ayaklarım için bana su

Buoninsegna di
Duccio
İsa Havarilerinin
Ayaklarını
Yıkıyor, 1108-11.

Akşapüzzerine
tempera, 50 x 51 cm,
Museo dell'Opera del
Duomo, Siena, İtalya

vermedin. Bu kadın ise ayaklarımı
gözyaşlarıyla ıslatıp saçlarıyla sildi.
Sen beni öpmedin, ama bu kadın eve
girdiğimden beri ayaklarımı öpüp du-
ruyor. Sen başıma zeytinyağı sürme-
din, ama bu kadın ayaklarımı güzel
kokulu yağ sürdü. Bu nedenle sana
şunu söyleyeyim, kendisinin çok olan
günahları bağışlanmıştır. Çok sevgi
göstermesinin nedeni budur. Oysa
kendisine az bağışlanan, az sever.'
Sonra kadına, 'Günahların bağışlandı'
dedi. İsa'yla birlikte sofrada oturan
kendini aralarında, 'Kim bu adam?
Günahları bile bağışlıyor!' şeklinde
konuşmaya başladılar. İsa ise kadına,
'İmanın seni kurtardı, esenlikle git'
dedi. (Luka: 7:44).

Giovanni Agostino da Lodi
İsa Havarilerinin Ayaklarını Yıkıyor, 1500.

Panel, 132 x 111 cm,
Gallerie dell'Accademia,
Venedik, İtalya.

Fransız Romanesk heykeltıraşlar
İsa Havarilerinin Ayaklarını Yıkıyor, 1125-50.

Taşıyıcı
Saint-Gilles Abbey
Church, Saint-
Gilles-du-Gard,
Fransa.

Konu Son Akşam Yemeği sırasında gerçekleşmiş olması ve aslında İsa'nın büyük bir tevazu gösterdiği bir olay olmasına rağmen sanat tarihinde heyecanla karşılanmış konulardan değildir. Diğer konularla

karşılaştırıldığında oldukça az sayıda örneği bulunur. Giovane'ye ait olan bu geç Rönesans dönemi betimlemesinde, akşam yemeği masası bir portiko altına hazırlanmıştır. Ancak henüz yemeğe başlanmamış olduğu hem masanın üzerindeki düzenden, hem henüz eksik olan yiyeceklerden hem de arka planda birisi kadın iki hizmetlinin telaşlı hareketlerinden de anlaşılmaktadır. Resmin ön planında İsa kendisine itiraz eden yaşlı havari Petrus'un ayaklarını yıkamaya hazırlanmaktadır. İkilinin yanındaki genç havari ise büyük olasılıkla Yuhanna'dır. Diğer havarilerin bir kısmı sanki durumu aralarında tartışmakta, birisi de İsa'nın isteğini yerine getirmek üzere sandaletlerini

çözmektedir. Bu sahnede genellikle tüm havariler bir arada gösterilmez. Bu da henüz yemeğe başlanmadığının bir başka kanıtı olarak ele alınmalıdır. Giovane tek düzende üç olayı birden göstermek üzere bir kurgu kullanmıştır. Son Akşam Yemeği, Havarilerin Ayaklarını Yıkaması ve Zeytin Dağı'nda Dua. Akşam yemeği ve ayakların yıkanması aynı mekân içinde gerçekleşen ve birbirini zamsasal olarak yakından takip eden iki olaydır. O yüzden de bir arada gösterilmelerinde pek bir zorluk ve sakınca yoktur. Resmin sağ tarafında ve arka düzlemde, bir kemer içinden görünen dış mekânda ise, İsa yemekten sonra gittiği Zeytin Dağı'nda dua ederken ve Tanrı'ya insanlık için canını vermeye hazır olduğunu söyleyip meleğin elinden kadehi alırken gösterilmiştir. Burada, *Inci'de* de anlatıldığı gibi Havarileri uykuya dalacakları ve Yahuda'nın getirdiği Romalı askerler İsa'yı yakalayacaklardır. Yani her şey İsa'nın yemek sırasındaki kehanetleri gibi gelecektir.

Venedikli büyük sanatçı Vecchio'nun yeğeni ve Tiziano'nun öğrencisi olan sanatçı bir süre Roma'da çalıştıktan sonra Venedik'e dönmüş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir. Veronese, Tiziano ve Tintoretto gibi büyük ustaların yanı sıra pek çok sanatçıya iş imkânı sağlamış olan Doge Sarayı'nda çalışanlardan birisidir. Sayısız dini ve mitolojik konulu resim yapmış. Venedik'te pek çok sipariş almıştır. Giovane Venedik Okulu'nun ve Manierizmin önemli temsilcilerinden birisidir. Buradaki resimde de zaman zaman kompozisyon dışına taşan telaşlı, kavgalı ve abartılı jest ve mimikler, aşırı drapeli kumaşlar ve biraz zorlama anatomik duruşlar üslubun en iyi göstergeleri olmuştur.

DİPNOTLAR

1. Fish(Pesah)Bayramı, Musa önderliğinde İsraililerin Mısır'ı terk edilerinin anısına kurtulan bir bayramdır. Bugünde yenilen yemeğe de Fish Yemeği denir. "Hamursuz" denilen mayasız ekmek yemeğin geleneksel malzemesidir. Yahudi topluluğu arasında en geniş kullanılan bayramdır.
2. *Misir'dan Çıkış* (30:20-21). "Buluşma Çağrısı"na girmeden ya da RAB için yakılan süzuyu süzarak hizmet etmek üzere sunağa yaklaşmadan önce, Ölmek için ellenni, ayaklarını yıkamalılar. Harun'la soyunun бүтүшү kuşakları boyunca

sürekli bir kural olacak bu." *Levîtiler* (1:13). "Kişi hayvanın içkemesini, bağsaldığını, ayaklarını yıkamalı. Kâhin bunları sunak üzerinde yakarak sunmalı. Bu yakılmak sunu, yakılan sunu ve RAB'bi hoşnut eden kokudur." *Yaratılış* (8:4). "Braz su getiriyim, ayaklarınızı yıkayın. Şu ağacın altındanlinin." *Yaratılış* (9:2). "Eflendillerim" dedi. "Kulunuzu evine buyurun. Ayaklarınızı yıkayın, geceyi bizde geçirin. Sınra erkenden kalkıp yollunuza devam edersiniz", *Yaratılış* (24:32). Böylece adam eve girdi. Lavan develerin kollarını çözdü, onlara saman ve yem verdi. Adamları yanındakilere ayaklarını yıkanmaları

için su getirdi", *Yaratılış* (41:24). "Kâhya onları Yusuf'un evine götürüp ayaklarını yıkanmaları için su getirdi, ayaklarını yem verdi", *1 Samuël* (25:41). "Avıyığı yurustu ye-re kapana-zak. 'ben kölen sına hizmet etmeye ve eflendimin ulaklarını ayaklarını yıkamaya hazırım' diye yanıtladı". *1.Timoteo* (5:9-10). "Yaptığı yık

ITM Texpo

2013 Eurasia 2013

İSTANBUL

30. Uluslararası Tekstil, Dokuma, İplik, Terbiye, Örgü, Nakış, Çorap Makineleri, Yan Sanayileri ve Kimyasalları Fuarı

www.itmtexpoeurasia2013.com

www.itm2013.com

HIGHTEX 2013

5. Uluslararası Teknik Tekstiller ve Nonwoven Fuarı

www.hightex2013.com

2013 YILININ
TEKSTİLDEKİ
EN KAPSAMLI
BULUŞMASINA
DAVETLİSİNİZ

10. ULUSLARARASI İSTANBUL İPLİK FUARI

10. ULUSLARARASI
İSTANBUL
İPLİK FUARI

www.istanbuliplikfuari.com

29 Mayıs / 1 Haziran 2013

Tekstil

NONWOVEN
Technical Textiles

KOSGEBİ

ufi
Küresel Fuar
Endüstriyel Birliği

TEKA
Uye Kuruluş
Üniversitesi Kuruluşları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TEMAAD
Uye Kuruluş
Türkiye Fuar Yapımcıları Birliği

TÜYAP TUM FUARCIKLIK YAPIM A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi 34500, Büyüçekmece İstanbul - Türkiye

Tel : 0212 867 11 00 - 867 12 00 Faks : 0212 886 66 98

E-posta : Yurtiçi Satış : yurticsatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Satış : sales@tuyap.com.tr

Reklam Satış : reklamsatis@tuyap.com.tr Yurtdışı Fuarlar : tuyapoverseas@tuyap.com.tr

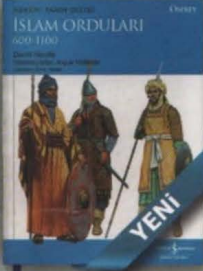
Proje Tanıtım : tanitim@tuyap.com.tr Fuar Alanı : fairarea@tuyap.com.tr Teknik Hizmetler : teknikofis@tuyap.com.tr

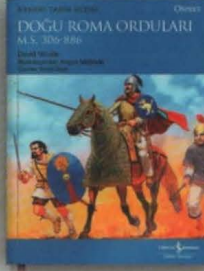
OSPREY ASKERÎ TARİH DİZİMİZ

12. KİTABI: İSLAM ORDULARI (600-1100)

KİTABIYLA DEVAM EDİYOR

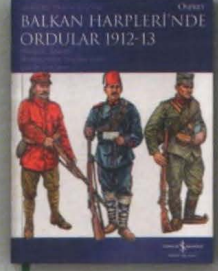
İslam Orduları 600-1100
David Nicolle, çev. Emir Yener
56 s. k. kapak, 16 TL

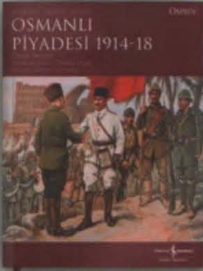
Doğu Roma Orduları M.S. 306-886
David Nicolle, çev. Buket Bayrı
56 s. k. kapak, 14 TL

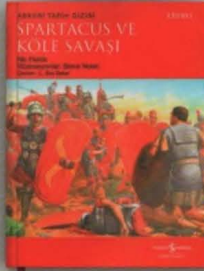
Waterloo 1815
Geoffrey Wootten, çev. M. Okan Doğan
110 s. k. kapak, 14 TL

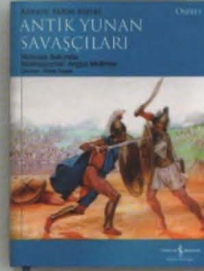
Balkan Harplerinde Ordular 1912-13
Philip S. Jowett, çev. Emir Yener
64 s. k. kapak, 14 TL

Osmanlı Piyadesi 1914-18
David Nicolle, çev. Osman Çakmakçı
64 s. k. kapak, 14 TL

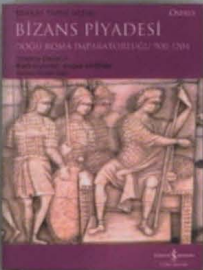
Spartacus ve Köle Savaşı
Nic Fields, çev. L. Ece Sakar
96 s. k. kapak, 14 TL

Antik Yunan Savaşçıları
Nicholas Sekunda, çev. Mete Aksan
64 s. k. kapak, 14 TL

Atilla ve Göçer Kavimleri
David Nicolle, çev. Levent Cimenre
64 s. k. kapak, 14 TL

Bizans Piyadesi
Doğu Roma İmparatorluğu 900-1204
Timothy Dawson, çev. Gürkan Ergin
64 s. k. kapak, 14 TL

Birinci Haçî Seferi 1096-99
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s. k. kapak, 14 TL

İkinci Haçî Seferi 1148
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s. k. kapak, 14 TL

Üçüncü Haçî Seferi 1191
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s. k. kapak, 14 TL